

**ALİ AHMED BÂKESÎR'İN *VÂ İSLÂMÂ*
İSİMLİ ROMANININ ÇÖZÜMLEMESİ**

Furkan ASYA

Yüksek Lisans Tezi

Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doç. Dr. Sait UYLAŞ

2015

(Her Hakkı Saklıdır)

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Furkan ASYA

ALİ AHMED BÂKESİR'İN *VÂ İSLÂMÂ* İSİMLİ ROMANININ
ÇÖZÜMLEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Doç. Dr. Sait UYLAŞ

ERZURUM-2015

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

...../...../20....

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "ALİ AHMED BÂKESİR'İN *VÂ İSLAMÂ* İSİMLİ ROMANININ TEMATİK AÇIDAN ÇÖZÜMLEMESİ" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Furkan ASYA

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Sait UYLAŞ danışmanlığında, Furkan ASYA tarafından hazırlanan bu çalışma / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Sait UYLAŞ

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. İlknur EMEKLİ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	IX

GİRİŞ

I. MODERN MİSİR SİYASÎ, SOSYAL VE EDEBÎ HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ (1798-1945)

A. SİYASÎ HAYAT

B. SOSYAL HAYAT

C. EDEBÎ VE KÜLTÜREL HAYAT

II. MODERN MİSİR ROMANCILIĞI

III. TARİHÎ ROMANCILIK

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ AHMED BÂKESÎR'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. ALİ AHMED BÂKESÎR'İN HAYATI	29
1.2. BÂKESÎR'İN EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	31
1.3. ESERLERİ	36
1.3.1. Tiyatro Eserleri	36
1.3.2. Romanları	39

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ AHMED BÂKESÎR'İN *VÂ İSLÂMÂ* İSİMLİ ROMANININ

ÇÖZÜMLEMESİ

2.1. ROMANIN TANITIMI	42
2.2. OLAY ÖRGÜSÜ	47
2.3. ANLATICI VE BAKIŞ AÇISI	61
2.4. ZAMAN.....	70
2.5. MEKÂN	77
2.6. ŞAHİS KADROSU.....	93

2.7. ROMANA DAİR DİKKAT VE ELEŞTİRİLER.....	124
2.8. ROMANDA İŞLENEN TEMALAR.....	138
SONUÇ.....	171
KAYNAKÇA.....	175
DİZİN.....	181

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİ AHMED BÂKESİR'İN *VÂ İSLAMÂ* ADLI ROMANININ ÇÖZÜMLEMESİ

Furkan ASYA

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sait UYLAŞ

2015, 181 Sayfa

Jüri: Doç. Dr. Sait UYLAŞ

Doç. Dr. Faruk Çiftçi

Yrd. Doç. Dr. İlknur EMEKLİ

Ali Ahmed Bâkesîr de kendi döneminde kaleme aldığı eserleriyle Arap dünyasında yankı uyandıran önemli bir ediptir. Arap edebiyatına modern anlamda tiyatroyu dâhil eden ve siyasî komedyâ türünün öncüsü olarak kabul edilen şahıstır. Eserlerinde yaşadığı toplumun siyasî ve sosyal sorunlarını ele almış, ömrünü inandığı değerler uğruna kalemiyle mücadele ederek geçirmiştir.

Bu çalışmamızın giriş bölümünde modern Mısır siyasî ve edebî hayatına dair genel malumat verilmiş, modern Mısır romanı ve tarihî romancılık konuları kısaca ele alınmıştır. Birinci bölümde, Ali Ahmed Bâkesîr'in hayatı, fikir dünyası ve eserleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Ali Ahmed Bâkesîr'in *Vâ İslâmâ* isimli romanı tematik muhtevası, olay, zaman, mekân ve kişiler açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Bâkesîr, İslam Birliği, Ümmetçilik, Cihad Aşkı, Harzemşahlar ve Memlûklar

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE ANALIYSIS OF ALI AHMAD BAKATHEER'S NOVEL *WA ISLAMAH*

Furkan ASYA

Advisor: Assoc. Prof. Sait UYLAŞ

2015, Page: 181

Jury: Assoc. Prof. Sait UYLAŞ

Assoc. Prof. Faruk ÇİFTÇİ

Asst. Prof. İlknur EMEKLİ

Ali Ahmad Bakatheer was an author who had a serious influence with his works on his time. Bakatheer is the man who included theatre in the modern sense to the Arabic literature and was accepted as pioneer of political comedy type. He dealt with potlitical and social issues of his community in his works and he spent his life struggling with his pen for the sake of values he believed in.

In the introductin of our work, genereal information is given about modern Egypt's political and literary life and dealt with modern Egypt novel and historical novelistic topics briefly. In the first part, Ali Ahmad Bakatheer's life, his thought life and works are dealt with. In the second part, the novel of Ali Ahmad Bakatheer *Vâ İslâmâ* is examined in terms of thematic contents, event, time, place and characters.

Key Words:

Bakatheer, Union of Islam, Ummahizm, Jihad Love, Khwarazm Shahs and Mamluks.

KISALTMALAR DİZİNİ

- a.s.** :Aleyhisselam
b. :bin(Oğlu)
bkz. :Bakınız
c. : Cilt
çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
FEF :Fen Edebiyat Fakültesi
KSÜ : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
s. :Sayfa
s.a.v : Sallallahu aleyhi ve sellem
ss. : Sayfa sayısı
ty. :Tarih yok
vb. :Ve benzeri
yy. :Yüzyıl
vs. :ve saire

ÖNSÖZ

İslam fikriyatıyla beslenip büyümüş olan Ali Ahmed Bâkesîr, siyasi ve sosyal çalkantıların yaşandığı dönemde Mısır'a gelir ve kendisini bir mücadelenin ortasında buluverir. Ömrünü yaşadığı topluma inandığı değerleri sunmak ve toplumda yaşatmak mücadelesiyle geçirir. Batı edebiyatına da vakıf olan Bâkesîr kendi kültürünü eserlerine ve eserleriyle de topluma aktarmaya gayret eder. Bunu yaparken de dinî ve tarihî değerlerden de faydalanmayı ihmal etmez.

Bâkesîr'in birçok eserinin yanında kaleme aldığı ve Mısır toplumu üzerinde büyük bir etkisi olan *Vâ İslâmâ* isimli tarihî romanı da bu anlamda incelenmeye değer bir nitelik arz etmektedir. O, bu eseriyle okuyucuya realist, tarihî ve toplum gerçekçi bir roman sunmuştur. Ayrıca *Vâ İslâmâ* adlı romanı ile yaşadığı toplumu değiştirmek ve idealindeki topluma dönüştürmek arzusundadır. Eserinde temelde ele aldığı birkaç konu vardır; İslam Birliği, ümmetçilik ve cihad aşkı. Bu konuları güncel taşıırken romanında İslam tarihinden Harzemşahlar ve Memlûklar gibi devletleri, Celaleddin Harzemşah ve Seyfüddin Kutuz gibi mümtaz şahsiyetleri işlemiştir.

Bâkesîr'in *Vâ İslâmâ* isimli romanı tür olarak tarihî olmanın ötesinde toplumsal gerçekçi bir eser olma niteliğini taşır. Yazar bu eserle içinde yaşadığı toplumun sosyal ve siyasî sorunlarını tarihî vakalar ve şahsiyetlerle sembolize ederek topluma mesaj vermek yoluna gider. İslam tarihinde ciddi bir inkitaya yol açmış olan Moğol istilas ve bu inkitayı sonlandıran Aynicâlût savaşı okuyucuya ibretlik hadiseler mahiyetinde sunulmaktadır. Bâkesîr bu romanıyla okuyucuyu tarihin ışığında kendisine yol bulmaya sevk etmiştir. Yayınlandığı dönemde de geniş yankı uyandıran bu eserde yazar İslam Birliğini, cihad aşkını, sömürgecilere karşı başkaldırını ele almıştır.

Evvelâ Bâkesîr gibi yaşadığı topluma duyarlı ve üretken bir yazarla tanışmama vesile olduğu, bilâhare bu çalışmanın meydana gelmesinde yardım ve katkılarını esirgemeyerek bana rehberlik ettiği için danışman hocam Doç. Dr. Sait UYLAŞ'a ve bu sürecin her aşamasında beni destekleyen aileme teşekkür ederim.

GİRİŞ

Arap Edebiyatında batının tesirinin tam anlamıyla Mısır'ın Napolyon tarafından işgali ile başladığını söyleyebiliriz. Osmanlı Devletinin hâkimiyetinde bulunan Mısır, coğrafi ehemmiyeti itibari ile Avrupa'nın iştahını kabartmış, 1798'de Napolyon, 400 gemilik bir donanma ile Mısır'ı işgal etmiştir.¹Mısırlılar işgalle beraber Avrupaî hayat ve düşünce tarzı ile tanışmışlardır. Napolyon, kendisini bir işgalci değil de kurtarıcı olarak halka lanse etmek istemiştir. Napolyon, beraberinde götürdüğü bilim adamları heyeti ve matbaalarla Mısır'ın bilim ve edebiyat hayatına da tesir etmek istemiştir. Napolyon'un ülkede yeni bir idarî yapılanmaya gitmesi ve bu yapılanmada gayri Müslim unsurlardan yararlanması halk tarafından olumlu karşılanmamıştır. Napolyon bir işgalci olarak halkın itimadını sağlayamamıştır. Osmanlı Devleti 1799'da Kavalalı Mehmet Ali Paşanın da aralarında bulunduğu bir orduyu Napolyon'un üzerine gönderir. Napolyon 22 Ağustos 1799'da Mısır'dan ayrılır. Mehmet Ali Paşa kendisini Mısır'ın Valisi ilan eder, Osmanlı Devleti de bu durumu kabullenir.

Mısır'da sosyal ve siyasî hayat temel olarak Mehmet Ali Paşadöneminde değişir. Avrupalıların askeri gücünü gören Mehmet Ali Paşa, ülkede kapsamlı bir reform hareketine gider. Avrupaî tarzda eğitim veren okullar açar. Bu okullarda yabancı Hocalar tarafından ders verilir. Avrupa'ya eğitim görmek için burslu öğrenci grupları gönderir. Avrupa'ya öğrenim için giden öğrenciler Avrupalı hayattan ve düşünce tarzından etkilenirler. Ülkelerine döndüklerinde Avrupaî kültürü Mısır'a taşımak isterler. Sosyal hayatı sorgulamaya ve değiştirmeye kalkışır. Avrupa edebiyatına da vakıf olan öğrenciler Avrupa'daki edebiyat türlerini Arap edebiyatına taşımak isterler. Şiirde kafiye, vezne, biçime önem vermek yerine, toplumsal sorunların ele aldığı serbest şiir türünü tercih ederler. Makamelerin yerini fabl türü kısa sembolik hikâyeler alır. Tercüme hareketleri edebiyatta ciddi etkilenmelere sebep olur. Yaşanan değişim ve dönüşümlerden Arapların dini ve sosyal hayatı da etkilenir. Avrupa'nın Hıristiyanlığa yaklaşımı gibi artık Müslüman Araplar da İslam'ı akılcı bir şekilde sorgulamaya

¹ Ahmet Savran, *19. Yy. Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*, Atatürk Üniversitesi F.E.F.Y, Erzurum 1991. 1.

kalkarlar. Taha Hüseyin, cahiliye şiirini ve rivayet sistemini eleştirerek Kuran kaynaklarını itibarsızlaştırmak ister. Modernist Araplar Kuran dili olan fusha yerine halk dilini kullanmayı tercih ederler. Toplumda sosyal, siyasi ve edebî alanlarda ciddi bir çatışma ve kutuplaşma ortaya çıkar. Böyle bir atmosferde Yemen doğumlu, İslam kültürü ile yetiştirilmiş, yaygın dinî yaşayışa karşı çıkan ve saf İslam öğretisini savunan Bâkesîr, Mısır'a gelir.

Bâkesîr, kültürel anlamda dönemin en hareketli İslamî merkezlerinden biri olan Mısır'da aradığı hayatı bulmuştur. Genç yaşlardan itibaren edebiyata olan merakıyla şiir yazan Bâkesîr, bu hareketli hayata uyum sağlamakta bir problem yaşamaz. Kahire üniversitesinde İngiliz dili ve edebiyatı bölümünü okur.²Mısırlı bir kadınla evlenerek Mısır vatandaşlığına geçen Bâkesîr, yaşadığı toplumun sorunlarına kayıtsız kalamaz. Bâkesîr, işgalci devletlere, yaşanan yaygın dini anlayışa, kendisine değer vermeyen batı kültürüne karşı kaleme aldığı eserleriyle mücadele eder. Modernite ile geleneğin, işgalci ile işgal edilenin, doğu ile batının çatışmalarının hayatın her alanına sirayet ettiği bir dönemde Bâkesîr, İslam tarihini, Mısır tarihini yaşadığı topluma ulaştıran bir köprü vazifesi görür. İşgalciler karşısında tepki veremeyen, yaşadığı durumu algılamayan, fikri sorgulayışını kendisini sömürenin yönlendirmesi ile yapan Mısır toplumunda bir cihad ruhu oluşturmak ister.

Tematik açıdan ele alacağımız bu eser Bâkesîr'in kendi toplumunda verdiği mücadelenin simgesel olarak somutlaşmış halidir. Bâkesîr, batı ile beraber gelen milliyetçilik akımına karşı ümmetçi bir anlayışı savunur. İşgalci güçler karşısında aciz kalan ve birbirlerine düşmüş olan İslam dünyasında, bu aciziyetten kurtuluşu birleşmede bulan Bâkesîr, İslam birliğini savunur. Bu düşüncelerini *Vâ İslâmâ* isimli eserinde somutlaştırır. Yayınlandığı dönemde büyük yankı uyandıran ve Milli Eğitim Bakanlığı ödülü almaya hak kazandıran bu eser zannımızca muhteva itibari ile güncelliğini korumaktadır.

Çalışmamızda tetkik ettiğimiz eser *Vâ İslâmâ* romanının Riyad, Daru'l-Mışır basımlı, tarihsiz baskısıdır. İsimlendirilmemiş halde 16 bölüm ve 282 sayfadan

² Abdurrahman Salih el-Aşmavî, *El-İtticahu'l-İslami fi Asâri Ali Ahmad Bâkesîr el-Kışaşiyye ve'l-Masrahiyye*, Bank er-Riyad, Hicri 1409, 27.

oluşmaktadır. Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 1978 Mısır'ın Napolyon tarafından işgalinden II. Dünya savaşına kadar olan dönemde Mısır'ın siyasî, sosyal ve edebî hayatı hakkında genel malumat verilmiştir. Bu dönemde edebiyatı etkileyen siyasî olaylar kısaca anlatılmış, edebiyatta ortaya çıkan düşünce akımlarına ve yeniliklere değinilmiştir.

İkinci bölümde tetkik ettiğimiz eserin yazarı Ali Ahmed Bâkesîr'in hayatı, fikrî dünyası ve eserleri hakkında genel bilgi verilmiştir. Bâkesîr'in zihin dünyasının arka planının nasıl oluştuğu, karakterinin nelerden etkilendiği yüzeysel olarak ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise *Vâ İslâmâ* isimli tarihî roman tematik açıdan tahlil edilmiştir. Bâkesîr'in bu romanla okuyucuya ne gibi mesajlar vermek istediği, neyi hedeflediği cevaplanmaya çalışılmıştır.

I. MODERN MISIR SİYASÎ, SOSYAL VE EDEBÎ HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ (1798-1945)

A. SİYASÎ HAYAT

Malum olduğu üzere edebiyat ortaya çıktığı toplumun coğrafi, tarihî, siyasî her türlü çevre ve şartlarından etkilenir. Mısır'da ki edebiyata genel olarak baktığımızda klasik Arap edebiyatının değişimini çoğu yazar Napolyon'un Mısır'ı işgaline bağlar. Dolayısıyla bu çalışmada Mısır'ın ve edebiyatının modernizm ve batı ile tanıştığı bu tarih esas alınmıştır. Tetkik edilen eser *Vâ İslâmâ*'da 1945'de³ ilk baskısını yapmıştır. Ali Ahmed Bâkesîr'in ve eserinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından her iki tarih arası dönemin kısaca tanıtılma gereği duyulmuştur. Mısır'ın ve edebiyatının başlıca etkilendiği siyasî olaylara bakıldığında birkaç madde halinde aşağıdaki olaylar dikkati

³ Sa'dî 'Umran, *Kuttabu Mu'âşirûn mine'l-'Amî'n-Nesri'l-'Arabiyyi'l-Mu'aşır*, Daru'l-Katib, Beyrut 2011, 146.

çekmektedir. Bu çalışmada mezkûr olayların hepsine değil tetkik edilen eserin arka planı ile ilgili olan temel vakalara değinilecektir. Bu vakalar:

- a. 1798 Fransa'nın Mısır'ı İşgali
- b. 1882 İngiltere'nin Mısır'ı İşgali
- c. 1869 Süveyş Kanalının Açılması
- d. 1919 Mısır Devrimi
- e. 1922 Mısır'ın Bağımsızlığı
- f. 1927 Müslüman Kardeşler Teşkilatının Kurulması
- g. 1947 İsrail Devletinin Kurulması
- h. 1952 Nasır İhtilali

Fransızların işgaliyle Avrupa kültürü ve zihniyetiyle tanışan Mısırlılar, Avrupa'ya kıyasla teknoloji ve ilgi alanları noktasında ne kadar geride olduklarını müşahade etmekle beraber maruz kaldıkları işgal neticesinde Avrupalıların sömürü zihniyetine karşı kendilerinde milliyetçi bir direniş ruhu uyanmıştır. İşgal ettiği ülkede kendini kurtarıcı ilan eden Napolyon, ülkenin yönetim sistemine yenilikler getirir. Mısır toplumunda öne çıkan, aydın ve lider olarak kabul edilen kimselerden oluşan divan adı verilen kurullarla ülkenin iç işlerini düzene koyar. Ülkede teknik anlamda yeni olan matbaayı da ithal eden Napolyon bu matbaa ile ülkede Batı siyasetinin egemen olmasına çalışır. Getirdiği matbaalarda Arapça değil de Fransızca ve Yunanca yayınlar neşreder.

Mısır'da genel olarak siyasî, edebî ve içtimaî dünyada asıl değişim Napolyon döneminde değil Mehmet Ali Paşa (1769-1849) döneminde yaşanmıştır. Napolyon'un Mısır'ı işgali üzerine Osmanlı Devleti, Mısır'ın Fransızlardan kurtarılması amacıyla Mısır'a Mehmet Ali Paşa komutasında bir ordu gönderir. 1803'te Mehmet Ali Paşa Mısır'ı Fransızlardan kurtarır ve iki yıl sonra kendisini Mısır valisi ilan eder. Osmanlı Devleti, Mısır'ın tekrar kendi egemenliği altına girmesi sonucu duyduğu memnuniyete binaen bu gelişme karşısında Mehmet Ali Paşa'yı bu göreve layık bulur. Mehmet Ali Paşa dönemine kadar Mısır'da Osmanlı Döneminde fiilî idarenin Memluklerde olduğu fakat devlet olarak Mısır'ın Osmanlıya bağlı olduğu bilinmektedir. Mehmet Ali Paşa başa geçince Memluklerin ülkedeki nüfuzundan rahatsız olur ve 1811'de 64 Memluk'ü

pusuya düşürerek öldürtür.⁴Mehmet Ali Paşa Mısır'da kuvvetlenip Osmanlı Devletinden bağımsız bir devlet kurmak ister. Bu gayeyle öncelikle ülkesinde askerî ıslahatlara yönelir. Avrupa'nın sahip olduğu teknolojiye ulaşabilmek gayesiyle evvelâ modern bir ordu ve donanmaya sahip olmak için çalışmalara başlar. Harp, tıp, eczacılık ve mühendislik alanında modern okullar inşa eder. Kurulan bu okullarda Avrupa'dan getirttiği hocalara tercümanlar aracılığıyla ders verir.

Mehmet Ali Paşa, ülkedeki siyasetini sadece asker veya ordu ile kaim kılamayacağını farkındadır. Modern ve teknik okullar kuran Paşa, bu okullarda yabancı hocalara ders verir. Kendi döneminde Avrupa'ya burslu olarak kafiler halinde öğrenci gönderir. Mehmet Ali Paşa döneminde ülkede her anlamda hareketli bir dönem görülür. Mehmet Ali Paşanın vefat etmeden bir yıl önce bilinç kaybına uğrayarak ülkeyi yönetemez hale gelmesi sonucu Haziran 1848'de yerine oğlu İbrahim Paşa geçer. İbrahim Paşa babasından önce vefat edince onun yerine de 1848'den 1854'e kadar yedi yıl tahtta kalacak olan I. Abbas geçer. I. Abbas sonrası ise tahta Sait Paşa (1854-1963) geçer. Mehmet Ali Paşa döneminde eğitim, bilim ve kültür alanlarında başlatılan birçok reform hareketi I. Abbas ve halefi Sait Paşa döneminde akamete uğrar hatta birçok reformdan geriye dönüş yapılır. İstanbul yönetimine yakın bir anlayışta olan I. Abbas dedesinin açmış olduğu modern okulları kapatır, yurt dışına burslu öğrenci gönderimini durdurur. Yurt dışına burslu olarak gönderilen öğrencileri geri çağırıp yurt dışından getirtilen yabancı memurların işine son verir.

Sait Paşa döneminde farklı olan anlayış; ülkede ulusal unsurların lehine bazı imtiyazların tanınması ve idarî değişiklikler yapılmasıdır. Sait Paşa ülkenin mevcut ve müstakbel siyasî, sosyal ve ekonomik yapısını etkileyecek olan arazi mülkiyetini getirir. Böylelikle ülkede nüfuz sahibi olacak yeni bir arazi sahiplerinden oluşan bir tabakanın doğmasına sebep olur. Sait Paşa ordunun idarî kısmında ise; ulusal unsurlar lehine olarak Mısırlıların subaylığa kadar yükselebilmelerini sağlamıştır.⁵ Mehmet Ali Paşa

⁴Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı*, Ankara 1997, 2. (Afaf Lutfi es-Seyyid Marsot, *Egypt in the Reign of Muhammad Ali*, Cambridge 1984, 72)

⁵ Sait paşa döneminde yapılan bu değişiklikle ülkede ilerde doğacak olan Urabi Paşa isyanına zemin hazırlanmış olmaktadır. Bu değişiklikle orduda ulusal unsurların nüfuzu artmış ve ulusal subaylar tabakası ortaya çıkmıştır. Er,10.

döneminde bilhassa Mısırlıların terfi etmesi mümkün değildir. Mehmet Ali Paşa, orduyu oluşturan unsurların Türk, Çerkez ve Arnavut olmasına önem vermiştir. I. Abbas ve Sait Paşa, idarî dönemlerinde askerî okulları önemserler ve Harbiye haricindeki modern okulları kapatırlar. Sait Paşa dönemindeki önemli icraatlardan biri de Kahire'den İskenderiye'ye ulaşımı sağlayan demir yolu hattıdır.

Kanaatimizce Sait Paşa döneminde yapılan icraatlardan Mısır'ın siyasî ve kültürel kaderini değiştirecek olan ve anılması gereken en önemli icraat; on yıllık bir çalışma sonucu tamamlanmış olan ve 17 Kasım 1869'da hizmete sunulan Süveyş Kanalının açılmasıdır. Süveyş Kanalının açılması Avrupa'nın ticarî faaliyetlerini hızlandırmakla birlikte Avrupaî kültür ve hayat tarzının Mısır'da yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Süveyş Kanalının açılmasıyla Mısır'ın batı sömürgesi bir ülke olma süreci de hız kazanmıştır.⁶ Mısır'da I. Abbas ve Sait Paşa döneminde akamete uğrayan reform hareketleri 1863'te İsmail Paşa'nın (1820-1895) yönetime gelmesi ile kaldığı yerden devam etmiştir. İsmail Paşa Avrupa'da öğrenim görmüş ve Avrupa'daki kültürel ve sanatsal faaliyetleri yakından takip etmiştir. İsmail Paşa, Mısır'ı Avrupa'nın bir parçası olarak düşünür dolayısıyla kendi döneminde oluşturmak istediği Avrupaî bir hayat tarzına yönelik icraatlarda bulunmuştur. Seleflerinin aksine Mısır'ın Avrupa ile ilişkilerinin daha iyi olduğu söylenebilir. İsmail Paşa döneminde Amerika'daki iç savaş yüzünden dünya piyasalarında Mısır pamuğuna olan talep artar. Artan talep pamuk fiyatlarının yükselmesini sağlar, böylelikle Mısır ekonomisinin bu dönemde evvelki yıllara oranla rahatladığı söylenir. İsmail Paşa döneminin icraatlarına baktığımızda Mısır'da ciddi bir değişim ve hareketliliğin olduğunu görürüz. I. Abbas döneminde durdurulan Avrupa'ya burslu öğrenci gönderimine devam edilmiştir. Kapatılmış olan okullar yeniden açılarak eğitim sisteminde Avrupa merkezli bir değişime gidilmiştir.

Ayrıca şunu da belirtmemiz gerekir; İsmail Paşa döneminde reform hareketleri canlandığı gibi Avrupalıların da Mısır'daki faaliyet alanları genişlemiştir. Misyonerlik faaliyetleri İsmail Paşa döneminde yoğunlaşmıştır. Avrupalı dinî tebliğ heyetleri tarafından seksene yakın Fransız, Amerikan, İtalyan, Yunan ve Alman okulları

⁶ Er, 16.

açılmıştır.⁷Mısır'daki edebî hayat sadece ülke içi etkenlerden değil aynı zamanda komşu ülkelerde yaşanan siyasî hareketlilikten de etkilenmiştir. 1850'lerin sonlarına doğru Lübnan'da Dürzî-Hıristiyan çatışmasının büyümesi sonucu ortaya çıkan iç savaş; çok sayıda Hıristiyan Arabın Mısır'a göç etmesine neden olmuştur. İsmail Paşa, Irak ve Suriye'yi de ülkesine katarak büyük bir Arap devleti kurmayı hedeflemektedir. Bu hedefine ulaşması için ülkesinde rahatça hareket edebileceği Hidivlik unvanını, veraset yoluyla çocuklarına bırakabilecek hususiyette elde eder. İsmail Paşa böylelikle bir hükümdar gibi serbest hareket eder fakat sonunun nereye varacağını kestiremediği, plansız programsız girmiş olduğu kalkınma yolunda borçlandığı Avrupa'nın siyasî olarak rahatlıkla müdahale edebileceği bir konuma düşer. İsmail Paşa birçok alanda yeniliklere girişir. İsmail Paşa döneminde hukukî ve siyasî sistemde Avrupa esaslı değişimlere gidilmiştir.⁸Askerî ve sosyal alandaki teşebbüslerin, yatırımların halk vergileriyle tahsil edilemeyecek miktarda çoğaldığını gören İsmail Paşa ihtiyacını Avrupa'dan borç alarak gidermeye çalışır. Alacaklarını tahsil edemeyen Avrupa, Mısır devleti için İngiliz, İtalyan ve Fransız delegelerden oluşan malî kontrol komisyonu tayin eder. Bu komisyonun da ötesinde ülkede söz sahibi olan Avrupalılar 1878'de siyasî tasarruf alanlarını genişleterek Mısır hükümetinde iki yabancı bakan düzeyinde yer alırlar. Halk, üzerlerindeki malî baskıdan ve yabancı müdahalelerinden bıkar ve Mısır'da bir milliyetçi hareketlenme baş gösterir. Osmanlı Devleti bu sorunu; 1879'da İsmail Paşa'yı görevden alıp yerine oğlunu Tevfik'i tayin ederek gidermeye çalışır. Avrupalıların Tevfik Paşa'ya destek çıkmaları halkın nefretini celp etmiştir.

1882 yılında Tevfik Paşa halkın baskısıyla Ahmed Urabî Paşa adlı milliyetçi bir subayı harp nazırlığına getirmek zorunda kalır. İngilizler Urabî Paşanın nazırlığı ve fiilî hükümet liderliğini kabullenmeyerek 1882 Eylül ayında önce İskenderiye'yi bombalar ardından tüm Mısır'ı işgal ederler. Mısır siyasî olarak ise İngiliz işgali sonrasında 1907 yılında siyasî partilerle tanışmıştır. Bu dönemde dikkat çeken şahsiyetlerden biri Mustafa Kâmil (1874-1908) Ocak 1900'de *el-Liva* dergisiyle işgale karşı mücadelede

⁷Mehmet Yalar, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, Emin Yayınları, Bursa 2009, 86-90; Er, 9-12.

⁸ Savran, 45.

halkın sözcülüğünü üstlenir. Gazetenin ardından İngiliz işgaline karşı Osmanlı yanlısı olan, Panislamist bir politikaya sahip Vatan partisini kurar. Vatan Partisi politikasında milliyetçilikle İslamî düşüncüyü sentezlemektedir. Mustafa Kamil partiyi kurduktan üç ay gibi kısa bir süre sonra vefat eder. İşgalci İngilizler, Vatan Partisinin etkisini kırmak gayesiyle Ahmet Lutfi es-Seyyid önderliğinde Ümmet Partisini kurarlar. Aralarında Sa'd Zablûl, Kasım Emin, Fethi Zablûl, Abdulaziz Fehmi, Abdulhâlık Servet gibi entelektüellerin ve reformcuların bulunduğu parti Muhammed Abduh'un bir nevi laik takipçileri konumundadır. İslam Birliğini gerçekleşmesi mümkün olmayan bir hayal, Osmanlı Devletini de sömürücü olarak görmektedir. Saf Mısır birliğini savunmaktadırlar İngilizlerle uyumlu olan parti, Mısır'ın bağımsızlığını reformlarla sağlanacağı fikrini savunmaktadır. Parti halktan destek bulamaz. 1918 yılında bu parti Vefd partisini doğurur. Mustafa Kamil'in ölümünden sonra partisi onun politikasından uzaklaşmıştır, hatta Fransızlara yakınlık duyacak dereceye gelip Osmanlı karşıtlığını savunmuştur. Mustafa Kamil'den sonra onun çizgisini takip edenler 1927'de partiden ayrılıp Müslüman Kardeşler Teşkilatını kurarlar. Vatan Partisinin yerini ise önceleri saray ve işgalci yanlısı, sonraları ise saray ve işgalci karşıtı tutum takınan Vefd partisi alır.

1914-1918 yılları ise Mısır'da sosyal değişikliklerin hızla görüldüğü yıllardır. Mısır'ın İngilizlerin kolonisi olarak kullanıldığı bir zaman dilimidir. İngilizler, Mısırlıları işgal ettiği yerlerde kaynak ve ihtiyat olarak kullanmıştır. Pek çok Mısırlı hayvanlarıyla birlikte Filistin'deki İngiliz kuvvetlerinde kullanılmak üzere askere alınmıştır. Mısır, bu dönemde İngiltere'nin askeri eğitim alanı, transit merkezi, adeta bir lojistik destek kaynağı konumundadır.⁹ Ülkedeki yabancı baskısı, ekonomik bunalım sonucunda, bir kaç yıl eğitim bakanlığı yapmış bulunan Sa'd Zablûl gibi kimselerinde öncülüğüyle ülkede bir bağımsızlık kampanyası başlatılmıştır. Sa'd Zablûl başlatılan kampanya neticesinde 8 Mart 1919'da Malta'ya sürgün edilmiştir. Halkın geniş çaplı isyanına neden olan bu sürgünle beraber isyan büyümüş birkaç haftalık grevler yapılmış, demir yolları ve istasyonlar tahrip edilmiş, telgraf ve telefon hatları kesilerek Kahire bu süre zarfında adeta ülkeden izole edilmiştir. Bu ayaklanmalar, büyük çapta

⁹ Er, 26-29.

maddî hasarın meydana geldiği Mısır tarihinde 1919 Devrimi diye adlandırılacak bağımsızlık hareketinin oluşmasını sağlar. İngilizler artan halk isyanına daha fazla dayanamaz ve 28 Şubat 1922'de Mısır'daki himayesini sona erdirerek tek taraflı bir bildiğe Mısır'a kendi kendini yönetme hakkı vererek anayasal bir monarşi ile Mısır'ın bağımsızlığını tanır.

1923'te yeni bir anayasa ile halkın kendi kendisini yönettiği, kişi, fikir ve basın hürriyetinin tanınıp güvence altına alındığı bir parlamentoya sahip olur. Ocak 1924'te yapılan seçimde Zaglûl, başkanı olduğu Vefd Partisi ile büyük bir çoğunlukla seçimi kazanarak devlet başkanı olur. Kasım 1924'te ülkede bir İngiliz subayının öldürülmesi sonucu Zaglûl istifa etmek zorunda kalır.

1924-1937 tarihleri arasında Mısır'da siyasî bir istikrarın olmadığı görülür. Bu zaman diliminde İngilizlerin baskı ve müdahaleleri sonucu Mısır'da pek çok hükümet değişmiştir. Bu müdahalelerin Vefd Partisine etkileri sonucu kimi partili partiden ayrılmış, kimisi siyasal olarak parti ile yollarını ayırmıştır. Kurulduğu yıllarda bağımsızlığı savunan, İngiliz ve saray karşıtı bir parti iken sonrasında İngiltere ve saray yanlısı ılımlı bir parti konumuna gelmiştir. II. Dünya savaşı sıralarında İngiltere'nin başa gelmesi için baskı yaptığı bir parti haline gelmiştir. 1942 yılında Vefd partisinin başında bulunan Nahhas Paşa, İngilizler tarafından hükümetin başına getirilir. 1936'da yapılan İngiliz-Mısır Antlaşması ile Mısır'ın bağımsızlık alanı genişletilmiştir. Bu antlaşma ile İngilizler Süveyş kanalı boyunca konuşlanma hakkı kazanır. Antlaşma ülke içindeki İngiliz askerlerinin tahliyesi ve Mısır'ın, İngiliz kuvvetlerinin kullanacağı limanlar tesis etmesini şart koşmaktadır. Bu şartlar yerine getirilmediği için İngilizler 1947'ye kadar Kahire ve diğer Mısır şehirlerinde işgalci olarak konuşlanmayı sürdürür. Ülkede bulunan işgalci güçlerin baskısı, hızlı bir modernleşme sonucu ortaya çıkan kültür çatışmaları, gelenek ve modernist, batıcı ve milliyetçi akımların doğmasına yol açmıştır. Ülkedeki ekonomik istikrarsızlık köylü kesimini de zor durumda bırakmış, birçok köylünün şehre göç etmesine sebep olmuştur. Ülkedeki siyasî ve toplumsal yozlaşma üzerine ideal değerler inşa etme gayesi ile 1927'de kurulan Müslüman Kardeşler Teşkilatı öne çıkar. İslamî dünya görüşü ile ortaya çıkan Müslüman Kardeşler Teşkilatı, Mısır halkının büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenerek büyük bir hızla büyüyerek ülkede ve ülke dışında şubeler açmıştır. Ülkede batı sistemleri de taraftar

bulmaktadır. 1930'ların sonunda batıda yaşanan büyük bunalım, faşizm, Nazizm ve komünizm taraftarlarının savunduğu liberal demokrasinin yok olacağı tezini kuvvetlendirir mahiyettedir. Siyasî istikrarsızlık ve batı etkisi ülkede "Mavi Gömlekler", *Mısır el-Fetata*da faşist ve Milliyetçi hareketleri doğurmuştur.

1942'de Kahire'de bir Rus temsilciliği kurulması ve Rusya'nın müttefikler safında savaşa girmesi ülkedeki Marksist hareketin durumunu güçlendirerek propaganda faaliyetlerine imkân tanımıştır. Sosyalist fikirler işçi sınıfı arasında yayılmakta komünist fikirler ise entelektüeller arasında revaç bulmamıştır. Sol hareket, Müslüman Kardeşler' in de desteğini alarak 1952'de kraliyet rejimine son verip cumhuriyeti kurmuştur.

B. SOSYAL HAYAT

Mısır'ın Napolyon tarafından işgali üç yıl gibi kısa bir süre devam etmesine rağmen Mısırlıların sadece edebî değil aynı zamanda siyasî ve sosyal hayatlarına büyük bir etkide bulunmuştur. Avrupalıların kendilerine taban tabana zıt olan hayat tarzları; tiyatro, konser, dans gibi alışık olmadıkları eğlence faaliyetleri kendilerine oldukça yabancıdır. Bilhassa Avrupaî hayat tarzında en fazla yadırgadıkları durum; kadının sosyal hayattaki konumu olsa gerektir. Fransız kadınlarının süslü ve açık kıyafetleri, at ve eşeğe binmeleri, ulu orta kahkaha atmaları, yabancı erkeklerle flört etmeleri gibi halleri önceleri yadırgamalarına rağmen zamanla Mısır halkını tesirinde bırakmıştır. İslamî usullerin egemen olduğu sosyal hayat bir anda kendisine taban tabana zıt olan batı hayat tarzı ile karşılaşır. Yeni karşılaşılan sosyal durumların ardında işgalci bir gücün olması sosyal hayatın değişmesi açısından baskı ortamı oluşturmuştur. Mısır'ın işgalinden sonra iktidara gelen Mehmet Ali Paşa, yurt dışına eğitim görmek için burslu öğrenciler gönderir. Avrupa'ya gönderilen öğrenciler üstün başarıyla eğitimlerini tamamlayıp ülkelerine dönerler. Ülkelerine döndüklerinde, beraberlerinde eğitim gördükleri ülkelerin zihin yapısı ve hayat tarzını da getirirler. Mehmet Ali Paşa, ülkede yerli matbaayı kuran ilk idarecidir. Kurduğu Bulak Matbaası ile ülkenin edebî ve sosyal hayatında ciddi gelişimler yaşanır. Şöyle ki matbaa ve basından önce şiir ve diğer edebî türler halka uzak bir elit kesim tarafından kullanılmaktadır. Dolayısıyla halkın

edebiyatla doğrudan bir irtibatı olmadığı söylenebilir. Fakat matbaa ve basın kanalıyla edebiyat, tabiri caizse aristokrat bir çevreden sıradan halk tabakasına inmiştir.

Mehmet Ali Paşa ile başlayan reformist hareketler kendisinden sonra iktidara gelen yöneticiler tarafından yöneticilerin Avrupa ve Osmanlı'ya olan bakış açılarına göre kimi zaman devam ettirilir, kimi zaman aksi yönde gerilemeye sebep olur. Mehmet Ali Paşa sonrası başa geçen I. Abbas ve Sait Paşalar, Avrupa yanlısı reform hareketlerini durdururlar hatta edebî kısımda da bahsedileceği üzere Avrupa yanlısı reformist düşünürler sürgüne bile gönderilir. İsmail Paşa döneminde Mısır'da ciddi bir değişiklik olarak kabul edeceğimiz kız okulu açılmıştır. Dönemin sosyal şartları düşünüldüğünde kız okulunun açılmış olması bizlere o dönemde kadının sosyal statüsü hakkında da belirtiler sunmaktadır. Eğitim hayatına dâhil olan kızlar daha sonra çalışma hayatında da yerlerini almıştır. 1850'ler de Lübnan'da çıkan iç savaş sonucu Mısır'a göç dalgaları başlamıştır. Yaşanan göç dalgalarında ülkeye gelen beyin tabakası ülkenin kültürel ve edebî hayatına da zenginlik katmıştır. İsmail Paşa döneminde Ezher Üniversitesi'ne alternatif olarak kurulan 1871'de batı tarzı öğretim veren ve modernizmi savunan Dar'ul-Ulum Fakültesi de yine sosyal hayatı değiştirecek olan genç beyinlere ulaşma aracı olarak kullanılmıştır.

1900'lere doğru ülkedeki işgalin zihinsel kalıntılarının işgal neticesinde seküler düşünceyi sosyal hayatta yerleştirdiğini görüyoruz. Batı tarzı eğitim veren üniversiteler bağışlarla açılacak düzeye gelmiştir. Nalino Gaidy gibi müsteşriklerin ders verdiği, sonrasında adı Kahire Üniversitesi olarak değiştirilecek olan Mısır Üniversitesi 1908 yılında açılmıştır. 1914-1918 yılları ülkede ekonomik istikrarsızlığın yaşandığı ve ekonomik sınıflanmanın daha belirgin hale geldiği yıllardır.

Dünyadaki pamuk talebinin artışı; Mısır'da pamuk fiyatlarının yükselmesine ve Mısır arazilerinde gıda maddeleri yerine pamuk ekimine gidilmesine yol açmıştır. Gıda maddelerinin fiyatında da anormal bir artışa sebep olmuştur. Yoksul olan insanlar temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak hale gelmişler, zenginler ise daha fazla zenginleşmişlerdir. Toplumda ekonomik anlamda uçurumların ortaya çıktığı görülür. 1923'te anayasa ile güvence altına alınan ve kızlara da eğitimin zorunlu hale getirilmesi sonucu ülkenin sosyal hayatında kadının toplum statüsü açısından radikal değişimler

yaşanır. 1928’de yükseköğretimde karma eğitim olanağı sağlanır ve 1980’ler de çalışma hayatının büyük bir kısmının kadınlardan oluştuğu görülür. 1900’ler de sosyal hayatta görülen bir çatışma da işgalci güçlerin öne sürdüğü ve edebiyat kanalıyla yaptığı seküler ve geleneksel dinî hayat tarzının karşı karşıya getirilmesidir. Fusha ile halk dilinin çatışmasını bu açıdan değerlendirmenin, bu çatışmanın sosyal hayattaki tezahürlerinin daha net görülmesini sağlayacağı kanısındayız. Ülkede modernist bir hayat tarzını yerleştirmek isteyen batı ve onun reformist destekçileri, geleneksel dinî hayat tarzını savunan ve modernizme karşı savunmaya geçen İslam ve onun destekçileri karşı cephededirler. Siyasetten edebiyata kadar uzanan toplumun farklı kesimlerinde yaşanan bu çatışma uzun yıllar ülkenin sosyal hayatını oldukça hareketli kılmıştır.

C. EDEBÎ VE KÜLTÜREL HAYAT

1798 Napolyon Bonapart’ın Mısır’ı işgalinin, Mısır’ın edebî hayatında bir dönüm noktası olduğu daha önceki konularda da belirtilmiştir. Beraberinde yaklaşık 122 kişilik bilim ve sanat heyeti ve iki matbaa ile Mısır’ı işgal eden Napolyon, kendisini işgalci değil de Mısır’ın ve Arapların “kurtarıcısı” olarak ilan eder. Napolyon, Mısır’da idarî ve kültürel alanda önemli faaliyetlerde bulunur. Kültürel faaliyetlerinden bahsedecek olursak; her ne kadar Arapça yayın yapmasa bile Arapça, Fransızca ve Yunanca eser basmaya elverişli olan matbaayı Mısır’a getirmiştir. Getirdiği bu matbaa ile biri on, diğeri dört günde bir olmak üzere Fransızca iki gazete bastırmıştır. Fransızca tiyatro oyunları icra ettirmiştir. Kimya laboratuvarları, rasathaneler, tiyatro salonu ve modern okullar açtırmıştır. Fransız Bilim Akademisi tarzında olan Mısır Bilim Akademisini kurmuştur. Bu dönemde çok sayıda Arapça ve Fransızca eserin bulunduğu modern bir kütüphane açılmıştır. Kumaş fabrikası, kâğıt üretim atölyesi, nakış, resim ve fotoğraf atölyeleri açılmış, tapu sicil sistemi ve sağlık üniteleri kurulmuştur.¹⁰ Fransa’nın işgali, Mısırlıların o güne kadar alışık olmadıkları ve bilmedikleri bir hayat tarzı ile karşılaşmalarına sebep olmuş ve bu karşılaşma, ilerde farklı sonuçlar doğuracak zihinlerin hayata bakış açılarına tesir etmiştir. Napolyon’un işgalinden kurtulan Mısır,

¹⁰Yalar, 55-57; Savran, 33; Er, 3.

Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilen Mehmet Ali Paşa'nın idaresine geçince ülkede birçok alanda önemli değişimler yaşanır. Ordu ve idare sisteminde değişikliğe giden Mehmet Ali Paşa, köklü değişikliklerin yapılabilmesi için eğitim alanına yönelir.

Eğitim alanında önemli reformlar gerçekleştiren Mehmet Ali Paşa, 1813'te içinde kendi çocuk ve torunlarının da yer aldığı, askerî okullar başta olmak üzere diğer alanlarda eğitim görmesi için Avrupa'ya burslu öğrenci kabileleri göndermeye başlar. İlk olarak İtalya'ya gönderilen öğrenci kafilesi, ardından İngiltere ve Fransa'ya gönderilir. Modern ve seküler hayat tarzına sahip olan Avrupa ülkelerine gelen öğrenciler, ülkelerine işgal aracılığıyla taşınmak istenen kültürle tanışırlar ve doğrudan Batı kültürüyle etkileşime geçerler. Ülkelerine döndüklerinde basın aracılığıyla Arap edebiyatına yabancı olan türleri çeviri, uyarlama ve deneme yazılarıyla Mısır halkına sunmuşlardır.¹¹ Mesela modernleşme öncesi şiir türünde Arap Edebiyatçıları kafiyeyi, estetik kaygıyı temel aldıkları için yazılan şiirler, eskiyi taklit eder fakat okuyucuya edebî anlamda bir katkıda bulunmadığı gibi şiirin gelişmesine de engel olur. Üstelik ele alınan konular sosyal hayatın sorunlarından çok uzak olmakta, edebiyata işlevsel olarak sadece estetik amaç yüklenmektedir.

Mehmet Ali Paşa, ülkede köklü değişiklikler yapma yanlısıdır. Mehmet Ali Paşa, Napolyon'un Mısır'dan çıkarılmasından yaklaşık yirmi yıl sonra Klasik Arapçanın dirilmesini sağlayan ve Arapları Rönesans'a ulaşmalarını sağlayan geniş bir kapı olarak nitelenen Bulak Matbaasını kurar. Matbaa Ocak 1828'de fiilen kurulmuş ve ilk basılan eser rahip Rafael Zakho'nun yapmış olduğu İtalyanca-Arapça sözlüğüdür.¹² Matbaanın kurulmasından sonra Mehmet Ali Paşanın talimatı ve Rıfâ'a Râfi' et-Tahtâvî'nin editörlüğünü yaptığı 1828'de *el-Vakâilu'l-Mışriyye* adında bir gazete çıkarılır.¹³ Bu gazete aslında 1813'te yazma olarak çıkarılan *Journal el-Hidiv* gazetesinin yerine kurulmuştur. *El-Vakâilu'l-Mışriyye* önceleri Türkçe sonra Türkçe ve Arapça nihayetinde Arapça olarak basılmıştır. Bu gazete resmi olmasına rağmen sadece resmi haberleri yayınlamaz mülâkat, makale, tercüme yazılarının da yer aldığı modern

¹¹ Er, 3.

¹² Yalar, 153; Savran, 34.

¹³ Clement Huart, *Arap ve İslam Edebiyatı* (çev: Cemal Sezgin), Ankara t.y, 407.

bir gazete olarak basılır.¹⁴ Mehmet Ali Paşa, kendi ülkesinde eğitimde reform uygulamaları için modern okullar açığı gibi yurtdışında da kendi öğrencilerinin rahatlıkla öğrenim görmeleri için okul açmıştır. Paris'te, Mısırlı öğrenciler için özel bir okul açmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın bu reformist uygulamalarının Arap Edebiyatı ve Arapça açısından oldukça olumlu olduğunu söyleyebiliriz. Şevkî Dayf ve onun gibi düşünenerin iddiasına göre; Arap edebiyatının taklit ve kısırlıktan kurtulup üretken ve modern bir hale dönüşmesi bu reformlar sayesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca ülkede yeni açılan okullarda öğretim dilinin Arapça olması hasebiyle Arapça modern terimlerin de kavramlar açısından modern ihtiyaçlara cevap verecek bir hale gelmesine ön ayak olmuştur.¹⁵ Mehmet Ali Paşa, Mısır'da yönetimi ele aldıktan sonra yaptığı teşviklerle çeviri eserlerin yazımına, tarih yazımına önem verir. La Fontaine masalları Arapçaya çevrilip Mısır'ın tarihi Abdurrahman el-Cabarti tarafından yazılır.¹⁶ Mehmet Ali Paşa'nın Avrupa'ya gönderdiği öğrenciler, gelişmiş Avrupa ülkelerinden döndükten sonra kendi ülkelerindeki geri kalmışlık nedenlerini sorgulamaya başlarlar ve bu meyanda kapsamlı bir reform arayışına girerler. I. Abbas döneminde tercüme işleri önce Türkçe ile sınırlandırılır daha sonra ise tamamen durdurulur. Resmi gazete olarak yayımlanan *el-Vakâilu'l-Mışriyye* sadece Türkçe çıkarılır. Sait Paşa da halefi I. Abbas'ın yolunda giderek reform hareketlerini durdurmuştur. İdarî kurum olan divanları kapatır, Bulak matbaasının faaliyetlerine son verir. Tercüme faaliyetlerini de durdurur.

İsmail Paşa döneminde ise Ezher ve Mısır Üniversitelerinde birer edebiyat fakültesi kurulmuştur. 1868'de bir tiyatro binası ve 1869'da ise bir opera binası açılmıştır. 1870'te Halkın yararlanabildiği ve kitapların muhafaza edildiği bir millî kütüphane olan Dar'ul-Kutubi'l-Mışriyye açılmıştır. Yükseköğretimde geleneği savunan Ezher Üniversitesine alternatif olarak modernizmi savunan, Avrupaî tarzda yöntem ve programla çalışan, Mısırlı hocaların yönetip, ders verdiği 1871'de Dar'ul-Ulumfakültesi açılmıştır. Bu dönemde edebî alandaki faaliyetlere bakıldığında Arap edebiyatı ve tarihi ile ilgili klasik eserlerin yeniden okuyucu ile buluşması sağlanmış, el yazması eserlerin

¹⁴ Savran, 36; Er, 8.

¹⁵ Yalar, 72.

¹⁶ Huart, 393-395.

kayda geçirildiğini görülür. 1850'ler de Lübnan'da Dürzî-Hristiyan çatışması ülkede bir iç savaşı doğurur. Ortaya çıkan bu iç savaşın sonucunda Mısır'a göç eden Lübnanlı Araplar bilhassa 1860'tan sonra Mısır'a beraberlerinde klasik dil ve edebiyat alanında yapılmış araştırma ve makale, kültürel ve bilimsel dergi götürmüşlerdir. Malum olduğu üzere bu savaştan sonra sadece Mısır'a değil Avrupa ve Latin Amerika'ya kadar göç edilmiştir. Bu göç sonucu *mehcer* ekolü oluşmuştur.

Suriyeli ve Lübnanlı Hıristiyan Arapların Mısır'dan önce sahip oldukları edebî hareketliliği beraberlerinde Mısır'a taşımaları Mısır'da edebî dünyada ciddi bir hareketliliğin ve üretkenliğin doğmasını sağlar. Batı edebiyatının tesiri ile önceleri çeviri ile başlayan sonra telif yoluyla Mısır edebiyatına aktarılan tiyatro, roman, hikâye gibi türler Arap edebiyatında yer almaya başlarlar. Edebiyat dünyasına katkıda bulunan unsurlara baktığımızda basın unsuru ön plana çıkar. İsmail Paşa'nın izniyle Tahtavî tarafından 17 Nisan 1870'te kurulan *Ravdatu'l-Medaris* gazetesi edebiyata oldukça önem vermiştir. İsmail Sabri (1845-1923)'nin de aralarında olduğu pek çok şair bu gazetede yetişmiştir. *Ravdatu'l-Medaris* ve 1881'de editörlüğüne Muhammed Abduh'un (1848-1905) getirildiği *el-Vakâilu'l-Mışriyye* gazeteleri devlet gazeteleri olmalarına rağmen devletin kararlarını eleştirebilen bir yayın politikasına sahip halk gazetesi görünümündedir. 1867 yılında Abdullah es-Suud tarafından çıkarılan *Vadi'n-Nil* gazetesi resmi olmayan ilk bağımsız gazete olup edebi yazılar içerir. Makâme türünde içerdiği yazılarla yeni edebiyatçıları etkileyerek edebiyatta artistik nesir tarzı secili, süslü yazıların kaleme alınmasına sebep olmuştur. Suriyeli göçmenlerin Mısır edebiyatına katkılarına baktığımızda; 1875'te Selim ve Bişâre Takla kardeşlerin *el-Ehram* gazetesi, 1892 yılında ise Corci Zeydan'ın (1860-1914) kurmuş olduğu *el-Hilal* gazetesini görürüz.¹⁷

1882'de İngiliz işgaline rağmen dönemin Arap edebiyatına baktığımızda Avrupa'daki ilmî ve edebî çalışmaların Arap edebiyatına layıkıyla aktarılacak düzeye ulaşmış olduğunu görürüz. İşgal neticesinde seküler düşünce de hayatta yer edinmeye başlamış. Mısır'da geleneksel eğitim veren Ezher üniversitesine karşı 1908'de çağın modern sosyal, ilmî ve edebî hayatına cevap verebilecek üniversiteler

¹⁷ Er, 14-15.

kurulmasına ihtiyaç duyulur. Böylelikle bağışlarla kurulan ve Nalino Gaidy gibi müsteşriklerin ders verdiği 1908 yılında Mısır Üniversitesi açılmıştır. Sonrasında adı Kahire Üniversitesi olarak değiştirilir.

Eğitim alanında değişiklikler; Mısır'da 1923 anayasası ile devlet okullarında ücretsiz eğitim verilmesi ve eğitimin ilkokul çağındaki kız-erkek bütün herkese zorunlu tutulması göze çarpmaktadır. Bu dönemden itibaren kız çocuklarının okuma oranı giderek yükselmiştir. 1928 yılında ise kız öğrencilerin karma olarak yükseköğrenime katılması mümkün olmuştur. Bu dönemde üniversitede karma olarak okuyan kızların sayısı altıdır. Her ne kadar kızlar eğitime katılmış olsalar dahi kadınlar iş hayatından uzun bir süre uzak kalmak durumunda kalmışlardır. Toplumda kadının yeri evidir ve ancak çeşitli cemiyet işlerinde kadınlar çalışabilmektedir.

1980'lere baktığımızda ise toplumda meslekî ve idarî kadroların büyük bir kısmını kadınların oluşturduğunu görürüz. Mısır'da edebî alanda da yeni oluşumlar ortaya çıkmıştır. 1924'te Türkiye'de hilafetin kaldırılmasının ardından eserleriyle ve fikirleriyle seküler hatta İslam karşıtı bir dünya görüşünü savunan bir grup ortaya çıkar. Lütfi es-Seyyid ve *el-İslam ve üsûlu'l-Fıkh* adlı eserinde hilafetin İslam'ın aslından olmadığını iddia eden Ezher âlimlerinden Ali Abdurrazık'ın İslamî görüşün karşısında durdukları görülür. Aynı ekolün diğer bir ismi de Taha Hüseyin'dir. *Fi's-Şi'ri'l-Câhili* isimli eserinde cahiliye şiirinin aslının olmadığı, güvenilmez olduğu iddiasında bulunur.

1922 yıllarında yapılan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkan Mısır firavunlarından Tut Anh Amun'un mezarı ve hazinesi; yeni bir düşünce akımını doğurmuştur. Bu akım 1920'li ve 1930'lu yıllarda etkisini sürdüren, aralarında Selâme Musa, Muhammed Huseyn Heykel ve Tefvik el-Hekim gibi entelektüellerin bulunduğu yazarların dikkatini eski Mısır Medeniyeti ve ihtişamına çekmiştir. Kendilerinin bu medeniyetin devamı olarak gören bu kimselerin edebiyatta Firavunculuk diye bir akımı oluşturmalarına sebep olmuş.

Firavunculuk; edebiyatta Firavun döneminin işlenmesi, edebiyatın millîleştirilmesi, Mısırlılaştırılması, eski medeniyetin edebiyata aktarılmasını içermektedir. Böylelikle Araplık veya İslamlık unsurları adına bir ayırım gözetmeden sadece Mısır'ı öne çıkaran bu edebiyatta yerli kültürün devamlılığı savunulur. Ahmet

Lütfi es-Seyyid, Mahmut Tahir Laşin ve Teymûr kardeşlerde bu akımın savunucularındandır. Edebiyat alanında yaşanan değişim ve çatışma, kullanılan edebî dil alanında da kendini göster. Halk dilinin mi yoksa klasik Arapçanın mı kullanılması gerektiği konusu uzun bir süre Mısır edebiyatçılarını meşgul etmiştir. Bu tartışmanın edebî alan dışında bir de siyasî boyut vardır. Mısır, İngilizler tarafından işgal edildikten sonra eğitim dili 1889'da bütün okullarda İngilizce olmuştur.

İngilizler, halkın kökleri ile irtibatını koparmak için de yazı dilinde klasik Arapça yerine halk dilini yerleştirmeye çalışmışlardır. İngilizler, Mısırlıları geri kalmalarının nedeninin fusha dili olduğuna inandırmak gayesindedirler. Fusha dili aynı zamanda Kuran dili yani klasik Arapçadır. Bu tartışma Mısırlılarda gelenekçi ve modernist ayrımına sebep olmuştur. Bu alandaki tartışmalar işgal güçlerinin Mısır Temyiz Mahkeme Yargıçlarından İngiliz J.Solden Willmore'nin 1901'de Londra da yayınladığı *The Spoken Arabic of Egypt* kitabıyla Mısırlıları fushayı terkedip yerine halk dilini kullanmaya davet etmesiyle daha da alevlenmiştir. Aynı fikri destekleyip Mısırlıların geri kalmışlığını fushaya bağlayan diğer bir isim de Suriye'li İskender Ma'luf'tur. Fushayı savunanlar cephesinde ise çıkardığı *el-Hilal* gazetesiyle Suriyeli Corci Zeydan ve daha önceki Cahiliye şiirlerini tenkitiyle İslam karşıtı cephe alan fakat bu tartışmada fushayı savunan Taha Huseyn yer alır. Aynı tartışma 1926 yılında Mısır'da sulama mühendisi olan İngiliz Sir William Wilcox'un İncil'in bazı bölümlerini Mısır halk diliyle yazması ve halk dilinin kullanılmasını önermesiyle tekrar gündeme gelir. Wilcox, Kıpti bir yazar olan Selâme Musa tarafından desteklenir.¹⁸

II. MODERN MISIR ROMANCILIĞI

Mısır romancılığının oluşum tarihinin Mısır'ın Napolyon tarafından işgaliyle başladığını söyleyebiliriz. Batı düşünce ve hayat tarzı ile tanışan Arap toplumu, yapılan tercüme ve uyarlamalar, günlük gazetelerde tefrika halinde yayınlanan eserlerle birlikte Arap edebiyatına yabancı olan roman türü Arap edebiyatına müdahil edilmiştir. Arap

¹⁸ Er, 30-41.

edebiyatında ve Mısır edebiyatında roman türünün tutunabilmesinin en önemli sebebi öğreticilik yönü ile halka ulaşılması ve halkın batı tarzı aydınlatılmasıdır.¹⁹ Roman, Arap edebiyatında ortaya çıkarken Arap edipleri romanı; sanatsal bir uğraşı gayesi ile değil halkı yönlendirmek, batı ile aralarındaki farklılığı ortadan kaldırmak ve inandıkları değer yargılarını halka yansıtmak maksadıyla yapıyorlardı. Modern mısır romanında öğretici roman türünü kaleme alan ilk öncüler olarak Rıfâ'a et-Tahtavî ve 'Ali Mübârek kabul edilmektedir. Tahtavî'nin roman türünün Arap edebiyatına girmesindeki katkısı ilk olarak Homeros'un *İlyada*'sından alınmış olan Fenelonu'nun *Les Adventures de Telemaque* adlı romanının Arapça'ya çevirisi ile başlamıştır. Paris'teki anılarını kaleme aldığı seyahatname türündeki *Tahlîsu'l-İbrîz fi Telhîs Barîz* isimli çalışması ile devam etmiştir. Mübârek'in ise bu alandaki katkısı eğitici roman türünde kaleme aldığı '*Alemu'd-Dîn* isimli eseri ile olmuştur. Bu eseriyle yazar, Doğu ve Batı toplumlarının yaşantıları arasında bir karşılaştırma yapar. Romanın oluşumuna zemin hazırlayan diğer bir önemli yazar da Muhammed el-Muveylîhî'dir. El-Muveylîhî eski Arap edebiyatı ve Batı edebiyatının etkisi altında kaleme aldığı, roman ve hikâyeye benzemeyen, şekil olarak makâme tarzında secili ve belâğatlı, içerik olarak dönemin sorunlarını ele aldığı *Hadis 'İsa b. Hişâm* isimli eseriyle bu alanda önemli katkı sağlamıştır. Bu eseri ile el-Muveylîhîişgal yaşamış, modern ve Batılılaşmış bir Mısır ile yaşanan sosyal, idarî ve kültürel değişimi yansıtmaktadır.

Makâme tarzında kaleme aldığı eserle romanın öncülüğünü yapan bir başka edip ise şiirde ün kazanıp Nil Şairi lakabıyla tanınan Hâfız İbrahîm'dir. Hâfız İbrahîm *Leyâlî Satih* isimli eseri ile el-Muveylîhî gibi toplumu eleştirip ıslah etmek gayesindedir. Bu dönemin romana öncülük eden yazarları arasında zikretmemiz gereken önemli bir isimde şiirleri ile şöhret kazanan ve Emîru'ş-Şu'arâ lakabıyla tanınan Ahmed Şevkî'dir. Başlıca çalışmaları ise; İkinci Ramses dönemi Mısır tarihini ele alan '*Azrâu'l-Hind*, firavun Namazis'in kendisinden önceki firavuna olan aşkını konu edinen *Ladyas* ve eski bir İran efsanesini anlatan *Varakatu'l-'As*'dir. Şevkî'nin bu eserleri daha çok eğlendirici amaçlı yazılmıştır.

¹⁹ Kazım Ürün, *Necip Mahfuz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2002, 25.

Mısır'da roman türünün öncüsü kabul edilen diğer bir yazar da Lübnan doğumlu ve Hristiyan asıllı olan Ferah Anton'dur. Anton'un bu alanda iki eserini anmak gerekir; *el-Urşelîmu'l-Cedîde* ve *ed-Din ve'l-İlm ve'l-Mâl*. İlk eserinde Hz. Ömer döneminde Kudüs'ün Araplar tarafından fethini ele alır. Diğer eserinde ise din, ilim ve mal isimli şehirler arasında seyahate çıkan bir genci konu edinir. Şiddet ve kuvvet üzerine temellenen eski medeniyetleri sevmeyen genç, çıktığı bu seyahatte bu üç şehirde de aradığını bulamaz. Anton'un romanda konu edindiği sosyal kargaşaya çözümü ise; itidal, birlik ve beraberliğin inşasıdır. Anton, eserlerini toplumcu bir anlayışla kaleme almıştır. Dönemin yazarlarının eserlerinde dikkat çekici bir husus da yazarların toplumun hedefine oturmaktan çekindiği için kahramanlarını, bazen de mekânlarını Mısır dışından seçmiş olmalarıdır. Toplumun gelenek ve göreneklerini eleştirirken topluma hedef olmamak kaygısı, yazarları böyle bir tercihe sevk etmiştir.

Mahmûd Hayret, *el-Fetatu'r-Rîfiyye* isimli eseriyle Mısır romancılığının oluşumuna ciddi katkıda bulunmuştur. Bu romanında yazar, fakir bir köylü kızı ve delikanlısı arasında geçen macerayı konu edinir.

Mustafa Lutfi el-Menfalûti de dönemin eğlendirici türde eserler veren yazarlarından. Yoksul ve başarısız hayatı, etkileyici duygusal yazılar yazmasına sebep olmuştur. Menfalûti çeviri ve uyarlama eseriyle ün kazanmıştır. Başlıca bilinen eserleri *en-Nazarât* ve *el-'Abarât*'tır. *En-Nazarât* yazarın çeşitli konularda yazdığı makalelerinden oluşmaktadır. *El-'Abarât* ise yazarın batı edebiyatından yaptığı çeviri ve uyarlama hikâyelerden oluşur. Menfalûti, eski ve yeni dil arasında bir üslûpla, secili ve müteradif ifadeleriyle, duygusal konularıyla Necip Mahfuz'un da içinde bulunduğu dönemin genç kuşağını etkilemiştir. Şimdiye kadar anlattığımız eserler her ne kadar romanın karakteristik özelliklerine sahipse de gerçek manada roman olarak tanımlanabilecek nitelikte değildir fakat roman türünün Arap edebiyatına dâhil olmasına ciddi katkıları olmuştur.

Romanın karakteristik özellikleri olan zaman, mekân, vaka, kahramanlar, tez gibi unsurları barındıran ve gerçek manada roman kabul edilen ilk Mısır romanı Muhammed Huseyn Heykel'in *Zeyneb* (1914) isimli romanıdır. *Zeyneb* tür olarak tarihî

olmayıp edebî anlamda ilk Mısır romanı kabul edilmektedir.²⁰Heykel, bu romanda kadının özgürlüğü konusu gibi o dönem açısından önem arz eden ve geleneksel düşüncede farklı bir konuma sahip olan bir mevzuyu ele almıştır.²¹Heykel, yükseköğrenimini Paris'te görmüştür dolayısıyla Fransız edebiyatına aşina olup bu edebiyattan etkilenmiştir. Heykel, *Zeyneb*'in ilk baskısında kitabına *Menâzîr ve Ahlak Rîfiyye* ismini verip, kendisi de Mısrî Fellâh müsteâr ismini kullanmıştır.²² Yazarın içinde bulunduğu dönemin şartları gereği böyle bir isimlendirmeye gitmesi Mısır toplumunun o dönemdeki yapısı hakkında bizlere üstü kapalı da olsa malumat sağlamaktadır. Muhammed Huseyn Heykel'den sonra Mısır romanı, şekil ve içerik açısından geliştirildi. Heykel'in *Zeyneb*'inden sonra Arap edebiyatında gerçek manada roman türünde değerlendirilebilecek olan bir diğer eser de Taha Huseyn'in *el-Eyyâm* (1929) isimli otobiyografik eseridir. Huseyn bu eseriyle on dokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyılın başlarında Mısır toplumunun farklı yönlerini gözler önüne serer. Huseyn'in bu eserin dışında *Edip* ve *Du'âu'l-Karavân* isimli eserleri de roman türünün örnekleri kabul edilir. *Edip*'te geleneksel hayat tarzından modern hayat tarzına geçişi yaşayan yeni nesil bir Mısır aydınının hayatını konu edinir. Avrupa'nın cazibesine kapılıp Avrupa'ya gidebilmek için sahip olduğu her şeyden vazgeçen bir gencin hayat hikâyesini ele almıştır.²³*Du'âu'l-Karavân*'da ise aşkla intikam almanın yanı sıra Mısır toplumunda bedevî, çiftçi, memur ve eğitim sorunlarını konu edinmiştir.²⁴*Şeceretu'l-Bûs* isimli eserinde ise Huseyn, yoksul kesimin sıkıntılarını ele alır. Mısır'ın sosyal hayatındaki değişimin kuşaklar arası aile hayatını nasıl etkilediği işlenmiştir.²⁵Huseyn'in bu eserlerinde bir ümitsizlik dili hâkimdir.

²⁰ Er, 78.

²¹ Er, 82, 89.

²² Ürün, 38.

²³ Er, 154.

²⁴ Er, 136.

²⁵ Er, 242.

İbrahim Abdulkadir el-Mâzinî'nin *İbrahim el-Kâtib*²⁶(1931) isimli otobiyografik eserini de zikretmemiz gerekir. El- Mâzinî bu romanında gelenekleri eleştirmiştir. Dönemin ünlü yazarlarından Tefkik el-Hakîm'in de bir dizi romanı mevcuttur. '*Avdetu'r-Rûh*, '*Uşfur mine'ş-Şark*, '*Yevmiyyât Nâib fi'l-Eryâf* adlı romanları biyografik özellik taşımaktadır. '*Avdetu'r-Rûh*'ta sunduğu bir aile portresi ile Mısır halkının hürriyet mücadelesini ve yeniden doğuşunu²⁷ yansıtmaktadır. '*Uşfur mine'ş-Şark*'ta Avrupa'da öğrenim görmek amacıyla bulunan bir öğrencinin âşık olarak hayat tarzının değişimini konu edinir.²⁸El-Hakîm, romanda Doğu ile Batı kültürünü karşılaştırmıştır. '*Yevmiyyât Nâib fi'l-Eryâf*'ta ise geleneksel köylü hayatı ile modern yargının uyumsuzluğunu ele almıştır. El-Hakîm bu romanında bir savcının kırsalda yaşadığı on iki günlük anılarını gerçekçi bir tarzda kaleme almıştır.²⁹El-Hakîm'in 1944'te yayınladığı *er-Ribâtu'l-Mukaddes* isimli eserinde ise el-Hakîm modern Mısır kadını hakkındaki olumsuz görüşlerini ortaya koyar. Roman, kadınların sadâkatsizliğini konu edinir.³⁰

Mahmûd Tahir Lâşin bu dönemde sosyal eleştiride bulunduğu ve fakir tabakanın sorunlarını ele aldığı *Havva bilâ Âdem*'i kaleme almıştır.³¹ Mahmûd Teymûr'ün modern roman kabul edilen yedi eseri mevcuttur. Eserleri: *el-Atlâl*, *Nidâ'u'l-Mechûl*, *Selvâ fi Mehebbi'r-Rîh*, *Kleopatra fi Hân el-Hâlîlî*, *Şumrûh*, *İle'l-Likâ Eyyuhe'l-Hubb*, *el-Mesabîhu'z-Zurek*. Bunların ilk ikisi oldukça ünlüdür. *El-Atlâl* isimli romanında yazar, on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başında yaşayan bir aileyi ele alarak ailenin ve çevrenin birey üzerinde nasıl etkili olduğunu konu edinir.³²*Nidâ'u'l-Mechûl* isimli eserinde ise bir anısını anlatırken hayal mahsulü motifleri kullanır. Modern kent hayatından kaçan Teymûr'un Lübnan'ın dağlarında tatil yaparken yaşadığı bir anısı

²⁶ Bu romanın *Zeyneb*'in bir devamı olduğu ve daha çok Taha Hüseyin'nin *el-Eyyam* isimli romanından etkilendiği söylenir. Bkz. Er, 90.

²⁷ Er, 101.

²⁸ Er, 181.

²⁹ Er, 167.

³⁰ Er, 215.

³¹ Er, 113.

³² Er, 132.

üzerine kurguladığı eserdir.³³ *Selvâ fî Mehebbi'r-Rîh* (1944) isimli romanında Teymûr adeta *er-Ribâtu'l-Mukaddes* romanına devam etmiş gibidir. Olaylar ve kahramanlar birbirine benzemektedir. Bu romanında da modern Mısır kadını konu edinir.³⁴

'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd'ın ilk psikanalitik eseri kabul edilen *Sara*'dan da bahsetmemiz gerekir. Romanında birbirine âşık olan iki genci ve gençlerin kıskançlık ve kuşku dolu ilişkilerini konu edinmiştir. Romanda insan psikolojisi üzerinde durulmuştur.³⁵ Buraya kadar bahsettiğimiz yazarların çoğu eserlerini didaktik bir yapıda oluşturmuş ve Avrupa'dan etkilenmişlerdir. El-Mâzinî ve el-'Akkâd ise daha çok psikolojik eserler vermişlerdir. Kırklı yıllarda henüz Mısır tam bağımsızlığına kavuşmamış ve halk büyük bir yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. Mısırlı edebiyatçılar yaşanan bu olumsuz şartları mümkün olabildiğince eserlerine aktarmışlardır. 1919 Devriminden sonra yetişen nesil Avrupa'nın etkisinde kalmayarak kendi kaynaklarından beslenme yoluna gitmişlerdir. 1939-1952 yılları arası eserler, romantik bir eğilimi yansıtmakta fakat sanatsal bir olgunluktan yoksundur. Bu dönemin yazarları eserlerini oluştururken gerçek hayattan uzak hayalî olaylar üzerine kurgulayıp, aşk ve sevgi gibi duygusal unsurları konu edinmişlerdir. Gerçek hayatın toplumsal ve psikolojik sorunları bu dönemin sonlarında edebî eserlerde yerini almıştır.³⁶

1939-1945 yılları Mısırlı ediplerin realist üslupla kalem oynattıkları dönemdir. Edebiyat alanında II. Dünya savaşının sonlarına doğru yenilikçi yazarların çoğunun Panarabizm ve Arap Birliği konusunu işledikleri görülür. Dönemin ediplerinin pek azı Arap halklarının çeşitliliği nedeniyle Panarabizmi desteklemekten geri durmuştur. Nasır'ın 1952'de yaptığı ihtilâlle beraber Panarabizmin Arap edebiyatında ön plana çıktığı görülür. Ayrıca Mısır'da Cumhuriyetle beraber modern endüstrileşme artmış ve halkın çoğunluğu işçi sınıfına dönüşmüştür. Dolayısıyla edebiyatta halktaki bu değişim konuları işlenmiştir. Edebiyatı işlenen İslamî reformların yerini halkın gündelik sorunları ve sanayileşmenin hayat tarzına yansması ile oluşan sorunlar almıştır.

³³ Er, 201.

³⁴ Er, 229.

³⁵ Er, 190, 192.

³⁶ Ürün, 49.

Modern dönemin realist yazarlarına örnek olarak Abdurrahman eş-Şarkavî (1920-1987)'yi verebiliriz. Şarkavî'nin 1954'te yayınladığı *Dünya* isimli romanı; Mısır'da 30'lu yıllarda topraklarını genişletmek isteyen toprak ağaları ile arazilerini ellerinde tutmak isteyen çiftçi sınıfı arasındaki mücadeleyi yansıtmaları açısından oldukça önemlidir.

Yusuf İdris(1927-1991) de dönemin realist yazarlarından biridir. 1959'da yayınladığı *Cinayet* isimli romanı ile o da Şarkavî gibi sömüren toprak ağaları ve sömürülen fellahların mücadelelerini kaleme almıştır. Aynı zamanda dönemin en iyi oyun yazarlarından biri olarak kabul edilir. Eserleri ile genellikle sahip olduğu anti-İsrail görüşlerini yansıtır. İdris, Necip Mahfuza eşdeğerde bir edip olarak kabul edilir. Dokuz tane oyun ve on bir kısa hikâye serisi kaleme almıştır.³⁷

Modern Arap ediplerine diğer bir örnek de Necip Mahfuz (1912-2006)'dur. II. Dünya Savaşı öncesinde birçok tarihî roman kaleme almıştır. Mahfuz, Mısır'ın orta sınıfını eserlerinde işlemiştir. 1945'de yayınladığı *Yeni Kahire* isimli eserinde Mısır'ın orta sınıf tabakasını ele almıştır. Orta sınıfı Mısır'ın işçi sınıfının sözcüsü olarak kabul eden yazarın kalemi 1952 ihtilali ile fark edilir bir değişim yaşamıştır. İhtilal öncesi ekonomik reform sorunları işleyen yazar 56-57 yıllarında yayımlandığında bestseller olarak edebiyat dünyasında yer edinen " İki Saray Arasında" isimli eserinde Mısır'ın sosyal sorunlarını kaleme almıştır.³⁸ Mahfuz ve Bâkesîr aynı dönemin edipleridirler. Bâkesîr iki yıl Mahfuz'dan büyüktür. Bâkesîr'in edebiyatla tanışması da Mahfuz'a göre daha erkendir. 'Abdulhamid Cûde es-Sahhâr, kendisi pek çok yönden Necip Mahfuz'a benzetilir. Mahfuz gibi önce tarihî romanlar kaleme almış sonrasında ise toplum gerçeklerini eserlerine konu edinmiştir. Başlıca eserleri; *Ahmes Batali'l-İstiklâl* (1943), *Emîret Kurtubâ* (1949), *S'ad b. Ebî Vaqqâs* (1945), 1952 devriminden sonra *Kal'atu'l-Abtâl* (1954), *es-Suhulu'l-Beyd* (1965), *Qâfiletu'z-Zemân* (1945), *en-Nikâb* (1950) ve *eş-Şâri'u'l-Cedîd* (1952) isimli eserlerinde toplumsal sorunları ele almıştır.

³⁷<http://www.nytimes.com/1991.08.03/obituaries/yusuf-idris-of-egypt-playwright-dies-at-64.html>, Erişim Tarihi 16.08.2014; Landau, 50-52.

³⁸ Landau, 53-54.

Yahyâ Hakkî de eserlerinde toplumsal gerçeklere yer vermiş olan bir yazardır. *Qandîl Ümmü Hâşim* adlı romanı bu meyanda ün kazanmıştır. Ayrıca Hakkî birçok hikâyeye ve tiyatro eseri kaleme almıştır. Bu dönemde romantizme yönelmiş yazarlar arasında Yûsuf es-Sibâ'î ve Muhammed 'Abdulhalîm 'Abdullah'ı da zikretmek gerekir. Eserlerinde sevgi ve aşk konusuna değinen Abdullah'ın üslubu Sibâ'î'ye göre daha etkili ve güzeldir. Abdullah'ın başlıca eserleri; *Lakîta* (1947), *Ba'de'l-Ğurûb* (1950), *Şeceretu'l-Lubâb* (1950), *el-Veşşâhu'l-Ebyad* (1951), *Şemsu'l-Ĥarîf* (1952). Sibâ'î'nin ise bilinen başlıca eseri *İnnî Raĥîle* adlı romanıdır.

III. TARİHÎ ROMANCILIK

Heykel'e göre yazı hayatında tarih üç kısma ayrılır. Birincisi gerçek tarih; tarihçinin olayları yaşarken yazdığı tarihtir. Bu tür tarihin yansıması gerçekçi ve tabii romanlarda görülür. İkinci olarak göreceli (nazarî) tarih; tarihçinin şahit olmadığı, görmediği bir tarihi, güvenilirliğinden her zaman emin olunamayan şüpheli belgelere dayandırarak yazdığı tarih türüdür. Üçüncü olarak da felsefî tarih; biçimle veya düşünce yoluyla tarih öğretiminin sonu ile ilgilenen türdür.³⁹Tarihî roman, Reem al-Kamalî'ye göre tarihi; harfler, eserler ve sanat teknikleri ile yeniden resmetmektir.⁴⁰Tarihî romanda yazar, tarihî gerçeklerden beslenir fakat bu tarihî gerçeklere bir bilim adamı yaklaşımıyla bağlı kalmak zorunda değildir. Tarihî roman yazarı, tarihî gerçekleri bir edebiyatçı olarak yeniden yorumlar. Tarihî gerçekler böylelikle tarihten azade bir biçim alır ve okuyucuya sunulur. Böylelikle tarih, roman vasıtasıyla okuyucuya daha sevimli hale gelir ve yazar okuyucunun düşünce ve isteklerini yönlendirerek istediği tarihî bilinci oluşturur.⁴¹Tarihin edebiyata kaynak ve malzeme olmasının yanı sıra bazı yazarlara göre edebiyat; tarihi anlaşılır kılmakta ve bu meyanda vazgeçilmez olmaktadır. Alev Alatlî'ye göre tarih; romansız anlaşılabilir.⁴²Tarihin objektif bir şekilde ele alınması ya da arı bir tarihin ortaya çıkarılması ne kadar mümkündür? Bu

³⁹http://www.aljabriabed.net/n85_04mahfoud.htm, Erişim Tarihi: 11.11.2014.

⁴⁰<http://www.albayan.ae/opinions/orbit/2014-03-13-1.2079459>, Erişim Tarihi: 11.11.2014.

⁴¹ Hülya Arğunşah, "Tarihî Romanın Yükselişi", *Hece*, Yıl: VI, Sayı 65.66.67 Temmuz 2002, 454.

⁴² Arğunşah, 455. (Alev Alatlî, "Belki de Hiç Roman Olmadığı İçin Osmanlıyı Anlayamadık", *Kültür Dünyası*, S. 19, Aralık 1998, 29.)

konu üzerinde bile genel bir ittifak yoktur. Edebiyatçının tarihe yaklaşımının dışında tarihçilerin bile tarihi aktarımı ve ifade edişi genellikle arı olarak görülmez. Çünkü bir tarihçi bile olaylara yaklaşırken kendi bilgi birikimi ve kişisel eğilimi ile nazar etmektedir. Hal böyle iken bir edebiyatçının romanını tarihî gerçeklerden elde etmesi okuyucunun romanda arı bir tarih bulacağı anlamına gelmez. Arap edebiyatına tarihî romancılık, Avrupa edebiyatından yapılan tercüme ve iktibaslar yoluyla dâhil olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda Avrupa romanlarının Arapçaya tercüme edilmesi sonucu tarihî romancılık Arap edebiyatında yer edinmeye başlamıştır. Yapılan ilk tercüme Necip el-Haddad'ın Arapçaya çevirdiği Alexandre Dumas'ın *Üç Silahşörler* ve Şalter Scott'un *Selahaddin* adlı kitaplarıdır. 1881'de Kayser Zayniyye, Dumas'ın *Kont de Mont gö Merry* adlı eserini Arapçaya çevirip 1842 ve 1914 arasında on altı ciltlik Arapça romana dönüştürmüştür. 1880'ler ve 1990'larda Said el-Bustânî, Ya'kûb Sarrûf ve ünü günümüze ulaşan tarihî romanlarıyla Corci Zeydan'ın eserleri tefrika halinde aylık ve haftalık dergilerde basılmıştır.⁴³ Erken dönem Arap tarihî romancılığında Selim el-Bûstanî(1848-1881), *İlyada ve Homeros*'un çevirisiyle öne çıkar. Bûstanî'nin, el-Cînan dergisinde birçok tarihî romanı yayımlanmıştır. Bu romanlarına örnek olarak 1871-1872 yılları arası *Zanubîyyan*, 1874'te yayımlanan *el-Heyyam fi Fûtûhi's-Şam*'ı örnek verebiliriz. El-Cînan bu dönemde Arapçaya çevrilen roman ve hikâyelerle ilgilenen ilk dergi olarak kabul edilir. Bûstanî'nin tarihî romanları kaleme almasının başlıca sebebi okuyucuyu irşâd ve yönlendirmenin yanı sıra okuyucuya kültürel anlamda katkıda bulunmak ve tarih öğretmektir. Yusuf Nevfel'in deyimiyle Bûstanî'nin bu maksatla kaleme aldığı romanları teknik olarak roman özelliklerinden de yoksun kalmaktadır. Araştırma konumuzun da aynı türde olduğu tarihî roman alanında Mısır'da Corci Zeydan(1861-1914) ön plana çıkar. Bu türün daha çok Arapların bağımsızlık mücadeleleri sürecinde tarihten ilham alarak içinde buldukları toplumu uyarma ve uyandırma maksatlı kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu tür, sanattan daha çok işlevi açısından edebiyat dünyasında yerini alır. Tarihî kahramanların, mazinin şanlı zaferlerinin yeniden gündeme getirilerek toplumda adeta bir aslına rücu hareketinin köprü vazifesini görmüştür. İşgalci güçlerin toplum üzerinde oluşturdukları ümitsizlik,

⁴³ Roger Allen, "Edebiyat Tarihi ve Arap Romanı", (Çev: Faruk Çiftçi), *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 2005, 129-150.

yılgınlık, çaresizlik geriye bakarak umut sağlamanın mümkün olabileceği bugün yenik durumda görünen halkın, köklerinde, ruhunda, tarihinde kahramanlar olduğunun fark etmesini sağlar. Lübnan doğumlu olan Zeydan, Hristiyan bir çevreden gelmiştir. Mısır'a göç etmiş olan diğer Lübnanlılarla 1892'de *el-Hilal* gazetesini kurar. Zeydan tarihî roman türünün ilk yazarı değildir fakat bu türe işlerlik kazandıran bir isimdir. Yazmış olduğu yirmi iki tarihî romanla ünlendiği söylenmektedir. Romanlarında daha çok İslamiyet'in doğuş yıllarını, İslamî fetihleri konu edinir. Zeydan'ın eserlerinde kurgu bakımından Alexandre Dumas'ın izleri görülür. Corci Zeydan, gelişen tercüme hareketleri neticesinde Avrupa romanlarının o dönemde halk arasında yaygın olan Ali ez-Zeybek, Melikuz'-Zahîr Baybars gibi geleneksel Arap efsanelerinin yerini alacağı korkusuna kapılmıştır. Avrupa'nın tarihî romanlarının çağın ruhu ve anlayışına daha uygun olduğu düşüncesiyle Hilal dergisini kurmuştur. Böylelikle Zeydan, ilk dönem Arap romanlarının oluşumuna ciddi katkı sağlamıştır. Erken dönem tarihî Arap romancılığında Bûstanî sonrasında Corci Zeydan'ın(1861-1914) 1923'te yayınladığı *el-Memlûku's-Şarid* isimli ilk romanından itibaren yirmi bir adetten oluşan ve İslam tarihi romanları diye adlandırdığı romanları ortaya çıkar. Zeydan, eleştirmen ve araştırmacılar tarafından Arap romanında tarihi önceleyen ve bu alanda gerçek anlamda sanat ürünü veren öncü Arap ediplerinin ilki kabul edilir. Romanları Arap İslam tarihini dizi halinde sunmaktadır. Zeydan, eserleri ile sanatın tarihe hizmet etmesi ve Selim el-Bûstanî'nin izinde bir tarih inşa etmek hedefi gütmüştür. Zeydan, romanı tarihe yakınlaşmak için bir araç olarak görmektedir. Bunun yanı sıra Zeydan'ı gerçek tarihi, roman sanatı içerisinde tahrif etmekle suçlayan eleştirmenler de mevcuttur. Bütün bunlara rağmen Zeydan'ın eserleri büyük oranda revaç bulmakta günümüze kadar tekrar tekrar yayınlanmaktadır ve birçok farklı dile tercüme edilmektedir.⁴⁴

Tarihî roman alanında öne çıkan bir başka isim de Farah Antûn(1873-1923)'dur. 1897 yılında Suriye'nin Trablus şehrinden Mısır'a gelip yerleşmiştir. New York'ta yayıncı olarak geçirdiği birkaç yıl dışında ömrünü Mısır'da geçirmiştir. Öykü, roman, tiyatro eserleri yazmış, Jules Simon, Anatole France, August Comte, Renan, G.B. Shaw ve Chateaubriand gibi yazarlardan çeviriler yapmıştır. Chateaubriand, Renan ve

⁴⁴<http://www.oudnad.net/spip.php?article1043>, Erişim Tarihi: 29.10.14.

Gorki'den etkilenmiştir. Kahire ve New York'ta *el-Camia* dergisini yayınlamıştır. Antûn da Zeydan gibi İslamiyet'in ilk neslini işlemeyi tercih etmiştir.⁴⁵ Aslında bu tercihlerin seçilmiş olması gayet doğal ve anlaşılabilir bir durumdur. İşgal altında bulunan topraklarda halkın işgale karşı mukavemetini güçlendirmek için İslam'ın ilk neslinin, ilk fetihlerinin seçilmiş olması insanlara; bu işgale karşı galip gelebilecek olan kuvvetin kendilerinde mevcut olduğunu ispatlamanın edebî çalışmasıdır diyebiliriz. Tetkik ettiğimiz eserin müellifi Bâkesîrde aynı yaklaşımla İslam'ın ilk neslini ve sonraki nesillerden kahraman şahsiyetlerini işlemiştir. Ömer ibn el-Hattab hakkında 19 ciltlik bir çalışması vardır.

Romanlarında, tiyatro eserlerinde yer alan kahramanlara baktığımızda birçoğunun İslam'ın mümtaz şahsiyetlerinden oluştuğunu görürüz. Aslında bu tür yazarlarda dikkatimizi çeken husus şudur ki; bu yazarlar konularını ve kahramanlarını rastgele veya herhangi bir türde ustalıklarını, hünerlerini göstermek için yazmamışlardır. Bu şahsiyetler kendilerini ıslahatçı addedip işlenmesini elzem gördükleri konu ve kahramanları tercih etmek zaruretinde hissetmişler. Edebiyat burada onlar için işgalci güçlere, sömürücülere, baskıcılara ve kendilerinin değişmesini istedikleri düzene karşı bir nevi mücadele aracıdır. İnsanları hareket ettirebilmek için uyanmaları ve değişmeleri gerektiğine inandırmak lazımdır. İnsanların işgalcilere karşı uyandırabilmek için fikrî olarak ikna olmaları gerekir. Islahatçı yazarların eserleri bu yüzden belki de belli bir alanla sınırlı kalmak zorunda kalmıştır.

⁴⁵Landau, 17-19.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ AHMED BÂKESİR'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. ALİ AHMED BÂKESİR'İN HAYATI

Ali Ahmed Bâkesîr, 1910 yılında Endonezya'nın Sorabaya isimli şehrinde Hadramevt'li anne babanın çocuğu olarak dünyaya gelir. Sekiz yaşına bastığında babası, Bâkesîr'i şehir hayatından uzak uygun bir yerde Arapça'yı ve dinî ilimleri öğrenebilmesi, kavminin gelenek ve göreneklerine göre yetişebilmesi için Hadramevt'e gönderir. Hadramevt'te İslam ve Arap kültürünü edinir. Hadramevt'te edebiyata olan ilgisi ortaya çıkar. El-Mütenebbi ve Ahmet Şevkî gibi eski ve yeni Arap şairlerinin divanlarını okur. Edebiyat hayatına on üç yaşında iken şiir yazmakla başlar.⁴⁶Bâkesîr, sosyal ve psikolojik nedenlerden dolayı ve eşini genç yaşta kaybetmesinin üzerinde bıraktığı derin tesirin etkisiyle 1932 yılında Hadramevt'ten ayrılır. Buradan ayrılan Bâkesîr, Aden, Somali ve Habeşistan şehirlerinde dolaştıktan sonra Hicaz'a gider. Hicaz'da bir yıldan fazla bir süreyi Mekke, Medine ve Taif arasında geçirir. Bâkesîr henüz yirmi beş yaşında iken, El-Busayrî'nin meşhur *Ḳaside-i Bürde*'sine nispeten yazdığı *Nizamu'l-Bürde* isimli kasidesini Hicaz'da kaleme alır.⁴⁷ Ayrıca ilk şiirsel tiyatrosu olan "*Hummam fî Biladi'l-Ahḳaḳ*" isimli eserini ise Taif'te yazmıştır.⁴⁸ Bâkesîr, 1934 yılında Mısır'a gider. Henüz on üç yaşında iken şiir yazmaya başlayan Bâkesîr erken yaşta başladığı edebî hayatının verimliliğini orta yaşlarında da devam ettirir.

Bâkesîr döneminde revaçta olan sosyal problemlerin, güncel hayatın edebiyata aktarılması, klasik usulün kimi zaman sadece kalıpsal olarak varlığı, temsilî şiir, serbest

⁴⁶Abdurrahman Salih el-Aşmavî, *El-İtticahu'l-İslami fî Aşâri Ali Ahmed Bâkesîr el-Ḳaşaşiyye ve'l-Masrahiyye*, Bank er-Riyad, Hicri 1409, 27.

⁴⁷Umran, 144.

⁴⁸El-Aşmavî, 28.

şiiir, roman bilhassa tiyatro gibi batı menşeli edebî tür ve eserlerin tezahürü ve batı edebiyatının batı diliyle okunması elbette ki Bâkesîr'i de tesiri altında bırakır. Şevkî'nin temsilî şiiirlerini okuyarak tiyatral şiiir yazmaya başlayan Bâkesîr, doğduğu yer olan Hadramevt'te arzuladığı hayatı bulamaz. Hadramevt'ten Hicaz bölgesine buradan da Mısır'a gider. Anladığımız kadarıyla Bâkesîr'in yolculuğu basit bir seyahat veya kültürel merak değildir. Bâkesîr, İslam dünyasının tarihî kaynaklarında bir arayış içerisindedir. Mısır'a geldiğinde farklı bir atmosferle karşılaşır. Arap dünyasına göre ilmî ve edebî anlamda hayli mesafe kat etmiş olan Mısır, tarihsel dokusuyla, kozmopolit yapısıyla, fikrî hareketliliği ile sosyal hayattaki gelenek ve modernizm çatışmasıyla, manevî havasıyla Bâkesîr'i, kalan hayatını orada geçirmesine neden olacak kadar kendine bağlamıştır. Bâkesîr, Hadramevt'teki monoton hayattan ve donuk fikrî yapıdan renkli ve hareketli bir hayata göç etmiştir. Bâkesîr'in göç edişini sadece Mısır'a bağlamak hata olur kanısındayız. Çünkü Bâkesîr, hem bir fikir adamı hem de bir hareket adamıdır. Mısır kendi mizacı itibari ile Bâkesîr'e uygun olduğundan Bâkesîr, Mısır'da kalemiyle mücadele edebileceği bir meydan bulmuştur. Bâkesîr, mürekkebinin İslam'dan alan batı edebiyatına da vakıf olan kalemi ile Mısır'da şiiirden tiyatroya, tiyatrodan romana hemen hemen edebiyat dünyasının her alanında mücadele eder. Mısır'da 1934 yılında Fuadu'l-Evvel Üniversitesinde (Şimdiki Kahire Üniversitesi) okur. Aynı yılda Mısırlı bir kadınla evlenerek Mısır vatandaşlığına geçer. 1939 yılında Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili Bölümü, 1940 yılında da Eğitim Fakültesi Öğretmenlik Bölümünden mezun olur. Bâkesîr hayatının 1941'den 1955'e kadar olan kısmını liselerde öğretmenlik yaparak geçirir. Bâkesîr, yedi yıl Mansûre şehrinde, yedi yıl da Kahire'de olmak üzere toplam 14 yıl İngilizce öğretmenliği yapmıştır.⁴⁹ Uzun bir öğretim meşguliyetinin ardından Millî Kültür ve İrsat Bakanlığı Sanatlar bölümüne geçer ve hayatının sonuna kadar bu bölümde çalışır. Bâkesîr, 1945'te Fransa'yı ziyaret eder ve Fransız edebiyatını araştırma imkânı elde eder. 1949'da Mısır'da kurulan *et-Tezhip* dergisinde kimi zaman kendi ismi ile kimi zaman da Sâhibu'l-imzâ veya

⁴⁹Sait Uylaş, 'Alî Ahmed Bâkesîr ve Kabul Edilen Dua, Atatürk Üniversitesi F.E.F Yayınları, Erzurum 2002, 18.

Nasîru'l-'ilm gibi müstear isimlerle Hadremiler'in uyanışı, sosyal hastalıklarla mücadele gibi konular hakkında yazılar yazmıştır.⁵⁰1956'da Romanya ve Sovyet Yazarlar Birliğinin daveti üzerine Mısır Yazarlar Heyetinin üyesi olarak Romanya ve Sovyetler Birliği'ne gider. 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyetini temsilen, ilk olarak Taşkent'te yapılan Asya ve Afrikalı Yazarlar Konferansına katılır. Şüphesiz burada yaşayan Müslüman kardeşlerinin işgalci Rusya'dan gördükleri zulümden de bahseder.⁵¹ 1961-1963 arası iki yıllık tam bir burs kazanır ve büyük İslam simalarından Ömer ibn Hattab'ı konu alan tarihî bir roman yazar.

Bâkesîr, ana dili Arapçanın yanında İngilizce, Fransızca ve Malayca'yı iyi bilmektedir. Bâkesîr, sağlığında divanına girmemiş birçok sayıda kasidenin yanı sıra, ardında altı roman, altı şiirsel tiyatro, yaklaşık kırk beş nesir tiyatro bırakmıştır. En meşhur eserleri romanda "*Vâ İslâmâ*" ve "*Eş-Şairu'l-Ahmar*", şiirsel tiyatrodaki "*Ahtanon ve Nefertiti*", nesir tiyatrodaki ise; Ömer ibn Hattab'ın hayatını tiyatro şeklinde rivayet eden ve on dokuz kısımdan oluşan "*Malhamatu Omar*"dir.⁵²1969 yılı Kasım ayının 10'unda Arap ve İslam dünyasının güçlü kalemi Bâkesîr vefat eder.⁵³

1.2. BÂKESÎR'İN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Bâkesîr, henüz sekiz yaşında gönderildiği Hadramevt'te fıkıh, hadis, tefsir, Kur'an tilaveti ve Arapça gibi İslâmî ilimleri öğrenir. Burada İslam hukuku ve öğretileri ile oluşan zihin yapısı kendisini İbn Hanbel, İbn Teymiyye, İz b. Abdisselam gibi İslam ulemasını okumaya iter. Ülkesinde dönemin itibar edilen âlimlerine yönelir fakat umduğunu bulamaz. İçinde bir hareketlenme meydana gelir ve o dönem İslam dünyasını etkileyen davet hareketinin sahibi Muhammed bin Abdulvahhab'ın,⁵⁴ "katıksız İslam" düşüncesinden etkilenir. İslam ıslahatçılarından yine saf İslam düşüncesini savunan

⁵⁰ Uylaş, 22.

⁵¹ Muhammed Ebubekir Hamid, *Bakatheer fi Mirati Asreehe*, s. 14, www.bakatheer.com, Erişim tarihi: 1 Mart 2012.

⁵² Umran, 145.

⁵³ Muhammed Ebubekir Hamid, *Bakatheer fi Mirati Asreehe*, s. 19, www.bakatheer.com, Erişim tarihi: 1 Mart 2012.

⁵⁴ el- Aşmavî, 32. ("Arap yarım adasındaki Selefî Davet hareketinin sahibidir. Ayniyye'de hicri 1115 de doğmuş h. 1206'de vefat etmiştir. Ömrünü Allah'a davetle geçirmiştir" el-A'lam)

Cemaleddin Efganî⁵⁵ ve Muhammed Abduh⁵⁶ gibi düşünce adamları Bâkesîr'in düşüce ve dinî hayatını şekillendiren şahsiyetlerdir. Böyle bir fikrî etkilenme sonucu evliyalari kutsamak gibi dar İslam öğreti anlayışından gelen kötü adetlerle mücadele etmek için "et-Tehzib" isimli dergiyi yayınlamaya başlar. Bu dergide tabulaşmış İslamî anlayışı tenkit eder ve Hanif İslam Dinini doğru anlama ve düşünmeye davet eder. Bâkesîr, artık İslam adına uygulanan yanlış geleneklerle mücadele eder. Bâkesîr klasik dönem şairi el-Mutenebbî(915-965)⁵⁷ başta olmak üzere muasır şairleri Hâfız İbrâhim(1871-1932)⁵⁸, Ahmed Şevkî(1869-1932)⁵⁹, Hâlîl Mutrân (1872-1949)⁶⁰ okumuş ve onlardan

⁵⁵ "Asıl adı Muhammed b. Safdar el- Hüseyinî'dir. Afganistan'ın Esadabad şehrinde h. 1254'de dünyaya gelmiş. Kabil'de büyümüşür. Asrının İslam filozofu olarak bilinir. Hicri 1315'te vefat etmiştir." El-A'lam 37/7'den aktaran el-Aşmavî, 33; İslami uyanışı etkileyen fikir ve siyaset adamlarındandır. Birçok ülkeyi gezmiş birçok kimseyle görüşmüştür. İslam ülkelerinde birliği ve İslam dininin yaygın yaşayış ve algılayışında ıslahat fikirlerini savunmuştur. Eğitim ve öğretimin kitleye yayılması, dinin çağın gereklerine göre yorumlanması ve etkili kılınması, halkın yönetime katılması, istibdada karşı mücadele ve yabancıların sömürge politikasına karşı direnme onun başlıca meşguliyet alanları olmuştur. Öğrencisi ve arkadaşı Muhammed Abduh'la beraber 13 Mart 1883'te sahip olduğu fikirleri yayınladığı "el-Urvetu'l-Vuska" dergisini çıkarmıştır. 9 Mart 1897 yılında İstanbul'da vefat eder. Hayreddin Karaman, "Efganî Cemaleddin ", *DİA*, c. X, 456-466.

⁵⁶"Asıl adı Muhammed Abduh bin Hüseyin Hayrullah'tır. H. 1266'da Mısır şehirlerinden olan Şanra'da dünyaya gelmiştir. Mısır diyarlarında müftülük yapmıştır. H. 1323'de vefat etmiştir." El-A'lam 131/7'den aktaran el-Aşmavî, s. 33; Muhammed Abduh b. Hasen Hayrullah et-Turkmani el-Mışri: Mısırlı İslam düşünürü, yenilik hareketinin öncülerinden. 1849'da Mısır'ın Buhayre'ye bağlı Mahalletu'n-Nasr köyünde Türkmen bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Yaygın İslam öğretilerine itirazlarda bulunur ve Saf İslama ulaşmak için çalışmalarında bulunur. Cemaleddin Efganî ile Paris'te "Urvetu'l-Vuska" dergisini çıkarır. İngilizlerin Sudan ve Mısır'dan çekilmesi için üst düzey kimselerle görüşmelerde bulunur. İslam dünyasının değişebilmesi için eğitim, kültür ve düşünce konularına vurguda bulunur. Bir süre Tunus ve Beyrut'ta ikamet etmek zorunda kalan Abduh sonraları Mısır'a döner ve yönetimle arası düzelir. Fransa ve İsviçre'de araştırmalarda bulunur. Ülkesinde yönetimle arası düzeldikten sonra idari görevlerde yer alarak eğitim ve yargıdaki ıslah çalışmalarını bu görevleri esansında yürütür. Son olarak Mısır müftülüğü görevinde bulunmuştur. 11 Temmuz 1905'te vefat eder. Mustafa Öz, "Muhammed Abduh", *DİA*, c. XXX, 482-487.

⁵⁷ Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî, şiirleri ile Arapların yanı sıra İslam'ın da azametini tasvir ederek Arap şiirinin zirvesini temsil eder. Arap dili üzerine geniş bir eğitim görmüş, fesahat ve belagatte meşhur olmuştur. İsmail Durmuş, "Mütenebbî", *DİA*, c. XXXII, 195-199.

⁵⁸ Hâfız İbrahim, 19. Yüzyıl Mısır şairlerinin meşhurlarındandır. Bârûdî'den etkilenmiştir. Kendi döneminde halkın rağbet ettiği hamriyat ve gazel konularında şiirler yazmıştır. Savran, s. 101-106; Hüseyin Yazıcı, "Hafız İbrahim", *DİA*, c. XV, 91-92.

⁵⁹ Ahmed Şevkî, 19. Yüzyıl Mısır'ın önde gelen şairlerinden olup Türk asıllıdır. Şiirlerinde Abbâsî dönemi şairlerini takip etmiştir. Medhiye, mersiye, aşk ve tasvir şiirlerini kaleme almasının yanı sıra halkın sorunlarını da şiirlerine taşımıştır. Ramazan Şeşen, "Ahmed Şevkî", *DİA*, c. II, 136-137; Savran, 106-116.

etkilenmiştir. Hicaz'a geçtikten sonra Bâkesîr Hadramevt'ten farklı bir ortamlarla, arzulanmış atmosferle karşılaşır. Burada daha önce görmediği yeni bir şiir türü ile karşılaşır; şiirsel tiyatro. Ahmet Şevki'nin yazdığı eserlerle tanıdığı bu tür çok hoşuna gitmiştir. Böylece "*Hummam ev 'Aşimetu'l –Ahkaf*" isimli ilk tiyatro eserini yazar. 1934'te Bâkesîr Mısır'a intikal eder. Mısır o dönemin edebiyat, sanat, gazete ve yazı dünyasında hareketliliği ile temayüz etmiş bir ülkesidir. Mısır'da edebiyat fakültesine kaydolar ve burada henüz fakültede iken "*Ahñaton ve Nefertiti*" isimli tiyatrosunu kaleme alır. Yazar, saf İslam öğretisine dayanan itikadî yapısını Mısır'da da muhafaza eder. Kendisinin Arap milliyetçisi olduğunu iddia edenler olsa da Bâkesîr'in savunduğu milliyetçilik İslam'la şereflenen milliyetçiliktir. İslam'dan bağımsız dar, kısır bir milliyetçiliği savunmaz. Bâkesîr'in Mısır'a geçmesi, edebî hayatında yeni bir sayfa açması anlamına gelir. Bâkesîr, Mısır'da tiyatroya olan ilgisini hatta aşkını fark eder. Shakespeare'nin tiyatro eserlerini okur ve şiddetle tiyatro eseri yazma ihtiyacı hisseder. Bâkesîr Batı ve Arap edebiyatı diye tasnif ettiği edebiyatın ortasında durur. Tiyatroyu sever ve şiiri ona dönüştürmeye çalışır. Şiirsel tiyatro yazar fakat yazdıkları yeni şiir türü(kafiyesiz) tarzıyadır. Sonraları Bâkesîr, şiirin tiyatrodaki nesrin yerini tutamayacağını anlar ve tiyatrodaki nesri kullanmaya başlar.⁶¹ Bâkesîr'in Hadramevt'te aldığı dinî eğitim kendisi ile selefi görüş arasında kuvvetli bir bağ oluşturur. Hatta bağında ötesinde kendisinin bu düşünce akımını geçtiğimiz asırda İslam'ın mühim şahsiyetleri ve Mısır'daki İhvân-ı Müslimîn'e⁶² ulaştırılan bir köprü olduğunu

⁶⁰ Halil Mutrân, edebiyat tarihçileri tarafından Arap şiirinde klasik şiirin son temsilcisi olarak kabul edilir. Fransız edebiyatından etkilenmiştir. Shakespeare, Corneille ve Hugo'nun bazı tiyatrolarını Arapça'ya çevirmiştir. Savran, 116-120.

⁶¹el-Aşmavî, 32-41.

⁶²İhvân-ı Müslimîn: Mısır'da kurulan ve bazı Ortadoğu İslam ülkelerinde faaliyet gösteren dini-siyasi bir hareket ve teşkilat ve hareket. Mart 1928'de İsmailiyye'de Hasan el-Benna tarafından Cem'iyyetu'l-İhvâni'l-Muslimin adıyla kuruldu.1932'de merkezini Kahire'ye taşıdı sonrasında civar ülkelerde örgütlenme yoluna gidildi. Teşkilat İngilizlerin Siyonist gruplarla işbirliği yaparak onları silahlandırdığını, sonuçta da Yahudilerin Filistin topraklarını ele geçirip orada devlet kuracaklarını düşünüyordu. Filistin meselesiyle yakından ilgilenen İhvân-ı Müslimîn özellikle Siyonizm tehdidinde dikkat çekmeye çalıştı ve Filistin'i kurtarmak için cihad çağrısı yaptı. 1948 Arap-İsrail savaşında teşkilat mensupları fiilen yer aldı. Teşkilatın değişen hükümetlerle ilişkisi hükümetlere göre farklılık arz etmektedir. Bu münasebetler neticesinde teşkilat kimi zaman kapatılmış, kimi zaman mensupları hapis ve idam cezalarına çarptırılmıştır Kurulduğu zaman aktif siyasette bulunmayan teşkilat sonraları aktif siyasete dâhil olmuştur.

söyleyebiliriz. Bâkesîr'in hurafelerden arınmış saf İslam anlayışını yayma çabası ve toplumu ıslah etme düşüncesi İhvân-ı Müslimîn ile yollarının kesişmesini sağlar. Bâkesîr, İhvân-ı Müslimîn'in resmi yazarı haline gelir. Bâkesîr'in kısa tiyatroları “*Da'va*” ve “*İhvanu'l- Muslimîn*” gazetelerinde yayınlanır.⁶³ Bâkesîr, eski ve yeni Arap edebiyatından etkilenmiştir. Arap kültürü Bâkesîr'in karakterinde yer edinmiştir. Tarih okumaya meraklıdır bilhassa İslam tarihi üzerine yoğunlaşmıştır. Birçok tarihî romanında İslam tarihinden esinlenerek kaleme almıştır: “*Selame ve'l-Kussa*”, “*Eş-Şairu'l-Ahmar*”, “*Vâ İslâmâ*” gibi eserler buna örnektir.

Bâkesîr İslam'ın, toplumda selamet, güven ve saadet sağladığını savunur. Toplumda tabakalar arası bir çatışmaya mani olduğunu düşünür. Buradan hareketle “*Eş-Şairu'l-Ahmar*” isimli eserinde kapitalizm ve komünizmin toplumu ıslah etmede yetersiz ve nakıs olduklarını, toplumun ıslahının İslam'la mümkün olacağını savunur.⁶⁴ Bâkesîr, sanatla olan meşguliyetinin sadece sanat veya estetik zevkten ibaret olmadığını bilakis sanatın, müellifin fikirlerini topluma ulaştıran bir araç olduğu görüşünü savunur. Bu maksatla eserlerini sahip olduğu saf İslam anlayışını topluma ulaştırmak, dine yerleştirilmiş bid'at ve hurafelerle mücadele etmek, toplumu ıslah etmek maksadıyla kaleme aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Sanatı böyle değerlendirmesi sahip olduğu inançtan ötürü kendisini sorumlu hissetmesindedir. Eserleriyle sorumluluğunu yerine getirmektedir. Eserlerinde İslam Ümmetinin sorunlarını en zor zamanlarda kaleme almaktan çekinmez. Filistin sorunu ve Siyonizm'le mücadele, Endonezya'nın Hollanda tarafından sömürülmesi gibi kritik meseleleri eserlerinde büyük bir cesaretle işler. Ömrünün son yıllarında Bâkesîr sosyalistlere ve Nasır yönetimine karşı tavır alır ve bu tavrından dolayı sol eleştirmenlerin sert tepkilerine maruz kalır. Bâkesîr sosyalistlere ve Nasır yönetimine karşı düşüncelerini tarihî türdeki eserlerine de aksettirmiştir. *Vâ İslâmâ* ve *Eş-Şairu'l-*

Hilal Görgün, “İhvân-ı Müslimîn”, *DİA*, c. XXI, 580-586.

⁶³ El-Aşmavî, 42-45

⁶⁴ Umran, 148.

Ahmar gibi eserlerinde sadece tarihî olayların ele alınmadığı aslında Mısır'ın sosyalistlerinin hedeflendiği ve siyasî nitelikte olduğu belirtilir.⁶⁵

Bâkesîr'in Edebiyatında Filistin Sorunu

Bâkesîr'in edebî kişiliği ele alındığında yaşadığı toplumun ve dünyanın sorunlarına oldukça duyarlı bir yapıya sahip olduğu görülür. Bu sorunları dünyaya duyurmak ve sorunların çözümlenmesi konusunda, üstlendiği sorumluluğu yerine getirdiğine icraatları ve eserleri şahitlik etmektedir. Bu meyanda ilgilendiği sorunlara baktığımızda Filistin sorunu oldukça dikkat çekicidir.⁶⁶

Bâkesîr, hiçbir sorunla Filistin sorunu kadar ilgilenmemiştir. Filistin'le ilgili gelecek olan tehlikeyi doğmadan önce sezer ve 1945 yılında biçimsel şeklini Shakespeare'nin "*Taciru'l-Bundukiyye*" isimli eserinden aldığı, yeni bir muhteva ile kaleme aldığı meşhur tiyatrosu "*Şeylûk el-Cedid*"i yazar. Bu tiyatrosuyla Bâkesîr, okuyucunun Filistin'deki durumu ve Siyonist yapıyı ayakta tutabilmek için Siyonizm ve İngiliz sömürsünün yardımlaşmalarını görmesini ister. İsrail devleti henüz fiili olarak kurulmadan üç yıl önce böyle bir devletin kurulması ile ilgili yapılan hazırlıklardan ve beklentilerden okuyucunun haberdar olmasını hedefler. 1946 yılında- doğduğu yer olan- Müslüman Endonezya'nın Hollanda'nın sömürsüne karşı mücadelesini konu edinen "*'Avdetu'l-Firdevs*" isimli tiyatrosunu yazar.⁶⁷

Kalemını bir Müslüman şuurıyla kullanır. İslamî mücadelesini sanatıyla yapar. Bâkesîr eserlerine ayetle başlamayı prensip haline getirmiştir. İlk tiyatro eseri olan "*Hummam*"a bir ayetle başlar. "*Ve Ad(kavmi)nin kardeşini (Hud) an! Hani Ahkaf'ta kavmini uyarmıştı...*"⁶⁸ Bâkesîr kendisini Müslüman bir davetçi gibi addeder. Toplumu sahih din anlayışına davet eder, toplumu ıslah etmek ister.⁶⁹ Eserlerinin karakterlerine

⁶⁵Uylaş, 23.

⁶⁶ Bkz. Abdullah Mahmut et-Tantavî, *Filistin ve'l-Yahûd fi Masrahi Ali Ahmad Bâkesîr*, Daru'l-Kalem ve Daru's-Şamiyye, Şam 1997.

⁶⁷Umran, 148.

⁶⁸46. Ahkâf: 21.

⁶⁹ El-Aşmavî, 42.

baktığımızda Müslüman topluma örnek olarak gösterilebilecek şahsiyetleri seçtiğini görürüz. Ömer ibn Hattab, İz b. Abdisselam, Seyfüddin Kutuz gibi önemli şahsiyetler eserlerinde asıl karakter konumundadırlar. Bâkesîr, Mısır'a geldikten sonra eserleriyle varlığını temayüz ettirir. Cihadı ve İslam ümmetinin yeniden dirilişini anlattığı “*Vâ İslâmâ*” adlı tarihî romanının yanı sıra komünizmin yayılmasıyla ilgili uyarıda bulunduğu “*Eş-Şairu'l-Ahmar*” isimli romanı da oldukça popülerdir. “*Eş-Şairu'l-Ahmar*”da yazar, İslam tarihinde meşhur olan Karmati hareketi ve Hamdan Karmati şahsiyeti aracılığıyla Komünizm, kapitalizm ve İslam adaletinin çatışmalarından tablolar sunar. Bâkesîr, Arap edebiyatında tiyatrodaki zirve konumundadır. Tevfik el-Hâkim'den sonra tiyatro eseri yazmada ikinci sıradadır. Fakat tiyatrodaki toplumu ilgilendiren sorunları ele almakta birinci sırada yer alır. Bâkesîr, kendisini seven sevmeyen bütün eleştirmenler tarafından Arap tiyatrosunda siyasî komedyanın türünün öncüsü olarak kabul edilir. Bâkesîr, tiyatrosunu millî, İslamî sorunlarla ilişkilendiren bir yazardır. 1940'ları etkileyen eserlerinde döneminin yazarlarının aksine henüz Arap devletleri sömürü altında iken ve Siyonizm Filistin'de devletini kurmadan önce sömürü ve Siyonizm konularını işlemiştir.⁷⁰

Eserlerinde bu muhtevanın yanı sıra biçimsel olarak da rahat anlaşılabilen sade bir fusha Arapça kullanmıştır.

1.3. ESERLERİ

Bâkesîr'in, Arap edebiyatına en fazla katkıda bulunduğu türün tiyatro olduğunu söyleyebiliriz. Mısır tiyatrosunda Tevfik el-Hâkim'den sonra gelen en önemli isimlerden biridir. Yaşadığı gerçek hayatın güncel sorunlarını tiyatroya aktaran yazar bu konuda oldukça üretkendir.

1.3.1. Tiyatro Eserleri

1949 Eğitim Bakanlığı ödülünü kazandığı “*es-Silsiletu ve'l-Ğufrân*” adlı eseri.

⁷⁰Umran, 149.

'Avdetu'l-Firdevs ev İstiqlâlu Indonezya: Halkı Müslüman olan Endonezya'nın Hollanda'nın sömürüsüne maruz kalmasını ve bu sömürüye karşı verilen mücadeleyi konu edinir. İslam ülkelerindeki siyasî ve sosyal yozlaşmaya da değinilmiştir.

MinFevki Seb'i Semavat: Toplumu ıslah etmek gayesiyle kaleme alınmış, iyiliğin, takvanın sosyal düzendeki etkilerini gösteren kısa hikâyelerden oluşan tiyatro eseridir.

İlahu İsrail, Harut ve Marut, Sırru Şehrazad: Dinî temaların yer aldığı fakat temelde yönetimi eleştiren isyan niteliğinde kaleme alınmış eserlerdir.

Ķıtāt ve Fi'ran: Komedi tarzında kaleme alınmış bir eserdir.

Ed-Dunya Favdi, Mismâru Cûha: Komedi türünde yazılmış bir eserdir.

Ebu Dulame, Culfidan Hanum: Komedi tarzında kaleme alınmış bir eserdir.

Ķasru'l-Hevdic: Opera türünde yazılmış bir eserdir.

Hummam fi Biladi'l-AhĶaf (Hummâm fi 'Âsimeti'l-AhĶaf): Yemendeki geleneksel hayat tarzının genel olarak ele alındığı oyunda özel olarak ise; temel eğitimden mahrum kalan kadınların durumu ele alınmıştır. Bâkesîr'in ilk şiirsel tiyatro eseri olma özelliğine sahiptir.

Romeo ve Julyet: Sheakespeare'in telif ettiği tiyatro eserini Bâkesîr, şiirsel tiyatro şeklinde Arapçaya tercüme etmiştir.

AĶnaton ve Nefertît: Shakpeare'in serbest türde yazdığı şiirlerinden etkilenerek kaleme alınmış şiirsel bir piyestir.

El-Fira'vnu'l-Mevû'd, MuĶhiku'l-Halife: Dinî temalar içermesinin yanı sıra bozuk yönetimlere karşı isyan niteliği taşıyan eserlerdir.

Ed-Duktûr Hâzim: Sosyal içerikli bir eserdir.

Şeylûk el-Cedid: Bâkesîr bu eserinde Filistin sorununu ele almıştır. Henüz bir İsrail devleti kurulmadan 1945'lerde yayınladığı eserinde Siyonizm ve İngiliz sömürüsünün işbirliği içinde olduğunu ve bir devlet kurma hazırlığında bulduklarını

okuyucuya haber verir.⁷¹Toplumda yaşanan siyasî ve sosyal bozulmayı ıslaha yönelik yazılmış bir eserdir.⁷²

'Aşık min Hadrâmevt.

ed-Devde ve 'ş-S'uban.

el-Fellaḥu'l-Fasiḥ.

Ûvzîrus.

Ḥablu'l-Ġasil.

Me'setu Ûvdib.

Faust el-Cedid.

el-Vaṭānu'l-Ekber.

Daru İbn Loḳman.

İbrahîm Başa.

Ḥarbu'l Busus.

Melhemetu U'mar.

eş-Şeymau Şadiyetu'l-İslam.

eş-Şa'iru ve'r-Rebî'.

Me'setu Zeynep.

Sırru'l-Ḥakim bi Emrillah.

Hakeḍa Laḳıyallahu Omar.

Masraḥu's-Siyasîyye.

Leyletu'n-Nehri.

et-Tevratu'd-Ḍai'.

⁷¹Umran, 148.

⁷² Uylaş, 24-26.

İmbaratoriyye fi'l-Mezad.

1.3.2. Romanları

a. *Eş-Şairu'l-Ahmar*: bu eserini Bâkesîr yaşadığı dönemi etkileyen komünizmin etkisinde kalarak kaleme almıştır. Kurgusu İslamî ilkeler ve Karmati ideolojisi arasındaki mücadele üzerine kurulmuş olan eserde İslamî bir perspektifle komünizm tenkit edilmiştir. Mısırın sosyal yapısını hedefleyen siyasî içerikli eserlerindedir. Pan-İslamizm görüşlerinin esere yansıtıldığını görmek mümkündür.

b. *Selametu'l-Kuss*: Abid birine âşık olan bir şarkıcının hayatını konu edinen eserde dinî temalar yer almakla beraber toplumun dinî ve sosyal olarak uç tabakaları ele alınmıştır.

c. *Siretu Şuca'*: Siyasî ve sosyal fesadın ıslahının hedeflendiği bir eserdir.

d. *el-Farisu'l-Cemîl*

e. *Leyletu'n-Nehr*: Bâkesîr'in bu romanının da anlatım şekli sembolizm ağırlıklı olup 'Adil Kâmil Melik'in *min Şu'a* isimli eserine benzetilmektedir. Eserde Mısır'ın sosyal hayatı ele alınmakla birlikte sembolizmin hakîm olduğu psikolojik bir çelişkiye yer verilmiştir. Sosyal tabakalar arası bir aşkı konu edinen romanda eğitimde başarısız olmuş bir sanatçı varlıklı bir aile kızına âşık olur. Kızın ailesi sanatçının fakirliğinden ötürü kızın evliliğine müsaade etmez. Kısa bir zaman sonrasında kızın kendisine talip olan varlıklı biri ile evlendirildiğini duyar ve çok geçmeden ölür. Kıza âşık olan sanatçının ruhu, kızla evlenen sanatçıya geçer böylelikle sanatçıda ölür. Kocasının ölümü üzerine kız da esrareniz bir şekilde hayata gözlerini kapar.⁷³

f. *'Avdetu'l-Muştağ.*

g. *Vâ İslâmâ*: Söz konusu roman Ali Ahmed Bâkesîr'in inceleyeceğimiz romanıdır. Tarihî bir dönem, şahsiyet ve vakaları ele alan roman tarihî bir niteliği sahip olmakla beraber taşıdığı güncel mesajlarla yayınlandığı dönemde oldukça popülerlik kazanmış ve toplumda ciddi bir revaç bulmuştur. Siyasî açıdan da dönemin Mısır ve İslam dünyasına seslenen eserde Müslümanların birleşmesi ve düşmana karşı hayatın

⁷³Ürün, 53.(*Mukavvîmâtu'l-Kıssati'l-'Arabiyye*, 240).

bütünü ile mücadele vermesi hedeflenmiştir. Müslümanlar ve diğer milletler açısından tarihin akışını değiştiren Aynicâlût Savaşı romanın odak noktalarından birini oluşturur.

Bâkesîr'in birçok eseri önemli ödülleri almaya hak kazanmıştır:

1940'ta *Ahñaton ve Nefetîî* isimli tiyatro eseriyle Millî Ayrılık Edebiyat yarışması ödülü

1943'te *Sırru'l-Hakim bî Emrillah* isimli tiyatro eseri ile Sosyal Çalışmalar Bakanlığı ödülü

1944'te *Selametu'l-Kuss* isimli romanıyla Seyyide Kuvvetu'l-Kulub ed-Demirtaşıyye ödülünü yazar Necip Mahfuzla birlikte almıştır

1944'te *Es-Silsiletu ve'l-Gufran* isimli tiyatro eseriyle Eğitim Bakanlığı ödülü

1945'te *Vâ İslâmâ* isimli romanıyla Eğitim Bakanlığı ödülü

1950'de *Ebu Dulame* isimli tiyatro eseriyle Sosyal Çalışmalar Bakanlığı ödülü

1960'ta *Daru İbn Lokman* isimli tiyatro eseriyle Sanat, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Yüksek Heyeti ödülü

1962'de *Harut ve Marut* isimli tiyatro eseriyle Devlet Edebiyata Teşvik ödülü gibi birçok ödül almıştır.⁷⁴

⁷⁴Umran, 146-147.

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ AHMED BÂKESİR'İN *VÂ İSLÂMÂ* İSİMLİ ROMANININÇÖZÜMLEMESİ

2.1. ROMANIN TANITIMI

Vâ İslâmâ, Ali Ahmed Bâkesîr'in tarihî eserleri içerisinde en iyi kabul edilen ilk romanlarından biridir.⁷⁵ Yazar, romana başlamadan önce önsöz ve ithaf mahiyetindeki yazısına Kur'an-ı Kerimin Tevbe Sûresinin yirmi dördüncü ayeti ile başlar. Yazarın, eseri özelde Nil Nehrinin iki yakasında yaşayan; genelde tüm İslam Coğrafyasında yaşayan Müslümanlara ithaf ettiği anlaşılır. Roman, isimlendirilmemiş fakat numaralandırılmış on altı bölüm halinde 282 sayfadan oluşmaktadır.

Roman, ismini on dördüncü bölümde yer alan bir savaş sahnesinden alır.⁷⁶ Sahne şöyle verilir: romanın başkahramanlarından olan Gülnar, eşi Kutuz'u hedef alan bir kılıç darbesini engellemek maksadıyla kendisini Kutuz'un önüne atarak Kutuz'un hayatını kurtarır fakat aldığı ölümcül darbe kendisinin ölümüne neden olur. Kutuz, eşinin bu haline duyduğu üzüntüden dolayı “*Vah karıcığım! Vah yârim!*” der; Gülnar'ın da bunun üzerine “*Vah yârim deme... Vâ İslâmâ de!*” demesiyle romana ismini veren hazin sahne son bulur. (Vâ İslâmâ251) Gülnar, Kutuz'un gözlerinin önünde bu sözü söyler ve can verir ardından Kutuz, Gülnar'ı öylece bırakır ve savaş meydanına döner. Bu sözü nida ederek savaş meydanında korkusuzca, ölümüne ilerler. Sultanlarının cesurca düşman saflarına doğru ilerleyişini gören ve savaşta belki de yenilginin eşliğinde oldukları vehmine kapılan Müslümanlar bir anda şevke gelirler, adeta bir dirilme yaşarlar. Sultanlarının ilerleyişinden cesaret alıp düşmanın üzerine hep birlikte saldırıya geçerler ve düşman saflarında bir kırılma yaşatırlar. (Vâ İslâmâ252-255) Romanın aslında odak noktası romanın ismi ve isimle örtüşen, okuyucuya vermek istediği mesajdır şöyle ki; yazar Gülnar'ın ağzından söylediği bu sözle (*Vâ İslâmâ*) önce

⁷⁵Mohammad Abu Bakr Hamid, *Two plays by the Islamic dramatist, Ali Ahmad Bakathir translated into English with critical commentary* Hamid, Mohamed AbuBakr, Ph.D. University of Illinois at Urbana-Champaign 1988, 363 pages, www.bakatheer.com, Erişim Tarihi: 06 Mart 2013.

⁷⁶ Ali Ahmed Bâkesîr, *Vâ İslâmâ*, Daru'l-Mısr Matbaası, ty, 282 (Çalışmamızda eserin bu baskısı esas alınmıştır ve çalışmamızda romana yapılan göndermeler, metinde parantez içi sayfa numaralarıyla gösterilecektir.)

Kutuz'a sonrasında okuyucuya Allah yolunda Cihad ruhunu aktarıyor.⁷⁷ İsmi bu sahnedeki alan romanda dönemin İslam toplumu ve onun siyasî durumu ile ilgili yoğun bir malumat da verilir. İslam ülkeleri arasında bir birliğin olmayışı, ihanetler, yağmalar, talanlar, zulümler, yaşanan taht kavgaları, köle ticareti, kölelerin iktidara geçmeleri, saray halkının ve tebaanın hayat tarzları, Haçlı seferleri, Moğol istilaları... vs. gibi birçok konu romanın bütünü içerisinde yer alır. Eser, tarihî roman olması hasebiyle muhteva açısından oldukça zengindir.

Roman, bir satranç oyunu ile başlar ve bir mektup ile biter. Satranç oyunu Harzemşah Sultanı Celaleddin ve damadı Memdud arasında oynanır. Oyun esnasında Müslümanların ahvali, Haçlı seferleri, Moğol istilaları, Harzemşahların yaşadıkları talihsizlikler, hazin mazîleri ve devletin ikbâli gibi konular konuşulur. (Vâ İslâmâ4-9) Yazarın romanına satranç oyunu ile başlaması, romanın tarihsel türde yazılmış olması ve romanın içeriği açısından oldukça isabetli bir tercihtir. Satrancın birbirini mat etmeye çalışan şahlar arasında geçen bir iktidar mücadelesi oyunu olması dolayısıyla savaşı, savaş taktiklerini simgelediğini düşündüğümüzde; romanın kurgusu ve konu bütünlüğü açısından mantıklı ve başarılı bir başlangıç olduğu anlaşılır. Roman, temelde İslam tarihi açısından iki büyük savaşı ele alır. Bu savaşlar Faraskor (Mansûre)⁷⁸ ve Aynicâlût⁷⁹ savaşlarıdır. Yazarın, romanını Kur'anî kıssalardan esinlenerek gerçek

⁷⁷ Arapça'da "güç ve gayret sarf etmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak" manasına gelir. Cehd kökünden türeyen cihad, İslami literatürde "dini emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslam'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele etmek" şeklindeki genel ve kapsamlı anlamı yanında fıkıh terimi olarak daha çok Müslüman olmayanlarla savaşmak anlamındadır. Tasavvufta ise nefs-i emmareyi yenme çabası için kullanılmıştır. Ahmet Özel, "Cihad", *DİA*, c. VII, 527-534.

⁷⁸ 616'da (1219) Eyyubi Sultanı el-Meliku'l Kamil Muhammed tarafından, Dimyat'ı işgal eden Haçlılara karşı Nil'in Dimyat kolunun doğu kıyısında bir askeri karargâh olarak kuruldu. Şehre Mansûre adının verilmesi Haçlılara karşı bir zafer kazanılmasıyla alakalıdır. VII. Haçlı seferi sırasında Fransa Kralı IX. Saint Louis kumandasında Dimyatın işgal edilmesiyle Müslümanlar Mansûre'ye çekilir. Sultan el-Meliku's-Salih Eyyub'un da ölmesini fırsat bilen Haçlılar Kahire üzerine hareket etmeye Mansûre'ye girer ve birçok Müslümanı katlederler. Öldürülen kumandan Fahreddin'in yerine geçen Baybars Haçlıları tuzağa düşürerek birçoğunu öldürür. Bu arada el-Meliku'l-Muazzam Turan Şah Mansûre'ye gelerek babasının yerine sultan olur. Haçlı ordusu hezimete uğratılır ve ordudan geri kalanlar esir alınır. (3muharrem 648)Dimyatın boşaltılması ve yüklü bir fidye karşılığında esirler serbest bırakılır. Hilal Görgün, "Mısır", *DİA*, c. XXVIII, 553-557.

⁷⁹ Aynicâlût: Memlûklar ile Moğollar arasında meydana gelen ve Moğolların ilk defa mağlup edilerek batıya ilerleyişinin durdurulduğu meşhur savaştır. Aynicâlût Filistin'de Nablus ile Beysân arasında yer alan küçük bir mevki olup rivayete göre adını Hz. Davut tarafından bir savaş sırasında öldürülen

tarihî şahsiyetleri ve vak'aları da ele alarak bir aşk hikâyesiyle tezyin edip kurguladığı anlaşılır. Kur'an ayetleri, eserde bazen olduğu gibi iktibas edilmiş, bazen de ayetlere telmihte bulunularak ayetlerle esere İslamî bir hüviyet kazandırılmıştır. Romanın önsözünden de anlaşılacağı gibi yazar, bu eserle; Mısır öncülüğünde İslamî bir toplumu diriltme amacı gütmektedir. Eserde bilhassa Yusuf peygamber kıssası temelinde bir olay örgüsü geliştirmiştir. Kur'an'da Yusuf peygamberin kıssası verilirken Yusuf Peygamberin rüyası kıssanın çekirdeği gibidir.⁸⁰ Romanda Kutuz'un hikâyesi bir rüya ile başlamaz burada rüyanın yerini bir kehanet alır. Celaleddin Moğollarla savaşmadan önce müneccimini çağırıp ahvali sorar, müneccim;

“-Efendim! Sen Moğolları yeneceksin, onlar da seni yenecekler. Hanende çok büyük bir devletin sultanı olacak bir çocuk doğacak. O çocuk Moğolları çok ağır bir hezimete uğratacak!” der. (Vâ İslamâ12)

Kutuz'un geleceği de Yusuf Peygamberin rüyası gibi bu kehanet üzerine inşa edilir. Yazarın kendisi de eserini Yusuf kıssası temelinde kurguladığını veya Kutuz'un hayat serüvenini Yusuf kıssasına benzettiğini eserinde Yaşlı Hizmetçi Selame'nin ağzıyla ifade eder. Yaşlı adam Mahmut'la konuşurken:

“- Yusuf aleyhisselam kıssasını hatırla. Mısır sultanına nasıl birkaç dirheme satılmıştı. Çok geçmeden de Mısır'a sultan olmuştu. Nefsim bir gün senin de Yusuf gibi olacağını söylüyor. Ne var ki; Yusuf peygamberler hanesindendi, sen de sultanlar hanesindensin! Keşke ikinizin devletin başına geçtiğini görece kadar yaşasam...”(Vâ İslamâ, 76, 77)

Romanın ilerleyen bölümlerinde; müneccimin kehanetini destekleyen Kutuz'un rüyası verilir. Kutuz, rüyasında Peygamberin kendisini sultanlık ve zaferle müjdelediğini önce efendisi İbn Zaim'e anlatır, efendisi ise kendisini, rüyayı yorumlaması için Şeyh İbn Abdisselam'a gönderir. Rüyasında peygamberin kendisine:

Calût'tan (Goliath) almıştır. Aynicâlût, İslam dünyası açısından tarihin akışını değiştiren en kesin sonuçlu savaşlardan biridir. Moğol istilası karşısında o güne kadar daima pasif kalan ve savunmaya çekilen İslam Âlemi, bu savaşta ilk defa müdafaa siyasetini bırakıp hücumla geçti ve Moğolların yenilmezliği imajını sildi. Bu zaferle Memlûklar, büyük itibar kazandılar. Osmanlı'nın yükselme devrine kadar İslam Âleminin hamisi ve en büyük devleti Kabul edildiler. Abdulkerim Özeydin, “Aynicâlût”, *DİA*, c. IV, 275-276.

⁸⁰Yusuf: 12/4.” *Bir zamanlar Yusuf, babasına (Yakup'a) demişti ki: Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm.”*

“-Kalk Mahmut! Mısır’a varan bu yolu takip et, oraya sultan olacak ve Moğolları yeneceksin!” dediğini aktarır. (*Vâ İslamâ*, 135, 136)⁸¹

Yazar, romanın üç temel mesajını bu rüya içerisinde sunuyor. Öncelikle uykuda olan Kutuz’un - kendisi İslam toplumunu şahsında temsil ediyor- peygamber tarafından uykusundan uyanması isteniyor ardından gösterilen yolun⁸² takip edilmesi isteniyor. Gösterilen yolun sonu Mısır’a çıkar ve Mahmut Mısır’da sultan olur, ardından Moğolları mağlup eder. Yazar, aslında kendisinin gerçekleşmesini istediği rüyasını okuyucuya Kutuz’un şahsıyla ifade ediyor dememiz yanlış olmaz.

Yazar, yenik düşmüş, içinde bulunduğu durumun vahametinin farkında olmayan, uyuyan İslam toplumunun İslam’a tutunarak Mısır öncülüğünde düşmanlarına galip geleceği rüyasını, düşüncesini, inancını- okuyucuya bu eserle anlatıyor. Zihnini saran bu rüyanın gerçekleşeceğine dair umutları var. Bu inancını da dayandırdığı iki ayeti romanda okuyucuya aktarır.⁸³ (*Vâ İslamâ*, 258) Eserin ana karakterlerinden olan Mahmut ve Cihad, Yusuf Peygamber gibi ailesinin yanında huzur içinde yaşarlar. (*Vâ İslamâ*, 20-68) Eserin kurgusunun motamot Yusuf kıssasından esinlenilmediğini; bunun da ötesinde Yusuf kıssasına benzetilerek oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Yusuf’un, kardeşleri tarafından kuyuya atılması;⁸⁴ Kutuz ve Gülnar’ın yakalanıp esir alınması, (*Vâ İslamâ*, 79-81) Yusuf’un kuyudan çıkarılıp köle olarak satılması,⁸⁵ Kutuz ile Gülnar’ın Halep’te bir köle pazarında satılması (*Vâ İslamâ*, 91-102) gibi vakalar romanın kıssa

⁸¹ İslam Dininde kehanetin bir değeri yoktur, zaten romanda da bunu belirten bir ayete atıf vardır. Yazar bunu Memdud’un dili ile ifade eder: “-Gaybı ancak Allah bilir be adam! “(*Vâ İslamâ* 16) Kur’an-ı Kerim de bu ifade Neml: 27/65’te yer alır: ” De ki: "Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilmez... " Bu yüzden yazarın kurgusuna Kutuz’un rüyasını dahil etmesini hem Yusuf kıssasına benzemesi hem de kehanete olan bakış açısı doğrultusunda önemli buluyoruz.

⁸² Peygamberin gösterdiği yol kuşkusuz İslam dinidir.

⁸³ Muhammed: 47/7. “Siz Allah’a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit kılar.”; Bakara: 2/ 249 Ayet: “Nice az (sayıdaki) topluluk, Allah’ın izniyle çok (sayıdaki) topluluğa üstün gelmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir.”

⁸⁴ Yusuf:12/15. “Nitekim onu götürdükleri ve kuyunun derinliklerine atmaya topluca davrandıkları zaman, biz ona (şöyle) vahyettik: "And olsun, sen onlara kendileri, farkında değilken bu yaptıklarını haber vereceksin.”

⁸⁵ Yusuf:12/21. “Onu satın alan bir Mısır’lı (aziz,) karısına: "Onun yerini üstün tut (ona güzel bak), umulur ki bize bir yararı dokunur ya da onu evlat ediniriz" dedi. Böylelikle biz, Yusuf’u yeryüzünde (Mısır’da) yerleşik kıldık. Ona sözlerin yorumundan (olan bir bilgiyi) öğrettik. Allah, emrinde galip olandır, ancak insanların çoğu bilmezler.”

paralelinde geliştiğini gösterir. Yusuf'un, Mısırlı bir Aziz tarafından satın alınıp, evlatlık edinilmesini; Kutuz ile Gülnar'ın Şamlı bir tacir tarafından satın alınıp eşi ile beraber evlatları gibi benimsemeleri, onların bakım ve eğitime özen göstermeleri(*Vâ İslamâ*, 103-106)gibi sahnelerde olayların Yusuf kıssası paralelinde seyrettiğini görürüz. Kur'an'da yer alan Yusuf kıssası romana aktarılırken kimi zaman olduğu gibi, kimi zaman farklı bir biçimde romana yansıtılmıştır. Yusuf kıssasında köle olan Yusuf'un, hükümdar olması;⁸⁶romanda köle olan Kutuz'un Sultan ve Gülnar'ın ise onun eşi olması ile birebir örtüşür. (*Vâ İslamâ*, 206, 219) Yusuf kıssasında, Züleyha'nın Yusuf'u elde etmek için kurduğu düzen ise;⁸⁷romanda Mısır Sultanı'nın eşi olan Şecerüdürr'ün iktidarı elde etmek ve elinde tutmak için yaptığı entrikalara benzetilmiştir. (*Vâ İslamâ*, 196-212)

Celaledin Harzemşah ise yaklaşan Moğol tehlikesi karşısında Müslüman sultan ve halifelerden kendisine Moğollara karşı yardım etmeleri için onlara mektup yazar. Mektuplara verilen cevaplar içerisinde kendisini Moğollarla bir tutan Melik Eşref'in cevabı, Celaledin'i çok kızdırır ve Celaledin Melik Eşref'in egemenliğinde olan Ahlat'ı işgal eder. Moğollar gibi erkekleri öldürüp kadın ve çocukları gasp eder, halkın mallarını yağma ve talan eder, Müslümanlara yapmadığı zulüm kalmaz. (*Vâ İslamâ*, 67) Celaledin, bu talandan sonra ülkesine doğru hareket eder. Meyyâfârikîn civarında Ahlat'ta yaptığı zulmün mağduru olup intikam peşinde olan yedi kişi, bir gaflet anında Celaledin'in kızını ve yeğenini kaçıırırlar.

“Sanki Yüce Allah, Celaledin'i Müslüman beldelerde yaptığı yıkım ve tahribat, masum halka reva gördüğü cefalardan ötürü cezalandırır gibiydi. Celaledin Şah, Moğolların yaptığı gibi erkekleri öldürüp kadın ve çocukları köle alıyor, mallarını gasp edip şehir ve köyleri tahrip ediyordu. Celaledin Şah'ın hevasına uyması, haktan

⁸⁶Yusuf:12/54, 55, 56. ” Hükümdar dedi ki: "Onu bana getirin, onu kendime bağlı kılayım. Onunla konuştuğunda da (şöyle) dedi: "Sen bugün bizim yanımızda (artık) önemli bir yer sahibisin, güvenilir (bir danışman, yönetici)sin. (Yusuf) Dedi ki: "Beni (bu) yerin (ülkenin) hazineleri üzerinde (bir yönetici) kıl. Çünkü ben, (bunları iyi) bir koruyucuyum, (yönetim işlerini de) bilenim. İşte böylece biz yeryüzünde Yusuf'a güç ve imkân (iktidar) verdik. Öyle ki, orada (Mısır'da) dilediği yerde konakladı. Biz kime dilersek rahmetimizi nasip ederiz ve iyilik yapanların ecrini kayba uğratmayız.”

⁸⁷ Yusuf:12/28. “Hanımın kocası, Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığını görünce: “- (Ey hanım) bu söylediğin sözler, sizin hilenizdendir. Gerçekten siz kadınların hilesi, çok büyüktür.”

sapmasına yol açacak ölçüde gözlerini kör etmekte, kendisine saldırmamış bir topluluğa sadece kendisine kötülük yapan sultanın raiyyeti olmaları hasebiyle zulm etmekteydi.“(Vâ İslamâ, 67)Yazarın anlatımından, Celaleddin'in hayatının son demlerini azap içinde geçirmesinin, yaptığı zulme karşılık, kendisine verilen bir ceza olarak düşündüğü ortaya çıkmaktadır.

Romanın bir mektupla bittiğini söylemiştik. Mısır Sultanı Melik Zâhir Baybars, merhum Sultan Muzaffer Kutuz'un evraklarını karıştırırken bir mektup bulur. Roman, Baybars'ın katili olduğu arkadaşı Kutuz'un ardında bıraktığı mektubu okuyup sırrını öğrenmesi ile nihayete erer. Mektup, Kutuz'un köle iken efendisi olan Şamlı tacir İbn Zaim tarafından Mısır Sultanı olan Melik Muzaffer Kutuz'a yazılmıştır. Mektupta; asıl ismini kullanmamayı, muhtemel bir isyanı engellemek maksadıyla tercih eden Kutuz'un durumunu Efendisine bildirmesi ve bu konudaki fikrini sorması üzerine İbn Zaim'in de onun yaptığının doğruluğunu teyit etmesi yer alır. İbn Zaim, Kutuz'u himmet ve takva sahibi adil bir sultan olarak metheder. Kutuz'un soyunu, bulduğu mektupla öğrenen ve onu öldürmüş olan arkadaşı Baybars, gözyaşlarını tutamaz ve kendisinin Kutuz'un yüce şahsiyetine erişebilecek düzeyde olmadığını ancak onun yolunda yürüyebileceğini ifade eden sözler sarf eder:

“... Bunca uğraşmama rağmen, kat ettiğin yolun ancak bir kısmına ulaşabildiğimi görüyorum.”.(Vâ İslamâ, 282)

2.2. OLAY ÖRGÜSÜ

İlk bölüm: Romanın asıl kahramanları Gülnar ve Kutuz'un, babaları Celaleddin ve Memdud'un bir gece sarayda oynadıkları bir satranç oyunu ile başlar. Romanın bu

kısımında henüz kahramanlar dünyaya gelmemişlerdir fakat gelmeleri beklenmektedir. Satranç esnasında Harzemşahların saltanatı ve Harzemşah hanedanının yaşadıkları: Muhammed Harzemşahın Moğollara meydan okuması, Müslüman Sultanlardan yardım istemesi ve mağlubiyetle gelen hazin sonu, İslam Âleminin durumu konuşulur. (*Vâ İslamâ*, 4-11)

İkinci bölüm: Celaleddin Şah yoğun bir şekilde Moğollarla savaş hazırlığında bulunur ve savaş öncesi akıbetini müneccime danışır. Müneccim, romanda henüz ismi geçmeyen ailesinden doğacak bir kahramanın Moğolları ağır bir hezimete uğratacağına dair kehanette bulunur. (*Vâ İslamâ*, 13) Memdud ve Celaleddin'in aklına doğacak kahramanla ilgili türlü şüpheler gelir. Romanın asıl kahramanları Mahmut ve Cihad dünyaya gelirler. (*Vâ İslamâ*, 15). Celaleddin'in eşi Ayşe Hatun, Cihad'ı; Memdud'un eşi Cihan Hatun, Mahmut'u dünyaya getirir. Celaleddin, ordusuyla Herat dışında Moğollarla karşılaşır ve onlara karşı birkaç farklı noktada zafer elde eder. (*Vâ İslamâ*, 17) Gazne'de muzaffer bir komutan olarak karşılanır fakat Moğollarla olan savaşlarında damadı ve amcaoğlu Memdud yaralanır ve bu yara onun ölümüne neden olur. (*Vâ İslamâ*, 19) Mahmut ile Cihad birlikte büyümektedirler ve henüz çocukluk çağındadırlar. Aldığı mağlubiyetler karşısında sinirlenen Cengiz Han, hazırladığı büyük "*İntikam Ordusu*"nu oğullarından birisinin komutasında Celaleddin'in topraklarına, Kabil'e gönderir. (*Vâ İslamâ*, 21) Celaleddin Şah, Seyfeddin Buğrakla beraber Moğollara karşı zafer kazanacakken askerler arasında çıkan ganimet anlaşmazlığı sebebiyle Seyfeddin, ordunun bel kemiği olan otuz bin askeriyle birlikte savaştan çekilir. Bunun farkına varan Moğollar, Cengiz Han'a haber yollayıp Cengiz komutasında yeniden saldırıya geçerler. Gazne'ye sığınan Celaleddin, Moğollara karşı duramayacağını anlar ve Hindistan'a doğru yola çıkar. Sind nehrine doğru çekilen Celaleddin, ailesinin Cengiz'in eline geçmemesi için kendi elleriyle onları nehre atar. (*Vâ İslamâ*, 23) Celaleddin ve ordusu Moğolların saldırısı karşısında büyük bir bozguna uğrarlar, nehre atlamak zorunda kalırlar. Celaleddin dört bin kadar askeriyle nehirden sağ kurtulabilmiştir. Lahor'a yerleşen ve kuvvetini toplayan Celaleddin Şah, ailesinin tamamını kaybettiğini düşünür. Mahmut ve Cihad'ın sağ olduklarından habersizdir. (*Vâ İslamâ*, 27)

Üçüncü bölüm: Ayşe Hatun ve Cihan Hatun, çocuklarını Moğol zulmünden kurtarması için Hintli hizmetkârları yaşlı Selame'ye emanet ederler. (*Vâ İslamâ*, 28) Çocuklarını köyüne götüren Selame, köyü fethetmeye gelen Celaleddin'in askerlerine çocukların sağ olduğunu Sultan'a haber vermelerini ister. Çocuklarına kavuşan Sultan, köyü fethetmekten ve vergi almaktan vazgeçer. (*Vâ İslamâ*, 33) Sultan, çocuklarıyla beraber Moğollara karşı savaşıma ve intikam alma hırsı ile dolmuştur, kendisinden sonra çocuklarına güçlü bir devlet bırakma isteği taşımaktadır. İsteğini gerçekleştirebilmek için durmadan çalışır. Diğer yandan kendi içinde bir sorgulama ve iç hesaplaşmaya girer. (*Vâ İslamâ*, 37) Bu kısımda Mahmut'un hayalî kahramanlıklarına yer verilir. Savaş hikâyeleri ile büyüyen Mahmut, Moğollarla savaşıma arzusu ile zırhını kuşanır atına biner ve seyisi ile beraber ormana gider. Süratle atını ağaçların arasında koşturur ve etrafına kılıç sallar. Uçurumun kenarında, atından düşecekken seyisi tarafından kurtarılan Mahmut yaralanır, Celaleddin ve Cihad bu duruma çok üzülmürler. (*Vâ İslamâ*, 54)

Dördüncü Bölüm: Gücünü toparlayan Celaleddin, çocuklarını da yanına alarak beş bin kişilik bir kuvvetle Hindistan'dan çıkıp Moğollarla karşılaşmak için hareket eder. Sind nehrini geçip Kabil'e varır şehirdeki adamlarına haber yollayarak şehirde ayaklanma çıkarır ve çok zorlanmadan Moğollara bırakmak zorunda olduğu şehirleri: Kirman, Ehvaz, Azerbaycan'ı ardı ardına geri almaya başlar. İran'ın tamamına yakınına egemenliği altına alır, geriye kalan kısmı kendisine bağlılıklarını bildirirler. (*Vâ İslamâ*, 61) Celaleddin Şah'ın yeniden harekete geçtiğini haber alan Cengiz Han, oğullarından biri komutasında büyük bir orduyu Celaleddin'in üzerine gönderir. Hindistan'dan getirdiği üç bin kişilik "*Kurtuluş Ordusu*" ve kırk bin askeri ile İslam ordusunu komuta eden Celaleddin, Moğollarla Merv Ovası'nda çarpışır. Moğollar büyük bir hezimete uğrarlar. (s. 63) Moğolların tekrar döneceğini bilen Celaleddin, bu süre zarfında gerekli mali ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla Müslüman sultanlara ve halifeye Moğollara karşı yardım talebini ileten mektuplar gönderir. Yardım talebine umduğu cevabı alamayan Celaleddin, Müslüman sultanları cezalandırmaya karar verir. Cezalandırmaya Ahlat'ı yöneten Melik Eşref'le başlar ve Celaleddin Ahlat'ta Moğolları aratmayan bir zulüm işler. (*Vâ İslamâ*, 65-67) Ahlat'tan sonra kendi topraklarına dönerken çocukları Mahmut ile Cihad hizmetçilerle birlikte kaçırlır. Celaleddin, çocuklarının kaybı ile büyük bir

ruhi bunalıma girer. Histeri nöbetleri geçirir. Burada Celaleddin'in monologları yer alır. (*Vâ İslamâ*, 69-74) Moğollar da yeniden harekete geçmiş Buhara, Semerkant, Tebriz, Diyarbakır şehirlerini ele geçirerek Celaleddin'e yaklaşmaktadırlar. Son anda kendine gelen Celaleddin Meyyâfârikîn Krallığına bağlı bir köye sığınır ve burada çocuklarını kaçırılanlar tarafından öldürülür. (*Vâ İslamâ*, 75-78)

Beşinci bölüm: Bu bölümden itibaren romanın asıl kahramanları romanın gündemi haline gelirler ve meşakkatli hayat serüvenlerine köle olarak devam ederler. Bu bölümde çocukların nasıl kaçırıldıklarına dair tafsilata yer verilir. (*Vâ İslamâ*, 79-82) Şitar dağına kaçırılan çocuklar birkaç gün burada tutulurlar. Çocukların isimleri Mahmut için Kutuz, Cihad içinse Gülnar olarak değiştirilir. Birkaç gün sonra yaşlı hizmetkâr Selame'den koparılıp bir köle tacirine satılırlar. (*Vâ İslamâ*, 82) Şitar dağında kaldıkları sürede Selame'nin onlara öğüt vermesi yer alır. Çocuklar tacir tarafından götürüldükten sonra Selame'nin bir monoloğu verilir. Selame, kederinden yemek yemez ve birkaç gün sonra ölür. (*Vâ İslamâ*, 83-90)

Altıncı bölüm: Tacir tarafından alınan çocuklara yeni elbiseler giydirilir. Halep'te kendileri gibi bir köle olan Kıpçak çocuk Baybars'la tanışır. Tacir ile Baybars anlaşamazlar ve Baybars kendisine sorun çıkardığı için Tacir, Baybars'a kötü davranmaktadır. Yiyeceklerini Baybars'la paylaşırlar. Halep'te bulunan bir köle pazarına satılmak için götürülürler. (*Vâ İslamâ*, 91-93) Köle pazarının tasviri ve çığırtağın kölelerini satmak için söylediği kafiyeli sözler yer alır. Kutuz ile Gülnar Şamlı bir tacire satılır. (*Vâ İslamâ*, 93-102)

Yedinci bölüm: Bu bölümde köle olan Kutuz ile Gülnar'ın, Şam'da efendileri Şeyh Ganim El-Makdisî'nin evinde geçirdikleri hayat yer alır. Dolayısıyla okuyucu, Şeyh Ganim ve ailesi ile tanışır. Şeyh Ganim, Kutuz ile Gülnar'a evlatları gibi muamele eder, onların bakımı ve eğitimi ile ilgilenir. (*Vâ İslamâ*, 103) Çocuklar, Şeyh Ganim'in evinde büyüyüp gençlik çağlarına ulaşırlar. Şeyh Ganim, gençlere mülkünün bir kısmını ve onları evlendirme sözü verir, onları evlendirmeden ölürse azat edilmelerini resmen vasiyet eder. (*Vâ İslamâ*, 106) Şeyh Ganim öldükten sonra kötü ahlaklı oğlu Musa, gençlerin başına bela olur, Gülnar'a musallat olur. (*Vâ İslamâ*, 109) Gülnar kendisine karşılık vermeyince de anlaştığı bir âlimden fetva alarak babasının vasiyetini iptal edip

Gülner'ı Mısırlı bir tacire satar. (*Vâ İslamâ*, 109) Böylelikle Kutuz ile Gülner'ı birbirinden ayırır. Gülner'dan ayrı kalan Kutuz bu evde daha fazla durmaya tahammül edemez. Sorununa bir çözüm bulması için arkadaşı Hacı Ali Ferraş'a sığınır. Bir sohbet esnasında Kutuz, gerçek kimliğini Hacı Ali Ferraş'a açıklar. (*Vâ İslamâ*, 114) Hacı Ali, efendisine Kutuz'un aslının kim olduğunu ve Musa'nın kendisine rahat vermediğini anlatır, efendisinden Kutuz'u satın almasını ister. (*Vâ İslamâ*, 118) Kutuz'un durumunu öğrenen İbn Zaim onu satın almayı kabul eder. Kutuz'un Hacı Ali Ferraş'ın yanına gitmesi ile efendisi İbn Zaim ve onun bağlı olduğu şeyhi Şeyh İbn Abdisselam romana dâhil olur. Bu süreçten sonra Kutuz, basit bir köle olarak karşımıza çıkmaz, ülkenin meseleleri ile alakadar, siyasî ve dindar bir karakter halini alır.

Sekizinci bölüm: Bu bölümde Kutuz'un sevgilisi Gülner'a olan hasreti ve Kutuz'un, Gülner'la yaşadıkları güzel anıları hatırlaması yer alır. (*Vâ İslamâ*, 119-122) Kalbi aşk hasreti ile yanan Kutuz "ilahi cezbe"ye tutulur ve kendisini ibadet ve ilime adar. İlim meclislerini takip eder, nafîle ibadet ve Kur'an okumakla meşgul olur. İlim meclislerinde Şeyh İbn Abdisselam ile tanışır ve Şeyhin ders halkalarına katılır. Efendisi İbn Zaim de Şeyh İbn Abdisselam'ın taraftarı ve destekçisi olduğu için Kutuz, Şeyhin de güvenini kazanıp efendisi İbn Zaim gibi onun yakın adamlarından biri haline gelir. Kutuz böylelikle memleketin sosyal ve siyasal hareket alanında yerini alır ve İslam âleminde yaşananlardan haberdar olur. (*Vâ İslamâ*, 127) Şam Sultanının Frenklerle ittifak edip Mısır Sultanına karşı saldırıya geçeceğini bilen Şeyh İbn Abdisselam, önce Mısır Sultanına durumu bildirir. İvedilikle Cihad ilan etmesini isteyen bir mektup yazar. Sonra Şam halkını Sultana karşı ayaklandıran, Frenklerle yaptığı ittifakı bozmayı hedefleyen ve en önemlisi halkı cihada davet eden bir hutbe irat eder. (*Vâ İslamâ*, 129-131) Şeyh İbn Abdisselam, irat ettiği hutbeden dolayı hapse atılır, şeyhin taraftarlarının Şam'a silah satın almaya gelen Frenkleri öldürmesi üzerine çaresiz kalan Sultan, Şeyhi ev hapsine kapatmak zorunda kalır. Kutuz, ev hapsinde olan Şeyh İbn Abdisselam'la berber kılığında görüşerek Şeyhin ulağı olarak Şeyhin halkla olan irtibatını devam ettirir. (*Vâ İslamâ*, 134) Şeyh ile olan sohbetlerinde bir gün Kutuz, müneccimin kendisi hakkındaki kehanetinden bahseder. Şeyh de bu tür kehanetlerin İslam şeriatı açısından doğru olmadığını beyan eder. Burada Kutuz, kendisinin İslamiyet'e tam olarak inanıp teslim olduğunu ifade eder. Kutuz, artık değişmiştir.

Kutuz, İslam'ın doğru ve yanlışlarını hayatının ilkeleri olarak benimsemiştir. (*Vâ İslamâ*, 135) Yazar, burada kehanetin ardından Kutuz'un Peygamber tarafından sultanlıkla müjdelendiği rüyaya yer verir. Gördüğü rüyayı önce efendisi İbn Zaim'e sonra Şeyhi İbn Abdisselam'a anlatan Kutuz'a, Şeyh İbn Abdisselam önce Kutuz'un rüyasını pek önemsemez, zihninin sultanlıkla yoğun bir şekilde meşgul olduğu için böyle rüya gördüğünü söyler. Ardından, rüyasında Peygamberi görmüş ise rüyasının gerçek olabileceğini söyler. (*Vâ İslamâ*, 137) Yazar, Şeyh İbn Abdisselam'ın duasıyla Kutuz'un rüyasını Yusuf peygamberin rüyasına benzetir. (*Vâ İslamâ*, 137)

Dokuzuncu bölüm: Şeyh İbn Abdisselam'ın ev hapsinde bile faaliyetlerini sürdürmesi üzerine Suriye Sultanı İsmail, önce Şeyhi öldürmeyi düşünür, ardından bunun halk tarafından tepkiyle karşılanacağını düşünür ve onu sürgüne göndermeye karar verir. Şeyh, ailesiyle birlikte büyük bir kalabalığın gözyaşları içinde kendilerini uğurlamasıyla Mısır'a doğru yola çıkar. (*Vâ İslamâ*, 139)

Sultan İsmail, şeyhin adamlarından İbn Zaim'i tutuklatırıp mallarına el koyar, sevenlerinin çokluğundan dolayı serbest bırakmak zorunda kalır ama yüklü bir para cezasına çarptırır. Şeyh İbn Abdisselam'ın birçok adamı tutuklanır, bir kısmı zindana atılır, bir kısmı sürgüne gönderilir, bir kısmının mallarına el konur. (*Vâ İslamâ*, 139) Şeyh, Mısır'da Sultan Eyyub tarafından oldukça iyi karşılanır, Şeyh'e camii hatipliği ve kadılık görevi verilir. Şeyh, sultanı Haçlılara karşı cihada teşvike devam eder. Şeyhin çabaları olumlu sonuçlar doğurur ve Mısır Sultanı Eyyub, Kerek Emiri Nasır Davut ile ittifak yapar. (*Vâ İslamâ*, 140) Şeyh İbn Abdisselam'ın sürgününden sonra yalnız kalan köle Kutuz, efendisi İbn Zaim'den Mısır'a gidip cihad etmek için izin ister. İbn Zaim Kutuz'un bu talebinden çok memnun olur. İbn Zaim, Kutuz'dan savaşa Şam ordusunun saflarında katılıp savaşın ortasında Mısır ordusunun saflarına geçerek Müslümanları Haçlılara karşı savaşmaya teşvik etmesini ister. Kutuz da bu isteği kabul eder. (*Vâ İslamâ*, 143, 144) Frenklerle birleşen Şam ordusu Tel Acun'da Mısır ordusunu beklemeye koyulur. Mısır ordusu sayıca daha azdır. Savaş başladığı anda Kutuz, Müslümanları kardeşlerine karşı savaşmaktan alıkoymak için Şam ordusunun saflarından ayrılıp Mısır ordusunun tarafına geçer. Bu olay karşısında tereddüt eden Mısırlıları gören Kutuz, Haçlılara karşı kılıç savurmaya başlar bu olayla birlikte savaşın seyri değişir. Şam ordusundan ayrılıp karşı tarafa geçenlerin sayısı artar, Müslümanlar

birlik olup Haçlılar ve onlara yardım eden Sultan İsmail'in adamları ile savaşılır ve savaş Mısır ordusunun galibiyetiyle sona erer. Sultan İsmail'in kendilerine kötülük yapmasından çekindiği için İbn Zaim, Kutuz'dan savaşta kimliğini gizli tutmasını istemiştir. Savaşın seyrini değiştiren kahraman Kutuz, savaş sonrasında bir sır gibi ortadan kaybolur kimse kendisinin kim olduğunu ve nerede olduğunu bilmez. (*Vâ İslamâ*, 147) Mısır tahtını hedefleyen Kutuz, efendisi İbn Zaim'den kendisinin Mısır'a gitmek istediğini iletir. İbn Zaim, isteğini kabul eder hatta kendisini azat etmek ister, fakat Kutuz azat olmak istemez. Kutuz, efendisinin kendisini Mısır Sultanına satacak bir aracı bulmasını ister, efendisi Kutuz'un muradını anlar ve isteğini kabul eder. Böylelikle Kutuz'un kölelikten tahta çıkan yolu Mısır'a doğru devam eder. (*Vâ İslamâ*, 149-150)

Onuncu bölüm: Kutuz, arzuladığı gibi Mısır Sultanı Eyyub'a satılır. Fakat Sultan, Kutuz'u zengin memluk emirlerinden İzzeddin Aybek Salihî'ye hediye eder. Kutuz, önce biraz üzülür bu duruma fakat Emir İzzeddin'in Sultan nezdinde itibarını anlayınca doğru yerde olduğunu düşünür. Kısa zamanda Emir İzzeddin'in güvenini sağlar ve en yakın adamları içerisinde yer alır. (*Vâ İslamâ*, 151) Kutuz, Mısır sokaklarında Gülnar'ı aramaya koyulur, bu sırada kendisini Halep pazarına götürüp satan köle tacirine rastlar. Tacir, ona köle pazarındaki arkadaşı Baybars'ın durumundan bahseder. Kutuz, tacire Gülnar'ın nerede olduğunu sorar tacir bilmediğini söyler. (*Vâ İslamâ*, 153-154) Kutuz, efendisi ile Baybars'ın efendisi Farisuddin Aktay'ın düşman ve rakip olduğunu öğrenir. Baybars'ın da Mısır'da olduğunu öğrenen Kutuz, Baybars'ı bulur ve eski günlerini yâd ederler. Baybars, Kutuz'a Gülnar'ı sorar, Kutuz da bilmediğini onu aradığını söyler. (*Vâ İslamâ*, 155) Efendisinin güvenini kazanan Kutuz, artık Cebel Kalesine-Sultana- mektup getirip götüren bir memluk olmuştur. Kutuz, saraya gidiş gelişlerinde Gülnar tarafından fark edilir. Gülnar, Kutuz'a kendisini göremeyecek şekilde uzaktan gül atar. Kutuz, bu meçhul kimsenin Gülnar olduğundan habersizdir. Gülnar, sonunda kendisini fark ettirir fakat saray cariyeleri yaşananları Hanım Sultan Şecerüddür'e anlatırlar. Şecerüddür, Emir İzzeddin'i Kutuz hakkında uyarır ve Kutuz artık saraya gönderilmez. (*Vâ İslamâ*, 163) Bu arada seferden sefere koşan Mısır Sultanı Eyyub, Kudüs'ü ve Şam'ı alır. Bu yoğunluk Sultanı bitap ve hasta düşürür. Havasının hastalığına iyi geleceğini düşünen Sultan, saray maiyetiyle birlikte Şam'a gider. Sultanın Mısır'dan ayrılışını fırsat bilen Haçlılar Mısır'a saldırmaya

hazırlanırlar. Durumdan haberdar olan Şeyh İbn Abdisselam, Sultanı derhal görevinin başına çağırır. Sultan görevinin başına döner fakat hastalığı amansız bir hal alır, yerine oğlu Turan Şah'ı veliaht bırakan sultan, hastalığı şiddetlenerek vefat eder. (*Vâ İslamâ*, 167) Dimyat kıyılarında Frenk donanmaları demir alır ve orduları karaya iner. Sultanın ölümü savaşın seyrinin Müslümanlar aleyhine etkilenmemesi amacıyla gizlenir. Müslümanlar, atabey⁸⁸sıfatıyla Emir İzzeddin Aybek tarafından komuta edilmektedir. İki aydan fazla süren çatışmalar neticesinde Frenkler geri çekilmek zorunda kalırlar. Savaş Müslümanların galibiyetiyle sona erer. Müslümanlar bu savaş neticesinde elli iki erzak ve silah yüklü gemi ele geçirir. Bin veya daha fazla düşman öldürürler. (*Vâ İslamâ*, 175)

On birinci bölüm: Mısır halkı Faraskor Zaferi'ni kutlamaktadır. Sultan Eyyub'un yerine geçen oğlu Turan Şah, saray maiyetini rahatsız edince çok geçmeden öldürülür. Turan Şah'ın yerine Hanım Sultan Şecerüddür geçer. Fakat tahtta bir kadının oturması emirler arasında bir huzursuzluk ve kargaşaya yol açar bunun üzerine Şecerüddür, Atabey İzzeddin Aybek lehine tahttan çekilir ve diğer emirlerde yeni sultana biat ederler. Ne var ki ülkede iktidar yine sükûn bulmamıştır. Tahtta gözü olan Farisuddin Aktay, tahtta bir memlûğun değil Eyyubî hanedanından birinin olması gerektiği, böylelikle Şam'ı karıştıran Sultan Nasır'ında kendilerine müdahale etmek için bahanesinin kalmayacağı yönünde halka çağrıda bulunur. Bu çağrı, herkesçe makul bulunur ve Memluk Emirleri Eyyubî hanedanından Melik Mesut oğlu Musa'yı İzzeddin Aybek'in ortağı olarak tahta getirirler. (*Vâ İslamâ*, 181) Tahta oturan İzzeddin Aybek ve tahtta gözü olan Farisuddin Aktay, Şecerüddür ile evlenmek istemektedirler. Şecerüddür ise ikisini de sınamaktadır ve kendisine menfaati açısından uygun olanı kabul edecektir. Şecerüddür ikisini de saltanatın tehlikesi olan Sultan Nasır'la savaşmaya teşvik eder ve zımnen galip gelenle evleneceğini ima eder. (*Vâ İslamâ*, 190) Her iki Emir de -Aktay ve Aybek – Sultan Nasır ve beraberindeki Eyyubî Sultanlarını büyük bir hezimete

⁸⁸ Atabeg: Selçuklularda ve daha sonraki Türk devletlerinde kullanılan bir unvan. Türkçe ata ve beg (bey) kelimelerinden meydana gelmiştir. Selçuklularda atabeg ünvanı ilk defa vezir Nizamü'l-Mülk'e verilmiştir. Nizamü'l-Mülkten itibaren bu ünvanla birlikte verilen vazife daha sonra yüksek bir devlet memurluğuna dönüşmüştür. Selçuklu sultanları bilhassa uç eyaletlerini aile fertleri arasında taksim ederken henüz yaşları küçük olan şehzadelere vasi ve mürebbi sıfatıyla genellikle kumandanlar arasından bir atabeg tayin etmişlerdir. Atabeg olan şahıs yanında bulunan melikin terbiye ve öğretimi ile ilgilenir, eyaleti onun adına yönetirdi. Coşkun Alptekin, "Atabeg", *DİA*, c. IV, 38-40.

uğrattılar ve Nasır'la işbirliği yapan eski Suriye Sultanı Melik İsmail'i esir ederler. Kutuz, bizzat kendisi Melik İsmail'in öldürülmesiyle ilgilenir. Şeyh İbn Abdisselam'dan katli için fetva alır, bu fetva ile Melik Muiz İzzeddin Aybek, Sultan İsmail'in boğularak öldürülmesini emreder. (*Vâ İslamâ*, 192) Sultan Nasır sorununun da halledilmesi ile Şecerüddür'ün evlenmek için bir bahanesi kalmaz. Şecerüddür, İzzeddin Aybek ile evlenmeye karar verir ve İzzeddin Aybek'le evlenirler. Şecerüddür'den ve kocasından intikam almak isteyen Aktay, Sultanın kararlarına itaat etmez ve memlûkları ile halka zulüm ettirir, böylelikle sultanı çaresiz bırakır. Aktay, Hama Sultanı'nın kızıyla evleneceğini ve Şecerüddür'ün Cebel kalesini boşaltmasını ister. (*Vâ İslamâ*, 200) Şecerüddür, Aktay'ın kendisi ve sultan için ne kadar tehlikeli olabileceğini bildiğinden Aktay'ı ortadan kaldırarak bu beladan kurtulmak ister. Şecerüddür, Kutuz'a Aktay'ı öldürürse Gülnar ile evlendireceğini söyler. Melik Muiz İzzeddin de Kutuz'a bu işte kendisine yardım etmesi için iki adam verir. Önemli adamları avda olan Aktay, saraya çağrılır ve adamlarının içeriye girmesi engellenir. Kutuz, Aktay'ı öldürür. (*Vâ İslamâ*, 204) Kalenin önünde liderlerinin teslim edilmesini isteyen Baybars ve arkadaşlarına Melik Muiz tarafından Aktay'ın kesik başı atılır ve aynı akıbete uğramakla tehdit edilirler. Aktay'ın adamları Kahire'yi terk ederek farklı şehirlere dağılırlar. (*Vâ İslamâ*, 205)

On ikinci bölüm: Melik Muiz, Aktay'ın kalan memlûklarını yakalattır, tehlikeli olan elebaşlarını öldürtür, geri kalanını hapse attırır. Kutuz, Aktay'ın kellesine karşılık Gülnar ile evlendirilir ve saltanat naipliğine getirilir. (*Vâ İslamâ*, 206) Roman kahramanları Gülnar ve Kutuz, nihayet zorlu bir ayrılıktan sonra birbirlerine kavuşurlar. Sarayda mutlu günler uzun sürmez ve Şecerüddür'ün iktidar hırsı mutlu günleri sona erdirir. Melik Muiz ve Şecerüddür iktidarı paylaşamamaktadırlar. Melik Muiz, kendisinden sonra oğlunu veliaht yapmak için hazırlıklarda bulunur. İktidarın elinden gitmesini istemeyen Şecerüddür, Melik Muiz'den eşini boşamasını ister. Sultan ve Şecerüddür, ikisi de Eyyubî hanedanına bel bağlayarak birbirlerinden kurtulmak isterler. Sultanın hanımını boşamadığını görünce Şecerüddür, gizli planlar yapar ve gizli bir mektupla Sultan Nasır'a Melik Muiz'i öldürmesi şartıyla kendisiyle evlenebileceğini iletir. Melik Muiz de Musul Sultanı Bedreddin Lü'lünün kızına dünürcü yollar. Musul Sultanın uyarmasıyla Melik Muiz Şecerüddür'ün Sultan Nasır'a yaptığı tekliften

haberdar olur, böylelikle Şecerüddür ve Melik Muiz'in birbirlerine karşı soğukluk ve düşmanlıkları artar. (*Vâ İslamâ*, 210) Şecerüddür, Melik Muiz'in kendisini Kaledeki saraydan nezaret sarayına nakledeceğini anlayınca iktidarın elinden gideceğini anlar. Buna engel olmak için Melik Muiz'i ortadan kaldırmak için bir plan yapar ve Melik Muiz'le aralarındaki buzların erimesi için bir barış yemeği tertip edip Melik'i davet eder. Kutuz efendisi Melik Sultana bunun bir tuzak olduğunu anlatmaya çalışır fakat Melik buna inanmak istemez ve tedbirsiz bir şekilde yemek davetine gider. Şecerüddür, tedbirsiz gelen Melik'i hizmetçilerine öldürtür. Durumu öğrenen Sultanın memlûkları, Şecerüddür'ü hapsedip Melik Muiz'in on beş yaşında olan oğlu Nureddin Ali'yi tahta geçirirler ve kendisi Melik Mansur lakabını alır. Melik Mansur, babasının katili Şecerüddür'ü annesine gönderir. Annesi, Şecerüddür'ü cariyelerine dövdürerek öldürtür. Böylece Memlûk tarihinde farklı kişiliği ve icraatları ile yer alan Şecerüddür, tarihin sayfalarına karışır. (*Vâ İslamâ*, 212)

On üçüncü bölüm: Baybars ve adamları, Şam Sultanı Nasır'a sığınır. Melik Nasır, onları iyi karşılar fakat Mısır ile sulh yaptığından Mısır Sultanı onları barındırmamasını şart koşar. Baybars ve adamları, Kerek Sultanı Melik Muğis'e sığınır ve onu da Mısır'a saldırmaya teşvik ederler. Melik Muiz'in ölümü Melik Muğis'i cesaretlendirir ve Baybars'ı altı yüz süvari ile Mısır'a gönderir. Sultan Kutuz, Baybars'ın üzerine küçük bir ordu göndererek Baybars'ı mağlup eder. Bu mağlubiyetten sonra Kerek'te hoş karşılanmayan Baybars, tekrar Şam Sultan'ı Nasır'a sığınır. (*Vâ İslamâ*, 213) Bu sıralarda tekrar zuhur eden Moğol tehlikesi Mısır'a doğru yaklaşmaktadır. Tehlikenin farkında olan Kutuz, iktidarda olan Melik Muiz'in oğlu ve sürekli müdahale eden annesi ile ülkesini ve Müslümanları bu tehlikeden koruyamayacağını anlar ve konuyu danışmak üzere Şeyh İbn Abdisselam'a gider. Şeyh, böyle bir durumda çocuk yaşta ve iktidar salahiyetine sahip olmayan Melik Mansur'u azletmenin farz olduğunu söyler. (*Vâ İslamâ*, 216) Şam Sultanı Nasır, Mısır'dan yardım istemek için bir elçi gönderir. Durumu değerlendirmek üzere devlet ekâbirinin bulunduğu büyük bir toplantı düzenlenir ve Şeyh İbn Abdisselam, Melik Mansur'un ülkeyi bu tehlikelere karşı savunabilecek liyakate sahip olmadığını ve Kutuz'un sultanlığa daha lâyük olduğunu bildirir. Emirler bu teklife karşı çıkarlar ve toplantıdan bir sonuç çıkmaz. Kutuz, emirlerin ileri gelenlerinin ava çıktığı bir günde Melik

Mansur'u, kardeşini ve annesini hapse attırır. Bunun üzerine Kale'ye isyana giden emirleri Kutuz, güler yüz ve tatlı dille durumu kabullenmeye ikna eder. Kendisi için Melik Muzaffer lakabını kullanır. (*Vâ İslamâ*, 219) Kutuz'un sultan olduğunu öğrenen Baybars, barış talebinde bulunur ve kendisini hizmetine almasını, birlikte Moğollarla savaşmayı ister. (*Vâ İslamâ*, 220) Sultan Kutuz, Baybars'ın talebine duygu dolu bir mektupla yanıt verir. Baybars, arkadaşlarıyla birlikte Mısır'a gelir ve oldukça sıcak karşılanır fakat Baybars'ın Melik Muzaffer'e karşı kını bitmemiştir. Baybars, Moğollara karşı hazırlanılan savaşın ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda Melik Muzaffer'in emirlerle çekişmesinden Kutuz'u devirebilecek bir ihtilafın çıkmasını umar fakat beklediği şeyler gerçekleşmez. (*Vâ İslamâ*, 228, 229) Sultan Kutuz, sadece maddi hazırlıklarla uğraşmaz halkın da Moğollara karşı psikolojik olarak hazır olabilmesi için Şeyh İbn Abdisselam'a bir divan inşa ettirir. Bu divanda camii imam hatiplerine halka hangi konuları, nasıl hitap edecekleri konusunda eğitim verilir. (*Vâ İslamâ*, 230) Sultan, Moğollarla nerede savaşacaklarına dair emirleri ile müşaverede bulunur. Emirlerin çoğu savaş konumu olarak ülkede beklenilmesi taraftarıdır. Bu fikir Sultanı adeta çıldırtır ve Sultan bu fikri kabul etmez. Salahiye'ye doğru hareket edilmesi emrini verir. (*Vâ İslamâ*, 232) Moğol heyeti Mısır'a gelir ve Sultan heyetin, elçilerin biri ve yanlarında getirdikleri bir çocuk hariç olmak üzere hepsinin kellesini Kale burçlarına astırarak halkın gözü önünde öldürtür. Aynı gün Sultanın emriyle Mısır ordusu halkın huzurunda bir geçit töreni düzenler. (*Vâ İslamâ*, 233) Sultan Kutuz, sağ bıraktığı elçiyi, gördüklerini anlatmak üzere efendisine gönderir. Sultan, Moğol tehlikesine karşı yalnız savaşmayı istemez ve Moğollara karşı diğer ülkelerin de yanında yer alacağı bir cephe oluşturmak ister. Suriye bölgesindeki sultanlara, Moğol tehlikesine birlikte savaşma talebini ileten mektuplar gönderir. Mektupta Sultan Kutuz, galip gelmeleri halinde Moğolların safında savaşan, onlarla işbirliği yapanların ölümle cezalandırılıp ülkelerinin ganimet olarak alınacağını bildirir. (*Vâ İslamâ*, 234, 235) Suriye şehirlerine yönelik Moğol saldırıları başlayınca, Sultan Kutuz'a katılıp Moğollarla savaşmak isteyen emirler Mısır'a gelirler. Sultan Kutuz, bu emirleri sıcak karşılar ve savaş divanının üyeleri olarak görevlendirir. Beraberinde getirdikleri birliklerini Mısır ordusundan askerlerle takviye eder ve kendilerini bu birliklerin başına getirir. Savaş sorumluluğunu onlarla paylaşır, görev dağılımını yapar. (*Vâ İslamâ*, 236)

On dördüncü bölüm: Sultan Kutuz, tahtta geçirdiği on ay boyunca ülkesinde asayiş ve sükûneti sağlamaya çalışır ve başarılı olur. Moğollara karşı cihad için uzun bir süre yoğun bir şekilde, istirahat edemeden çalışır. (*Vâ İslâmâ*, 237) Halkın ülkedeki bu hazırlıklara şahit olması, kendilerine Sultanın, Moğolları yeneceğine dair bir güven getirmiştir. Sultanın bu yoğun çalışmalarında hanımı Gülnar Sultan da kendisine destek olmuştur. Mısır sokaklarına farklı bir atmosfer hâkim olmuştur. Mısır halkı cihad ruhunu benimsemiş, manevî hava sanki sahabe devrinde yaşadıklarını hissettirir. (*Vâ İslâmâ*, 240) Moğollarla nerede savaşılacağına dair emirlerin görüşü Kutuz'un aksine buldukları yerde savaşmaktır. Kutuz bu görüşü kabul etmez ve Moğollarla ülkenin dışında savaşmaya karar verir. (*Vâ İslâmâ*, 241) Salihîye' de çadırlar kurulur. Mısır ordusu Salihîye'den Gazze'ye doğru hareket eder, Baybars komutasındaki birlik Gazze'deki Moğol öncü birliğini şehirden çıkarır. Sultan ve ordusu Gazze'den Akka'ya varır. Akka, Frenklerin elindedir. Sultan, Moğollarla birlikte kendilerine saldırmamaları şartıyla Frenklere karışmayacağını söyler. Sultan, Frenklerin daha önce Moğollarla anlaşmış olduğunu bildiğinden Akka Kalesine kendi askerlerinin bir kısmını bırakarak Akka'dan uzak bir noktada karargâh kurdurur. (*Vâ İslâmâ*, 246) Sultan, Moğollara karşı Baybars'ı öncü kuvvet olarak tayin eder ve Baybars Aynicâlût'a kadar küçük çarpışmalar yaparak ilerler. Moğollar burada ordunun tamamını beklemektedirler. Aylardan Ramazan, bir Cuma vaktidir ve her iki ordu karşı karşıyadır. Moğolların başında Ketboğa vardır. İki ordu çok çetin bir savaşa girerler. Savaş esnasında Sultanı korumak isteyen Hanım Sultan Gülnar, yaralanarak ölür. Hanım Sultanın ölümü öncesi söylediği "*Vâ İslâmâ*" sözü, "zaferin anahtarı" olur. (*Vâ İslâmâ*, 251) Sultan Kutuz ve İslam Ordusu ölümüne düşmanla çarpışırlar. İslam ordusu büyük bir zaferle yenilmez sanılan Moğol ordusuna galip gelir. Savaş sonucunda büyük bir ganimet elde edilir. (*Vâ İslâmâ*, 257) Savaştan galip olarak çıkan Sultan, gözyaşları içinde secdeye kapanır. Uzun bir süre secdede Allah'a şükreden Sultan secdeden kalkar, atına biner. Askerlerine yönelik bir konuşma yapar. Konuşmasında askerlerine teşekkür eder ve Allah'ın yardımının kendilerine ulaştığını ifade eder ve iki ayet okur.

“Siz Allah’a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit kılar.”, “...nice küçük topluluk, daha çok olan bir topluluğa Allah'ın izniyle galip gelmiştir; Allah sabredenlerle beraberdir.”⁸⁹(*Vâ İslamâ*, 258)

Zaferin Allah’tan olduğunu, kibre kapılmamalarını söyler. Cihad uğruna ölenlere, bilhassa Sultan’ın Hanımına rahmet okumalarını ister. Konuşmasına bir ayetle son verir:

“Allah yolunda öldürülenleri sakın 'ölüler' saymayın. Hayır, onlar, Rableri katında diridirler, rızıklanmaktadırlar. Allah'ın kendi fazlından onlara verdikleriyle sevinç içindedirler. Onlara arkalarından henüz ulaşmayanlara müjdelemeyi isterler ki onlara hiç bir korku yoktur, mahzun da olacak değillerdir.”⁹⁰(*Vâ İslamâ*, 259)

Kutuz’un rüyası gerçekleşmiştir. Kutuz, Mısır’a sultan olup Moğolları hezimete uğratmıştır. (*Vâ İslamâ*, 136)

On beşinci bölüm: Sultan Kutuz, Moğollarla işbirliği yapıp esir düşmüş olan Müslümanları yargılar. Zaruret hali dışında Moğollarla birlikte kendilerine karşı savaşmış olanların başlarını vurdurur. Geri kalanları ise tövbe ettikten sonra ordusuna dâhil eder. Moğollarla beraber Müslümanlara karşı savaşmış olan esir bir sultanı, ibret olması maksadıyla bizzat kendisi öldürür. (*Vâ İslamâ*, 260) Melik Muzaffer buradan Taberiye’ye hareket eder, Taberiye’den Şam’a durumu ve geleceğini bildiren bir mektup gönderir. Şam’a doğru hareket ederler ve Ramazan ayının son günü Şam’a ulaşırlar. Bayram’ı karargâhta geçirirler. İbn Zaim’in imamlığında bayram namazını kılarlar. Sultan, Baybars’ı büyük bir orduyla Moğolların peşine gönderir. Baybars, Humus’a kadar Moğolları kovalar ve Humus’u ele geçirir. Suriye’nin diğer şehirlerindeki Moğollarda gasp ettikleri malları bırakıp kaçarlar. Ketboğa’nın mağlubiyet haberini alan Hülagu, hiddetinden kendisine sığınan Suriyeli emir ve sultanları öldürtür. Hülagu, kalan askerlerini de alarak geldiği topraklara döner. (*Vâ İslamâ*, 262)

⁸⁹ Muhammed: 47/7; Bakara: 2/249.

⁹⁰ Âli İmrân: 3/169, 170.

On altıncı bölüm: Sultan Kutuz, Suriye’de işlerini yoluna koyar. Ülkeyi liyakati sebebiyle seçtiği sultan ve emirlere bırakır. (*Vâ İslamâ*, 263) Kutuz savaş hengâmesinden kurtulduktan sonra Gülnar’ın yokluğunun acısını derin bir şekilde hisseder ve bu hissiyatın ağırlığı gözlerine yüklenip oradan yaşlarla boşalır. Gülnar: onun hayatının anlamı, ümidi, hayat ve ihtişam kamçılayan sevgilisi, hayat arkadaşı artık ebediyete göç etmiştir. Gülnar olmadan sultanlığın, iktidar mücadelesinin anlamsızlığını düşünür. (*Vâ İslamâ*, 264) Kendisinin artık bu işlerle uğraşamayacağını, Gülnar olmadan bu zorlu işlere katlanamayacağını anlar ve görevini en iyi kimin yapabileceği üzerine çevresindeki adamları zihninde değerlendirir. İslam’ı ve Müslümanları koruyacak, ülkede asayiş sağlayabilecek, iktidar mesuliyetini yüklenebilecek eski dostu ve azılı düşmanı, Moğollara karşı kahramanca savaşan Emir Rükneddin Baybars’tan başka kimseyi bu göreve layık bulmaz. (*Vâ İslamâ*, 266) Fakat bu düşüncesini Mısır’a dönünceye kadar saklı tutmayı makul görür. Baybars Sultan’dan Halep ve Halep’e bağlı merkezlerin naipliğini ister. Sultan Baybars’ı veliaht olarak düşündüğünden bu görevi Şam Sultanlarından birine verir. Baybars, Sultanın bu kararını kendisine karşı geçmişte yaşananlardan ötürü kasıtlı olarak alındığını düşünür. Sultanla konuşmaya gider fakat Sultanın konuşmalarını önyargısı ile yanlış değerlendirir. (*Vâ İslamâ*, 267) Baybars’ın etrafındaki arkadaşlarının da Baybars’ı Sultana karşı kışkırtmaları üzerine, Sultanı Mısır’a dönüş yolunda ortadan kaldırmayı planlarlar. (*Vâ İslamâ*, 273) Sultan Mısır’a dönmeye karar verir. Dönüş yolunda Sultan, av tutkusu ile yol kenarında gördüğü tavşanın peşine düşer. Böylelikle Sultan muhafızlardan ve maiyetinden oldukça uzaklaşır. (*Vâ İslamâ*, 274) Aralarında anlaşmış olan Baybars ve altı arkadaşı, Sultanı öldürmek için bu fırsatı kaçırmazlar ve hep birlikte Sultanı öldürürler. (*Vâ İslamâ*, 275) Sultan Kutuz, ölmeden önce yetişen muhafızlarına Baybars ve arkadaşlarına karışmamaları ve yerine Baybars’ı Sultan bıraktığını söyler. (*Vâ İslamâ*, 276) Baybars ve arkadaşları, Sultan Kutuz’un adamları ile beraber Mısır’a giderler. Sultan Kutuz’un Baybars’ı yerine Sultan bıraktığını öğrenen Atabey Aktay ve diğer Memluk Emirleri, Sultanın katilleri Baybars ve arkadaşlarına karışmazlar ve Baybars’a biat ederler. (*Vâ İslamâ*, 279) Baybars, önce kendisi için Melik Kâhir lakabını alır, sonraları bu lakabın uğursuz geleceğini söyleyen yakınlarına uyararak Melik Zâhir olarak değiştirir. Melik Zâhir Baybars, ömrü boyunca

Muzaffer Kutuz'un vasiyetini gereği İslam'a hizmet etmiş. Moğollar ve Haçlılara karşı savaşarak onlara boyun eğdirmiş, Mısır devletini büyük bir imparatorluğa dönüştürmüştür. (*Vâ İslamâ*, 280) Baybars, Muzaffer Kutuz'un evraklarını karıştırırken İbn Zaim'in Kutuza yazdığı mektubu bulur ve bu mektuptan Kutuz ve Gülnar'ın Harzemşah Hanedanının veliahtları olduğunu öğrenir. Baybars, mektubu okuyunca gözyaşlarını tutamaz ve Kutuz'a Allah'tan rahmet diler. Onun ahlakı gibi soyunun da temiz ve yüce olduğunu söyler. (*Vâ İslamâ*, 282)

2.3. ANLATICI VE BAKIŞ AÇISI

“*Vâ İslâmâ*”ın anlatıcısı, yazar anlatıcıdır. Tanrısal bakış açısı ile şahısların iç dünyalarına hâkimdir ve şahısların zihninden geçenleri, duygularını, rüyalarını, bütün olayları etraflıca bilmektedir.⁹¹

“*Alnını karıştırmaya başladı, sanki zihninde kendi görüşüyle amcaoğlunun görüşü arasında bir denge kurmaya çalışıyordu.*”(Vâ İslamâ, 8)

“*Bu esnada Memdud'un aklına bir şey takıldı... Zihnini kurcalayan şey...*”(Vâ İslamâ, 14)

“*...O garip fikir gece gündüz beynini kemirmeye devam ediyordu... (Vâ İslamâ, 15) Kardeşi, Celaleddin Şah'ın gözlerindeki niyeti o anda okudu.*” (Vâ İslama 16)

“*...Kız kardeşinin açık beyaz alnına sıcak bir buse kondurdu. Sanki çocuğuna karşı zihnini saran kötülük sebebiyle ondan af dileyip, ona asla kötü bir niyetle elini uzatmayacağına dair söz verir gibiydi...*”(Vâ İslamâ, 17)⁹² Yazar, kimi yerde okuyucunun olayları kahramanlarının bakış açısı ile görmesine de imkân verir. Celaleddin ile Memdud'un romanın ilk sayfalarındaki diyaloglarında, Muhammed

⁹¹ Tanrısal bakış açısı yazara en geniş imkânları sunan bir yöntemdir. “Bu imkânlarla yazar adeta “Tanrı” gibi, her şeyi bilir, görür, sezer; geçmişten ve gelecekte haberler verir.” Mehmet Tekin, *Roman Sanatı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2002, 135.

⁹² Romanın bütünü hâkim bakış açısıyla ele alınmıştır. Dolayısıyla örnekleri çoğaltmak mümkündür her sayfada yazarın bakış açısı ile yazıldığı belli olan cümleler bulmak mümkündür fakat örneklerin tamamını burada sunmak mümkün değildir. Biz burada sadece yazarın, şahısların iç dünyalarına vakıf olması ile ilgili örneklerin yer aldığı bazı sayfa numaralarını vermekle yetineceğiz. Örneklerin geçtiği sayfalar; 19, 20, 24, 26, 30, 35, 36, 53, 55, 57, 59, 91, 95, 99, 119, 184, 217)

Harzemşah'ın Moğollarla savaşını farklı açılardan değerlendirmeleri buna örnektir. Celaleddin, babası Muhammed Şah'ın Moğollarla savaşmasını lüzumsuz ve zararlı olarak görür. (*Vâ İslamâ*, 4) Memdud ise Muhammed Şah'ın mecbur olduğunu, kararının İslam'a hizmet etme amaçlı olduğundan mazur görülmesi gerektiğini savunur. (*Vâ İslamâ*, 4) Yine Celaleddin, Müslüman Sultanların birbiri ile savaştıklarından dolayı Moğollara karşı babasına yardım etmediklerini, Memdud ise Müslüman Sultanların Haçlılarla savaştıkları için Moğollara karşı Muhammed Şah'a yardım edemediklerini savunur. (*Vâ İslamâ*, 7) Celaleddin'in, müneccimin haberinden sonra yeğenine olan yaklaşımının ele alınması da yazarın farklı bakış açılarına yer verdiğini gösterir. Bir sultan olarak Celaleddin, önce tahtını kendi oğullarından birine bırakamayışından ötürü yeğeni Mahmut'a sıcak bakmaz hatta aklına kötü düşünceler getirir. Celaleddin, günahsız bir bebek olan yeğenini kendisine rakip olarak görür. (*Vâ İslamâ*, 16) Daha sonra masum bir bebekten dolayı tahtının akıbetini sağlama alma düşüncesinden utanır ve insani duygularla kız kardeşinin alnını öperek adeta kendisinden özür diler. (*Vâ İslamâ*, 17)

Yazar, tanrısal anlatım yöntemi ile diyalog aralarında olaylara ve şahıslara yönelik tanımlamalar ve açıklamalar yapar, eleştirilerde bulunur.

“Celaleddin de devrin birçok sultanı gibi yıldız falına inanırdı. Önemli konularda müneccimlere danışırdı. Moğollarla savaşa çıkacağı zaman da özel müneccimini çağırırdı.”(*Vâ İslamâ*, 12)

Celaleddin'in müneccimlere inandığını, müneccimliğin, devrin sultan ve kralları tarafından itibar olduğunu yazar belirtmiştir. İlerleyen sayfalarda yazar, müneccimlerin olaylar üzerinde etkisiz olduğunu tarihten bir örnekle, Memdud'un diliyle aktarır. Müneccim, Abbasi Halifesi Mu'tesim Billah'ın kararlaştırılan günde, Amuriye fethine giderse mağlup olacağını iddia eder. Halife, müneccimin sözüne itibar etmeden fetih için sefere çıkar ve Amuriye'yi fetheder. (*Vâ İslamâ*, 14) Yazar, çoğu yerde olaylara bir üst perdeden hâkim olarak kahramanları hakkında okuyucuya meçhul olan malumat verir, şahsi dünya görüşünü, olayları yorumlarken satır aralarında okuyucuya sunar.

“İşte böyle Mahmut ve Cihad aynı çatı altında, iki annenin besleyip bir babanın şefkat gösterdiği iki kardeş gibi büyüdüler...” (Vâ İslamâ, 20)

“Düşman, Celaleddin’in hayatta en çok sevdiği kimselere üzülmesine ve onlara yaptığı düşünmesine fırsat bırakmadı.” (Vâ İslamâ, 23)

“Bu dünyada ailesiz ve çocuksuz, yalnız kalması takdir edilmişti...” (Vâ İslamâ, 27) Okuyucu olayları çoğunlukla diyaloglarla, kahramanları ile değil, yazarın anlatıcı olarak araya girmesi ile kavrar.

“... İki ordu karşılaştıklarında üç gün üç gece süren çok kanlı bir savaş oldu... Savaş Moğolların hezimetiyile sona erdi...” (Vâ İslamâ, 21)

“Burada şeytan, Celaleddin’in komutanları arasına girer, ganimetlerin paylaşımında ihtilafa düşerler...” (Vâ İslamâ, 22)

Kahramanların tanıtımı, anlatım yöntemi iledir; ya yazar kahramanını olaylara dâhil olmasından evvel tanıtır ya da kahramanını bir başka kahramanına tanıtır. Yazar, şahısların iç dünyalarını okuyucuya aktarırken kahramanlarından üçüncü tekil şahıs olarak bahseder. Fakat yazarın kurguya ara verip, okuyucu ile kahramanlarının iç dünyaları üzerinden sohbet etmekte olduğu ve okuyucunun, romanı okurken anlatıcı olarak yazarın konuşmalarını dinlediği barizdir. Yazar, anlatıcı olarak kendini gizleme ihtiyacı duymaz. Roman aslında hikâye özelliğinden çok fazla kurtulamamıştır.

Romanın bütününe baktığımızda; yazarın romanını genellikle diyaloglardan oluşturduğunu diyaloglardan geriye kalanı ise yazarın anlatıcı olarak tamamladığını görürüz. Klasik romana özgü birçok anlatım tekniği, yazarın romanında mevcuttur. Klasik anlatım tekniklerinin yanı sıra eser, modern romanın da anlatım tekniğine sahiptir fakat romanı, modern romanlarla kıyaslamak mümkün değildir. Modern romanda, anlatıcı kendisini aşikâr kılmaz kahramanların ardına saklanır. Bâkesîr de ise kahramanlar konuşturulur, onların bakış açısı ile okuyucunun romana nazar etmesi sağlanır, fakat okuyucunun konuşan kahramanların aslında tek bir beyin prizmasından geçtiğini anlaması zor olmaz. Yazar, romanında hemen hemen bütün anlatım tekniklerini kullanmıştır diyebiliriz. Yazar eserin çoğu kısmında ağırlıklı olarak olayın anlatıcı tarafından anlatıldığı anlatma tekniğini kullanmıştır.

“Celaleddin Şah bir gece sarayında, satranç oynarken amcaoğlu Memdud’a şöyle dedi...” (Vâ İslamâ, 4)

“Celaleddin, Moğollarla savaşmak için kendine söz verdiği geceden sonra, yaşadığı rahat ve lüks hayatı terk etti.”(Vâ İslamâ, 12)⁹³

Gösterme tekniğinin uygulamaları bir romanda yer alan diyalog parçalarıdır. Yazarımız romanda diyaloglarla gösterme tekniğini de kullanmıştır.

Celaleddin-“...Fakat amcan bundan ne elde etti, Memdud?”

Memdud-“...İslam topraklarını himaye etmek uğruna canını feda etmiş olması ona yeter...”

Celaleddin ile Memdud (Vâ İslamâ, 4-11, 16, 19), Celaleddin ile münecim, (Vâ İslamâ, 12-13) Celaleddin ile Cihad(Vâ İslamâ, 37-41), Celaleddin ile Mahmut (Vâ İslamâ, 45, 50, 54), Seyis Seyrun ile Selame arasında geçen diyaloglar da bu tekniğin kullanımına örnektir. (Vâ İslamâ, 45-50) Yazar, diyalogların yanı sıra iç diyalog ve iç monolog tekniğini kullanmıştır. Celaleddin Şah’ın çocuklarını kaybettiği esnada duygusal bir histeriye kapılması ve içinde bulunduğu buhranın etkisiyle tek başına monolog yapması buna örnektir.

Celaleddin-

“Mahmut! Cihad! Nereye gittiniz yavrularım! Beni nasıl tek başıma bıraktınız? Haramiler... Yavrularıma nasıl kıydınız?” (Vâ İslamâ, 69)

Celaleddin’in histeri halinde diyaloglar sayıklaması, iç diyalog tekniğine örnektir.

Celaleddin-

“...Hey Buharalı! Hey Buharalı Müslüman! Sanki Beytullah hacılarından birisin, yanımda biraz dur da senden feyiz alayım.

Buharalı-Sen amelini boşa çıkarmış birisin. Yanında durduğum an Rahman’ın azabının bana dokunmasından korkarım.”... (Vâ İslamâ, 71-74)

⁹³Anlatma tekniği ile ilgili örnekleri arttırmak mümkündür. Biz bu kadarı ile yetineceğiz.

İç monolog tekniği: Memdud'un eşinin erkek doğurma ihtimaline karşı zihninden geçirdikleri Memdud-

"Celaleddin'in kalbi oğluna karşı daralabilir..." (Vâ İslamâ, 14)

Celaleddin Şah'ın Moğol mağlubiyetinden sonra düşündükleri (*Vâ İslamâ*, 26-27) bu tür tekniğin kullanım örnekleridir. Yaşlı Selame'nin çocukları köle tacirine itaat etmelerini tembihledikten sonra zihninde bir monolog geçer.

"Fakat niçindi hepsi? Bu hayatta kalma hırsı nedendi?"(*Vâ İslamâ*, 88) özetleme tekniğini kullanmıştır. *"Hadisenin tafsilatı şudur: ..."* diyerek olayların geçmişi okuyucuya özetlenir. (*Vâ İslamâ*, 79) Yazar, romanında montaj tekniğini kullanır. Kuran'dan iktibas edilen ayetler: Memdud:-

"Gaybı ancak Allah bilir be adam!"(*Vâ İslamâ*, 13)

Eserde yer alan cümle, doğrudan ayeti telmih etmektedir.

*"De ki; Göklerde ve yerde Allah'tan başkası gaybı bilemez."*⁹⁴

Romanın kurgusuna ustalıkla dâhil edilmiştir. Geriye dönüş tekniğine romanda sıkça başvurmuştur:" :

"Moğolların Harzemşah Devletine nasıl saldırdıklarını, onu nasıl dağıtıp parçaladıklarını..." (*Vâ İslamâ*, 20)⁹⁵

Bilinç akımı tekniği kullanılmıştır. Sahibinin oğlu tarafından sevgilisi Gülnar'dan ayrılan Kutuz'un düşünceleri:

"Kutuz:- ...Hürriyetimi gasp ettiği yetmezmiş gibi saadetimi de elimden çekip alan, işkence ve eziyeti giderek artan bu iğrenç adama hizmet etmeye nasıl devam edebilirim? Bu köşk benim için cehennemden gibi onu görmeye ve orada kalmaya tahammül edemiyorum. Annem beni hür olarak doğurmuşken onlara ne oluyor ki beni köle yapmak istiyorlar? ..."(*Vâ İslamâ*, 116) bu türün kullanım örneğidir.

⁹⁴Neml: 27/65.

⁹⁵ Geriye dönüş tekniği ile ilgili diğer örnekler26, 27, 28, 35, 42, 58, 70, 79, 87, 104.

Yazar, okuyucu ile anlatının arasına girdiği, kahramanın psikolojisini, zihninden geçenleri dışa aktarmaya çalıştığı iç çözümleme tekniğini kullanır.

“... Memdud’un aklına bir şey takıldı. Bir süre düşündükten sonra bunun tehlike ve sakıncasını idrak etti. Aklına takılan şey, kendi eşinin erkek, hanım sultanın kız doğurması ihtimaliydi...”(Vâ İslamâ, 14)

“Memdud’un anlattıkları, Celaleddin Şah’ın müneccimin söylediklerini önemsemesine ve bunları düşünmesine mâni olmamıştı. Çoğu zaman müneccimin Moğollara karşı zafer kazanacağına dair müjdesini hatırlayarak sevinir, fakat çok geçmeden Moğolların en sonunda kendisini yeneceklerini hatırlayarak hüznülenirdi...”(Vâ İslamâ, 14)

“Celaleddin Şah, bu konuda tartışmanın faydasız olduğunu anladı. Günahsız bir sabiden şüphelenmiş olmaktan utanmıştı. Henüz loğusa kız kardeşinin şefkat bekleyen bakışlarındaki sitem, Celaleddin üzerinde oklardan daha tesirli bir etki yapmıştı.” (Vâ İslamâ, 16)

Eserin çoğu kısmında yazar iç çözümleme tekniğini kullanmıştır. Yazarın bu tekniği bu kadar yoğunlukta kullanması ve okuyucu ile eserin arasına doğrudan girmesi, okuyucunun anlatıyı kahramanlardan, diyaloglardan değil de yazarın araya girmesiyle kavraması romanı hikâyeye daha yakın kılar. Yazarın anlatıcı olarak eserde ağırlıklı olarak yer alması; okuyucunun esere dair hayal dünyasını yazarın anlatımıyla sınırlı tutar.

Tasvir tekniğini kullanmıştır.

” Satranç taşlarını, mücevherlerle bezeli altın sandığa koyduktan sonra onu da fildişi kakmalı abanoz başka bir sandığa dikkatle yerleştirdi.”(Vâ İslamâ, 9)

“Atın yüzünde, boyun kısmında ve yelelerinde kan izleri vardı.”(Vâ İslamâ, 43)

Savaş sahnelerinin tasvir edildiği yerler tasvir tekniğinin kullanımına örnektir.(Vâ İslamâ, 63, 144-148, 166-175, 250-259) Romanın kahramanlarının köle pazarına getirildikten sonra pazarın tafsilatlı bir tasviri yapılır.

“ ...Şehrin bir tarafındaki geniş alan, pazaryeri olarak ayrılmıştı. Haftanın her Çarşamba günü çadırlar kurulur, Şam’ın değişik yörelerinden, şehir ve köylerinden insanlar bu pazara gelirlerdi...”(Vâ İslamâ, 96)

Yazar, modern romanlardaki gibi mekânın, kişilerin somut tasvirine eserinde çok fazla yer vermemiş, daha çok kahramanların karakter tasviri, içinde buldukları ruh hallerinin, zihin dünyalarının, mekânın manevi atmosferinin tasvir yoluna gitmiştir. Bu yola başvurmasının sebebi kanaatimizce yazarın önsözde de belirttiği gibi Mısır sancaktarlığında bir cihad ruhunu diriltmek istemesidir. Mahmut ve Cihad’ı birlikte oynarken seyreden annelerinin ruh hali şöyle tasvir edilir.

“...İki kadın sarayın balkonundan çocuklarına bakıyordu gözleri geçmişin hüznü anıları ve geleceğin meçhulleri arasında gidip geliyordu... Bu sahneyi izleyen anneler birbirlerine bakar, dudaklarındaki tebessümün yanında gözlerinden sorular okunurdu. Bu iki masum, böyle huzur ve bolluk içinde büyüüp de birbirlerinin olur mu? Yoksa kaderin cilveleri araya girer de bunu engeller mi?”(Vâ İslamâ, 20)

Yaşadığı birçok badireden sonra hayatta kalan Celaleddin’in hissiyatı şöyle tasvir edilir:

“Bu dünyada çocuksuz, ailesiz yalnız başına yaşaması takdir edilmişti. Onların ardından sanki acının zehrini ve özlemini çekmek için hayatta kalmıştı. Hindistan’da fethettiği bu küçük arazi, tacını ve tahtını kaybettikten sonra gönderildiği sürgünden başka bir şey değildi. Ailesini, sevdiklerini kaybetmişti. Onlardan sonra kimin için yaşayacaktı? İnsanları idare etmeye, bunun sıkıntılarını çekmeye devam etmenin ne anlamı kalmıştı? Birden kendisinin ve ailesinin yaşadığı trajedinin sorumlusunun Moğollar olduğunu hatırladı. Onlardan intikam almak için yaşamalı, eğer hayatta başka bir gayesi kalmadıysa, gayesi bu olmalıydı.”(Vâ İslamâ, 27)

Yazar, Celaleddin’in düşüncelerini aktarırken anladığımız kadarıyla aynı zamanda kendi dünya görüşü çerçevesinde Celaleddin’in ve onun gibi diğer Sultanların hayatın mahiyeti hakkında yanıldıklarını belirtme yoluna gitmiştir.

“Bu acıklı hatıra, dünya hayatının ne kadar değersiz, malının kıymetsiz ve hayallerinin yalan olduğunu bir kez daha görmesini sağlamıştı. Hâlbuki insanoğlu ne

kadar da küçük hesapçı ve dünyanın boş işlerine düşkündü. Asıl sahibi olamayacağı şeylerde ne kadar da cimri, hayır ve selametine vesile olacak şeylere karşı kaygılı, kendisi için bela ve helak kaynağı olacak şeylere karşı güven duyuyordu. Bizzat kendisi kudretli babasının kurduğu büyük devletin geceyle gündüz arasında yıkılıp gittiğini, yalnız izlerinin kaldığını görecektedir kadar yaşamamış mıydı?” (Vâ İslamâ, 37)

Eser, hâkim bir bakış açısı ve anlatma yöntemi ile kaleme alındığından diyalogların arası genellikle yazarın, okuyucuya meçhul kalan her şey bilhassa kahramanların düşünce ve duyguları hakkında okuyucunun zihninde bir tasavvur oluşmasına yönelik cümlelerden mürekkeptir. Yazarın, bu usulü kullanmayı tercih etmesinin sebebi; yazara okuyucunun düşüncelerini ve duygularını yönlendirme imkânı vermesidir. Mektup tekniğini kullanmıştır. Eser kurgusunda ana kahraman Kutuz, efendisi İzzeddin Aybek'in Sultan Eyyub ile arasında ulaklık yapar, hususi mektup götürüp getirir. (*Vâ İslamâ*, 157) Melik Muzaffer Kutuz, Moğol galibiyetini Şam halkına bir mektupla bildirir. (*Vâ İslamâ*, 260) Eserde mektupların bahsi geçer ama mektubun olduğu gibi yer alması, eserin son bölümünde gerçekleşir. Eserde yer alan İbn Zaim'in Melik Muzaffer Kutuz'un mektubuna yanıt verdiği mektuptur. Bu mektupla birlikte Melik Zahir Baybars, Melik Muzaffer Kutuz'un köle olmadığını, Harzemşah Soyundan geldiğini öğrenir. Romanın gizemi adeta bu mektupla çözülür. (*Vâ İslamâ*, 281) Yazar, roman kahramanlarının dönemine ait ansiklopedik, açıklayıcı bilgiler verir. Bu bilgiler de roman yapısı içerisinde bağımsız gibi görünmektedir. Bazen bir tarihçi gibi dönemin savaşlarını, devlet yapısını, ekonomik ve sosyal yapısını anlatan çok fazla malumat sunar okuyucuya.

“ Moğollar bir ülkeyi ele geçirip orayı yönetmeye tamah edecek bir millet değillerdi. Gittikleri yeri işgal eder erkek, kadın ve çocuklardan öldürebildiklerini öldürür, dilediklerini esir alır, hazinelerini ele geçirirlerdi. Aldıkları ganimet ve esirlerle oradan kendi beldelerine dönerlerdi. Sonra tekrar gelir aynı şeyleri yaparlardı bu böyle devam ederdi. İşgal ettikleri ülkelerle tekrar döneceklerini ve büyük bir cizye vermelerini temin eden antlaşmalar imzalarlardı. İstila ettikleri beldelerde kendilerine meyleden ve siyasetlerinden razı olan alçak karakterli kimseleri yüksek mevkilere getirerek yurtlarına dönerlerdi.” (Vâ İslamâ, 57)

Yazar, romanda olayları anlatırken kendi yorumlarını yapar ve sonunda sözü roman kahramanlarına bağlar.

“Şaşılasi insan ne kadar da cahil bir varlıktı! Geçmiş milletlerin yaşadıklarını, onların başına gelen musibet ve felaketleri okuyup durduğu halde ibret almaz, faydasına ve zararına olacak şeyleri görmez, bütün bunlardan ders almadığı ve girdiği yanlış yolda devam ettiği için de kendisi ibretlik olur. Hayat denen oyun yerinde bu felaketler asırlar boyunca tekrar tekrar yaşanacaktır...” (Vâ İslamâ, 32)

Bazen yazar, romanda olayların dışına çıkarak bir anlatıcı olarak okuyucu ile birlikte olaylara kuş bakışı bir yaklaşım sergiler. Kahramanların bilmediği ve öğrenemeyeceği gerçekleri yazar, anlatıcı olarak okuyucuya anlatır. Romanın genelinde her ne kadar diğer kişiler ele alınsa da Mahmut ya da Kutuz kahramanı merkeze alınır. Kutuz’un bakış açısı ile okuyucunun olaylara bakması sağlanır. Bu şahıslar bazen birbirleri ile diyalog halinde, bazen monolog halinde, bazen yazarın onların duygu ve düşüncelerini anlatması ile konuşur. Yazar bir anlatıcı olarak okuyucunun kendi fikri ile olayları ele almasını sağlayacak bir anlatımdan kaçınmıştır. Yazar, okuyucuyu daha çok kendi fikir ve yargısına götürecek bir yolu takip etmek zorunda bırakır çünkü olayları anlatım tarzı objektif olmaktan çok sübjektiftir. Yazar, anlatımı ile olayları ve şahısları kendi nazarı ile olumlar veya olumsuz değer yükler; okuyucunun bir tercih yapma şansı yoktur çünkü roman yazarın okuyucuya sunduğu düşünce sınırları içerisinde anlatılmaktadır. Yazarın idealize ettiği kahraman okuyucunun da beğenisini kazanır, yazarın tenkit ettiği şahıs ya da fiil okuyucunun da hoşnutsuzluğuna sebep olur. Yazarın romanını tarihî bir türde kaleme almasını; yazarın uzun bir dönemi, birçok tarihî olay ve şahsiyeti birçok mesajla beraber okuyucuya sunabilme imkânını verdiği için tercih ettiğini düşünmekteyiz. Romanda işlenen ana bir tema vardır ama bu tema ile beraber yazarın değinmediği konu kalmamıştır nerdeyse. Buna rağmen yazarın kurgusunun birbiri ile bağlantısını kuramadığını söyleyemeyiz fakat klasik roman tarzı kendisini okuyucuya fazlasıyla hissettirir. Yazar romanında dönemin İslam coğrafyasının siyasî, sosyal ve dini hayatı; Anadolu, İran, Afganistan, Hindistan, Mısır topraklarında cereyan eden hadiseler ve devrin önde gelen şahsiyetleri hakkında tafsilatlı olarak malumat verir.

2.4. ZAMAN

Vâ İslâmâ, tarihî bir roman olduğu için zaman; romanın en önemli unsurlarından biridir. Yazarımız romanıyla Harzemşahlar⁹⁶ döneminden Eyyubîler'e,⁹⁷Eyyubîler'den Memlûkların⁹⁸ parlak dönemlerine Moğolları da kapsayan geniş bir zaman aralığını ele alır. Devrin Mısır'ını, İslam ülkeleri açısından mahiyetini, Sultan Muzaffer Kutuz'un mücadelecî ruhunu, İslam dini uğruna cihad ruhunu, yaşadığı zamana taşıyıp yaşadığı toplumda diriltmeyi hedeflemiştir ki kendisi de bunu kitabın önsözünde beyan eder.

“Roman, Nil kıyılarında yaşayan bu sakin milletin sahip olduğu gizli kuvveti harekete geçirecek ve bundan istifade edecek kimseler çıktığında mucizeler yaşanacağını gösteren canlı bir şahitliktir.”(Vâ İslâmâ, 3)

Yazar, bu romanla geçmişî günümüze taşıyan, günümüzden geleceğe yön verecek topluma ulaşan bir zaman köprüsü inşa etmiştir. Dolayısıyla romanın anlatmış olduğu zaman aralığı dönemin savaşları, hâkim güçleri, İslam toplumunu, İslam toplumunun temayüz etmiş şahsiyetlerini ele aldığı için muhteva bakımından oldukça zengindir.

⁹⁶ Hârizmşahlar: Hârizm ve İran'da 1097-1237 yıllarında hüküm süren Türk-İslam hânedanı. Kurucusu Taştâr Anuş Tegin'in oğlu Kutbuddin Muhammet'tir. (1097) Selçuklular adına Hârizm bölgesini idare eden Hârizm hânedanı daha sonra büyüyerek bağımsız bir devlet hatta imparatorluk düzeyine ulaşmıştır.1218 Moğollarla aralarında geçen Otrar hadisesi ile Moğollar, geniş topraklara sahip olan İmparatorluk düzeyine ulaşmış olan Harizmşahlar hânedanın sonunu getirir. Aydın Taneri, “Harizmşahlar”, *DİA*, c. XVI, 228-231; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu 2000, 253.

⁹⁷Ortadoğu, Mısır, Hicaz, Yemen ve Kuzey Afrika'da hüküm süren bir Türk devletidir. (1171-1462) Adını hânedanın kurucusu Selahaddin Yusuf b. Eyyub'un babası Necmeddin Eyyub b. Şadi'den alan Eyyubiler, Zengiler'in bir devamıdır. Türk, Kürt, Arap karışımı olan ailenin menşei karanlıktır. En parlak dönemini Selahaddin Eyyubi dönemidir ve Haçlılara karşı kazandıkları mağlubiyetlerle İslam tarihinde ma'rufturlar.30 Mart 1250 tarihinde son Eyyubi sultanı Turan Şah'ın öldürülmesiyle bu hanedan ortadan kaldırılır. Ramazan Şeşen, ”Eyyubiler”, *DİA*, c. XII, 20-31.

⁹⁸ Memlûkler, Bahri ve Burci Memlûkler olmak üzere ikiye ayrılır. Bahri Memlûkler diğer adıyla Türk Memlûkler 1250-1382 yılları arasında hüküm sürmüşlerdir. Bu dönemdeki sultanların neredeyse tamamı Türk asıllıdır. Bu sebeple onlara el-Memaliku't-Turkiye: Türk Memlûkler denilmiştir. Ayrıca onlara başlangıçta Nil nehri üzerindeki Ravza adasında oturdukları için de el-Memaliku'l-Bahriyye adı verilmiştir. 1382-1517 yıllarında ise Burci Memlûkler veya diğer adıyla Çerkez Memlûkleri hüküm sürmüştür. Kal'atu'l-Cebel'deki burçlarda ikamet etmeleri sebebiyle el-Memaliku'l-Burciyye lakabını alan Memlûk Sultanları ikisi hariç tamamı Çerkez asıllıdır. Bu sebeple onlara el-Memaliku'l-Cerakize adı verilmiştir. Yiğit, 23.

Roman, Celaleddin Şah'ın amcaoğlu ve damadı olan Memdud ile kendi sarayında satranç oynamasıyla başlar. (*Vâ İslamâ*, 4) Hangi yıl, hangi mevsim veya ayda olduklarına dair kesin bir tarih ve zaman bilgisi yoktur. Ancak yazarın cümlelerinden anladığımız kadarıyla romanın başladığı zaman: Celaleddin'in babası Moğollar tarafından mağlup edilmiş olup vefat etmiştir.

"O, İslam beldelerini müdafaa etmek için Moğollarla korkusuzca savaştı. Ta ki bahtı söndü de ıssız bir adada tek başına perişan bir halde vefat etti."(*Vâ İslamâ*, 5)

Celaleddin'in Medud ile diyalogundan Moğolların İslam topraklarına saldırmaya devam ettiğini ve Moğolların parlak dönemlerinde olduğunu anlıyoruz.

"-Heyhat Memdud! Bütün Horasan onlara boyun eğdikten sonra mı? Rey'e girdiler, Hemedan'ı ele geçirdiler. Şimdi de Zencan ve Kazvin'e yönelmişler."(*Vâ İslamâ*, 6)*"Hem Moğollar ülkemizde iyice kuvvetlendiler ve iktidarlarını da pekiştirdiler."*(*Vâ İslamâ*, 6) Harzemşahlar ise Moğollar tarafından mağlup edilmiş, toprak ve güç kaybetmişlerdir.

"- Peki, Memdud, amcanın eline ne geçti? Memleketin büyük bölümünü kaybetmekten, İslam topraklarını bu müşrik Moğol tufanında boğmaktan başka ne geçti?"(*Vâ İslamâ*, 4) Romanın ana karakterleri henüz annelerinin karınlarında olup, dünyaya gelmeleri beklenmektedir.

"-Haklısın. Cenab-ı Hak ona da eşim Ayşe Hatun'a da lütufta bulunsun. Her ikisi de dokuzuncu aylarındalar."(*Vâ İslamâ*, 10)

Yazar, ana karakterleri eş zamanlı olarak eserine dâhil etmiştir. Roman, Melik Zâhir Baybars'ın, İbn Zaim'in selefi Melik Muzaffer Kutuz'a gönderdiği mektubu okumasıyla sona erer. Romanın genelinde yıl, ay, gün olarak belli bir zaman belirtmekten kaçınan yazar, İbn Zaim'in Melik Muzaffer Kutuz'a yazdığı mektupta yıl ve ay olarak kesin bir tarih belirtir. *"Şam, Muharrem ayı Hicri 658"*(*Vâ İslamâ*, 281)

Mektubun yazılma tarihi ile okunma tarihi arasında ne kadar zaman farkı olduğunu çıkaramıyoruz çünkü mektubun okunma tarihini bilmiyoruz. Fakat mektup bize yazıldığı dönemde Kutuz'un henüz Sultan olduğunu belirtir. Baybars ise o sıralar eski dostuna düşmandır ve düşmanlığı yüzünden ülkeyi terk etmek zorunda kalıp Şam,

Kerek gibi farklı vilayetlerin emirlerine sığınmıştır. Son olarak Gazze’de zillet içinde yaşamaktadır. Bu sırada Gazze’de bulunan Baybars, can düşmanı Emir Kutuz’un Melik Mansur’u tahtından indirerek kendisini sultan ilan ettiğini öğrenince onunla barışmak ister. Bu meyanda kendisine bir mektup gönderip sultanlığını ve şanının büyüklüğünü kabul ettiğini bildirir. Ayrıca gurbette zillet içinde yaşamaktan ve yersiz yurtsuz dolaşmaktan usandığını, eski dostluk hatırına kendisini hizmete kabul etmesini ister. (*Vâ İslamâ*, 220) Kesin bir zaman belirtilmese de romanın nihayete erdirildiği mektup okunduğunda; Mısır Sultanı Melik Muzaffer Kutuz’un vefat ettiğini, yerine Baybars’ın geçmiş olduğunu anlıyoruz. Roman, Baybars’ın sultan olduğu bir zamanda sona erdiriliyor.

Zamanın kullanımını noktasında yazar, farklı zamanlar kullanmayı yeğlemiştir. Kimi zaman eş zamanlı kimi zaman art zamanlıdır. Yazarın, gerçek zaman ile kurmaca dünya zamanını birbirine paralel olarak kullandığı yerler vardır.

“Bu Moğollar yağma ve talanın elçileri, fesadın habercileridir. Girdikleri her yeri yıkacak, taş üstünde taş bırakmayacaklardır. Ele geçirdikleri bütün milletlerin erkeklerini katlediyor, çocuklarını boğazlıyorlar. Hamile kadınların karınlarını deşiyor, kadınlarının namuslarını kirletiyorlar...” (*Vâ İslamâ*, 5)

Celeleddin’in annesi Türkan Hatun, Moğollar tarafından esir alınmış, babası mağlup edilmiş ıssız bir adada ölüme terk edilmiştir Celeleddin çaresizdir.

“... Böyle yüksek bir izzet ve şerefın ardından Harzemşah’ın annesi ve kız kardeşleri Moğol Hanı’na cariye olarak mı sunulacaktı? Hayatta her türlü felaket dayanılabilir fakat bu değil! Türkan Hatundan sonra hayatın ne tadı kalır? Ne halde olduklarını bilsem keşke! O vahşilerin arasında nasıl yaşıyorlar? ... Kuşkusuz babam, onların başlarına geleni öğrenince ıssız adada kederinden ölmüştür.”(*Vâ İslamâ*, 6)

“-Mısır ve Şam bölgelerindeki Müslüman Sultan ve emirler, İslam toprakları için en az Moğollar kadar tehlikeli olan Haçlı saldırılarına karşılık vermekle meşguller... Onlar İslam âleminin çevresini değil, merkezini işgal ediyorlar!” (*Vâ İslamâ*, 7)

“Bu arada gece yarısı olmuştu. Memdud, kendi köşküne çekilerek Celeleddin Şah’ın biraz istirahat etmesi gerektiğini hissetti...”(*Vâ İslamâ*, 9)

“Celaleddin, Moğollarla savaşmak için yemin ettiği o geceden sonra alışageldiği her türlü rahatlık ve lüksü terk etti. Yaklaşık bir ay boyunca ordunun hazırlığıyla meşgul oldu... Celaleddin, devrin bütün sultan ve kralları gibi yıldız falına vurgundu. Büyük bir işe girişeceği zaman müneccimleri toplayıp kendileriyle istişarede bulunurdu”(Vâ İslamâ, 12)

Eş zamanlı kullanımla beraber art zamanlı bir kullanım da yaygındır. Zamanda sürekli ileri veya geri atlamalar görülür. Romanın henüz ilk sayfalarından itibaren zamandaki bu atlamalara şahit oluruz. Celaleddin, Memdud’la satranç oynarken babasından söz açar. Babası ölmüş olduğundan hatırlama ile bir geriye dönüş yapılır.

“Allah babamı affetsin. Şu vahşi Moğollara ilişmese ne kadar iyi olurmuş... Çünkü rahmetli, devrinin en büyük ve en kuvvetli sultanı idi. Ordusunu ve devasa süvari birliklerini diri tutabilmek için yayılma siyasetini devam ettirmeliydi. O da bunun, İslam’ın henüz girmediği topraklarda olmasını istedi. Böylelikle mülkünün sınırlarını genişleterek dünyasına, uzak diyarlarda İslam’ı yayarak dinine hizmet etmiş olacaktı.”(Vâ İslamâ, 4)

Art zamanlı kullanımda geriye dönüşler sık kullanılmakla beraber ileriye doğru atlamalarda mevcuttur.

“... Ülkemin sınırlarını öyle tahkim edeceğim ki, Moğollar buraları terk edip batıya, bir şey yapmadan oturan Müslüman sultanlara yönelecekler.” (Vâ İslamâ, 8)

“-Efendimiz! Size parmağınızdaki yüzükten daha itaatkâr olacağım ve uğrunuzda ölünceye kadar savaşacağım.” (Vâ İslamâ, 8)

Celaleddin, Moğollarla savaşa çıkmadan önce müneccimin görüşlerine başvurur.

“-Efendimiz! Sen Moğolları yeneceksin, onlar da seni yenecekler. Hanende ileride çok büyük bir devletin sultanı olacak bir çocuk doğacak. İşte o çocuk Moğolları çok ağır bir hezimete uğratacak!”(Vâ İslamâ, 12)

Eşi hamile olan Memdud’un müneccimin kehaneti üzerine zihninde şüpheler belirir.

“Aklına takılan şey, kendi eşinin erkek, hanım sultanın kız doğurması ihtimaliydi. Böyle bir durumda Celaleddin Şah bundan rahatsız olabilir, hatta daha da

ileri giderek oğlunun canına kastedebilirdi. Çünkü saltanatın kendisinden ona geçeceğini, böylece kendi çocuklarının saltanat dışında kalacağını düşünebilirdi...”(Vâ İslamâ, 14)

Ayşe ve Cihan Hatun, çocuklarının geleceğiyle ilgili kaygı duyarlar.

“Bu iki masum, böyle huzur ve bolluk içinde büyüüp de birbirleriyle evlenirler mi? Yoksa kaderin cilveleri araya girer de bunu engeller mi? İki kadın, zamanın fenalığından ve yabancıların zulmünden nasıl emin olabilir, çocuklarının şu an içinde buldukları bolluk ve izzet dolu hayata bakarak rahat olabilirlerdi?” (Vâ İslamâ, 20)

Gelecek zamanla birlikte geriye dönüşler yer alır. Ayşe ve Cihan Hatun’un gelecekle ilgili kaygıları gerçekleşince geriye dönüş yapılır.

“Çok uzun bir zaman geçmeden günler korkularını haklı çıkardı...”(Vâ İslamâ, 21) Zamanlar arası hareketlerde gelecek zamana yolculuk eserde geriye dönüşten daha azdır. Kutuz ile Gülnar birbirlerinden ayrılacakları zaman Kutuz:

“Seni Allah’a emanet ediyorum. Seni Allah’a emanet ediyorum Gülnar! Allah gücü ve kuvvetiyle bizi bir araya getirecek yârim.”(Vâ İslamâ, 111)

Kutuz Peygamber’i (s.a.v) rüyasında görür.

“Kalk Mahmut! Mısır’a giden bu yolu takip et. Orayı ele geçirip Moğolları yeneceksin!” (Vâ İslamâ, 136)

Kendisine rüyasını anlattığı Şeyh İbn Abdisselam, müjdesinin ne olacağını Kutuz’a sorar aldığı cevap

”... İdareme ilgili bütün işlerde sizin fikirlerinize başvuracağım. Hukuku hâkim kılıp adaleti yayacağım. İnsanların öldürdükleri cihad sünnetini ihya edeceğim. İşte size müjde bahşişim bu olacak.” olur. (Vâ İslamâ, 137)

Şeyh İbn Abdisselam’dan kendisi için dua etmesini isteyen Kutuz, dua sonrasında şöyle der:

“Allah’a hamd olsun. Onu bulacağım ve onunla evleneceğim.” (Vâ İslamâ, 138)

Romanın ilerleyen safhalarında gerçekleşecek bir hadise ile zamanda bir atlama yapılır. Hoşdaşı Farisuddin Aktay'ın, arkadaşı Kutuz tarafından öldürüldüğü haberini alan Baybars

“-Arkadaşım bana bunu yaptı ya yemin ederim ki onu öldüreceğim!” (Vâ İslamâ, 205) Eserde geri dönüş tekniği fazlaca kullanılmıştır. Celaleddin Şah babasını yaşadıklarını hatırlar.

“Önce babasının yaşadıkları, zaferleri, savaşları ve fetihleri bir bir gözünün önünden geçti. Devleti Fergana'dan Hint kapılarına uzanmaktaydı. Dünyanın bütün sultan ve kralları ondan çekinir ona saygı gösterirlerdi...” (Vâ İslamâ, 26)

Yazar kahramanların bilmediklerini kendisi anlatınca özetleyerek geriye dönüş yapar.

“...Moğolların önünden kaçarak nehre geldikleri sırada Ayşe ve Cihan Hatun işin sona geldiğini, ölüm ya da esaretten başka bir yol kalmadığını anlayınca masum yavrularının barbar Moğolların bıçaklarıyla doğranmasına yahut nehrin dalgalarında boğulmalarına yürekleri elvermedi. Anelik duyguları o tehlike anında akıllarına bir çare getirdi...” (Vâ İslamâ, 28)

“Cengiz Han tarafından takip edilen sultan, Moğollara esir olmamaları için ailesinin nehirden boğulmasını emrettikten sonra kendisi de askerleriyle birlikte suya atlamış ve Sind Nehri'ni yüzerek geçmişti...” (Vâ İslamâ, 32)

Yazar, kahramanlarının düşüncelerini anlatırken geriye dönüş yapar.

“Çabalarının başarıya ereceği yönündeki ümidinin güçlenmesini sağlayan bir diğer faktör de yıllar önce bir müneccimin söylediklerinin bir bir çıkmasıydı...” (Vâ İslamâ, 35) Eserde yer alan diyaloglarda karakterler arası bilinmeyenlerin açıklanmasında geriye dönüş yapılır. Seyis Seyrun-

“fakat bugün bütün silahlarını kuşanmış halde çıktı. Sabahleyin Moğollarla büyük bir savaş yapacağını, şiddetli bir çarpışmaya gireceğini söyledi...” (Vâ İslamâ, 46-49) Kahramanın zihin dünyası okuyucuya aktarılırken geriye dönüş yapılır.

“Çocuklar, gerek Celaleddin'den gerekse Hintli Selame'den büyük dedeleri Muhammed Harzemşah ve onun Moğollarla savaşlarıyla ilgili hadiseleri, Celaleddin Şah'ın Moğollarla yaptığı savaşı defalarca dinlemişlerdi...”(Vâ İslamâ, 58)

Celaleddin histeri nöbetleri geçirirken geçmişe dönerek sayıklamada bulunur.

“Moğollar kardeşlerimi ve amcalarımı kestiler. Ninemi ve halalarımı, evet ninem sultanlar anası Türkan Hatun'u köle aldılar. Onu yoksul-zengin, uzak-yakın demeden elindeki altın ve incileri saçarken hiç mi göreniniz olmadı? ...” (Vâ İslamâ, 70)

Yazar, Celaleddin'in bilmediği olayı tafsilatlı bir şekilde anlatır, burada kendisini gizleme gereği duymaz.

“ Celaleddin Şah öldüğünde, Mahmut ile Cihad'ın Suriyeli köle tacirlerinden birine satıldığından başka bir şey bilmiyordu. Nasıl kaçırıldıkları, daha sonra nelerle karşılaştıkları Celaleddin için sonsuza dek sır olarak kalacaktı. Hadisenin tafsilatı şudur: Sultan Celaleddin Şah, seferde, hazarda av tutkusundan vazgeçmeyen bir hükümdardı...”(Vâ İslamâ, 79)

Kahramanların maziye hatırlamaları ile geriye dönüş yapılır.

"Yaşlı Selame hüccresine atıldığında yüzünü avuçlarının arasına aldı ve ağlamaya başladı. Acı acı ağlıyordu. Çünkü büyük efendisi Muhammed Harzemşah ve sonra oğlu Celaleddin Şah devrindeki günlerini hatırlamıştı. Yaşlı gözleri bu hanedanın başına gelen bütün elim hadiseleri görmüştü...” (Vâ İslamâ, 87)

Yazar, kahramanlarının bilinmeyen yönlerini okuyucuya aktarırken geriye dönüş yapar. Şeyh Ganim'in, Kutuz ve Gülnar'ı satın almadan önce yaşadıklarını anlatır.

“...Öz oğlunda arayıp bulamadığı dürüstlük ve iyiliği onda bulacaktı. İşte bu niyetle köle pazarlarını dolaşmaya, aradığı çocuğu bulmak için sürekli araştırmaya girişmiş, nihayet aradığı şeyi Kutuz'da bularak onu satın almıştı. Fiyatının onca yükselmesine rağmen soyluluk ve hayır emareleri gördüğü Kutuz için o yüksek bedeli ödemedede bir ana tereddüt etmemişti. Kutuz'un yalvaran gözlerini görünce, yaşlı hanımına can yoldaşı olması niyetiyle Gülnar kızı da satın almıştı." (Vâ İslamâ, 103)

Yazar okuyucuya karanlık kalan hadiseleri geriye dönüş yöntemi ile anlatır.

“...Hacı Ali Ferraş, dostunun kurtuluşu için uygulanacak planı hayata sokmuş ve her şey tereyağından kıl çeker gibi olmuştu. Kutuz, Şeyh İbn Zaim’in mülkiyetine geçmiş, Musa belasından ve onun tükenmek bilmeyen tazyiklerinden kurtulmuştu...”(Vâ İslamâ, 119)

Eserin son bölümünde, hanımı Gülnar Hatun’u savaşta kaybeden Melik Muzaffer Kutuz, savaş hengâmesinden sonra Gülnar Hatun ve yaşadıklarına dair anılar tarafından kuşatılarak hüzne gark olur.

”Sultan Kutuz, “Vah yârim deme... Vah dinim, de!” diyerek ruhunu teslim eden hanımının şehadeti sebebiyle duyduğu hüznü bastırmayı, gözyaşlarını hapsedmeyi o ana kadar başarmıştı... Uzun süredir hapsedtiği acı ve gözyaşları bir volkan misali patladı. Hüznünü daha fazla dayanamazdı. Göz kapakları şişinceye kadar ağladı. Dünya gözlerinde karardı. Geniş arz bir anda daralıverdi. Sürekli Gülnar’ı kaybettiği o sahneyi, onu çadırına taşıyışını, o kritik anda söylediği sözü hatırlıyordu... Acı ve sıkıntılarını paylaşan, başını okşayarak tasesını hafifleten, karamsarlık bulutlarını sürekli dağıtan, yüreğinde her an ümitler yeşerten, hayat ve ihtişam arzularını kamçılayan sevgili karısı Gülnar neredeydi? Gülnar’dan sonra hayatın ne tadı olabilirdi? ...”(Vâ İslamâ, 263)

Eserin son safhasında kahramanlar için bir sır düğümü olan Kutuz’un ve Gülnar’ın soyu ve ismi, İbn Zaim’in Melik Muzaffer Kutuz’a yazdığı bir mektupla, geriye dönüş yapılarak çözülür.

”Cenabı Allah senin Sultan Celaleddin Şah’ın kız kardeşinin oğlu, Memdud’un oğlu Mahmut olduğunu elbette biliyor. Hanımının Gülnar Sultan’ın da dayın Celaleddin Şah’ın kerimesi olduğunu biliyor.” (Vâ İslamâ, 281)

2.5. MEKÂN

Roman, Celaleddin Şah’ın amcaoğlu ve damadı olan Memdud’la Gazne’de ki sarayında satranç oynamasıyla başlar.(Vâ İslamâ, 4) Romanda mekân, Gazne ile başlar. Yazar, kahramanlar arasındaki diyalogun ilerlemesiyle okuyucunun bu mekânın dışında bu mekâna gelmeden evvel cereyan eden hadiseler ve el değiştiren bölgeler, genel

olarak siyasî güçlerin ellerinde bulunan coğrafyalar hakkında da malumat sahibi olmasını sağlar. Yazar, okuyucuya dönemin hâkim güçleri olan Moğollar ve Harzemşahların nerelerde hüküm sürdüklerini de kısaca belirtir. Moğolların Cengiz Han liderliğinde Çin bölgesinde; Harzemşahların ise Muhammed Harzemşah liderliğinde şimdiki Orta Asya, İran ve Afganistan bölgelerinde geniş bir coğrafyada hüküm sürdüklerini ifade eder. Celaleddin;

“Şu vahşi Moğollara ilişmesene kadar iyi olurmuş. Çin’in dağlarıyla ovalarında dolaşip dururlar, aramızda Çin gibi güçlü bir set bulunurmuş.”(Vâ İslamâ, 4)

Yazar, Memdud ve Celaleddin Şah’ın olayları anımsamasından bahsederken

“...Harzemşah, askerinin dağılması ve yenilginin kaçınılmaz olması karşısında onları Rey şehrinden Gazne’deki Celaleddin Şah’ın yanına göndermişti... Moğollar bu istihbaratı alınca kadınları takip etmiş ve onları yakalamışlardı. Kadın ve çocuklar, Muhammed Şah’ın servetiyle birlikte Semerkant’ta bulunan Cengiz Han’a gönderildi.” dönemin mekânlarını da zikreder. (Vâ İslamâ, 5)

Celaleddin o zamanki Moğol istilasını anlatırken:

“- Heyhat Memdud! Bütün Horasan onlara boyun eğdikten sonra mı? Rey’e girdiler, Hemedan’ı ele geçirdiler. Şimdi de Zencan ve Kazvin’e yönelmişler... Babamın Buhara’da yirmi bin, Semerkant’ta elli bin ve bunların katlarca fazlası da yanında süvarisi vardı.” Moğolların ele geçirdikleri yerlerin isimlerini söyler. (Vâ İslamâ, 6)⁹⁹

Yazarın *“...mülkü bakımından devrinin en büyük sultanı, en kuvvetlisi”* (Vâ İslamâ, 4) diye nitelediği, savaşçılığıyla nam salmış büyük komutan Muhammed Harzemşah’ın ölüm sahnesi de oldukça ilginçtir. Yüz binlerce askere sahip olan, büyük bir coğrafyaya hükmeden Muhammed Harzem Şah, ıssız bir adada tek başına perişan bir halde yaşadığı musibetlerin kederinden ölür. (Vâ İslamâ, 6) Harzemşahlar döneminde; Bağdat, Mısır ve Şam vilayetlerinde farklı İslam halifeliklerinin hüküm

⁹⁹Horasan, Rey, Zencan, Kazvin ve Semerkant şimdiki İran bölgesinde bulunmaktadır. Gazne şimdiki Afganistan sınırlarında bulunmaktadır. Buhara ise şimdiki Özbekistan sınırlarında bulunmaktadır.

sürdüğü ve bu vilayetlerin sultanlarının ise Harzemşahlar ile Moğollar arasındaki savaşa kayıtsız kaldıkları belirtilir. Celaleddin:

“ –Müslümanların halifesi, Bağdat, Mısır ve Şam’a hükmeden sultan ve emirleri Moğol zulmü sebebiyle başımıza gelenleri iyi biliyorlar. Babam kendilerinden defalarca yardım istemesine rağmen yardımına koşmadılar, çığlığına kulak tıkadılar.” (Vâ İslamâ, 7)

Memdud ile Celaleddin’in diyalogundan İslam topraklarının doğusunun Harzemşahların elinde bulunduğunu anlıyoruz. Memdud:

”... Çünkü hepimiz İslam serhatlarından birini bekliyoruz. Umulur ki Allah, İslam coğrafyasının batısındaki Selahaddin ve Nureddin gibi doğusunda da şehit babanla seni numune timsali kılar...” (Vâ İslamâ, 8) Memdud ailesiyle birlikte Sultan’ın sarayına bitişik köşkte yaşıyordu. (Vâ İslamâ, 9) Sultan ve Memdud’un birbirlerine bu kadar yakın oturmaları da vakitlerinin çoğunu birlikte geçirdiklerine, birbirlerini yakinen tanıdıklarına dalalet eder. Moğollarla savaşmaya hazırlanan Celaleddin ve Memdud’un çocukları dünyaya gelir. Bu sırada Moğollar tekrar saldırıya geçmiş ve Merv’e girmiş Nişabur’a yürümüş halkını kılıç gücüyle teslim aldıktan sonra şehri ele geçirmişlerdir. Moğollar Herat’a doğru ilerliyorlardı. Celaleddin Moğolların üzerine giderek işgal ettikleri vilayetleri kendilerinden geri aldı. Telegan sınırlarına kadar ilerledi ve burada durdu. Gazne’ye muzaffer bir komutan olarak döndü. Bu iki ordunun savaşlarında Celaleddin Şah’ın damadı olan Memdud ağır yaralanmıştır ve yaralı olarak Gazne’ye getirilmiştir. Ağır yaralı olan Memdud yarasının etkisiyle hayata karşı daha fazla mücadele edemez ve hayatını kaybeder. (Vâ İslamâ, 19) Babasının ölümü üzerine Celaleddin tarafından himaye altına alınan Mahmut, Celaleddin’in kızı Cihad ile birlikte aynı çatı altında büyür. Mahmut’u kendi çocuğundan ayırt etmeyen Celaleddin onu çok sever, şımartır görmemeye dayanamaz. (Vâ İslamâ, 20) Ayrıca romanın kahramanları olan Mahmut ve Cihad’ın aynı mekânda, aynı çatı altında büyümeleri birbirlerini tanımalarını, psikolojik olarak birbirlerine bağlanmalarını sağlamıştır. Yazarın bir saraydan başlayan olay örgüsü farklı mekânlar kullanarak kahramanların karakter oluşumunu da okuyucuya gösterir. Mekânın bilhassa savaş ortamında değişimi eserdeki hareketliliği, kahramanların bu hareketlilik ortamından

etkilenişini belirtir. Celaleddin'in yılmayan yapısı ve savaşçı özelliği hasebiyle romanın mekânları da sabit değildir. Celaleddin kâh savaşlar kazanıp ülkeler elde eder kâh savaşlar kaybedip toprak kaybeder haliyle mekân olarak roman oldukça hareketli ve canlıdır.

Celaleddin şah'ın ilerleyişi ve kuvvetlenişi karşısında Cengiz Han "intikam ordusu" adını verdiği ve oğullarından birini başlarına komutan tayin ettiği ordusuyla Celaleddin şah'a saldırır ve kısa sürede Kabil kapılarına dayanır. Çetin bir mücadele sonucunda Moğollar hezimete uğrarlar fakat Celaleddin şah'ın komutanları arasında ganimet yüzünden çıkan ihtilaf ordunun dağılmasına sebep olur bunu haber alan Cengiz Hanın birlikleri yeniden toplanırlar ve Cengiz'in de başında bulunduğu büyük bir orduyla Celaleddin şah'ın peşine düşerler. Cengiz Han'dan kurtulamayacağını anlayan Celaleddin şah, önce Gazne'ye ardından Hindistan'a doğru hareket eder, muhafızlarıyla birlikte Hayber geçidini geçer. Arkası gelmeyen Moğollardan kurtulamayacağını anlayınca Celaleddin şah Sind Nehrine doğru çekilip karşıya geçmek ister. Burada düşmanla mücadele ederken ailesinin düşmanın eline geçeceği korkusuyla hareket eden Celaleddin adamlarına emir vererek ailesinin bindiği teknenin devrilmesini ister ve kendi iradesiyle ailesini öldürmek zorunda kalır. Celaleddin şah'ı takip eden Cengiz Han ve orduları Güneş batmaya yakın nehrin kıyısına varırlar ve henüz nehri geçmeye başlayan Celaleddin şah'ın ordusuna yağmur gibi ok ve mızrakla saldırırlar. Batmaya yakın olan Güneş havayı şafak kızılığına bürürken yerde düşmanın yağmur gibi yağdırdığı ok ve mızraklarına maruz kalan Celaleddin şah ve adamları nehirde hayat mücadelesi veriyorlardı. (*Vâ İslamâ*, 23) Yazar, burada gök kızıl yer kızıl adeta bir ateş tasviri yapar; hem doğanın renkleri hem de o günün psikolojik atmosferi olarak oldukça çetin bir yer (mekân) ve bir gün (zaman) olduğunu büyük bir başarı ile tasvir eder. Nehir burada simgesel olarak bir engeli ifade eder çünkü ulaşılması gereken yere varılmasını engeller.¹⁰⁰ Kanaatimizce yazarın bir tarihî romanda savaşın ortasında bir nehri seçmesi gayet isabetli bir tercih olmuştur. Nehir akıntılıdır. Nehri geçmek isteyen

¹⁰⁰Mekân, vakanın bir ögesi olarak, aksiyonun oluşmasına veya şekil almasına da etki eder. Bazı mekânlar şahısları 'engelleyen' veya onlara yardım eden' bir görev alabilirler. Mesela bir köprü, şahsın hedef objeye ulaşmasını sağlarken; bir nehir engelleyebilir. Mehmet Narlı, "Romanda Zaman ve Mekân Kavramı", *Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. V, 91-105.

askerler akıntıya kapılmamak için canhıraş bir şekilde çırpınırlar ve gün kararır. Nehirdeki askerlerin yön belirlemede güçlük yaşamaları, aynı zamanda düşmanın ok ve mızraklarından kurtulma çabası ile yazar gerçekten mekân olarak savaş dekorunu yakaladığı gibi psikolojik olarak da okuyucuya etkileyerek o atmosferi okuyucuya da hissettirmeyi başarmıştır. Nehir meşakkatli bir şekilde geçilir fakat ordunun çoğu hayatını kaybetmiş kalanlar ise açlık ve yorgunluktan perişan bir vaziyettedirler.

Sultanlarına kavuşan ve hayatta kalma mücadelesi veren ordu ağaçtan sopalarla etraflarındaki köylerden zorla yiyecek ve silah temin ederek Lahor'a¹⁰¹ doğru yola koyulur ve Sultan Celaleddin Şah Lahor'u fethederek askerleriyle buraya yerleşir. Lahor'a yerleşen Celaleddin Şah, yaşadıklarını tahayyül ederken yine coğrafik olarak da fikrî bir seyahate çıkar ve Lahor'dan bir zamanlar babasının hükmettiği topraklara Fergana'dan¹⁰² Hindistan'a ve oradan babasının Taberistan Denizi'nin ortasında ıssız bir adada vefatına kadar seyahate çıkar. Sonra kendi halini düşünmeye başlar. Celaleddin, Lahor'u kaybettiği tacı, tahtı yakınları ve ailesinden sonra kendisinin sürgün yeri olarak düşünmeye başlar. Eserin ilerleyen safhalarında Celaleddin Şah'ın Cengiz Han'la savaşması sonucu ailesini ve tahtını kaybederek Lahor'da kuvvetini toplamaya çalışması ve hayatta olduklarından bile bihaber olduğu torunları Mahmut ile Cihad'ın Lahor'a yakın büyük bir köyde yaşaması, hem okuyucunun dikkatini yoğunlaştırır hem de romanın akışına bir heyecan katar. (*Vâ İslamâ*, 28) Birbirlerinden bihaber, birbirlerine hasret ve belki de birbirlerine bir daha hiç kavuşamayacaklarını düşünecek kadar uzak ama aynı zamanda birbirlerine çok yakın olmak oldukça ilgi çekici bir durum meydana getirmektedir.

Romanda mekânsal olarak sürekli bir hareketlilik olduğunu söyleyebiliriz. Cengiz Han'ın zulmünden kaçan, yaşlı hizmetkâr Selame tarafından kurtarılan Mahmut ve Cihad'ın nehri geçmeleri, mağarada sabahlamaları Selame'nin köyüne ulaşmaları da romanın akışına bir hareket katmıştır. (*Vâ İslamâ*, 29-32) Mahmut'un savaş kıyafetlerini giyip silahlarını kuşanarak seyisi Seyrunla ormana gitmesi yazarın ilerde büyük bir komutan ve emir olacak Mahmut'un ilerdeki görevine hazırlanması için de büyük

¹⁰¹ Şimdiki Pakistan ülkesi sınırlarına dâhildir.

¹⁰² Şimdiki Özbekistan ülkesi sınırlarında yer alır.

kolaylıklar sağlar. (*Vâ İslamâ*, 45-50) Orman bir savaş meydanı için oldukça elverişli bir yer.¹⁰³ Uzun ağaçların, tümseklerin, çukurların yer aldığı insanların rahatlıkla gizlenebilecekleri, her taraftan saldırıya uğrayabilecekleri bir alandır. Mahmut da savaşçı bir ailede dünyaya gelmiş savaşçı biri olarak yetiştirilmiş bir çocuktur. Savaşçı heyecanı ile kendi dünyasında kendini bir komutan olarak görüp seyisiyle beraber hayal dünyasındaki savaş meydanına, yani ormana doğru yol almıştır. Ormanda önüne gelen ağaçlara karşısında savaşçı varmış gibi kılıç sallayıp ok atmıştır. Mahmut:

“*Bak şu okla iki savaşçıyı vurdum!*” (*Vâ İslamâ*, 46) Yazarın kahramanını ilerdeki rolüne uygun olarak hazırlayabilmesi hem kahramanın içinde bulunduğu çevresel faktörlerin, imkânların ya da imkânsızlıkların, mekânın, yanında yer aldığı, yetiştiği kimselerin, içinde bulunduğu şartlarında de ilerdeki görevine uyumlu olmasını gerektirir. Yazar, bu gerekliliği eserin başkarakterlerinden Celaleddin’in ağzıyla da ifade eder. Celaleddin: -

“*Seyisin bu çalışmaları, prensi yarının sorumluluklarına hazırlamak bakımından bizi mutlu ediyor, ancak Harzemşah ailesinde ondan başka kimsemiz olmadığı için endişelendiriyor*” (*Vâ İslamâ*, 42)

Romandaki mekân değişikliklerinin aslında romanın vak’a tarihini, dönemin koşullarını ve romanın ele aldığı şahsiyetleri göz önünde bulundurduğumuzda romandaki aslî gerekli unsurlardan olduğunu anlarız. Dönemin koşulları gereği bir sultayı elde tutmak, yayılmak, sefere çıkmak, canını kurtarmak için kaçmak, esaret hayatı yaşamak bütün bu koşullar mekân olarak romanın sabit olamayacağına delalet eder. Bilhassa Bâkesîr’in tercih ettiği dönem ve şahsiyetler düşünülünce mekânın ne kadar değişebileceği yadırganmamalıdır. Dikkat edersek romandaki çoğu mekân açık mekândır. Hep savaş mekânları; ova, çöl, dağ ve savaşılan, sefere çıkılan şehirlerin ismi geçmektedir. Bu mekânların dışında kalan mekânlar ise haliyle kapalı mekânlardır. Bu mekânlar da sultanların sarayı, Mahmut ve Cihad’ın esir ve köle olarak yaşadıkları

¹⁰³Bir romanda mekânın çeşitli işlevleri vardır. Her şeyden önce ve en azından olayların bir dekorudur. Ama genel olarak mekân, vakanın varlık bulduğu yer, şahısların içinde yaşadıkları, kendi oluşlarını fark ettikleri alandır. Bununla birlikte şahısların içinde buldukları çevreyi algılayış biçimlerini, ruhsal ve ekonomik durumlarını, karakterlerini açıklama yolunda imkânlar sunabilir. Narlı, 91-105.

mekânlardır. Sultan Celaleddin Şah Hindistan'ın Lahor şehrinde kuvvetini topladıktan sonra Moğollarla savaşmak ve kaybettiği toprakları geri almak üzere sefere çıkar. Gemilerle önce Sind Nehri'ni geçer ardından Hayber Geçidi'ni geçer ve Kabil'e varır. Kaybettiği toprakları geri almaya başlar Kabil, Kirman, Ehvaz ve Azerbaycan'ı yönetimi altına alır. İran'ın kalan bölgeleri de Celaleddin Şah'a bağlılıklarını bildirirler. Celaleddin Şah ile Moğollar arasında Celaleddin Şah'ın yeğeni Mahmut'un da katıldığı Merv Ovası'nda, Harzem Şahların zaferle çıkacağı büyük bir karşılaşma meydana gelir. (*Vâ İslamâ*, 62)

Romanda yer alan mekânlar gerçek tarihle de uyumluluk gösterir. Celaleddin Şah'ın Ahlat'ı kuşatması ve sonrasında Ahlat'ta öldürdüğü bir kişinin kardeşi tarafından bir suikastta öldürülmesi de gerçek tarihle uyumlu bir malumdur. Ünlü tarihçi Nesevi'ye göre Moğol baskınından kaçan Celaleddin Meyyâfârikîn¹⁰⁴ tarafına kaçan burada eşkıya tarafından öldürülür. Ata Melik Cuveyni'ye göre ise Amid dağlarına tırmanan Celaleddin'i tanımayan bir eşkıya grubu tarafından öldürülür.¹⁰⁵ Merv Ovası'ndaki zaferinden sonra Moğolların tekrar kendisine saldırıda bulunacaklarını bilen Celaleddin Şah, savaş için gerekli yardımı tedarik etmek amacıyla İslam dünyasının sultan ve emirlerine mektuplar gönderir. Beklediği yardım talebi gelmeyince onları cezalandırmaya karar verir ve ilk olarak Ahlat'ı işgal eder ve Ahlat sultanı Melik Eşrefi cezalandırır. Cengiz Han'ın batıya doğru hareket ettiğini öğrenince işgali yarıda bırakıp ülkesine geri döner. Mekân olarak kesin bir yer olmamakla birlikte, yazarın anlattığına göre Ahlat işgali dönüşü Diyarbakır civarlarında yeğeni Mahmut ve kızı Cihad'ın kaçırılması sonucu ülkesine dönememiş, onları aramakla meşgul olmuştur. Onları ararken Cengiz Han kaybettiği yerleri geri almış hatta Celaleddin Şah'ın üzerine doğru gelmektedir. Celaleddin Şah psikolojik sorunlar yaşamaktadır bununla beraber

¹⁰⁴Meyyâfârikîn: Diyarbakır iline bağlı Silvan ilçe merkezinin eski adı, Ortaçağın önemli merkezlerinden biri. 581'de Selahaddin Eyyubi tarafından alınan şehir 658 yılına kadar Eyyubilerin elinde kaldı. Moğolların buraya baskını Hülagü dönemindedir. Hülagü'nün ölümünden önce 662 yılında kumandanı Tudan'a, üç yıl sonra da oğlu Abaka Han'ın babasının dul eşi Kutay Han'a mülk olarak verdiği Meyyâfârikîn daha sonraları müstakil durumunu yitirdi. Ahmet Savran, "Meyyâfârikîn", *DİA*, c. XXIX, 511-512.

¹⁰⁵ Aydın, Taneri, "Celaleddin", *DİA*, c. VII, s. 248-250; Romanda da belirtildiği gibi Celaleddin Harzemşah gerçek tarihte de Âmid (bugünkü Diyarbakır) yakınlarında Meyyâfârikîn civarında öldürülür. Mustafa Kılıç, "Celaleddin Harzemşah'tan sonra Anadolu ve Suriye'de Harizmliler", (Editör Önder Kaya) *Eyyubiler Yönetim- Diplomasi- Kültürel Hayat*, Küre Yayınları, İstanbul 2012, 231-245.

üzerine gelen düşmanla savaşmak zorundadır. Celaleddin Şah, Cengiz Han'dan kaçmaya çalışırken Diyarbakır'a yönelir Diyarbakır'a geçmesine fırsat verilmeyince Meyyâfârikîn Krallığına yönelir. Burada Ahlat'ta öldürdüğü bir şahsın kardeşi tarafından takip edilip sığındığı evde öldürülür. (s.68-78) Celaleddin Şah'ın öldürüldüğü Şitar Dağ'ında yaşlı hizmetkârı Selame de hayat gözlerini yummuştur.

“Hintli, yaşlı Selame de ölmüştü. Kendinden birkaç gün sonra efendisi, sultanı Celaleddin Şah'ın da bu lanetli dağda öldürüleceği ve kendisinden bir taş atımı mesafede gömüleceği kırk yıl düşünse aklına gelmezdi. Hiçbir dostlarının ve yakınlarının bulunmadığı bu ücrada, toprağının her parçasının kendilerine yabancı olduğu mezar taşının altına gömülmüşlerdi!” (Vâ İslamâ, 89, 90)

Ahlat dönüşü ordunun geçtiği güzergâhın tasviri yapılır. Güzergâhın seçimi çocukların böyle bir ordu ile beraberken kaçırılabilmelerine olanak verecek şekilde tasvir edilir.

” Yedi kişiden oluşan mağdur bir grup, ordunun biraz gerisinden geliyorlardı. Bazen ağaçların, bazen tepelerin arkasına gizlenen bu adamlar, askerler tarafından görülmemelerine rağmen onların bütün hareketlerini görebiliyorlardı... Mahmut'un, tavşanın peşinden dağa doğru at sürdüğünü gördüler...” (Vâ İslamâ, 81)

Yazar, kahramanı Mahmut'u bir tavşanı avlamak için peşinde gittiği mekânda- dağların arasında, bir av sahnesinde- veliaht sultanlıktan esir konumuna dönüştürür. (Vâ İslamâ, 81) İlginçtir yazar, kahramanı Kutuz'u bir veliaht prens iken köle konumuna düşürdüğü av sahnesini, mekânını Kutuz'un bu kez muzaffer bir komutan ve sultan olduğu zamanda kullanıyor. Muzaffer bir komutan ve sultan olan Kutuz yine bir av sahnesinde, çölde bir tavşan avlamaya çalışırken, arkadaşı Baybars ve adamları tarafından öldürülüyor. (Vâ İslamâ, 275) Celaleddin Şah'ın Moğollardan kaçarken sığındığı, kızı Cihad ve Mahmut'un kaçırıldığı dağın konumu ve ismi de eserde yer alır.

“...Atının yularından tutup dağların arasındaki patikalarda, dar vadilerde yol almaya devam ettiler... Köle tacirleri ara sıra Şitar adlı bu dağa gelerek, eşkiyaların ellerindeki esirleri satın alıp Irak, Mısır ve Suriye pazarlarında satmaya götürürlerdi.” (Vâ İslamâ, 82)

Kaçırıldıkları bu dağdan itibaren romanın kahramanları Mahmut ve Cihad'ın hayat serüvenlerinde ciddi değişiklikler görülmeye başlanır. Öncelikle sultan çocukları olarak doğmuş ve büyümüş olan Mahmut ve Cihad artık hür değillerdir, esaret altına alınmışlardır. Saray hayatı, hizmetlerine verilmiş olan hizmetkârlar, köleler, seyisler hepsi geride kalmıştır; emirlerinin, isteklerinin hiçbir önemi yoktur. Tanımadıkları insanların iradelerine, isteklerine boyun eğmek zorunda kalmışlardır.

Yaşadıkları hayatın, tamamen unutulması için köle tacirleri tarafından isimleri de değiştirilir. Babalarının verdikleri "*Mahmut ve Cihad*" isimleri hiç tanımadıkları insanlar tarafından "*Kutuz ve Gülnar*" olarak değiştirilir. (*Vâ İslamâ*, 85) Burada okuyucunun dikkati çekilerek merakı uyandırılır çünkü çocukların hayatları bu aşamadan sonra meçhul bir mecraya girmiştir. "*Kutuz ve Gülnar*" olarak nerede, hangi şartlar altında yaşayacaklar, birlikte mi kalacaklar ayrılacaklar mı? ...vs. bu soruların cevabı bilinmiyor. Bununla birlikte yazar, aynı mekânda kahramanların gelecekteki hayatları ile ilgili ipuçları da verir.

Yaşlı hizmetkâr Selame:

"Yusuf Peygamber kıssasını hatırla! ... Mısır'a sultan olmuştu. İçimde bir ses senin de Yusuf gibi olacağını söylüyor. Ne var ki Yusuf, peygamber ehliyendi. Sen de sultanlar hanesindensin! Keşke Allah ömür verse de ikinizin birlikte ülkenin başına geçtiğinizi görsem..." (*Vâ İslamâ*, 85, 86)

Burada dikkatimizi çeken nokta sadece Kutuz'un hayatının Yusuf peygamberin hayatına benzetilmesi değil; Kutuz ve Gülnar'ın Mısır'a sultan olmalarıdır. Romanda daha önce de Mahmut'un ilerde Harzem Şah sultanlığını devam ettirecek tek kişi ve büyük bir sultan olacağı müneccimin ağzıyla ifade edilmişti. Müneccim:

"Efendimiz! Sen Moğolları yeneceksin, onlar da seni yenecekler. Hanende ilerde çok büyük bir devletin sultanı olacak bir çocuk doğacak. İşte o çocuk Moğolları çok ağır bir hezimete uğratacak!" (*Vâ İslamâ*, 12)

Yazarın söylediği gibi "...Müneccimin kendisine doğru söylediğinden artık emindi. Çünkü Moğollar tek oğlu, veliahdı Bedrettin'i kaçırap öldürmüşlerdi. Hanesinde

veliaht olmaya uygun kız kardeşinin oğlu Mahmut'tan başkası kalmamıştı. Yüce Allah'ın onu nehrin dalgalarında veya düşmanın kılıçları altında yaşanacak muhakkak bir ölümden kurtarmasının sebebi, o adamın yıllar önce söylediklerinin tahakkuk edeceğinin işareti olmalıydı.” (Vâ İslamâ, 35)

Yazar, münecimin ağzıyla önce Mahmut'un büyük bir devletin sultanı olacağını sonra ise yaşlı hizmetkâr Selame'nin ağzıyla Mahmut'un ilerde, o dönem için İslam'ın sancaktarlığını yapan Mısır'a sultan olacağını bildirir. Yazar, hedefindeki Mısır'a kahramanlarını gittikçe yaklaştırmaktadır. Şitar Dağı'ndan sonra Kutuz ve Gülnar köle tacirleri tarafından Halep'e götürülürler, orada köle pazarına çıkmaları için hazırlatılırlar. (Vâ İslamâ, 91)

Pazar yerinin mekân olarak tasviri tafsilatlı bir şekilde yapılır.

”Pazaryeri farklı bölümlere taksim edilmişti: Bir bölümü hububat ve tarım ürünleri; bir kısmı ipek, pamuk, keten ve yünden mamul mensucat ve giyim kuşam; bir bölümü kapacak, semer, ev eşyaları, bir kısmı ilaç ve itriyat, kimyasal yağlar; bir bölümü, köle ve cariyeler; bir bölümü at ve hayvanlar için ayrılmıştı... Köle pazarındaki çardaklar her renk ve ırktan köle ve cariyelerle dolmuştu. Gruplar halinde hasırlar üzerine oturmuşlardı. Her grubun önünde bir çığırtkan duruyordu. Çığırtkan, gruptakileri sırayla çağırıyor ve önündeki bir sehpaye çıkarttıktan sonra satacağı köle veya cariye'nin nitelik ve güzelliklerini anlatan kafiyeli sözler söyleyerek açık arttırmayı başlatıyordu...”(Vâ İslamâ, 92-93)

Kutuz ile Gülnar'ın Hafız Vasiti'nin çardağında satıldıkları ifade ediliyor. (Vâ İslamâ, 97) Köle pazarında Şamlı tüccar Şeyh Ganim El-Makdisî tarafından satın alınan Kutuz ile Gülnar, artık Şam'da, Şeyh Ganim'in büyük köşkünde yaşamaya başlarlar. (Vâ İslamâ, 103) Köşk onların kölelik hayatlarının bir başlangıcı olmuştur ama burada Arapçayı öğrenmişler, eğitim almışlardır. Ailelerini kaybetmenin acısını Şeyh Ganim ve hanımının ilgi ve şefkatiyle bir nebze olsun dindirmişler. (Vâ İslamâ, 104, 105) Şeyh Ganim ve hanımının yanında mutlu bir hayat yaşamışlardır da diyebiliriz.

“Dünya gözlerinde süslere bürünmüş, baştan sona cennete, güle, ırmağa, çiçeğe, şafağın güzel ışıklarına ve sabah esintisinin dinlendirici nefeslerine dönüşmüştü. Tamamı sihirli sabah ve gecelerde deveran edip duruyorlardı.” (Vâ İslamâ, 105)

Köşk hayatının saadeti çok uzun sürmez, Şeyh Ganim vefat edince oğlu Musa gençlerin başına bela olur ve hileli bir şekilde Gülnar'ı Mısırlı bir tacire satarak gençleri birbirinden ayırır. (*Vâ İslamâ*, 108) Gençler için hüzünlü günler geri gelmiştir. Gülnar'ın kendisinden koparılması, Kutuz'a çok ağır gelir üstelik bu işin faili Musa'ya hizmet etmek Kutuz'a azap verir. Şeyh Ganim'in köşkünden kurtulmak için arkadaşı Hacı Ali Ferraş'a başvurur. (*Vâ İslamâ*, 112) Kutuz, Şeyh Ganim'in köşkünden Şeyh İbn Zaim'in köşküne köle olarak geçer ve Musa belasından kurtulur. Şeyh Ganim'in köşkü kendisine Gülnar ile olan anılarını hatırlatır. (*Vâ İslamâ*, 119-121) Kutuz, Şeyh İbn Zaim'in köşküne girişiyse ilim meclisleri sonrasında siyasetle tanışır. Şeyh İbn Zaim'in de Şeyhi olan Şeyh İbn Abdisselam ile tanışır, güvenini kazanır.

“İki adam, en önemli sırlarını dahi onunla paylaştılar. Sadece Suriye değil bütün İslam coğrafyasıyla ilgili siyasî meselelere dair bir bilgiyi paylaşacakları zaman, Kutuz'dan başkasına güvenmezlerdi. İbn Zaim'in hizmetinde bulunduğu o kısa dönemde Kutuz, İslam âleminin durumunu yakından tanıma fırsatı bulmuştu... Bu arada Şeyh İbn Abdisselam ve taraftarlarının takip ettikleri siyaset ve ıslahat hareketini de yakından tanımıştı.” (*Vâ İslamâ*, 127) Bu hareketi tanınması Kutuz'un Mısır hakkında da malumat sahibi olmasını sağlamış ve Mısır'a olan alakâdarlığını da arttırmıştır. Kutuz, artık hareketin faal bir mensubu konumundadır. Hareketin liderinin yakınında olmak, itimat sağlamak onu Mısır hedefine yakınlaştıracaktır.

Yazar, Şam 'da bulunan Emevi Camii'ni de o dönemin siyaseti için bir milat noktası olarak kullanır. Şeyh İbn Abdisselam'ın Suriye sultanı Salih İsmail'in tutumu aleyhine verdiği hutbe siyasî bir hareketliliğe neden olacaktır. (*Vâ İslamâ*, 129) Şeyh İbn Abdisselam verdiği hutbe sonrası Sultan İsmail tarafından hapse atılır, durum daha da kötüleşince ev hapsine kapatılır. Böylelikle Kutuz, Şeyh İbn Abdisselam'ın evine farklı kisvelerde girer ve hareketle lider arasında ulak görevi görür. (*Vâ İslamâ*, 134) Kutuz, daha sonra rüyasında Peygamber tarafından Mısır sultanlığı ve Moğollara galip gelmekle müjdelendir. (*Vâ İslamâ*, 136) Yazar, kahramanının Mısır sultanlığı hedefine varma arzusunu daha da güçlendirmektedir ve Mısır'ın mekân olarak ehemmiyeti de gittikçe artmaktadır.

Yazar, Kutuz'un ilmen ve siyaseten yetişmesinin büyük bir kısmını Şam'da Şeyh İbn Abdisselam'ın yanında kalarak tamamlamasını sağlamıştır.

“Berber kılığında yanına giderek Şeyh Efendi ile taraftarları arasında elçilik yaptığı günleri hasretle anıyordu... Şeyh İbn Abdisselam, engin ilmi sayesinde onu ilim ve hikmetle, dini basiret, hayat bilgisi ve Allah yolunda cihad aşkıyla doldurmuştu.” (Vâ İslamâ, 141)

Sultan İsmail'in Mısır'a karşı Frenklerle ittifak etmesi sonucu onlara Safad, Şakıfkale, Sayda ve Tabberiyeye'yi vermeyi kabul etmiş bununla yetinmeyen Frenkler Şam'a girip silah satın almaya başlamıştır. (Vâ İslamâ, 128) Bu ittifak sonrası Şeyh İbn Abdisselam'ın siyasî faaliyetleri Sultan İsmail için tehlikeli hale gelince Şeyh İbn Abdisselam'ı sürgüne gönderir. Yazarın ana kahramanı Kutuz'un Mısır ile olan dolaylı irtibatı,¹⁰⁶Şeyh İbn Abdisselam'ın Şam'dan sürgün edilmesiyle başlar. Şam'dan çıkan Şeyh İbn Abdisselam, Mısır'a doğru hareket eder önce Kerek'e uğrar birkaç gün burada kaldıktan sonra Mısır'a geçer. (Vâ İslamâ, 139)

Şeyh Abdisselam'ın Şam'dan ayrılmasından sonra Kutuz, Mısır ordusuna katılıp cihad'a çıkmak için efendisi Şeyh İbn Zaim'den izin ister. Kutuz'un efendisi İbn Zaim, Kutuz'un başka bir planla kendilerine faydalı olacağını, düşmanlarına zarar vereceğini söyler. (Vâ İslamâ, 143) Yazar, böylelikle hem kahramanının azmini artırıyor, hem de hedefe her defasında yaklaşan ama hedefe varamayan kahraman karşısında okuyucunun heyecan ve merakını artırıyor. Halep, Humus ve Şam orduları Frenklerle birlikte Mısır aleyhinde ittifak içine girerler. Suriye Sultanı İsmail, Mısır'la ittifak yapan Kerek Sultanı Nasır'ı Belka'da mağlup eder. Suriye ordusu ve Mısır ordusu Tel Acul'da karşılaşır. Savaşın başlaması üzerine Şeyh İbn Zaim'in planını uygulayan Kutuz ve Şeyhin adamları savaşın seyrini değiştirirler ve Mısır ordusu galip gelir.

Yazar, kahramanı Kutuz'u adım adım Mısır'a yaklaştırmaktadır. Mısır'ın kahramanımız Kutuz için ehemmiyeti artmaktadır.

¹⁰⁶ Bu aşamada yazar henüz Kutuz'un Mısır ile fiili bir irtibatını sağlamamıştır. Romanın ana kahramanı Kutuz'un sevgilisi Gülnar'ın Mısırlı bir tacire satıldığını biliyoruz fakat nerede olduğuna dair bir bilgimiz yoktur. (Vâ İslamâ 120)

“Mısır hasreti iyice artmış, hiç görmediği bu ülkeye duyduğu sevgi kalbinde iyice büyümüştü. Oranın, sadece oranın seçilmiş vatani olduğunu hissediyordu. Sevdiği ülkeye bir an önce kavuşmak için atını mahmuzluyordu ki...”(Vâ İslamâ, 148)

Kutuz, savaş sonrası efendisi Şeyh İbn Zaim’e Mısır’a gitme isteğini yineler bu defa isteği kabul edilir. Şeyh İbn Zaim, hizmetkârı Hacı Ali Ferrâş refakatinde Kutuz’u Mısır Sultanı Eyyub’a satmak için Mısır’a gönderir. Böylelikle kahramanımız Kutuz’un Mısır serüveni başlar. Kutuz:

“Ey Şam bize ne kadar uzaksın! Sen ey Mısır, ne kadar yakınsın!” (Vâ İslamâ, 150) Mısır’da Sultan Eyyub’a satılır fakat Sultan, Kutuz’u Memlûklarından Emir İzzeddin Aybek’e hediye eder. Kutuz, Memlûkların sarayında, Nil’in ortasında, Ravza Adası’nda Emir İzzeddin Aybek’in kölesi olarak kalmaya başlar. Kutuz, Mısır’a vardığında sevgilisi Gülnar’ı aramak için Kahire’de bulunan köle pazarına gider.(Vâ İslamâ, 152) Kutuz, Emir İzzeddin Aybek’in güvenini kazanmış Emir ile Sultan Eyyub arasında mektup eri olmuştur. Yine bir gün Saraya mektup götürmüştür, döndüğünde sarayda önüne düşen güllerle kendisinden koparılan yıllardır aramakta olduğu sevgilisi Gülnar’ı bulmuştur. (Vâ İslamâ, 160) Köle olarak Şam’da efendileri Şeyh Ganim’in evinde yaşamakta iken birbirlerinden koparılan ve birbirlerinden haberdar olmayan Kutuz ve Gülnar, Mısır’da yine köle olarak Cebel Kalesi’nde, Emir ve Sultan saraylarında birbirlerini bulurlar. (Vâ İslamâ, 160) Cebel kalesi artık entrikanın, savaş hilelerinin, can pazarlarının yapıldığı bir yer değil; iki sevgilinin gizli bakışlarla birbirlerine hasret giderdikleri bir yer olmuştur. (Vâ İslamâ, 163)

Eserin, tarihî bir roman ve ele aldığı şahsiyetlerin büyük komutanlar olması hasebiyle romanda adı geçen ülke ve şehirlerin sık sık el değiştirmesine şahit oluruz. Zamanla kuvvetini toplayan Mısır Sultanı Eyyub Gazze, Kudüs ve Şam’ı ele geçirir. (Vâ İslamâ, 164) Mısır Sultanı Necmeddin Eyyub hastalığı sebebiyle Şam’a gitmek zorunda kalır. Sultanın Şam’da olmasını fırsat bilen Haçlılar, bir deniz donanmasıyla Mısır’ı işgal etmek için harekete koyulurlar. Dimyat, Eşmon, Mansura ve Faraskor’da yapılan karşılaşmalar Müslümanların Frenkleri bozguna uğratmasıyla son bulur. (Vâ İslamâ, 166-175) Mısır Sultanı, hastalığının şiddetlenmesi sonucu hayatını kaybeder.

Sultanın hayatını kaybetmesiyle beraber saray tahtı ele geçirmek isteyen hırslı insanların entrika ve çekişmelerinin yaşandığı alan haline gelir.

Romadaki savaş sahneleri mekân tasvirleri açısından Kur'an-ı Kerim'deki helak sahnelerine benzemektedir öyle ki yazarın bu sahneleri kurgularken Kur'an-ı Kerim'den esinlendiğini hatta peygamber kıssaları paralelinde eseri kurguladığını söyleyebiliriz. Müslümanlar tarafından mağlup edilen Frenklerin

"...Donanmaları da onlarla birlikte kaçıyor. Fakat Müslümanlar peşlerine düşmüşlerdi. Faraskor'a vardıklarında önlerinden ve arkalarından ölümlerle kuşatıldılar. Mücahitler Frenk ordusunu çembere almayı başarmıştı. Kılıçlar inip kalktıkça Frenk askerlerinin kayıpları artıyordu... Fransa Kralının savaş alanından canını kurtarabilmek için Minye Tepesi'ne kaçarken "Dağa sığınacağım, o beni ölümden koruyacaktır" demişti. Fakat Müslümanlar aynı fikirde değillerdi: " Bugün Allah'ın merhamet ettikleri dışında hiç kimse O'nun emrinden kurtulamayacaktır! ... Gökten bir nida işitildi: "Ey savaş meydanı! Naaşları yut! Ey ölüm seması! Kan yağdırmaya son ver!"...Allah'ın emri yerine getirilmiş ve İslam gemisi bir kez daha sağ salim zafer dağına inmişti... "(Vâ İslamâ,175) demesi bizlere Kur'an-ı Kerim kıssalarından Nuh peygamberin kıssasını hatırlatmaktadır.

Nuh (a.s) kıssasının, romanın kurgusuyla örtüşen kısmı şöyledir: Nuh peygamberin kavmine helak emri vâkî olunca Nuh (a.s)'a gemi yapması emredilir. Nuh (a.s) oğlunu gemiye binmeye davet eder:

"...Ey oğulcuğum! Bizimle beraber (sen de) bin, kâfirlerle beraber olma" diye seslendi. (Oğlu yine de iman etmekten kaçınarak:)

"Beni suda muhafaza edecek bir dağa sığınacağım "dedi. (Nuh:) "Bugün (Allah'ın) merhamet ettiği kimse müstesna, Allah'ın emrinden (azabından) koruyucu kimse yoktur! Dedi. Ve aralarına dalga girdi de (artık o) boğulanlardan oldu. Nihayet (vakti geldiğinde): Ey yer! Suyunu yut! Ve ey gök! (Sen de yağmurunu) tut!" denildi. Su

çekildi, iş bitirildi, (gemi) Cudi (dağının) üzerine oturdu ve”(Allah’ın rahmetinden uzak olan) zalimler topluluğu helâk olsun!” denildi.”¹⁰⁷

Yazar, bu teşbihi yaparken tasvir edilen helak sahneleriyle okuyucuya da bir mesaj vermektedir. Müslümanları helak olmaktan, yok olmaktan kurtaracak olan gemi Müslümanların İslam’ın etrafında kâfirlerin karşısında birleşmeleridir. Müslüman birliğinin liderinin kim olduğu, daha doğrusu hangi kavimden olduğu önemli değildir. Mühim olan İslam’ın sancaktarlığının, Müslümanların liderliğinin Mısır’da olmasıdır. Yazar, buradaki savaş sahnesinde Müslümanların kurtuluş gemisinin karaya oturduğu yer olarak da Mısır’ı işaret etmiştir diyebiliriz. Romanda mekân olarak dikkatimizi çeken bir nokta da; roman kahramanları Kutuz ve Gülnar Halep’teki köle pazarında Şamlı tacir Şeyh Ganim’e satılmalarından itibaren roman genellikle Şam ve Mısır arasında geçmektedir.

Mekân olarak diğer yerlerin ismi geçse de kahramanların yaşadıkları ve hadiselerin cereyan ettiği bölge Bağdat, Şam ve Mısır’dır diyebiliriz. Bu mekânların öne çıkarılması da o dönemde İslamî coğrafya da söz sahibi olan sultanlık ve hilafetlerin bu bölgelerde yer almasıdır. Şecerüddür’ün Mısır tahtına oturduğu haberi Bağdat’taki Abbasi halifesine ulaştığında halife, Mısır emirlerine yaptıklarını tasvip etmeyen bir mektup gönderdi. Mektupta şöyle diyordu:

“Eğer sizde erkek kalmadıysa, bize bildirin ki size buradan adam gönderelim!” (Vâ İslamâ, 180) Bunun üzerine Şecerüddür, Emir İzzeddin Aybek lehine tahttan çekilir. Romanda iletilen bir mesajda; Mısır hem siyasî olarak hem de coğrafya olarak önemli bir konuma sahip olduğundan sürekli tehdit altında bulunmaktadır ve Mısır’ı elinde tutan İslam dünyasına da hükmedebilmektedir.

“Aktay’a, Bahriye Memlûklarının liderliğini verdi. Çok geçmeden de Şam’ı gasp eden ve Mısır’ı işgal etmek için sürekli asker toplayan Sultan Nâsır Selahaddin ile savaşa gönderdi.” (Vâ İslamâ, 182)

Dışarıdan gelen tehditlerin yanı sıra Mısır içerden de sürekli tehdit altında bulunmaktadır; taht kavgaları ve entrikaları İslam dünyasında huzur ve sükûnun

¹⁰⁷ 11. Hûd: 42-44.

oluşmasına engel olmaktadır. Aktay, bahriye Memlûklarından kendi hoşdaşlarına ve adamlarına talimat verdi. Ülkede kargaşa çıkarmaya başladılar. Halka eziyet ediyor, avamın mallarını, kadınlarını zorla alıp götürüyorlar, kimse de kendilerine mâni olamıyordu. O kadar azmışlardı ki güpegündüz kadınlar hamamına girip kadınları gasp ediyorlardı. Bu konu Aktay'a sorulduğunda

“Onlara güç yetiremiyorum. Söyleyin de Melik Muiz haklarından gelsin, ülkede sulh ve sükûnu sağlasın. Diyordu.” (Vâ İslamâ, 198)

“Gülнар’ın mihri olarak Emir Aktay’ın kellesini istiyordu. Bu, çok büyük bir mihirdi, fakat Gülнар elbette daha değerliydi. Aktay’ın halka yönelik zulüm ve baskıları, avanesinin ahlaksızlıkları ayyuka çıkmıştı. Ayrıca meşru sultana da açıkça isyan ediyordu. Bunlar kanunun mübah görülmesi için yeterliydi. Sultan Melik Muiz’in idaresi de bu adam var oldukça istikrar kazanmayacak, sağlam temeller üzerine oturmayacaktı.” (Vâ İslamâ, 201, 202)

Ölümün, acının, ihanetin kol gezdiği Kahire’deki Cebel kalesi Kutuz ve Gülнар’ın mutluluk yuvasına dönüşür. Uzun ve meşakkatli bir ayrılık sürecinden sonra Kutuz ve Gülнар, efendileri Melik Muiz ve Hanım Sultan Şecerüddür tarafından evlendirilirler. (Vâ İslamâ, 206) Şam’da efendileri Şeyh Ganim’in oğlu Musa tarafından birbirlerinden ayrılan Kutuz ve Gülнар, Mısır’da Cebel Kalesi’nde birbirlerine kavuşurlar ve dünya evine girerler. Yazar, mekânları sunarken geriye dönüşlerle birlikte okuyucuya, içinde bulunulan mekân ile geçmişte bulunulan mekânlar arası geçiş yaptırır. Böylelikle mekânda bir hareketlilik sağlanmış olur. Mekândaki hareketlilik Gazne’den, Sind Nehri’ne, Hindistan Lahor’a, tekrar Gazne’ye, Ahlat’a, Diyarbakır civarında Meyyâfârikîn Krallığı Şitar Dağı’na, Halep’e, Şam’a ve son olarak Mısır’a kadar uzanır. Dikkat ettiğimizde yazar, coğrafik olarak Asya kıtası içerisinde mekânsal bir hareketliliği gerçekleştirir.

Romanın son bölümlerinde, Kutuz’un Sultan olduğu dönemde Moğol tehlikesi tekrar belirir. Moğollar, Hülagü önderliğinde ilk olarak İran’da hüküm süren İsmailiye Devletine saldırır, ardından Bağdat’a saldırarak büyük bir kıyım ve talan ederler. (Vâ İslamâ, 215) Hülagü İslam dünyasında dehşet saçarak ilerlemektedir. Irak, Diyarbakır ve Suriye topraklarından Mısır’a mülteciler gelmektedirler. (Vâ İslamâ, 215) Moğol

tehlikesi Mısır kapılarına dayanmıştır. Moğollar, Mısır'a elçi göndermiş, Sultan Kutuz ise savaşmayı seçmiştir. (Vâ İslamâ, 234) Moğollar, Gazze ve Halil şehirlerini istila ederek Mısır'a doğru ilerlemektedir. Sultan Kutuz ise Mısır ordusuyla beraber Moğolları Salihîye'de karşılamak için harekete geçmiştir. (Vâ İslamâ, 240) Sultan Kutuz ve ordusu Salihîye'den Gazze'ye hareket etmektedir. Gazze'de öncü Moğol birlikleri ile çarpışarak onları Gazze'den çıkarırlar, oradan Akka Kalesine hareket ederler. Akka Frenklerin elindedir ve Sultan Kutuz burada Frenk saldırısından emin olabilmek için askeri birliklerinin kale önünde konuşlandırır. Sultan ve ordusu, Akka'dan Aynicâlût'a doğru sefere çıkarlar. Aynicâlût Meydanı bir savaş meydanıdır; Müslüman Mısır Ordusunun, Müşrik Moğollara karşı cihad ettiği, yiğitliğin, cesaretin, onurla yaşamanın mücadelesinin verildiği bir meydandır. Müslümanlar savaştan galip olarak çıkarlar.(Vâ İslamâ, 247-257) Sultan Kutuz, savaştan sonra Taberiye'ye gider ve oradan Şam'a geçer. Humus'un dışına kadar Suriye toprakları Moğol askerlerinden temizlenir. Sultan Kutuz, Suriye'de işlerini bitirdikten sonra Mısır'a dönmek üzere ordusuyla birlikte Suriye'den ayrılır. Mısır'a dönüş yolunda, Salihî'ye yakınlarında Sultan Kutuz, Baybars ve adamları tarafından bir suikaste uğrar ve hayatını kaybeder. (Vâ İslamâ, 275) Burada farklı bir ayrıntı dikkat çekmektedir. Ahlat'ın işgali sonrası, Diyarbakır civarlarında yolculukta av peşine düşen Mahmut ve Cihad'ın kaçırılması (Vâ İslamâ, 68) ile Mahmut'un Şam dönüşü Mısır yolunda bir av peşine düşerken öldürülmesi (Vâ İslamâ, 274, 275) olayları, bizlere her iki sahnede de kahramanların zayıf düştükleri an ve mekân olarak sunulur. Roman, Melik Zahir Baybars'ın, Muzaffer Kutuz'un bir mektubunu okumasıyla son bulur. Herhangi bir mekân belirtilmemiştir fakat anladığımız kadarıyla selefi Melik Muzaffer Kutuz'un hususi mektuplarının bulunduğu bir çalışma odası olması muhtemeldir.

2.6. ŞAHIS KADROSU

Ana Karakterler

Kutuz

Romanın asıl kahramanıdır. Fakat kahramanımızın romana dâhil olması bu isimle değildir, asıl ismi Mahmut'tur. (Vâ İslamâ, 19) Mahmut, dayısı Sultan Celaleddin Şah'tan intikam almak isteyen kimseler tarafından kaçırılınca ismi de Kutuz olarak değiştirilir. (Vâ İslamâ, 85)Kahramanımızın doğumundan ölümüne bütün hayat hikâyesi romana aktarılmıştır. Harzemşah Saltanat hanedanına mensuptur. Harzemşahların Sultanı Celaleddin Harzemşah'ın kız kardeşi Cihan Hatun ve amcaoğlu ve damadı olan Prens Memdud'un oğludur. Harzemşahların Moğollarla çarpışmaya hazırlandığı bir zamanda, Gazne'de babası Prens Memdud'un köşkünde dünyaya gelmiştir. (Vâ İslamâ, 15)Babası Prens Memdud, Mahmut'un henüz dünyaya geldiği günlerde, Moğollarla yapılan bir savaşta yaralanıp hayatını kaybettikten sonra dayısı Celaleddin Şah tarafından öz oğlu olarak kabul edilir ve öyle yetiştirilir.

“Mahmut'u öz oğlu gibi kabul etti. Onu çok sever, şımartır, görmemeye dayanamazdı. Çoğunlukla annesinin ellerinden ve bağına basardı. Çocuk elbisesini kirlettiğinde bu bile ona olan sevgi ve bağlılığını arttırmaktan başka bir işe yaramazdı.” (Vâ İslamâ, 19, 20)

Dayısının kızı Cihad ile aynı günlerde dünyaya gelir ve onunla aynı çatı altında bir kardeş gibi büyür. (Vâ İslamâ, 20) Dayısı Celaleddin Şah'ın, Moğollarla savaştığı esnada Moğollara esir düşmemeleri için ailesinin birçok ferdi suda boğdurmasıyla annesini de kaybeder. Savaş öncesinde annesi ve dayısının hanımının ortak kararıyla, dayısının kızı Cihad'la beraber korunmaları amacıyla Hintli yaşlı hizmetkârları Selame'ye teslim edilirler. (Vâ İslamâ, 28) Bu savaş neticesinde dayısı Celaleddin'den bihaber bir süre Lahor'da Cihad ve yaşlı hizmetkâr Selame ile ailesinden kimse olmadan, kimliklerini gizleyerek yaşamak zorunda kalırlar ama bu süre sonunda Celaleddin Şah'a kavuşurlar. (Vâ İslamâ, 28-33)

Mahmut, romanda *“...tez canlı, zeki, onurlu ve güzel görünümlüydü. Yaşadığı derin hüznün, çocuğun beyaz ve zarif yüzüne ince bir zar gibi sürülmüştü. Bakan herkes sevip hoşlanıyor, görür görmez bağlanıyordu.”* bu şekilde tasvir edilmektedir. (Vâ İslamâ, 35) Tasvirde de görüldüğü üzere kahramanın okuyucu nezdinde olumlu bir değer kazanılması hedeflenmiştir.

Mahmut, savaşların içinde büyüyen bir savaşçı olarak yetiştirilmiştir. Henüz bir çocukken hayal dünyasında, kendisini Moğollara karşı savaşan bir komutan kabul eder ve hayalî savaşlarda kahramanlıklarda bulunur. (Vâ İslamâ, 44-52)

“Çocuklar, gerek Celaleddin’den gerekse Hintli Selâme’den büyük dedeleri Muhammed Harzemşah ve onun Moğollarla savaşlarıyla ilgili hâdiseleri, Celaleddin Şah’ın Moğollarla yaptığı savaşları defalarca dinlemişlerdi... Mahmut bunları dinlerken yüreği cesaretle dolar, Moğollarla yapılan o savaşlara tanık olmayı isterdi. Kendisi de Moğollarla mühim çarpışmalarda bulunmuştu... Celaleddin Şah da Mahmut’u askerî faaliyetlerine devam etmesi yönünde teşvik ediyor, onun hayallerini paylaşıyor, kahramanlık hikâyelerini dikkatle dinliyordu... Sultan, saray muhafızları ve hizmetkârlarına da onun hayallerini paylaşmaları ve anlattıklarına inanır gibi görünmelerini emretmişti.” (Vâ İslamâ, 58-60)

Mahmut, Celaleddin Şah’ın kuvvetlerini toplayıp Hindistan’dan, kaybettiği toprakları geri almak üzere çıkışında ve Moğollarla yaptığı bir kısım savaşlarda da dayısının yanında yer alır. Mahmut, dayısı gibi avcılığa çok meraklı birisidir, Hindistan’da bulunduğu vakitlerde çoğunlukla seyisi Seyrun ile tavşan avına çıkmıştır. Celaleddin ordusuyla birlikte Ahlat’ın işgalinden dönerken Mahmut ve Cihad da onunla birlikte dirler. Mahmut ve Cihad bazen ordunun kervanından ayrılıp birbirleriyle yarışmakta daha sonra orduya yetişip yolculuğa devam etmektedirler. Mahmut yolunun üzerine çıkan bir tavşanın peşine düşer ve sultanın ordusundan ayrılır. Cihad da Mahmut’u takip eder. Mahmut ve Cihad tavşanın peşine düşerler ama Sultan Celaleddin’den intikam almak isteyen kimselere av olurlar ve kaçırlırlar. (Vâ İslamâ, 79-81)

Mahmut, kaçırlılma anına kadar dayısı Celaleddin Şah’ın gözdesi, Harzemşah Sultanlığının cesur, zeki, savaşçı veliahtıdır, emrinin altında hizmetkârları olan, istediğine sahip olabilecek güce sahip, hür birisidir. Kaçırlıldığı andan itibaren ise tanımadığı insanların istekleri doğrultusunda hareket etmek mecburiyetinde olan, temel insani ihtiyaçlarını dahi onların rızası olmadan karşılayamayan, her hareketinde hesap vermek zorunda olan bir esire dönüşmüştür. Yazar burada kahramanını duygusal olarak uç noktalarda gezdirmektedir. Güçlü bir sultanlığın veliahtı olan Mahmut bir anda

hayattaki her şeyini, yakınlarını yitirmiş bir esir Kutuz'a dönüşmektedir. Bu hadise hem ilerde Mısır'a sultan olacak Kutuz'un hayat seyrinin, Kur'an-ı Kerim'deki Yusuf kıssası¹⁰⁸ paralelinde olmasını sağlıyor hem okuyucu açısından akıbeti meçhul bir yolculuğa dâhil olmanın heyecanını veriyor. Kahramanımız açısından, hayat tarzları taban tabana zıt iki karakteri yaşamının verdiği rahatsızlığın gerginliği söz konusudur.

Mahmut karakterinde yazar, aynı zamanda hükmetme hırsının insanlara neleri yaptırabileceğini; hür olarak dünyaya gelmiş olan bir kimsenin, bir başkası tarafından hürriyet hakkının gasp edilmesinin hatta bu insanların hayatta kalıp kalamayacağını egemen kimselerin dudakları arasından çıkacak kelimelere bağlı olmasının anlamsızlığını da okuyucuya dolaysız olarak aktarır. Yazarın kurgusuna göre Mahmut ve Cihad'ın kaçırılması, Sultan Celaleddin Şah'ın Ahlat'ı işgali neticesinde ilahi adaletin tecellisi gereğidir. Sultan Celaleddin Şah, Allah tarafından cezalandırılmıştır. Celaleddin Şah'ın, Mahmut ve Cihad'ın kaçırılması üzerine içinde bulunduğu ruhsal bozukluk halinde sayıkladığı diyaloglarda yazarın bu fikrine şahit oluruz.

Muhammed Harzemşah: “- *Ben Harzemşahım, Celal!*

Celaleddin Harzemşah:-*Öyleyse siz babamsınız... Baba! Baba!*

Muhammed Harzemşah:-*Sakin yaklaşma bana! Yerinde kal!*

... *Yaptıklarından Allah'a sığınıyorum. Bir evlat olarak senden berî olma imkânım olsa bunu da yapardım. Moğollarla savaştıktan sonra kalkıp Müslümanlarla savaşıp kanlarını mubah gören sen değil misin?”(Vâ İslamâ, 72, 73)*

¹⁰⁸ Yusuf kıssasının tetkik ettiğimiz eserle ilgili olan kısmını özetlersek; Kuran-ı Kerimde geçtiğine göre On bir erkek kardeşe sahip olan Yusuf (a.s) bir gece rüyasında on bir yıldızın, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görür. Rüyasını babası Yakup (a.s) anlatır, babası kimseye rüyasından bahsetmemesini tembihler. Yusuf (a.s) babasının en çok sevdiği evladıdır. Kardeşleri tarafından kabul edilemeyen bu durum kardeşlerini Yusuf'tan kurtulma yollarına iter. Kardeşleri Yusuf'la beraber gezmeye çıkacaklarını söyleyerek babalarından izin isterler. Yakup (a.s) razı olmayarak izin verir. Kardeşleri Yusuf'u bir kuyuya atıp babalarına Yusuf'u kurdun kaptığını söylerler. Yusuf'un acısından babası göremez hale gelir. Mısır'a giden bir kervan Yusuf'u bir kuyuda bulup köle pazarında Mısır Azizine satarlar. Mısır Azizi'nin yanında büyüyen Yusuf oldukça güzel bir suret ve ahlaka sahiptir. Kendisinden nasiplenmek isteyen Azizin hanımını reddeden Yusuf, Hanımın yalan şahitliği ile bir müddet sonra Aziz tarafından zindana atılır. Kendisine rüya tevil kabiliyeti verilmiş olan Yusuf zindandan çıkan arkadaşlarına kendisini efendilerinin yanında hatırlamasını ister. Bir süre kendisini unutan arkadaşları Hükümdarın bir rüya görüp tevilini istemesi üzerine Yusuf'u hatırlarlar. Hükümdar Yusuf'u zindandan çıkarıp rüyayı tevil ettirir. Hükümdar, bunun üzerine Yusuf'u Aziz yapar. Bkz. Yusuf: 12/1-111.

Yazar, Celaleddin Şah'ın sayıklamalarında, babası ile olan diyalogunda, cürmünün o kadar büyük olduğunu düşünür ki babasının dahi bu cürümden dolayı kendisini kabullenmek istemediğini ifade eder.

Muhammed Harzemşah.-

“...Yoksa güven içinde yaşayan Müslüman ahaliye mi yöneldin? Erkeklerini öldürüp mallarını talan ettin. Köylerini ve çiftliklerini yakıp yıktın... Onların kadınlarını cariye edip çocuklarını köle aldın. Kendi hanım ve çocuklarına bunun yapılmasını ister miydin?

Celaleddin:- *Tüh! Gerçekten çocuklarımın başına da aynısı geldi. Mahmut ile Cihad'ı kaçırdılar. Ah Mahmut! Ah Cihad!*

Muhammed Harzemşah:- *Uygun bir karşılık! Şimdi Müslümanların çocuklarından kim bilir kaçını anne babasından ayırdığını düşün! O çocuklar da anne babalarına seninkiler kadar değerliydi!”* (Vâ İslamâ, 73)

Yazarın, okuyucuya sunduğu bu fikrine katılmıyoruz. Masum insanların, bir başkasının hatasının bedelini ödemesinin ilahi adaletin gereği olamayacağını düşünüyoruz. İki küçük çocuk olan Mahmut ve Cihad işlemedikleri bir suç yüzünden neden cezalandırılırlar ki? CelaleddinŞah'ın cezasını onlar çekince adalet mi olur? Mahmut, kaçırılıncaya kadar Arapça bilmez, Farsça konuşur.

Köle olarak kendilerine satıldıkları tacir ”...onlara karşı yol boyunca nazik davranmış... Tatlı sohbetlerde bulunmuş, çok iyi bildiği Fars dilinde hikâyeler, masal ve fıkralar anlatmıştı” (Vâ İslamâ, 91) kendileri ile Farsça konuşmuştur.

Mahmut ve Cihad'ın, Kutuz ve Gülnar olarak isimleri değiştirilip, köle olarak Şeyh Ganim el-Makdisî'ye satıldıktan sonra Arapça öğrenip, İslam dünyası ile daha yakından tanıştıklarını söyleyebiliriz.

“Şeyh Ganim... O ikisinin bakım ve eğitimine özel ilgi göstermiş, Arap dilini öğretecek uzmanlar tedarik etmişti. Çocuklar, keskin zekâları sayesinde Arapçayı kısa sürede öğrenmiş ve güzel kullanmaya başlamışlardı” (Vâ İslamâ, 104)

Kutuz ve Gülnar birlikte büyürler ve gençlik çağına ererler. Aralarındaki ilişki akrabalık ilişkisinin ötesine geçer, gençler birbirlerine âşık olurlar.

“Kutuz yetişkin bir erkek, Gülnar evlenme çağında bir genç kız olmuştu. Gençler arasındaki sıcaklık iyice gelişip kalıptan kalıba girmiş, bir aşk ve seveda biçiminde olgunluğunu tamamlamıştı. Dünya gözlerinde süslere bürünmüş, baştan sona cennete, güle, ırmağa, çiçeğe, şafağın güzel ışıltılarına ve sabah esintisinin dinlendirici nefeslerine dönüşmüştü. Tamamı sihirli sabah ve gecelerde devran edip duruyorlardı.”(Vâ İslamâ, 105)

Yazar, kahramanın karakter yapısını sadece savaşçı, zeki biri olarak bırakmamış; aynı zamanda hissiyat yönüyle de donatmıştır. Yaşadığı tüm acı ve musibetlere rağmen hayata küsmemiş, yenilmemiş bir insanı sevebilecek, merhametli aşk dolu bir yüreğe sahip bir karakter haline dönüştürmüştür. Kutuz ve Gülnar efendileri Musa tarafından birbirlerinden ayrılırlar. Hayattaki tek yakını ve hayata tutunduğu kimse-Gülnar-den ayrı konulan Kutuz daha fazla Musa’ya tahammül edemez, arkadaşı Hacı Ali Ferraş aracılığıyla kendisini Şeyh İbn Zaim’in konağına köle olarak aldırır. (Vâ İslamâ, 119) Gülnar’ın hasret ve özlemiyle kendini harap eden Kutuz’u gören efendisi Şeyh İbn Zaim, Kutuz’u evlendirmek ister fakat Kutuz kabul etmek istemez. Efendisi Şeyh İbn Zaim de hizmetkârı Hacı Ali Ferraş’tan Kutuz’u teselli etmesini ister. Hacı Ali Ferraş, çarşı pazar dolaşmanın Kutuz’a fayda sağlamadığını görür ve Kutuz’u ilim meclislerine götürür. İçindeki aşk ateşini dindiremeyen Kutuz, ilim meclisleri ile biraz kendine gelir ve bu meclislerin müdavimi haline gelir. Katıldığı ilim meclislerinde efendisi Şeyh İbn Zaim’in de müridi olduğu Şeyh İbn Abdisselam ve onun siyasî hareketi ile tanışır. (Vâ İslamâ, 123-127) Kutuz, efendisi Şeyh İbn Zaim ve İbn Zaim’in lideri Şeyh İbn Abdisselam’ın en güvenilen adamları haline gelmiştir. Kutuz böylelikle İslam Coğrafyasının siyasî durumuna da vakıf olur.

“... Hem İbn Zaim, hem de Şeyh İbn Abdisselam kısa sürede Kutuz’a güvenir olmuşlardı. Çünkü Kutuz akıllı, görüşleri isabetli, mertlik sıfatları tam ve önemli işler üstlenmeye yatkın bir gençti. İki adam, en önemli sırlarını dahi onunla paylaştılar... İbn Zaim’in hizmetinde buldukları o kısa dönemde Kutuz İslam âleminin durumunu yakından tanıma fırsatı bulmuştu... Bu arada Şeyh İbn Abdisselam ve taraftarlarının takip ettikleri siyaset ve ıslahat hareketini de yakından tanımıştı...” (Vâ İslamâ, 127)

Kutuz bu hareketin güvenilir bir mensubu haline gelir. Hareket lideri Şeyh İbn Abdisselam'ın ev hapsinde veya takip altında olduğu dönemlerde Kutuz, berber kisvesine bürünerek hareket mensupları ile aralarındaki irtibatı sağlar. (Vâ İslamâ, 134)

Kutuz'un ilerde sultan olacağına dair yüreğinin derinlerinde taşıdığı büyük bir umut vardır. Henüz Kutuz ve Gülnar dünyaya gelmemişken Sultan Celaleddin'in savaş öncesi bir müneccime başvurması neticesinde müneccim; ilerde hanesinden doğacak bir çocuğun Moğolları hezimete uğratacağı ve büyük bir sultan olacağını söyler. Celaleddin'in de hayatta kalan erkek çocuğu olmadığından Kutuz, bu çocuğun kendisi olduğuna inanmaktadır. Fakat İslam inancına göre kehanet batıl olduğundan Kutuz, Müslümanlığı gereği bu kehanete inanmadığını da söyler. (Vâ İslamâ, 135) Gördüğü bir rüya, Kutuz'un hayallerini süsleyen Moğolları hezimete uğratıp intikam almak ve Mısır'a sultan olmak düşüncelerinin Kutuz'da iyice pekişmesini sağlar. Rüyasında; Peygamber tarafından Mısır Sultanlığı ve Moğolların hezimetini ile müjdelenen Kutuz, kaderinin değişeceğine bütün varlığıyla inanmaya başlamış ve kendine güveni gelmiştir. Dikkatimizi çeken bir husus da şudur ki bu rüyayı gören Kutuz, o sıralar hala bir köledir ve hayal ettiği şeyler ona çok uzak bir konumdadır. Kutuz'un öncelikle hürriyetine kavuşması, ardından Mısır'a sultan olması ve Moğolları hezimete uğratması gerekir. Yusuf kıssasındaki gibi; kuyuya atılan ve köle olarak satılan Yusuf bir gün ülkede önemli bir makama yükselir ve kendisini kuyuya atan kardeşlerinin muhtaç olacağı bir sultan mevkisine erişir. Kutuz'daki yılmak bilmeyen azim ve irade, bizlere Celaleddin Şah'ı da çağırıştırır. Nice savaşlar kazanıp kaybeden, devletler kurup hezimete uğrayan Celaleddin, ömrünün son demlerine kadar daima savaşan, mücadele eden bir irade gösterir. Kutuz, savaşçılığı, kararlılığı ve azmi yönüyle dayısı Celaleddin'e benzemektedir. Kutuz, birçok meziyetini Şeyh İbn Abdisselam sayesinde edinmiştir.

“Şeyh İbn Abdisselam, engin ilmi sayesinde onu ilim ve hikmetle, dini basiret, hayat bilgisi ve Allah yolunda cihad aşkıyla doldurmuştu.” (Vâ İslamâ, 141)

Suriye Sultanının Mısır'a karşı Haçlılarla ittifaka girmesi ve Şeyh İbn Abdisselam'ı sürgüne göndermesi sonucu Kutuz, Şam'dan ayrılmak ister. Efendisi Şeyh İbn Zaim, Kutuz'u gitmekten alıkoyar ve ona Haçlılarla yapılacak savaşta, yapması gereken önemli bir görev verir. Haçlılar ve Suriye Sultanı'nın Mısır'la yaptığı savaşta

Kutuz'un sayesinde Mısır ordusu galip gelir fakat kimse Kutuz'un kim olduğunu öğrenemez. Kutuz, bu vazifeden sonra efendisi Şeyh İbn Zaim'e Mısır Sultanı Eyyub'un hizmetine katılma talebini iletir. Efendisi Şeyh İbn Zaim, Kutuz'un bu isteğini kabul eder ve Kutuz'u Mısır Sultanına bir aracı vasıtasıyla satar. Fakat Sultan Kutuz'u sevdiği Memlûklardan Emir İzzeddin Aybek'e hediye eder. (Vâ İslamâ, 151) Kutuz, kısa sürede Emir İzzeddin Aybek'in en güvendiği adamı haline gelir, hatta Emir İzzeddin'in önemli saray mektuplarını ileten ulağı olur. (Vâ İslamâ, 157) Kutuz, sarayda Memlûk emirlerinin iktidar mücadelelerine, siyasî çekişmelerine şahit olur ve saray dünyasına vakıf olur. Kutuz, Mısır'da tek akrabası ve sevdiği olan Gülnar'ı aramaya koyulur, bu esnada köle pazarından arkadaşı Rükneddin Baybars Bandaktarî'ye rastlar. (Vâ İslamâ, 155) Bir süre sonra saraya mektup taşıyan Kutuz, saray cariyelerinin arasında bulunan Gülnar tarafından fark edilir. Gülnar da kendisini fark ettirir, böylelikle Kutuz ve Gülnar birbirlerini bulurlar. (Vâ İslamâ, 160)

Kutuz, Mısır ile Frenklerin savaştığı Faraskor savaşında büyük kahramanlıklar gösterir. (Vâ İslamâ, 171, 173) Gelişen olaylarla birlikte Kutuz'un efendisi Emir İzzeddin Aybek sultan olur. Kutuz, efendisi Melik Muiz İzzeddin Aybek'in Şecerüddür'e evlenme teklifini iletirken iç dünyasında sevgilisi Gülnar'a olan hasretini, sevgisini, tutkusunu efendisi Melik Muiz'in vekâletinde Şecerrüddür'e değil de adeta sevgilisi Gülnar'a aktarır. Kutuz; Bâkesîr'e göre sadece bir savaşçı, kahraman ve mücahit değildir merhametli bir yüreğe sahip iyi bir insan ve bir âşıktır. (Vâ İslamâ, 194) Âşık olan Kutuz, aşkına kavuşmak için cinayet işlemekten kaçınmayacak kadar sevgilisine tutkundur. Hanım Sultan Şecerüddür, Kutuz'a Farisuddin Aktay'ın kellesini getirmesi şartıyla kendisini Gülnar'la evlendirme sözünü tutabileceğini söyler. Kutuz'da hiç tereddüt etmeden bu teklifi kabul eder. Fakat yazar, burada kahramanı Kutuz'un bu cinayeti sadece aşkı uğruna işlemesini uygun görmemiş olacak ki ardından cinayetin meşruiyet kazanması için farklı sebepler de sıralar.

“Kutuz, Hanım Sultan'ın kendisini Fârisuddin Aktay'ı öldürmeye teşvik ettiğini hemen anlamıştı... Gülnar'ın mihri olarak Emir Aktay'ın kellesini istiyordu. Bu, çok büyük bir mihirdi, fakat Gülnar elbette daha değerliydi. Aktay'ın halka yönelik zulüm ve baskıları, avanesinin ahlaksızlıkları ayyuka çıkmıştı. Ayrıca meşru sultana da açıkça isyan ediyordu. Bunlar kanının mubah görülmesi için yeterliydi. Sultan Melik Muiz'in

idaresi de bu adam var oldukça istikrar kazanmayacak, sağlam temeller üzerine oturmayacaktı.” (Vâ İslâmâ, 201) Böyle bir yolu tercih etmesini yazarın dünya görüşüne bağlıyoruz.¹⁰⁹ Kutuz, Aktay’ı öldürerek hem Gülnar’a kavuşur hem de siyasî ikbali yolunda önemli bir adım atmış olur ve saltanat naipliğiyle ödüllendirilir. Kutuz, halkın huzurunu kaçıran Aktay’ı ortadan kaldırmasıyla halk arasında da iyi bir şöhrete sahip olur. (Vâ İslâmâ, 206) Efendisi Melik Muiz İzzeddin Aybek, hanımı Şecerüddür tarafından öldürülünce Kutuz, yeni sultan Melik Mansur Nureddin Ali’nin de naiplik görevine devam eder. (Vâ İslâmâ, 213) Moğol tehlikesi tekrar baş gösterince Saltanat naibi Emir Seyfüddin Kutuz, ülkeyi idare etmekte yetersiz olan Sultan Mansur Nureddin Ali’yi azlederek tek başına tahta geçer ve Melik Muzaffer lakabını alır. (Vâ İslâmâ, 219) Moğollarla karşılaşmak üzere gerekli tedarikleri görmek için Memlûkların mallarına el koyar, orduyu kuvvetlendirir, kalelerini tahkim eder, silah yapımı için atölyeler kurdurur. (Vâ İslâmâ, 230) Melik Muzaffer Seyfüddin Kutuz, hazırladığı ordusu ile o ana kadar henüz meydan savaşında yenilmemiş¹¹⁰ olan Moğolları, Aynicâlût’ta büyük bir hezimetle uğratar.¹¹¹ Ayrıca esere ismini veren ve Gülnar tarafından söylenen “Vâ İslâmâ” sözü gerçek tarih kitaplarında Kutuz’a atfedilir. Yazar bu olayı da kurgusuna ustalıkla nakşetmiştir.

“... İslam ordusunun kanatları ortadan kopmaya meyletmişti...

Sultan Kutuz tam bu esnada devreye girerek ortayı biraz ileri taşıdı. Miğferini çıkartıp yere fırlattı. Daha sonra olanca gücüyle üç kez nida etti:

¹⁰⁹ “ Bundan dolayıdır ki, İsrailoğullarına(Tevrat’ta) şöyle yazmıştık: “Kim bir kimseyi, bir kimseye mukabil (olmadan) veya yeryüzünde bir fesat (çıkarmış) olmaksızın (ölüm cezasını gerektiren bir suçu olmadığı halde) öldürürse, o takdirde bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de onun (bir inanın) hayatını kurtarırsa o takdirde bütün insanların hayatını kurtarmış gibidir. Celalim hakkı için, peygamberlerimiz onlara apaçık delillerle geldiler. Sonra doğrusu onlardan birçoğu, bütün bunların ardından hala yeryüzünde haddi aşan kimselerdir.” Mâide: 5/32.

Mezkûr ayetten anladığımız kadarıyla bir insan bir aşk uğruna bir kimseyi öldüremez. Yazarın kurgusunda da Aktay’ın Kutuz tarafından öldürülmesi için bu yeterli bir sebep görülmemiş ve toplumda huzursuzluk ve ifsada yol açtığından kanı mubah görülmüştür.

¹¹⁰Yiğit, 38. (Makrizî, *el Hıtat*, II, 238)

¹¹¹Yiğit, 39. (Aynicâlût savaşı, insanlık tarihi için de bir dönüm noktası kabul edilmiştir. Zira Memlûkların kazandığı bu zafer, dünya hâkimiyetine koşan Moğolların yenilemeyeceğine dair yayılan inancı yıkmış, Mısır ve Suriye başta olmak üzere, Mağrib İslam dünyasını ve hatta Avrupa’yı Moğol istilasından kurtarmıştır. Lewis, Bernard, Memlûk Saltanatı Böl. *İslam Kültür ve Medeniyeti* I, 222)

-*Vâ İslâmâ! Vâ İslâmâ! Vâ İslâmâ!*" (*Vâ İslâmâ*, 252)

Kurgu ile gerçek tarih hemen hemen uyum içerisindedir diyebiliriz.

"...Moğol birliklerinin şiddetli hücumu karşısında Memluk ordusunun sol kanadı bozuldu. O tarafa yardım gönderen Kutuz, askerini savaşa teşvik ediyor, en güzel ölümün bu yolda olacağını hatırlatıyor, hücum üzerine hücum başlatıyordu. Bu büyük İslam kahramanının, miğferini yere atarak, yüksek sesiyle askerini İslam'ı kurtarmaya çağırması, askerleri coşturmuştu. Bu heyecanla düşman üzerine saldırdılar..."¹¹²

Yazar, Kutuz'u inançlı, dirayetli bir şahsiyet olarak okuyucuya sunmaktadır. Aynicâlût'ta özlemlerle kavuşmayı beklediği, yeterince hasret gideremediği hayat arkadaşını kaybettikten sonra metanetini yitirmeden, eskisinden daha kararlı bir şekilde "*Vâ İslâmâ*" diyerek ölümüne savaşmaya devam eder. Savaşın neticesinde de yaptığı konuşmasında yaşadıklarını Kur'an-ı Kerim'le ilişkilendiren bazı ayetleri okur.

"*Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit kılar.*"¹¹³

"...Nice az sayıda topluluk, daha çok sayıdaki topluluğa Allah'ın izniyle galip gelmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir."¹¹⁴

"*Sakın Allah yolunda öldürülenleri ölümler sanma! Bilakis onlar hayattadırlar, Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar. Allah'ın kendilerine ihsanından verdiği şeylere sevinirler ve arkalarından kendilerine katılmayanları:*" Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır" diye müjdelemek isterler."*(Vâ İslâmâ*, 257, 258)¹¹⁵

Gerçek tarihte de Kutuz'dan sitayişle bahsedilir ve büyük bir şahsiyet olarak kabul edilir. Sadece 11 ay 19 gün saltanat süren Kutuz, haklı olarak Memlûk sultanlarının en büyüklerinden biri olarak kabul edilir. Cesareti, siyaseti, akli ve dirayeti

¹¹²Yiğit, 37. (Makrizî, *es-Sülûk*, 1/2, 430)

¹¹³ Muhammed: 47/7.

¹¹⁴Bakara: 2/249.

¹¹⁵ Âl-i İmrân: 3/169, 170.

ile Türk İslam Tarihi'nin mühim simalarından biridir. İslam tarihinin en kritik bir zamanında tahta geçtiği halde, henüz mağlubiyet görmemiş Moğolları müthiş bir hezimete uğratarak, onların yayılışını durdurması, Mısır ve Suriye'yi kurtarması, şüphesiz onun en büyük başarısıdır.¹¹⁶ Mısır Sultanı Emir Seyfüddin Kutuz, Moğolları Aynicâlût'ta hezimete uğrattıktan sonra oradaki vilayetlere valiler tayin eder fakat daha önce Halep naipliğini söz verdiği Emir Rükneddin Baybars Bandaktarî'ye Halep naipliğini vermez. Bunun üzerine Baybars ve arkadaşları Melik Muzaffer Kutuz'a suikast düzenlemek isterler. Melik Muzaffer Kutuz, Şam'dan Mısır'a dönerken yolda rastladığı tavşanın peşine düşer, bunu fırsat bilen Baybars ve arkadaşları Melik Muzaffer'i öldürürler. Melik Muzaffer, ölmeden önce Baybars'ı affeder ve Mısır'ın yeni sultanı olarak ilan eder. (*Vâ İslamâ*, 266-276) Kutuz karakteri, Bâkesîr'in vermek istediği İslam birliği açısından oldukça önem arz eder. Türk kökenli ve Harzem Şah Devletinin veliahtı olan Kutuz'un Orta Asya'dan gelip o dönemin Arap Dünyası'nın ve İslam Dünyasının Merkezi konumundaki Mısır'a Sultan olması, Müslümanları birleştirmesi ve Allah yolunda cihad ederek Moğolları hezimete uğratması, yazarın yaşadığı topluma vermek istediği mesajı bariz bir şekilde gösteriyor. Yazar, İslam Dünyasının Mısır liderliğinde yeniden dirilmesini istiyor. Kutuz'un "*Vâ İslâmâ*" haykırışının İslam Dünyasını diriltebileceğini düşünüyor olsa gerektir.

Eserin sonunda Şeyh İbn Zaim'in Melik Muzaffer Kutuz'a yazdığı bir mektup yer alır. Melik Muzaffer Kutuz, Melik Mansur Nureddin Ali'yi azledip tek başına tahta oturduğunda efendisi Şeyh İbn Zaim'e asıl ismini ve soyunu ifşa edip etmemekle ilgili kendisine danışır. Şeyh İbn Zaim ise kendisine cevaben yazdığı mektubunda

"*Önemli olan isimler değil davranış ve işlerdir.*" (*Vâ İslamâ*, 281) demektedir. Yazar, bu cevapla da isimlerin (ki biz bu isimleri geniş anlamda düşündüğümüzde) her türlü etnite, soy, coğrafya ve renk vs. mensubiyetinin "*davranış ve işler*" den mühim olmadığını anlatır. Köle olan Kutuz, Mısır'a sultan olup Müslümanları bir sancak altında birleştirip Moğolları mağlup edebilmektedir. Bu bağlamda yazar, haklı olarak Kutuz'u İslam dünyasına bir örnek olarak sunmaktadır. İslam'ın birliği ve kuvvetini hedefleyen, kişisel menfaat ve hırsı uğruna Müslümanların kaderini tehlikeye atmayan

¹¹⁶İsmail Yiğit, "Kutuz", *DİA*, c. VI, 500-501.

bir sultan, dönemin yöneticileri açısından yolunun takip edilmesi gereken bir idareci modelidir. Yazarın vermek istediği ideal idareci karakteri olarak Kutuz'a baktığımızda Kutuz'un kendi döneminde, içinde bulunduğu yetersiz şartlara rağmen dönemin en güçlü ordusunu nasıl hezimete uğrattığını anlayabiliriz. Kutuz, adalet ve merhamet sahibi bir sultandır. Adalet sahibidir; Emir Baybars'a Halep Naipliğini söz vermiş olmasına rağmen kendisinden sonra Mısır'a sultan olabilecek liyakatte sadece Baybars'ı gördüğü için Halep naipliğini değil, Mısır sultanlığını Baybars'a verir. (*Vâ İslamâ*, 266, 276)

Kutuz, merhamet sahibi biridir çünkü arkadaşı Baybars tarafından suikaste uğrayıp ölümle cedelleştiğinde bile ona kin duymaz. Ölümünün ardından yeni bir taht mücadelesinin oluşmasını istemez, Baybars'ı affeder, kimsenin ona ilişmesine izin vermez. Daha önceden aldığı Mısır tahtını Baybars'a verme fikrini hayata geçirir. (*Vâ İslamâ*, 276) Kutuz bir sultan olarak istişareye önem verir. Şûra, Kutuz'un idare yönteminin en önemli ilkesidir. Şûra idarenin esas unsurudur ve zafer ya da başarının önemli bir kısmıdır. Kutuz, Moğol tehlikesi yeniden zuhur ettiğinde Melik Mansur'u azletmek ister fakat bu kararını da Memluk Emirleri ve ulema ile paylaşır, tartışmaya açar karşı çıkmalarına rağmen kararını uygular. (*Vâ İslamâ*, 216, 219) Burada dikkat etmemiz gereken bir başka unsur da Kutuz'un istişare yapmasına rağmen kendi kararını uygulamasıdır. İdareci kimse inisiyatif alıp muhtemel riski de üstlenebilmelidir. Moğollarla savaşmak için gereken maddî yardımı temin etmek için yine şûra heyeti ile danışır. (*Vâ İslamâ*, 222) Moğollar, Mısır'a elçi gönderdiğinde nasıl bir cevap verilmesine dair şûra heyeti ile danışır. (*Vâ İslamâ*, 232) İstişare yaparken de mevzuya vakıf olan, ihtisas sahibi kimselerle Mısır Memlûk Emirleri, ordusunun komutanları, kararlarının İslam hukukuna uygun olup olmayacağına dair kendisine nezaret eden âlimler ile danışır. İdeal bir idareci, kararlarını liyakat sahibi, mevzuya vakıf kimselerle danışır. Melik Muzaffer Kutuz'un en önemli özelliği düşman karşısında İslam birliğini oluşturma çabasıdır. Sultan Kutuz, Moğollarla savaşmak için çevresindeki Müslüman Sultanlara kendisi ile birlikte cihad etmeye davet eden mektuplar gönderir. (*Vâ İslamâ*, 234)

Kutuz, azimli, fedakâr ve sabırlı bir idarecidir. Orduyu takviye etmek için kendi mülkünü, hanımının mücevherlerini devletin hazinesine bağışlayan ilk kimsedir. (*Vâ*

İslamâ, 227) Tahtta bulunduğu on ay gibi kısa bir sürede yoğun bir çalışma içerisine girmiş, uykusundan, aile hayatından feragat etmiştir. (*Vâ İslamâ*, 237) Kutuz cihada, ilme ve âlime değer veren bir idarecidir. Ordusunu ve halkını cihada teşvik edip bu yolda her türlü fedakârlıktan geri durmamaktadır. (*Vâ İslamâ*, 237, 238) Aldığı kararları, İslam söz konusu olduğunda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayan, görüşlerine güvendiği Şeyh İbn Abdisselam gibi âlimlere danışır. (*Vâ İslamâ*, 222, 223) Kutuz, Moğollarla savaşmadan önce Şeyh İbn Abdisselam'a halkı cihada davet etmekle görevli, eğitim görmüş bir divan inşa ettirir. (*Vâ İslamâ*, 230) Melik Muzaffer Kutuz, halkın desteğini önemseyen, halkıyla bütünleşmiş ve halktan kopuk olmayan bir idarecidir. Kutuz, cesur ve savaşçı bir şahsiyete sahiptir. Memlûk emirleri Moğollara cizye vermeyi teklif edince önde gelen emirlerden birinin kılıcını kırıp önüne atar ve Moğol elçilerinin biri hariç öldürülüp kale burçlarına asılmalarını emreder. (*Vâ İslamâ*, 233) Ordusunun başında, ön saflarda düşmanla ölümüne savaşır ve ordusunu cesaretlendirir. (*Vâ İslamâ*, 254, 257) Kutuz, inançlı ve dindar bir kimsedir. Moğolları hezimete uğrattıklarında secdeye kapanır ve gözyaşlarına boğulur. Ordusuna hitaben yaptığı konuşmasında; onlardan kendileriyle övünmemelerini, Allah'a şükretmelerini, O'nun kuvvet ve celali karşısında boyun eğmelerini ister. (*Vâ İslamâ*, 258)

Celaleddin

Harzem Şahlar Devletinin en önemli ve sıra dışı şahsiyetlerinden biridir. Yılmak bilmeyen azmi ve cesareti sayesinde tarihte kendisinden sitayişle bahsettirmiştir. Mağlubiyetler onu yıldırmamış, galibiyetler onu tatmin etmemiştir. Uzun bir süre Moğollara rahat vermemiş, onları huzursuz etmiştir. Düşmanlarının dahi kendisini takdir etmekten alıkoyamadıkları büyük bir askeri dehadır. Moğollar, ordusunu İndus nehrine doğru püskürttüğünde yılmadan savaşır. Savaş kaybedildiğinde, tepeden tırnağa silahlı olduğu halde teslim olmak istemeyip zırhlı olarak atının üzerinde iken İndus nehrine atlar.

“İşte her kralın sahip olmak isteyeceği oğul” dedi, Cengiz Han etrafındaki çocuklarına Celaleddin’i göstererek.¹¹⁷

Romanın ilk bölümünde, Celaleddin Şah babasını henüz kaybetmiş, türlü musibetlere maruz kalmıştır. Celaleddin Şah, ordusu dağılmış, Moğollar tarafından hezimete uğratılmış Harzemşah devletinin varisidir. Yapması gereken oldukça zor işler vardır.

“Allah babama rahmet etsin! Bana hiç de gıpta edilecek bir ülke bırakmadı. Sırtıma çok ağır bir yük vurdu.” (*Vâ İslamâ*, 8)

Romana dâhil olması, yetişkinlik çağına denk gelir. Romanın başında, Harzemşah Devletinin tek sorumlusu ve varisidir. Avcılık, kendisinde tutku haline gelmiştir öyle ki; savaşa giderken bile bir ava rast geldiğinde kendisini avın peşine gitmekten alıkoyamaz. (*Vâ İslamâ*, 79) Devletini ve ordusunu takviye etmek ve Harzemşah topraklarında ilerlemekte olan Moğollara karşı mukavemet etmek zorundadır. (*Vâ İslamâ*, 6, 7) Babası Muhammed bin Tekeş ile birlikte nice savaflara katılmıştır. Babasının başına gelenlerden: imdadına yetişmeyip seyirci kaldıklarından ötürü Şam ve Suriye Sultanlarını sorumlu tutmaktadır. (*Vâ İslamâ*, 7) Eşi Ayşe Hatun hamiledir ve doğumuna yaklaşık bir ay vardır. Celaleddin, doğacak çocuğu için sabırsızlanmaktadır. (*Vâ İslamâ*, 10) Celaleddin’in devrin bütün sultanları gibi astrolojiye bağlı olduğu ve etkilendiği belirtilir. Müneccim tarafından kendisine: hanesinden bir çocuğun ilerde büyük bir devletin sultanı olup Moğolları hezimete uğratacağı söylenir. Celaleddin bir süre bu kehanetin etkisinde kalır fakat daha sonra durumu yadırgamaz. (*Vâ İslamâ*, 12-16) Celaleddin, ordusunu takviye edip Herat ve Telegan sınırlarından Moğolları temizler. Ülkesinde yeniden Harzemşah Devletini diriltir. (*Vâ İslamâ*, 17) Moğollarla yaptığı savaflarda damadı Memdud yaralanarak hayatını kaybeder. Damadı Memdud öldükten sonra yeğeni Mahmut’u öz oğlu olarak sever ve benimser. (*Vâ İslamâ*, 19) Celaleddin Şah’ın, Cengiz Han ve oğullarıyla birçok savaşı olur, kimisini kaybeder kimisini kazanır. Moğollar da Celaleddin’in zorlu bir komutan olduğunun farkındadırlar. Cengiz Han, hazırladığı büyük intikam ordusunu

¹¹⁷ Leon Cahun, *Asya Tarihine Giriş Türkler ve Moğollar*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2013, 249. (Nesavî, 137)

Celeleddin'in üzerine gönderir fakat istediğini elde edemez ve yine mağlup olur. Celeleddin'in ordusu arasında yaşanan ganimet paylaşımı nedeniyle ihtilaf çıkar ve ordu dağılır. Cengiz Han, daha büyük bir orduyla Celeleddin Şah'ın üzerine gelir. Celeleddin Şah bu ordu karşısında tutunamaz ve kaçmak zorunda kalır. Cengiz Han'dan kurtulmak isteyen Celeleddin Şah, Sind nehrini geçip Hindistan'a kaçmak zorunda kalır. Celeleddin Şah, ailesinin düşmanın eline geçmemesi için ailesini nehirde boğdurur. (*Vâ İslamâ*, 23)

Celeleddin Şah, özgürlüğüne tutkun bir savaşıdır. Nehre atlayıp ölümü göze alır fakat düşmana esir olmak istemez. Yaşadığı bunca acıya, musibetlere rağmen ümidini yitirmez, hayatla mücadele etmekten geri durmaz. Celeleddin Şah, Sind nehrini 4000 askerleriyle birlikte geçmiştir. (*Vâ İslamâ*, 25) Yorgun, silahsız ve açtırlar. Civar köylerden yiyecek ve silah temin ederler ve yeniden ayağa kalkmaya başlarlar. Celeleddin, Lahor da küçük bir devlet kurar. Lahor'da kaybettiği çocukları Mahmut ve Cihad'a da kavuşur. (*Vâ İslamâ*, 33) Çocukların bakımına büyük önem verir. Onların at binmeleri, ok atmaları, kılıç kullanmaları için hizmetkârlar tutmaktadır. (*Vâ İslamâ*, 41-60) Gücünü toparlayıp eski sultanlığına ulaşmak için uygun bir zamanı kollar, fırsatını bulduğunda yeniden Hindistan'dan Kabil'e doğru hareket eder ve kaybettiği yerleri yeniden ele geçirir. Merv Ovasında Moğolları hezimete uğratar. (*Vâ İslamâ*, 62) Celeleddin Şah, Cengi Han'ın yeniden savaşmak için geleceğinin farkındadır. Celeleddin Şah, ordusunu takviye etmek ister fakat ordusu sürekli savaşmakta olduğundan perişan haldedir. Orduyu takviye edecek yeterli maddi imkânlarla sahip değildir. Müslüman halife ve sultanlara Moğollara karşı savaşabilmek için yardım talep eden mektuplar gönderir. (*Vâ İslamâ*, 66) İsteddiği cevabı bulamayınca zorla yardım almak ister ve Ahlat'ı işgal eder. Ahlat'ta Müslüman bir sultanın yapmayacağı filleri işler. Ahlat'ı işgal ettikten sonra Moğolların yeniden harekete geçtiği ve ele geçirdiği topraklarını kaybetmekte olduğu haberini alır. Aldığı haber üzerine Ahlat'tan dönmeye karar verir. Ahlat dönüşü, Diyarbakır civarlarında çocukları kaçırlır. Celeleddin Şah, çocuklarını aramaya koyulur fakat bir türlü çocuklarını bulamaz. (*Vâ İslamâ*, 68) Ruhsal durumu günden güne kötüleşmektedir ve histeri nöbetlerine tutulmuştur. Durmadan ağladığı ve durmadan güldüğü yersiz zamanlar olur. Zihin sağlığını yitirmek üzeredir. Yazar, burada Celeleddin'i bir monolog halinde konuşturur: bütün mazisini, hayatını bir

iç muhasebe olarak özet geçer. (*Vâ İslamâ*, 69) Celaleddin'in monolog halindeki konuşmalarda dikkatimizi çeken husus şudur ki: Yazar Celaleddin'in başına gelen musibetlerden Celaleddin'i mesul tutan babasıyla yaptığı bir diyalog sunar okuyucuya. Sunulan diyaloga baktığımızda Muhammed Harzemşah'ın konuşmaları bunu açıkça ifade eder.

Muhammed Harzemşah:--“*Ben senin baban değilim!*”

-*Peki, iddia ettiğin gibi o hükümdarlardan herhangi birini tutup terbiye ettin mi? Yoksa yurtlarında güven içinde yaşayan Müslüman ahaliye mi yöneldin? Erkeklerini öldürüp mallarını talan ettin. Köylerini ve çiftliklerini yakıp yıktın. Bunları yaptın değil mi? Daha fecisi, onların kadınlarını cariye edip çocuklarını köle aldın. Kendi hanımına çocuğuna bunların yapılmasını ister miydin?*

Celaleddin Harzemşah: *Tüh! Gerçekten çocuklarımın başına da aynısı geldi. Mahmut ile Cihad'ı kaçırdılar. Ah Mahmut! Ah! Cihad!*

-*Uygun bir karşılık! Şimdi Müslümanların çocuklarından kim bilir kaçını anne babasından ayırdığını düşün! O çocuklarda anne babalarına seninkiler kadar değerliydi!”* (*Vâ İslamâ*, 72)

Moğollar, Diyarbakır civarına yaklaşırlar. Kaybettikleri yerleri yeniden ele geçirmişlerdir. Celaleddin Şah'ın peşine düşerler. Yanında çok fazla adamı kalmamış olan Celaleddin, adamları tarafından kendine getirilmeye çalışılır. Son demlerinde kendine gelen Celaleddin, Meyyâfârikîn Krallığı civarında ki köylere kaçmak zorunda kalır. Bir köylünün evine sığınır, köylü kendisine eman verir fakat kendisi dışarıya gider. Ahlat tarafında kardeşi öldürülen başka bir köylü Celaleddin'i tanır ve öldürmek ister. Celaleddin öldürülmeden önce çocuklarının kaçırılıp köle olarak satıldığını öğrenir ve öldürülür. (*Vâ İslamâ*, 76-78)

Gülner

Celaleddin Şah ve eşi Ayşe Hatun'un kızıdır. Asıl adı Cihad'dır. Eşkiyalar tarafından kaçırılıp köle tacirlerine satılınca; ismi de Gülnar olarak değiştirilir. (*Vâ İslamâ*, 85) Cihad, halası Cihan Hatun'un oğlu Mahmut ile aynı çatı altında, iki kardeş gibi büyür. (*Vâ İslamâ*, 20) Babası Celaleddin Harzemşah, Moğollarla savaşırken babası hariç ailesinin çoğunu kaybeder. Halasının oğlu Mahmut'la birlikte hanedanın yaşlı hizmetçisi Selame tarafından kurtarılırlar. (*Vâ İslamâ*, 28) Cihad, Mahmut'la birlikte babası Celaleddin'in Moğollarla savaşı neticesinde bir süre babasından ayrı kalmak zorunda kalır fakat çok geçmeden Lahor'da Celaleddin Şah'a kavuşurlar. (*Vâ İslamâ*, 33) Mahmut, Cihad'ın savaşçı kahramanıdır. Mahmut'la birlikte büyüdüğünden Mahmut'tan ayrı kalmaya dayanamaz. Mahmut, küçük bir macera için ormana gider ve dönmekte gecikir. Bunun üzerine Gülnar, Mahmut için endişelenir ve gözyaşlarına mâni olamaz. Gülnar, Mahmut'a kavuşunca neşesi yerine gelir. (*Vâ İslamâ*, 37-54) Cihad, Mahmut hayal dünyasında Moğollarla yaptığı savaşları, onlar karşısındaki cesaret ve kahramanlıkları anlatırken, onu dinlemekten çok zevk alır. (*Vâ İslamâ*, 59) Celaleddin Şah, Hindistan'dan topraklarını geri almak için sefere çıktığında Cihad ve Mahmut'u da yanında götürür. (*Vâ İslamâ*, 61) Celaleddin Şah, Moğolları hezimete uğrattı ve kaybettiği yerleri alır fakat Moğolların yeniden geleceklerini bilir ve maddi yardıma ihtiyacı vardır. Yardımı temin için Müslüman Sultanlardan talepte bulunur ama olumlu bir cevap alamaz, bunun üzerine onları cezalandırmaya karar verir. Bu maksatla Ahlat'ı işgal eder. İşgal dönüşü Diyarbakır civarlarında, çocukları Mahmut ve Cihad kaçırılır ve köle tacirlerine satılır. İsimleri Gülnar ve Kutuz olarak değiştirilir. (*Vâ İslamâ*, 85) Tacir çocukları, Halep'e götürüp köle pazarında Şam'ın eşraflarından olan Şeyh Ganim el-Makdisî'ye satar. (*Vâ İslamâ*, 68-103) Cihad ile Mahmut, Şam'a kadar yaşadıkları tüm badirelere rağmen birliktedirler. Birlikte büyümeleri, yaşadıkları musibetleri unutmalarını, yeni hayatlarına alışmalarını sağlamaktadır. Gün geçtikçe büyümektedirler ve duygusal yakınlıkları akrabalık ve kardeş gibi büyümelerinin ötesine geçmiş birbirlerine sevdalanmışlardır. Kutuz ve Gülnar, birbirlerine tutkundurlar. (*Vâ İslamâ*, 105)

Efendileri Ganim el-Makdisî ölünce, efendilerinin kötü evladı Musa, Gülnar'a musallat olur. Musa, Gülnar'dan umduğunu elde edemeyince, Gülnar'ı Mısırlı bir tacire satarak sevgilisi Kutuz'dan ayırır. (*Vâ İslamâ*, 109) Gülnar, gözyaşları içinde Kutuz'la

vedalaşmak zorunda kalır. (*Vâ İslamâ*, 111) Gülnar'ın Şam'dan ayrıldıktan sonra neler yaşadığını bilmiyoruz ancak Mısırlı tacirin kendisini Mısır'a götürdüğünü biliyoruz. Romanın ilerleyen safhalarında Kutuz, Mısır Sultanına satıldıktan sonra Gülnar'ı aramaya koyulur fakat bulamaz. Gülnar'a dair bir haber, bir iz bulamamıştır. İlerleyen safhalarda Sultanın cariyelerinden olup sarayda yaşadığını öğrendiğimiz Gülnar'ın, Kutuz'u gördüğünü ve kendisini fark ettirdiğini okumaktayız. (*Vâ İslamâ*, 157, 160) Gülnar ve Kutuz, birbirlerini bulmuşlardır fakat aralarında kavuşmalarını engelleyen büyük engeller vardır. Gülnar, Sultanın cariyesidir. Kutuz'a kavuşması nerdeyse imkânsızdır, çünkü Kutuz sıradan bir memlûktur. İki âşık, bakışmalar halinde birbirleri ile uzaktan görüşürler. Bu bakışmalar uzun sürmez. Hanım Sultana iletilen şikâyet üzerine Kutuz'un saraya gitmesi engellenir. Kutuz, artık Gülnar'ı göremez. (*Vâ İslamâ*, 163) Kutuz'un, Frenklerle Mısır ordusunun Faraskor'da yaptığı savaşta gösterdiği kahramanlıklar, Hanım Sultanın dikkatini celp eder ve Kutuz'a kendisini Gülnar'la evlendireceği sözünü verir. (*Vâ İslamâ*, 173, 189) Hanım Sultan Şecerüddür, Gülnar'ı Kutuz'la evlendirme sözünü Kutuz'un, Emir Farisuddin Aktay'ı ortadan kaldırması şartıyla tutacağını ima eder. (*Vâ İslamâ*, 201) Kutuz, Aktay sorununu halledince, Hanım Sultan Şecerüddür de sözünü tutarak Gülnar ile Kutuz'u evlendirir. Gülnar ve Kutuz, meşakkatli ve çileli ayrılık dönemlerinden sonra birbirlerine kavuşurlar. (*Vâ İslamâ*, 206) Gülnar, artık sevdiğine kavuşamayan türlü musibetlere duçar olan çileli âşık değildir. Gülnar, kısa süreli de olsa muradına ermiş, sevdiğine kavuşmuş, üstelik saltanat naibinin eşi konumundadır. Yazar burada Gülnar'a farklı bir görev daha yükler. Romanın ilerleyen safhalarında Kutuz'un Sultan olmasıyla beraber Kutuz, Moğollarla savaşmak üzere hazırlıklara koyulur. (*Vâ İslamâ*, 219-238) Yapılan bu hazırlıklar devresinde Gülnar, daima Kutuz'a destek olmakta, onun işini kolaylaştırmakta ve ona yardımcı olmaktadır. Müslüman bir idarecinin, Müslüman bir hanımı olarak eşinin girdiği cihad yolunda kendisine refakat etmektedir. Gülnar Sultan, savaşta da eşine refakat etmek istemektedir, eşi Melik Muzaffer Kutuz da bu isteğini kabul etmektedir. Gülnar Sultan artık bir mücahidedir. (*Vâ İslamâ*, 238) Gülnar Sultan, bir savaşçı gibi giyinip kuşanarak, Gazze'de Moğollarla savaşmak için yola koyulan eşi Melik Muzaffer Kutuz'a katılır. (*Vâ İslamâ*, 245) Savaş meydanında eşini yalnız bırakmayan Gülnar Sultan, bir tepede eşi Melik Muzaffer Kutuz'u gözetlemektedir. (*Vâ İslamâ*, 250) Eşinin

tehlikede olduğunu anlayan Gülnar Sultan, meydana koşarak eşine gelen kılıç darbesini savurmak için eşinin önüne atar kendisini ve yaralanır. Melik Muzaffer Kutuz, kendisini bu ölümcül darbeden koruyan kişinin Gülnar Sultan olabileceğini sonradan fark eder. Gülnar Sultan yaralıdır. Melik Muzaffer Kutuz onun için kaygılanmaktadır ve içinde bulunduğu haleti ruhiye ile “*Vah yârim*” der. Fakat Gülnar Sultan son nefesinde, aslında kendisi için değil, İslam için kaygılanması gerektiğini ifade eden ve romana ismini veren “*Vâ İslâmâ*” demesi gerektiğini söyler. (*Vâ İslâmâ*, 251) Gülnar Sultan, hayata gözlerini yumar ama ölümünden önce söylediği son sözle savaşın ve İslam Dünyasının kaderini değiştirir. “*Vâ İslâmâ*” Melik Muzaffer Kutuz’un, Gülnar Sultan’dan aldığı emanetidir. Melik Muzaffer Kutuz, bu sözü yere düşürmemek, emanetini koruyabilmek için Gülnar Sultan’ı bırakır ve ölümüne savaşıacağı savaş meydanına koşar.

“*Vâ İslâmâ*”, İslam ordusunda cihad ruhunu diriltten ve İslam sancağının göklerde izzetle dalgalanmasını sağlayan, Gülnar Sultan’ın uğruna hayatını feda ettiği aşkın sözleridir. Bâkesîr, Gülnar karakteriyle bizlere Müslüman kadının sosyal ve siyasî rolünü de anlatmaktadır. Gülnar: savaş dâhil olmak üzere hayatın her safhasında eşine destek olan, karşılaştığı zorluklara karşı mücadele eden ve fedakârlığı had safhada olan bir kadın intibahı oluşturur. Yazarın bakış açısıyla; Cihad ruhuyla yoğrulmuş bir hayat ve bu hayat neticesinde şekillenen bir toplum ancak Gülnar gibi kadınlarla oluşabilir. Gülnar karakteri, aynı zamanda Kutuz karakterinin tamamlayıcısı olmaktadır. Savaşçı, kahraman, cesur olan Kutuz, aşk ve sevgi olmadan nakıs kalacaktır. Dolayısıyla yazarın Gülnar karakteri sadece kadın rolü ile değil erkeğin tamamlayıcısı olarak işlev görmektedir. Gülnar karakteri, trajik bir sonla romanda yer alır. Uzun bir ayrılık döneminden sonra birbirlerine kavuşmuş olan Gülnar ve Kutuz, mutluluğu doyasıya yaşayamadan Gülnar hayata gözlerini yumar.

Şeyh İzzeddin İbn Abdisselam

Romanın asıl kahramanı Kutuz’un, İslamî hareket ve siyasetle tanışmasını sağlayan biridir. Kutuz’la tanışması Kutuz’un, kendisinin müritlerinden olan Şeyh İbn Zaim’in hizmetine girmesiyle olur. (*Vâ İslâmâ*, 127) Kutuz gibi bir şahsiyetin oluşmasında büyük bir etkisi ve payı vardır. Kutuz

“O güzel günlerde, bu büyük âlimle defalarca baş başa olma fırsat bulmuş, onun sır ve nefeslerinden feyiz alırken nuruyla aydınlanma imkânı bulmuştu. Şeyh İbn Abdisselam, engin ilmi sayesinde onu ilim ve hikmetle, dini basiret, hayat bilgisi ve Allah yolunda cihad aşkıyla doldurmuştu” (*Vâ İslamâ*, 141)

Şeyh İbn Abdisselam, siyasî bir ıslahat hareketinin lideridir. Romanda ideal bir Müslüman Âlimi temsil etmektedir. Liderliğini yaptığı hareketin gayesi; İslam ülkelerini tek bir sancak altında toplamaktır. Müslüman sultan ve emirleri İslam karşısındaki Haçlılar, Moğollar gibi tehlikeler karşısında birleştirmeyi esas alır. Şeyh İbn Abdisselam, haksızlık karşısında susmayan, doğrularını canı pahasına da olsa her hâlükârda dile getiren, cesur, dirayetli, fedakâr bir alim tipidir. Şeyh İbn Abdisselam İslam birliğine zarar veren sultanları tasfiye etmek için halk arasında siyasî bir mukavemet oluşturmaya çalışır. Bölgedeki sultanlarla mektuplaşır. Gizli teşkilatlanmalarda bulunur. (*Vâ İslamâ*, 168) Haçlıların, Suriye Sultanı Salih İsmail ile Mısır’a savaş açmaya hazırlandıkları sırada bir Cuma günü Şeyh İbn Abdisselam Emevi Camisinde, halkı cihada teşvik eden, doğrudan Suriye Sultanını ve İslam düşmanlarını hedef alan bir hutbe verir. (*Vâ İslamâ*, 169) Bu hutbe neticesinde önce hapse atılır, daha sonra halkın tepkisi üzerine ev hapsine kapatılır. Şeyh İbn Abdisselam, halkla irtibatını gizli bir şekilde Kutuz aracılığıyla sürdürür. (*Vâ İslamâ*, 134) Şeyh İbn Abdisselam’ın siyasî faaliyetleri ev hapsi ile de engelleyemeyince Sultan Salih İsmail, Şeyhi sürgüne gönderir ve müritlerinin bir kısmını tutuklatır, bir kısmını sürgüne gönderir, bir kısmının da mallarına el koyar. (*Vâ İslamâ*, 139) Şeyh Mısır’a vardığında Mısır Sultanı Eyyub’un, Kerek Emiri Nasır Davut’la ittifak yapmasını sağlar. (*Vâ İslamâ*, 140)

Şeyh İbn Abdisselam, iktidardan nemalanmak için ya da iktidarın gazabına uğramamak için hakkı söylemekten imtina edecek, menfaatleri uğruna sultanlarla uzlaşacak biri değildir. Mısır’da sultan ile muhabbeti olmasına rağmen vezirin hatasını görmezden gelmez bilakis, yaşadıkları soruna kayıtsız kaldığı için Sultan hakkında ağır laflar eder ve görevinden istifa eder. (*Vâ İslamâ*, 161) Haçlı tehlikesi zuhur ettiğinde Sultan ile arasında olanları unuttur ve sultana, kendisini göreve, cihada çağıran bir mektup yazar. Halkı cihada çağıran hareketin başına geçer, emirleri cihad için hazırlık yapmaya teşvik eder. (*Vâ İslamâ*, 165) Şam Sultanı Nasır, Mısır’la savaşınca herkeste Nasır’ın galip geleceği kanaati oluşur öyle ki bütün camilerde Nasır adına hutbeler

okunur fakat Şeyh İzzeddin, Nasır adına hutbe okumaz. (*Vâ İslamâ*, 191) Zor zamanlarda bütün tehlike ve risklere rağmen inisiyatif alabilen birisidir. Moğol tehlikesi baş gösterdiğinde Kutuz saltanat naibidir ve Melik Mansur tahttadır. Melik Mansur çocuk yaştadır ve ülkeyi idare etmekte yetersizdir, idare işlerine annesi de karışır. Durumun vahametinin farkında olan Şeyh İbn Abdisselam, Kutuz'dan Melik Mansur'u azletmesini ve tek başına tahta geçerek idareyi ele almasını ister aksi takdirde ülke Moğolların eline geçecektir. Bu isteğini bütün emirlerin de hazır bulunduğu sultan divanında açık bir şekilde dile getirmekten de çekinmez. (*Vâ İslamâ*, 217) Moğol tehlikesi karşısında gerekli tedarikin sağlanması için divan toplanır. Âlimler gereken tedarikin nerden sağlanacağı konusunda oluşabilecek tehlikelerden ötürü fikir beyan etmeye cüret edemezler. Emirlerin menkul ve gayrimenkullerinin avam seviyesine ininceye kadar vergi olarak alınabileceği fetvasını Şeyh İbn Abdisselam vermekte tereddüt dahi etmez. Melik Muzaffer Kutuz, Şeyh İbn Abdisselam'dan fetvasında esneklik yapmasını isteyince

“Bir sultan veya emirin görüşüyle hareket ederek fetvamı değiştiremem!” diyecek kadar kararlı ve cesur bir yapıya sahiptir. (*Vâ İslamâ*, 222)

Moğollarla savaşmaya hazırlanırken Melik Muzaffer Kutuz'un fikriyle halkı şuurlandırarak ve cihada teşvik edecek bir divan inşa eder. Bu divandaki hatiplere halka nasıl hitap edip malumat vereceğine dair eğitim verir. Büyük gayretleri sonucunu verir; minberler, camiler cihad ayetleri ile yankılanır. (*Vâ İslamâ*, 230)

Romanda Şeyh İbn Abdisselam'la ilgili olarak yaptığı cihad faaliyetlerinden bahsedilir. Bu faaliyetlerinden sonra akıbetinin ne olduğunu bilmiyoruz. Okuyucu, Şeyh İbn Abdisselam'ı son olarak öğrencisi Melik Muzaffer Kutuz'un ölüm haberini alınca ağlayarak kendisini rahmetle anarken- bulur. (*Vâ İslamâ*, 280) Romandaki tipliklemeyle idarenin kararlarını dini zaviye ile ele alan, dine uyduğunda destek veren uymadığında; karşı duran, kimsenin kınamasından, gücünden korkmayan canı pahasına da olsa hakkı söylemekten geri durmayan, inandıklarından taviz vermeyen güçlü bir âlim portresi sunar.

Rükneddin Baybars el-Bandaktarî

Baybars'ın hayat hikâyesi romanda köle pazarında başlar. Baybars, Kutuz ve Gülnar'la birlikte Halep'te köle pazarında satılmak için getirilen Kıpçak bir çocuktur. (*Vâ İslamâ*, 91) Efendisine itaat etmeyen, sürekli aksilik çıkaran, güçlü, kuvvetli bir yapıya sahiptir. Mısırlı bir tacire satılır. (*Vâ İslamâ*, 96) Köle pazarında Kutuz ile aralarında bir dostluk oluşur. (*Vâ İslamâ*, 91) Uzun bir fasıladan sonra Mısır'da emrinin altında elli süvari olan bir Memlûk olarak okuyucunun karşısına çıkar. (*Vâ İslamâ*, 103) Kutuz, Gülnar'ı ararken Baybars'ı bulur. Baybars'la Kutuz, dostluk kurarlar fakat hoşdaşları¹¹⁸ buldukları Memlûkler birbirlerine rakiptirler. Kutuz, Emir İzzeddin Aybek'in hizmetindedir, Baybars ise Farisuddin Aktay Cemdar'ın hoşdaşıdır. Kutuz ile Baybars'ın arkadaşlıkları iyidir, birlikte ava çıkmakta, eğlenip sohbet etmektedirler. (*Vâ İslamâ*, 106) Baybars savaşçı ve cesur birisidir. Mansura'da Frenklere karşı cesurca savaşıp kahramanlık göstermiştir. (*Vâ İslamâ*, 171) Arkadaşı Emir Farisuddin Aktay, Kutuz tarafından öldürülünce Kutuz'la arkadaşlıkları bozulur, Kutuz'u öldürmeye yemin eder ve Mısır'dan ayrılmak zorunda kalır. (*Vâ İslamâ*, 205) Mısır'dan ayrılan Baybars ve adamları önce Şam ardından Kerek Sultanına sığınır. Kutuz'un tek başına tahta geçtiğini öğrenen Baybars, Kutuz'a barışmak ve hizmetine girmek istediğini bildiren bir mektup gönderir. Baybars'ın mektubu, Kutuz tarafından olumlu karşılanır. (*Vâ İslamâ*, 220) Emirlerden Moğollarla savaşmak için vergi alınma meselesinde önce Sultana sorun çıkartmak istediye de ardından vazgeçmiştir. (*Vâ İslamâ*, 224-230) Aynicâlût Savaşında büyük kahramanlıklar gösterir, Moğolları büyük zayiata uğratar. (*Vâ İslamâ*, 253) Baybars, her ne kadar Melik Muzaffer Kutuz'un yanında olsa da mizaç olarak pek tekin biri değildir ve Kutuz kendisine güvenmemektedir.

“... *Hilekârlık, tuzakçılık, iktidar uğrunda komplolar tezgâhlamak gibi kötü meziyetlerine rağmen, içlerinde en kuvvetlisi, bıraktığı devleti yönetmeye en uygun olanı oydu.*” (*Vâ İslamâ*, 266)

¹¹⁸ Memlûkler, Mısır'da mevcut kanunlara ilaveten *üstâziyye* ve hoşdâşiyye telakkileriyle göçebe hayatının iç dinamiklerini hatırlatan hususları devletlerine taşımışlardır. Memlûk Devletinde sosyal ilişkiler bahsedilen *üstâz-hoşdâş* ilişkisi içinde şekilleniyordu. Yani sultan ve kulları arasındaki münasebet, tamamı Memlûklerden oluşan bu devlette, bu bağ ile sembolize edilmekteydi. Aynı bağ *hoşdâşlar* arasında kardeşlik, efendi memlûk arasında ise âdeta bir baba- oğul ilişkisi şeklinde cereyan etmekteydi. Memlûk toplumunda *üstâz* kelimesi baba, *hoşdâş* kelimesi ise kardeşlik bağı içeriyordu. Altan, 104-105.

Kutuz Aynicâlût Savaşında kendisine Halep Naipliği sözünü verir. Savaşın sonra Baybars'ı Mısır Sultanlığı için uygun bulduğundan Halep Naipliğini Baybars'a vermez fakat niyetini de kendisine söylemez. (*Vâ İslamâ*, 267) Yaşanan belirsizlik üzerine Baybars ve adamları Sultana bir suikast hazırlarlar.

Sultan Melik Muzaffer Kutuz, Şam'dan Mısır'a dönüşünde yol üzerinde rastladığı bir tavşanın peşine takılır. Tavşan avını fırsat bilen Baybars ve adamları Sultanı öldürürler. Sultanın ölmeden önce niyetini öğrenen Baybars, yaptığından pişmanlık duyar ama artık dönüş yoktur. (*Vâ İslamâ*, 276, 277) Sultan katili Baybars, kendisine Melik Kâhir lakabını verir, bunun uğursuzluk getirebileceği söylentileri üzerine lakabını Melik Zâhir olarak değiştirir. (*Vâ İslamâ*, 279) Romanın sonunda Melik Zâhir'le ilgili verilen malumatta; Melik Zâhir'in Kutuz'un vasiyetine sadık kaldığı, İslam düşmanlarıyla mücadele ettiği ve devletini geliştirip İmparatorluk düzeyine ulaştırdığı aktarılmaktadır. (*Vâ İslamâ*, 280) Melik Zâhir Rükneddin Baybars el-Bandaktarî'nin nerde nasıl hayatını kaybettiği romanda okuyucuya sunulmaz. Romana Melik Zâhir'in, öldürdüğü arkadaşı Melik Muzaffer Kutuz'dan kalan bir mektubu okumasıyla son verilir. Mektubu okuyan Melik Zâhir, Kutuz'un gerçek soyunu öğrenmiştir. Melik Zâhir'in gözlerinden yaşlar dökülür. (*Vâ İslamâ*, 286) Baybars: İktidar hırsının gözlerini bürüdüğü, bu uğurda her türlü entrikayı yapmaya meyyal, en yakın dostlarına bile tereddüt etmeden her türlü kötülüğü yapabilecek bir yapıya sahip birisini temsil etmektedir.

Şecerüddür

Mısır Sultanı Necmeddin Eyyub'un hanımıdır. Romana, köle Kutuz ile saray cariyesi olan Gülnar'ın kaçamak bakışlarını fark eden Hanım Sultan olarak dâhil olur. (s.163) Sultan Necmeddin Eyyub'un ağır bir hastalığa yakalanıp ölüm döşeğine düşünce tahtını oğlu Turan Şah'a vasiyet eder. Hasankeyf'te bulunan Turan Şah gelene kadar devletin idaresini Hanım Sultan üstlenir. Hasankeyf'ten dönen Turan Şah, tahta çok kalamaz, öldürülür. Bunun üzerine Memlûklar ittifakla Hanım Sultan Şecerüddür'ü tahta geçirirler. Şecerüddür adına sikkeler düzenlenip, hutbelerde adı okunur. (*Vâ İslamâ*, 177) Mısır tahtında bir kadının oturmasını Bağdat'ta bulunan Halife tenkit eder. Bunun üzerine Şecerüddür, Atabey Emir İzzeddin Aybek lehine tahttan çekilir.

Ardından Memlûklar arasında yeniden bir karışıklık çıkar ve tahtta Eyyubî hanedanından birinin oturması gerektiği kararlaştırılır. Tahta ortak olarak Melik Mesut oğlu Musa Melik Eşref lakabıyla oturtulur. Tahtta oturanlar semboliktir asıl idare Hanım Sultan'ın elindedir ve Memlûk Emirleri devletin idare ve sevki için emirleri Hanım Sultan'dan alırlar. Şecerüddür, baskın bir yapıya sahiptir. Emirler üzerinde nüfuz sahibidir. İktidarı, otoriteyi, hükmetmeyi, yönetmeyi sever. Hırslıdır; istediğine sahip olmak için yapamayacağı şey yoktur bu yüzden tehlikelidir. Emirler, Şecerüddür'ün gazabına uğramamak için itaat ederler. Emir İzzeddin lehine tahttan çekilmesinin sebebi de Emir İzzeddin'in sözünden çıkmayacağına olan inancıdır. (*Vâ İslamâ*, 183) Hanım Sultan, emirler üzerinde nüfuz sahibi olduğundan, kendisi ile evlenen kişi Mısır tahtına da sahip olmuş demektir. Bu meyanda Farisuddin Aktay ve Melik Muiz İzzeddin Aybek kendisine talip olurlar. (*Vâ İslamâ*, 188) Şecerüddür, kendisine talip olan iki kişiyi de değerlendirirken tahttaki nüfuzunun hangisiyle kaim olacağını esas alır. Nihayetinde sözünden çıkmayacağına inandığı, Melik Muiz İzzeddin Aybek'le evlenmeye karar verir. (*Vâ İslamâ*, 199) Kararını uygulamadan önce halledilmesi gereken birkaç sorun vardır. Bu sorunlar hallolduğunda, Şecerüddür tahtın tek sultanı olmuş demektir. Şecerüddür, öncelikle Melik Muizz'e taht ortağı olan Melik Eşref Musa'yı azlettirir. (*Vâ İslamâ*, 197) Ardından Melik Muiz'in has adamı Kutuz'a Farisuddin Aktay'ı öldürtür. (*Vâ İslamâ*, 204) Melik Muiz'le evlenirler fakat mutlu günler çok sürmez. Şecerüddür, Melik Muiz'in hanımından boşanmasını ister ve oğlunu tahta varis bırakma hazırlıklarından da rahatsız olur. Melik Muiz ise tahtta Şecerüddür'ün gölgesinde kalmayı ve önceki hanımını boşamayı istemez. Oğlunu da kendisinden sonra tahta varis bırakmak ister. (*Vâ İslamâ*, 209) Şecerüddür ve Melik Muiz birbirlerine düşman kesilirler ve çözümü Eyyubî hanedanından birisi ile akrabalık kurmakta bulurlar. Bu maksatla Şecerüddür, Melik Muiz'in kellesi ve Mısır karşılığında Şam Sultanı Nasır'a gizlice evlenme teklif eder. Melik Muiz de Musul Sultanı Bedreddin Lülü'nün kızına dünürcü yollar. (*Vâ İslamâ*, 210) Şecerüddür, Melik Muiz'i öldürmek üzere bir plan yapar. Şecerüddür eşi Melik Muiz'i barışmak için saraya davet eder ve adamlarına banyoda Melik Muiz'i öldürtür. Faillerin ortaya çıkarılmasından sonra Şecerüddür yakalanır. Melik Muiz'in hanımı, Şecerüddür'ü cariyelerine kuru dallarla dövdürerek öldürtür. Şecerüddür'ün cesedi kalenin surlarından hendeğe atılır. Birkaç gün sonra

hendekten alınıp defnedilir. (*Vâ İslamâ*, 212) Şecerüddür: gözünü iktidar hırsı bürümüş, iktidar uğruna her şeyi yapabilecek tehlikede güvenilirmez ve hırsının kurbanı olmuş birisini temsil etmektedir. Kontrolsüz hırs, insana dönüşü olmayan hatalar yaptırabilir.

Diğer Karakterler

Muhammed Harzemşah (Alâeddin Muhammed bin Tekiş)

Celaleddin Harzemşah'ın babasıdır. Romanda fiilen yer almaz. Kurgusal bir kişiliğe sahiptir. Romandaki haliyle hatırlanmış kişi de denebilir.¹¹⁹ Kahramanların geriye dönüşlerinde-maziye ele alırken- bahsi geçer. Romanın hemen başlangıç kısmında Celaleddin ve damadı Memdud, ülkenin durumunu değerlendirirken kendisinden bahsederler. Muhammed Harzemşah cesur, şedit, etkileyici ve tavizsiz bir liderdir. Emri altında yüzbinlerce askere sahiptir. (*Vâ İslamâ*, 6) Moğollar karşısında mağlubiyete uğramış, ülkesinin topraklarını kaybetmiş, ıssız bir adada tek başına ölmüştür. (*Vâ İslamâ*, 6) Eşi Terken Hatun ve ailesinin birçok kadını Moğollara mağlup olduktan sonra Moğolların cariyesi haline gelmiştir. (*Vâ İslamâ*, 5) Celaleddin Harzemşah'ın çocukları Mahmut ile Cihad'ı kaybettikten sonra geçirmiş olduğu ruhi bunalım neticesinde ortaya çıkan hayali diyaloglarda babası Muhammed Harzemşah fiilen yer alır. Romana göre Celaleddin Harzemşah'ın hayali diyaloglarında Muhammed Harzemşah, Celaleddin'in Ahlat'ı işgal ederken yaptıklarından dolayı kendisinden utanan ve onun evlatlığından Allah'a sığınan biridir. (*Vâ İslamâ*, 76)

Prens Memdud

Celaleddin Harzemşah'ın amcaoğlu ve kız kardeşi Cihan Hatun'un eşidir. Kutuz'un babasıdır. Romanın ilk bölümünde yardımcı kişi olarak bulunur. Celaleddin Şah'ı Moğollarla savaşmaya teşvik eder ve ona savaş hazırlıklarında yardımcı olur. (*Vâ İslamâ*, 6, 8, 19) Romanda bir komutan, idareci ve oğlunun iktidar kurbanı olacağından endişelenen bir babayı temsil eder. (*Vâ İslamâ*, 14, 15, 16) Memdud, Harzemşahlar Herat'ta Moğollarla savaşınca ağır bir şekilde yaralanır ve ölür. (*Vâ İslamâ*, 19)

¹¹⁹ “Kurgusal kişi, genelde ya da o anda gerçekliği olmayan ama insani özellikler taşıyan tasarlanmış, tasavvur edilmiş, hatırlanmış kişidir.” Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara 2004, 167.

Ayşe Hatun

Celeleddin Harzemşah'ın eşidir, Gülnar'ın annesidir. Romanda somut olarak yer almaz. Hatırlanmış kişi olarak romanda bulunur. (*Vâ İslamâ*, 15, 20, 28)

Cihan Hatun

Celeleddin Harzemşah'ın kız kardeşi, Memdud'un eşi ve Kutuz'un annesidir. Romanda somut olarak yer almaz. Hatırlanmış kişi olarak romanda bulunur. Cihan Hatun, romanda evladının iktidar kaygısına kurban gitmesini istemeyen, evladı için endişelenen anne olarak yer alır. (*Vâ İslamâ*, 20, 28)

Selame

Romanda Harzemşah hanedanına Muhammed Şah devrinden beri hizmet eden Hint kökenli, sadık, güvenilir, güngörmüş, bilge bir hizmetkârdır. Mahmut ile Cihad'ı Moğolların eline düşmekten kurtaran kişidir. (*Vâ İslamâ*, 28) Selame, Lahor'da çocukları sağ salim Celeleddin Şah'a teslim eder. (*Vâ İslamâ*, 33) Mahmut ve Cihad'ın bakımından sorumludur. Çocuklara dedeleri Muhammed Harzemşah'ın Moğollarla yaptığı savaşları anlatır. (*Vâ İslamâ*, 58) Celeleddin Şah, Ahlat'ın işgalinden dönerken Mahmut ve Cihad'la birlikte yaşlı hizmetkâr Selame de kaçırılır. (*Vâ İslamâ*, 68, 80) Kaçırıldıkları Şitar dağında çocuklar bir köle tacirine satılır fakat tacir, Selame'yi almak istemez. (*Vâ İslamâ*, 87) Çocuklardan ayrı bırakılan Selame, çocuklardan ayrılmadan önce kendilerine tavsiyelerde bulunur. Başlarına gelen musibetin etkisiyle ne yapacaklarını bilemeyen çocukları teselli eder, onlara umut aşılar, yaşadıkları musibetlerin geçici olduğundan bahseder. Efendilerine itaat etmeleri gerektiği ve asıl isimlerini, soylarını kimselere anlatmamalarını tembihler. (*Vâ İslamâ*, 85) Burada yazarın, kurgusunu Yusuf kıssasından esinlenerek ve bu kıssa paralelinde oluşturduğu kanaatine varıyoruz. (*Vâ İslamâ*, 85) Yazar, Selame'nin ağzıyla esir edilen ve köle olarak satılacak olan Mahmut'un, Yusuf (a.s) gibi sultan olacağını alenen söylemektedir. Selame, çocuklar götürüldükten sonra bir hücreye kapatılır. Hücrede bir iç muhasebe yapar. Selame'nin bu iç muhasebesi, bizlere Selame'nin burada kendi karakterinden çok yazarın sözcülüğünü yaptığını hissettirir.

Ömrünü hizmetkârlık ve kölelikle geçirmiş olan Selame, Harzemşahlar hanedanında nice savaşlar, nice musibetler yaşamış olmalı. Köleliği sorgulamak için Sultan çocukları olan Mahmut ve Cihad'ın kaçırılmalarını beklemesi çok anlamlı gelmiyor. Üstelik kölelik nasıl Sultan çocukları için kabullenilemeyecek bir durum ise sıradan kimseler için de aynı derecede kabullenilemez bir durumdur diye düşünüyoruz. Yazar burada köleliği sorgular:

“... *Sırf hayatta kalabilmeleri, sofranın atıklarından ve şerbetlerin kalanlarından mahrum edilmemeleri için bunun kendi hayır ve saadetlerinin icabı olduğu nasıl söylenebilirdi?*” (*Vâ İslamâ*, 88)

Yaşlı Selame, hayatı sorgulayarak, yemeden içmeden bu şekilde bir kaç gün daha yaşar. Efendisi Celeleddin Harzemşahın öldürüleceği yerin yakınlarında, şiddetli bir humma sonrası ölür. (*Vâ İslamâ*, 89) Üzerindeki elbiseleri kefen yapılarak gömülür. (*Vâ İslamâ*, 90) Selame, romanda sadık, bilge bir saray hizmetkârını temsil eder.

Seyis Seyrun

Harzemşah hanedanının veliahtı olan Mahmut'un atının bakımını yapan, Mahmut'un atlı gezintilerinde kendisine nezaret eden seyisidir. Mahmut'a at biniciliğinde yardımcı olur. (*Vâ İslamâ*, 42) Romanda Mahmut'un Moğollarla savaşma arzusu ile çıktığı hayali macerası ile okuyucunun karşısına çıkar. Mahmut'u kontrol etmede yetersiz olduğu görülür. (*Vâ İslamâ*, 42, 49) Mahmut'u yara düşmesine mani olup, hayatını kurtarır. (*Vâ İslamâ*, 49, 51) Seyrun, Celeleddin Şah'ın ülkesini geri almak için Hindistan'dan çıkışında Selame ile birlikte Mahmut ve Cihad'ın hizmetine bakmaktadır. (*Vâ İslamâ*, 61) Mahmut ve Cihad'ın kaçırılması esnasında da onlarla birlikte. Çocukları kaçıranlara direndiği için öldürülür. (*Vâ İslamâ*, 68) Seyis Seyrun, Sultan çocuklarının hizmetine bakan saray hizmetkârını temsil etmektedir.

Şeyh Ganim el-Makdisî

Kutuz ve Gülnar'ı Halep'teki köle pazarından satın alan Şam ahalisinin eşraflarından biridir. (*Vâ İslamâ*, 103) Şeyh Ganim, ağarmış saçı ve sakalı ile vakur görünümlü, varlıklı, asil bir kimsedir. (*Vâ İslamâ*, 96) Şeyh Ganim, iyi kalpli, yardımlaşmayı seven, ilim meclislerine katılmaktan zevk alan bir yapıya sahiptir. Musa

isimli, kötü ahlaklı bir çocuğu vardır. Oğlunu istediği gibi yetiştiremez ve oğluna söz geçiremez. Hayırlı bir evlat hasretini oğluya gideremediğinden içinde kalan uhdeyi köle pazarında satın alacağı çocukla gidermek ister. Bu gaye ile gittiği köle pazarında Kutuz ve Gülnar'ı satın alır. Kutuz ve Gülnar'ı öz çocukları gibi sever ve onların eğitim ve bakımına büyük ilgi gösterir. (*Vâ İslamâ*, 103-104) Şeyh Ganim, Kutuz'a hususi kasasının anahtarlarını emanet edecek kadar güvenir. Köşkün mali giderlerini sevk sorumluluğunu Kutuz'a verir. (*Vâ İslamâ*, 106) Şeyh Ganim ağır bir hastalığa yakalanır. Kutuz ve Gülnar büyüyüp birer genç olduklarında kendilerine mülkünün bir kısmını ve eğer evliliklerine ömrü vefa etmezse azat edilmelerini resmen vasiyet eder. (*Vâ İslamâ*, 106) Şeyh Ganim, hastalığının artması sonucu vefat eder. (*Vâ İslamâ*, 107) Şeyh Ganim, romanda kötü evlada sahip ve bu durum karşısında çaresiz kalan, iyi kalpli, yardımsever, fakirlere ihsanda bulunan bir babayı temsil eder.

Musa

Şeyh Ganim el-Makdisî'nin tek evladı ve oğludur. Ailesinin bütün çaba ve gayretlerine rağmen ailesinin istediği bir şekilde yetişmemiştir. İçkiye, eğlenceye düşkün kötü arkadaşlara sahip, kötü ahlaklı birisidir. (*Vâ İslamâ*, 103, 106) Musa, babasının güvenini kazanmış olan Kutuz'u kıskanır, harçlığını Kutuz'un elinden teslim alması ağrına gider. Gülnar'a musallat olur fakat istediği karşılığı bulamaz. Annesine cefa eder. (*Vâ İslamâ*, 106-109) Musa, babası vefat edince babasının vasiyetini bir hile ile bozar ve Gülnar'ı Mısır'lı bir tacire satarak Kutuz ile Gülnar'ı birbirlerinden ayırır. (*Vâ İslamâ*, 109) Gülnar'dan ayırdıktan sonra Kutuz'u rahat bırakmaz ona sürekli eziyet eder. (*Vâ İslamâ*, 113, 116) Kutuz, Şeyh İbn Zaim'in hizmetine girdikten sonra romanın sonuna kadar Musa'nın akıbetini bilmiyoruz. Romanın sonlarında Kutuz Mısır'a sultan olunca Efendisi Şeyh Ganim'in ailesini sordurur. Musa'nın babasının mirasını yiyip tükettiğini ve fakir düştüğünü öğrenir. Kutuz, Musa'nın durumunu öğrenince Şam valisine talimat vererek Musa'ya yoksulluk maaşı bağlatır. (*Vâ İslamâ*, 274) Musa, romanda ahlaksız, içkiye, eğlenceye düşkün, müsrif, her türlü kötülüğe meyyal, anne babasına rahat vermeyen hayırsız bir evladı temsil etmektedir.

Hacı Ali Ferras

Kutuz'un yakın dostu ve Kutuz'a düşkün olan, ferasetli ve sezgileri kuvvetli birisidir. Şeyh İbn Zaim'in hizmetkârıdır. Hacı Ali, Kutuz'un Harzemşah soyundan olduğunu ve Musa'nın elinde zulüm gördüğünü efendisi Şeyh İbn Zaim'e bildirerek kendisinden Kutuz'u hizmetine almasını söyler. Şeyh İbn Zaim hizmetkârı Hacı Ali'nin isteğini kabul eder. Kutuz'u satın alarak efendisi Musa'nın zulmünden kurtarır. (*Vâ İslamâ*, 119) Hacı Ali, Gülnar'dan ayrılan Kutuz'u çarşı pazarlara, ilim meclislerine götürerek teselli etmeye çalışır. (*Vâ İslamâ*, 122) Kutuz'u Şeyh İbn Zaim adına Mısır Sultanı Eyyub'a satan aracı da Hacı Ali'dir. (*Vâ İslamâ*, 149) Hacı Ali son olarak romanda, Kutuz Mısır Sultanı olup Moğolları hezimete uğrattıktan sonra Şam'da ziyaret eden Kutuz, kendisine iyilik ve ikramda bulunup hilat¹²⁰ giydirirken okuyucunun karşısına çıkar. (*Vâ İslamâ*, 274) Bundan sonra Hacı Ali'nin akıbetinin ne olduğu bilinmiyor. Hacı Ali romanda iyi ve sadık bir hizmetkâr, kötü günde imdada yetişen, güvenilir ve yakın bir dostu temsil eder.

Şeyh İbn Zaim

Şam'ın zengin eşraflarındandır. Dürüst, iffetine düşkün, dini konularda ihlâs sahibi ve gayretli biridir. Fakirlere sürekli yardımda bulunan cömert bir zengindir. Dinine ve vatanına düşkün bir kimsedir. (*Vâ İslamâ*, 125) Şeyh İbn Zaim, Kutuz'u hizmetine alarak Musa'nın zulmünden kurtaran kimsedir. (*Vâ İslamâ*, 119) Kutuz İbn Zaim'in hizmetine girince, Şeyh İbn Zaim vasıtasıyla Şeyh İzzeddin İbn Abdisselam ile tanışır. Şeyh İbn Zaim, Kutuz'un sultanlığa doğru giden hayat hikâyesinin siyaset ve ilim kapısıdır diyebiliriz. Şeyh İbn Abdisselam'ın en büyük destekçilerinden ve yakın dostlarından. İbn Zaim, Şeyh İbn Abdisselam'ın lideri olduğu siyasî islah hareketi için malıyla canıyla mücadele eder durmadan çalışır. (*Vâ İslamâ*, 124) Şeyh İbn Abdisselam, Şam'da yürüttüğü siyasî faaliyetlerden dolayı tutuklanınca en büyük destekçisi olan Şeyh İbn Zaim de tutuklanır. Mallarına el konularak yüklü bir para

¹²⁰Sözlükte "elbisesini çıkarmak, üzerinden çıkardığı elbiseyi başkasına vermek" anlamına gelen hal' kökünden türeyen hila't, terim olarak halifeler ve hükümdarlar tarafından taltif etmek ve şereflendirmek amacıyla devlet adamlarına ve diğer bazı kişilere giydirilen değerli elbiseyi ifade eder. Dârutturâzlarda sanatkârane sırma işlemlerle, özellikle şerit halinde süslenmiş olan hükümdarın isim veya alâmetini taşıyan kaftanlar (tırâz) hükümdar tarafından taltif amacıyla birine hediye edildiğinde hil'at adını alırdı. Mehmet Şeker, "Hil'at", *DİA*, c. XVIII, 22-25.

cezasına çarptırılır. Şeyh İbn Zaim sevenlerinin çokluğu nedeniyle içerde çok tutulmaz ve salıverilir. (*Vâ İslamâ*, 139) Şam Sultanı İsmail Haçlılarla birlikte Mısır ordusuna saldırınca Şeyh İbn Zaim'in savaştaki yardım ve taktiği ile Mısır ordusu savaşı kazanır. (*Vâ İslamâ*, 143, 146) Şeyh İbn Zaim, Kutuz'u Mısır Sultanına satarak Kutuz'un sultanlık yolundaki hedefine ulaşmasına yardımcı olur. (*Vâ İslamâ*, 149) Şeyh İbn Zaim, Kutuz Mısır'a gittikten sonra kendisinden hizmetkârı Hacı Ali vasıtasıyla haber alır. Bazen kendisi de Kutuz'a mektup yazar. Kutuz Sultan olduğunda kendisine tebrik mektubu gönderir. Şam ve civarının haberlerini de Kutuz'a mektupla iletir. (*Vâ İslamâ*, 261) Şeyh İbn Zaim, Mısır ordusu Şam civarında karargâh kurunca, Sultan Kutuz'u ziyarete gider ve Sultan Kutuz'la hasret giderir. (*Vâ İslamâ*, 261) Sultan Kutuz, Şeyh İbn Zaim'in Moğollar ve Şam Sultanı İsmail tarafından el konulan malları kendisine iade eder. (*Vâ İslamâ*, 274) Romana son verilirken Şeyh İbn Zaim'in Melik Muzaffer Kutuz'un mektubuna binaen yazdığı cevap mektubuyla son verilir. Bu mektupta Şeyh İbn Zaim, Melik Muzaffer Kutuz'a asıl ismini, soyunu ifşa etmesine gerek olmadığını asıl önemli olanın isimler değil yapılan iş ve icraatlar olduğunu beyan eder. (*Vâ İslamâ*, 281) Şeyh İbn Zaim, romanda İslamî bir davaya, siyâsî bir harekete ömrünü adanmış, bu dava uğrunda malıyla canıyla mücadele veren zengin bir Müslümanı temsil eder.

Emir İzzeddin Aybek Salihî

Mısır Sultanı Necmeddin Eyyub'un memlûkudur. Müstebit ve otoriter bir şahsiyet değildir. Namusuna düşkün ve utangaç bir mizaca sahiptir. (*Vâ İslamâ*, 184) Dindar, dürüst, güvenilir, ihlaslı ve vefalı birisidir. (*Vâ İslamâ*, 193) Kutuz, Şeyh İbn Zaim tarafından Mısır Sultanına satılınca Sultan kendisini zengin memlûğu olan Emir İzzeddin Aybek'e hediye eder. (*Vâ İslamâ*, 151) Necmeddin Eyyub'un ölümü üzerine tahta geçen oğlu Turan Şah öldürülünce, Hanım Sultan Şecerüddür tahta geçer. Emir İzzeddin Aybek'i de atabey olarak seçtirir. (*Vâ İslamâ*, 167-178) Mısır tahtında bir kadının oturmasına Bağdat halifesinin itirazı üzerine Hanım Sultan Şecerüddür, Emir İzzeddin Aybek lehine tahttan çekilir. (*Vâ İslamâ*, 179) Emir İzzeddin Aybek, Emir Farisuddin Aktay Cemdarî'nin taht mücadelesindeki en büyük rakibidir. Emir İzzeddin Aybek'in tahtı bu kadar kolay ele geçirmesi muhaliflerini rahatsız eder ve tahtta Eyyubî hanedanından birinin olması gerektiği söylenir. Bunun üzerine Melik Mesut oğlu Musa

Melik Eşref lakabıyla tahta ortak edilir. (*Vâ İslamâ*, 181) Şecerüddür'e âşıktır ve kendisine talip olur. (*Vâ İslamâ*, 183, 187) Farisuddin Aktay da Şecerüddür'e talip olur. (*Vâ İslamâ*, 188) Hanım Sultan Şecerüddür'ün isteği üzerine Melik Eşrefi tahttan azleder ve rakibi Farisuddin Aktay'ı öldürtür. (*Vâ İslamâ*, 197, 202, 204) Emir İzzeddin Aybek, nihayetinde Hanım Sultan Şecerüddür ile evlenir. (*Vâ İslamâ*, 206) Hanım Sultan'ın iktidarı önünde hiçbir engel kalmamıştır. Emir İzzeddin Aybek evlendikten sonra Hanım Sultanın iktidara müdahale etmesine razı olmaz. Hanım Sultan da iktidarı İzzeddin Aybek'e bırakmak niyetinde değildir. Hanım Sultan, Emir İzzeddin'in önceki hanımını boşamasını ve tahta oğlunu varis bırakmak için hazırlık yapmamasını ister. Emir İzzeddin, Şecerüddür'ün bu isteğini kabul etmez. Birbirlerinden kurtulmak için farklı yollara başvururlar. Hanım Sultan, gizlice Şam Sultanı Nasır'a, Emir İzzeddin'in kellesi ve Mısır karşılığında kendisiyle evleneceğini bildirir. Emir İzzeddin de Musul Sultanı'nın kızına talip olur. Birbirlerine düşman kesilirler. Hanım Sultan bir plan hazırlayarak Emir İzzeddin Aybeki öldürmek ister. Emir İzzeddin'i barışmak için Cebel kalesine davet eden Hanım Sultan Melik Muiz Emir İzzeddin Aybek'i öldürtür. Melik Muiz Emir İzzeddin, Hanım Sultanın iktidar hırsının kurbanı olur. (*Vâ İslamâ*, 211-212) Şecerüddür'e olan aşkı Şecerüddür'ü tanıyamayacak kadar gözlerini perdeleyen Emir İzzeddin Aybek, Şecerüddür'ün taht için kendisini öldürebileceğine ihtimal vermez kendisini sevdiğine inanır. Melik Muiz Emir İzzeddin Aybek Salihî romanda kolay aldanan, iyi niyetli, zaaflarına yenik düşen, zaaflarının kurbanı olan birini temsil etmektedir.

Emir Farisuddin Aktay Cemdarî

Emir İzzeddin Aybek'in taht mücadelesindeki en büyük rakibidir. Rükneddin Baybars el-Bandaktarî'nin hoşdaşdır. Romanda taht için verdiği mücadele ve çekişmelerle yer alır. Savaşçı, cesur, mert ve yiğit bir kimsedir. (*Vâ İslamâ*, 196) Tahta sahip olabilmek için Hanım Sultan Şecerüddür'e talip olur. Şecerüddür, Emir Aktay'ın Şam Sultanı Nasır'ın orduları Mısır'ı tehdit ediyorken teklifine net bir cevap veremeyeceğini bildirir. (*Vâ İslamâ*, 196) Emir Aktay da Şecerüddür'ün gönlünü fethetmek için Şam'a defalarca sefer düzenler. (*Vâ İslamâ*, 196) Nasır sorunu hallolmuştur fakat Şecerüddür, Emir Aktay'ı ve Emir İzzeddin'i karşı karşıya bırakır ve

bu durum Emir Aktay ile Emir İzzeddin arasındaki husumetin körüklenmesine sebep olur. (*Vâ İslamâ*, 196)Şecerüddür'ün net olmaması Emir Aktay'ı, tahtı ve Şecerüddür'ü ele geçirebileceği konusunda umutlandırır. Şecerüddür diğer yandan Emir İzzeddin'e teklifini kabul ettiğini ve düğün hazırlıklarına başlamasını bildirir. Şecerüddür'ün sözüne uymayacağını anlayan Emir Aktay, onlardan intikam almak ister. Emir Aktay, Memlûk emirlerini tehdit ederek mevcut sultanı ve idareyi saymama, hiçbir emre itaat etmeme kararı alır. Ardından Eyyubî hanedanından olan Hama Sultanının kızıyla evlenerek Şecerüddür'ü Cebel Kalesinden indirmek ister. (*Vâ İslamâ*, 200) Bu gelişmeler üzerine işin ciddiyetini ve tehlikeyi fark eden Hanım Sultan Şecerüddür Emir Aktay'ı ortadan kaldırmayı düşünür ve bir plan hazırlar. Plana göre Emir Aktay'ın istekleri kabul edilecek, Emir Aktay kendilerine muhalif olmayacaklarına inandırılacak. Uygun bir zamanda Emir Aktay kaleye çağrılıp ortadan kaldırılacak Emir Aktay'ı ortadan kaldırma işini Kutuz üstlenir. Baybars ve Emir Aktay'ın adamları ava çıktıklarında Emir Aktay, kaleye çağrılır. Emir Aktay kendisine bunun tuzak olabileceğini söyleyen hizmetkârlarını dinlemez ve tek başına kaleye gider. Kaleye giden Emir Aktay, kendisini bekleyen Kutuz tarafından öldürülür. (*Vâ İslamâ*, 203-204) Emir Farisuddin Aktay Cemdarî, romanda cesaretinin ve hırsının kurbanı olan bir savaşçıyı temsil eder.

2.7. ROMANA DAİR DİKKAT VE ELEŞTİRİLER

Yazarın, romanında ele aldığı karakterler farklı dönemlerin tarihî şahsiyetleri olması hasebiyle roman uzun bir dönemi ve geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Harzemşahlar Devletinden- Muhammed Harzemşah,¹²¹ Eyyubîlere, Eyyubîlerden Memlûklere- Seyfüddin Kutuz el-Melik el-Muzaffer'e¹²²kadar uzanan bir dönemi kapsamaktadır. Dolayısıyla roman olaylar unsuru olarak her ne kadar önsözünde geçtiği üzere Faraskor ve Aynicâlût Savaşlarını esas alsada ele aldığı dönem ve olaylar itibari

¹²¹ “Otrar katliamı 1218 sonlarında olmuştu. 1219 nihayetine doğru Moğollarla İslam Dünyası arasında ölüm-kalım savaşı başladığı zaman...” Kafesoğlu, 242. Yazar, romanına Harzemşahlar- Alâeddin Muhammed bin Tekiş döneminden bahsederek başlar. Dolayısıyla biz de yukarıdaki tarihi yani Harzemşahların yıkılmaya başladığı dönemi yazdık.

¹²² “16 Zilkade 658/24 Ekim 1260” Yiğit, 39. Romanın asıl kahramanı Kutuz olduğu için Baybars'ın değil, Kutuz'un tarihini yazdık.

ile oldukça zengindir. Asıl kahraman Kutuz dışında tarihte yer edinmiş önemli şahsiyetler ele alınmıştır: Alâeddin Muhammed bin Tekiş, Celaledin Şah, Salih Necmeddin Eyyubî, İzzeddin Aybek Salihî, Şecerüddür, Rükneddin Baybars el-Bandaktarî, Cengiz Han.

Romanda yazarın hayata bakış tarzı, kendini karakterlerin iç monologlarıyla ele verir ve değişmez. Genel olarak aynı çerçevede aktarılır. Taht mücadelesi uğruna yaşananları, hanedan fertlerinin katlini, hapsini anlamsız bulur ve okuyucunun da bunu sorgulamasını ister. Bu düşüncelerini de birçok karakterin diliyle aktarır. Memdud, hanımının erkek çocuğu doğurması ihtimaline karşı kaygılanır çünkü münecim sultanlığın, yakında hanedanda doğacak bir çocukla devam edeceğini söyler. Yazarın bu tarzına romandan birçok örnek sunabiliriz.

“Memdud, sultanların soylarının devam etmesi ve saltanatlarının payidar kalması için nasıl hırslı ve tehlikeli olduklarını iyi bilirdi. Onlar bu maksatla kendilerine en yakın insanları hatta hısımlarını dahi ortadan kaldırmakta bir sakınca görmez ve onlara acımazlar.” (Vâ İslamâ, 14)

Celaledin Şah Moğollarla savaşı sonucu ailesinin çoğunu kaybeder.

“İnsanları idare etmeye, sultanlığın sıkıntılarını çekmeye devam etmenin ne anlamı kalmıştı?” (Vâ İslamâ, 27)

“Hayat denen sahada bu acı ve trajediler asırlar boyunca tekrar tekrar yaşanacaktır. Şu yaşlı dünya da asla kimseye yar olmayacak taht ve değersiz bir servet için niceleri babalarını, kardeşlerini, kardeş çocuklarını, amcalarını veya amca çocuklarını öldürecektir.” (Vâ İslamâ, 36)

Melik Muiz, Şecerüddür ile evlenmek için tahtta bulunan küçük sultan Melik Eşrefi azleder. Burada yazar, araya anlatıcı olarak girer:

“Küçük sultan, kendisini niçin tahta oturttuklarını bilmediği gibi sonra neden hapsedtiklerini de bilmiyordu. O, tahta oturmayı hak edecek bir iş yapmadığı gibi, hapse atılmasını gerektirecek bir suç da işlememişti.” (Vâ İslamâ, 197)

Eşi Gülnar'ı kaybeden Kutuz :

“İktidar: bir yığın sorumluluk, kaygı, hasetçi ve tamahkârların oyunları arasında ayakta kalmaktan başka neydi?” (Vâ İslâmâ, 264)

Kölelikle ilgili eleştirilerini, Mahmut ve Cihad köle tacirleri tarafından götürüldüğü zaman Selame'nin iç monologuyla aktarır:

“Bu hayatta kalma hırsı nedendi? Kişi şeref ve hürriyetini yitirdikten, alınıp satılan bir metaya dönüştükten sonra hayatın ne kıymeti olabilirdi? ... Sırf hayatta kalabilmeleri, sofranın artıklarından ve şerbetlerin kalanlarından mahrum edilmemeleri için bunun kendi hayır ve saadetleri icabı olduğu nasıl söylenebilirdi?” (Vâ İslâmâ, 88)

Bâkesîr, Müslüman bir yazar olarak kaleme aldığı eserlerini İslamî unsurlar çerçevesinde şekillendirir. “Vâ İslâmâ” isimli romanının ön sözünde verdiği ayet

*“De ki eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, zevceleriniz, kabileniz, kazandığınız mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden meskenler size Allah'tan, Resulünden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevimli ise artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin! Çünkü Allah, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.” (Vâ İslâmâ, 3)*¹²³

Bizlere romanın ana hatlarıyla muhtevasını ve vereceği mesajı sunar. Cihad ayeti ile başlayan roman, İslam toplumunu uyandırmayı ve yeniden bir cihad ruhu oluşturmayı hedeflemektedir. Bu ayetin haricinde birçok ayet Kur'an-ı Kerimden direkt olarak iktibas edilmiş zaman zaman da ayetlere telmih yapılmıştır.

İktibas Edilen Ayetler

*“Gerçekten zorlukla beraber, bir kolaylık vardır. O halde boş kaldığın zaman hemen başka bir işe yorul! Ve artık ancak Rabbini arzula!” (Vâ İslâmâ, 9)*¹²⁴

*“De ki Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden de mülkü çeker alırsın! Dilediğini aziz edersin, dilediğini de zelil kılarırsın! Her hayır elindedir! Şüphesiz ki sen, her şeye hakkıyla gücü yetensin!” (Vâ İslâmâ, 125, 126)*¹²⁵

¹²³Tevbe: 9/24.

¹²⁴İnşirah: 94/6, 7, 8.

“Onlara karşı gücünüzün yettiği her kuvvetten ve bağlanıp beslenen atlardan hazırlayın; bununla Allah’ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin kendilerini bilmediğiniz, Allah’ın onları bildiği diğer kimseleri korkutursunuz. Hem Allah yolunda her ne şey sarf ederseniz, karşılığı size tam olarak verilir ve siz haksızlığa uğratılmazsınız.” (Vâ İslamâ, 130)¹²⁶

“...İçinizden kim onları dost edinirse, artık şüphesiz o, onlardandır...”(Vâ İslamâ, 131)¹²⁷

“...O lamba bir cam içindedir. O cam da, sanki inciden bir yıldızdır; bu lamba, ne doğuya ne de batıya nispeti olmayan mübarek bir ağaçtan, zeytin ağacından yakılır; onun yağı, nerede ise kendisine ateş değmese bile ışık verecek!” (Vâ İslamâ, 195)¹²⁸

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahret gününe iman etmeyen, Allah ve resulünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini din edinmeyen kimselerle, zelil bir hale düşmüş kimseler olarak kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın!”(Vâ İslamâ, 232)¹²⁹

“Eğer (cihada)çıkılmak isteselerdi, elbette onun için bir hazırlık yaparlardı.; fakat Allah onların (cihada) çıkmaya kalkmalarını çirkin gördü de onları alıkoydu. ”Oturanlarla beraber oturun denildi.” Eğer içinizde (savaşa) çıkmış olsalardı, size bozgunculuktan başka bir şey arttırmazlardı ve sizi fitneye düşürmek isteyerek aranızda koşarlardı. İçinizde onları can kulağıyla dinleyecek olanlar da var. Allah ise, o zalimleri çok iyi bilendir. And olsun ki(onlar) daha önce fitne çıkarmak istemişler ve sana birtakım işler çevirmişlerdi; nihayet hak geldi ve onlar (bundan) hoşlanmayan kimseler oldukları halde Allah’ın emri galip geldi.”(Vâ İslamâ, 241)¹³⁰

¹²⁵ Âl-i İmrân: 3/26.

¹²⁶ Enfâl: 8/60.

¹²⁷ Mâide: 5/51.

¹²⁸ Nûr: 24/35.

¹²⁹ Tevbe: 9/29.

¹³⁰ Tevbe: 9/46, 47, 48.

“Ey iman edenler eğer siz Allah’a yardım ederseniz. O da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit kılar.”(Vâ İslamâ, 258)¹³¹

“...Nice az (sayıda) topluluk, çok (sayıda) cemaate Allah’ın izniyle galip gelmiştir. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir.”(Vâ İslamâ, 258)¹³²

“Sakın Allah yolunda öldürülenleri ölümler sanma! Bilakis hayattadırlar, Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar. Allah’ın kendilerine ihsanından verdiği şeylerle sevinirler ve arkalarından kendilerine katulamayanları. ”Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun olmayacaklardır” diye müjdelemek isterler!”(Vâ İslamâ, 259)¹³³

Telmihte bulunulan Ayetler

Memdud müneccimin kehanetine: “Gaybı yalnız Allah bili be adam!” diyerek karşı çıkar. (Vâ İslamâ, 12, 13)

“Gaybın anahtarları O’nun katındadır; onları ancak O bilir. Karada ve denizde ne varsa bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin; ne yerin karanlıklarında bir dâne, ne yaş ne de kuru yoktur ki, apaçık bir kitap’ta bulunmasın!”¹³⁴

“De ki: Göklerde ve yerde, gaybı Allah’tan başka kimse bilemez...”¹³⁵

Celeddin Şah ailesini de kaybettiği savaştan sonra yazar: “Şaşılasi insan ne kadar da cahil bir varlıktı!” zihninden geçirdiği düşünceleri aktarır. (Vâ İslamâ, 36)

“Muhakkak ki biz emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik de onu yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular; insan ise onu yükleniverdi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.”¹³⁶

Romanda verilen savaş sonrası sahne Nuh kıssasındaki tufanı andırır. Burada kurgu ile ayetlerin paralelliğine dikkat edelim!

¹³¹Muhammed: 47/7.

¹³² Bakara: 2/249.

¹³³Âl-i İmran: 3/169, 170.

¹³⁴En’âm: 6/59.

¹³⁵Neml: 27/65.

¹³⁶Ahzâb:33/72.

Savaşı kaybeden kral, Minye Tepesi'ne sığınırken "Dağa sığınacağım, o beni ölümden koruyacaktır" demişti.

Fakat Müslümanlar aynı fikirde değillerdi: "Bugün, Allah'ın merhamet ettikleri dışında hiç kimse O'nun emrinden kurtulamayacaktır!"

...Gökten bir nida işitildi: "Ey savaş meydanı! Naaşları yut! Ey ölüm seması! Kan yağıdırmaya son ver!"

Allah'ın emri yerine getirilmiş ve İslam gemisi bir kez daha sağ salim zafer dağına inmişti ve "Defolası zalimler!" denildi." (*Vâ İslamâ*, 175)

Kur'an-ı Kerim'de yer alan Nuh kıssasına baktığımızda aynı sahnenin helâk sahnesi olarak yer aldığını görürüz.

"(Nuh'un oğlu:)Beni sudan muhafaza edecek bir dağa sığınacağım" dedi. (Nuh:) "Bugün (Allah) merhamet ettiği kimse müstesna, Allah'ın emrinden koruyucu kimse yoktur!" dedi. Ve aralarına dalga girdi de boğulanlardan oldu. Nihayet (vakti geldiğinde): "Ey yer! Suyunu tut! Ey gök!(Sen de yağmurunu)tut! Denildi. Su çekildi, iş bitirildi, (gemi) Cûdi (dağının) üzerine oturdu ve (Allah'ın rahmetinden uzak olan)zalimler topluluğu helak olsun!" denildi."¹³⁷

Şecerüddür'ün niyetinin kötü olduğunu bilen Kutuz efendisi Emir İzzeddin Aybek'i davete gitmekten alıkoymak ister fakat o gitmekte kararlıdır. Kutuz kendi kendine:

"Demek ki Allah, takdir edilmiş bir emri yerine getirecek." diye hayret eder. (*Vâ İslamâ*, 212)

"Allah'ın kendisi için takdir ettiği bir şey(i yerine getirmekte) Peygambere herhangi bir zorluk yoktur. Bundan önce gelip geçen (peygamber)ler içinde Allah'ın kanunu (böyle)dir. Allah'ın emri ise mutlaka yerini bulan bir kaderdir."¹³⁸

Salatanat naibi Seyfüddin Kutuz, ülkeyi idare edemeyen Melik Mansur'u tahttan indirmesi gerektiğini düşünür:

¹³⁷Hûd:11/43, 44.

¹³⁸Ahzab: 33/38.

“Hatta Yüce Allah, İslam nimeti sayesinde kendilerini o putperestlerden üstün ve kuvvetli kılmişti. Moğol saldırganlığı karşısında metin olmaları ve tatlı canlarını Allah yolunda pahalıya satmaları elbette daha doğru olurdu.”(Vâ İslamâ, 212)

“...Hâlbuki izzet (şeref ve üstünlük) Allah’ındır! Hem peygamberlerinin ve müminlerindir! Fakat münafıklar bilmezler.”¹³⁹

“Gevşemeyin, üzülmeyin! Eğer mü'min kimseler iseniz, en üstün olanlar sizsiniz!”¹⁴⁰

“Şüphesiz ki Allah, Mü'minlerden nefislerini ve mallarını, karşılığında Cennet hakikaten onların olmak üzere satın almıştır...”¹⁴¹

Roman’ın asıl karakterlerinden Gülnar savaş esnasında: “-Müslümanların Sultanı! Koru kendini! Bak ben senden önce cennete gidiyorum!”(Vâ İslamâ, 251) diye haykırır.

“Rabbinizden bir mağfirete ve genişliği, göklerle yerin genişliği gibi olup, Allah’a ve onun peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış bulunan bir Cennete doğru yarışın! Bu, Allah’ın lütfudur! Onu (hikmetine binaen, kendi lütfundan) dilediğine verir. Çünkü Allah, pek büyük ihsan sahibidir.”¹⁴²

Melik Muzaffer Kutuz, Moğol ordusunu mağlup ettikten sonra ordusuna hitaben bir konuşma yapar. Hanımı Gülnar için: “Allah’ın kulu Hanım Sultanınız için de rahmet dileyin. O da rabbine verdiği sözü tutmuş, Onun katındaki güzelliği, Kutuz kulunun yanındaki geçici nimetlere tercih etmiştir!” (Vâ İslamâ, 259)

“Kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinlerden nefsin arzu duyduğu şeylerin sevgisi insanlara süslendi (güzel

¹³⁹Münâfikun: 63/8.

¹⁴⁰ Âl-i İmrân: 3/139.

¹⁴¹Tevbe: 9/111.

¹⁴² Hadid: 57/21.

gösterildi). Bunlar dünya hayatının (geçici) menfaatleridir. Hâlbuki varılacak yerin güzeli Allah katındadır.”¹⁴³

“Şüphesiz ki Allah, Mü’minlerden nefislerini ve mallarını, karşılığında Cennet hakikaten onların olmak üzere satın almıştır. (Onlar) Allah yolunda savaşır, öldürürler ve öldürülürler, (Allah tarafından onlara) Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’an’da (söz verilen bu Cennet, Allah’ın) kendi üzerine hak bir vaattir. Ve Allah’tan daha çok sözünü yerine getiren kim olabilir? Öyle ise yaptığınız bu alış-verişinizden dolayı sevinin! İşte büyük kurtuluş ise ancak budur!”¹⁴⁴

Yazar eserini adeta ayetlerle donatmıştır. Ön sözüne ayetle başladığı eserini birçok yerde doğrudan alıntı yaparak birçok yerde hatırlatmada bulunarak ayetleri eserine yerleştirmiştir.

Gerçek Tarihî Şahsiyetler

Dikkat çeken başka bir husus ise yazarın eserini kaleme alırken gerçek tarihten çok bağımsız kalmamasıdır. Roman karakterlerine baktığımızda; nerdeyse hepsi kurgu değil, gerçek tarihî şahsiyetlerden oluşmuştur. Romanın kurgusunda yer edinen gerçek şahsiyetlerin gerçek hayatta ve gerçek tarihte nasıl kişiliklere sahip olduğunu kısaca ele alalım.

Muhammed bin Tekiş

Harizmşah Alâeddin’in Tekiş’in oğludur. Harzemşahlar onun döneminde en geniş topraklara sahip olmuştur. Döneminin en büyük Müslüman hükümdarıdır. Moğollarla yaşadığı Otrar¹⁴⁵ faciasıyla hükümdarlığının sonunun gelmesine ve Moğolların İslam topraklarını harabeye çeviren istilalara sebep olmuştur.1220 yılında

¹⁴³ Âl-i İmrân: 3/14.

¹⁴⁴ Tevbe: 9/111.

¹⁴⁵ Otrar’da durdurulan kervan sonrasında Moğollarla Harzemşahlar savaşı başlar ve bu savaş Harzemşahların son bulmasına sebep olur. Jean-Paul Roux, *Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu*, (çev: Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, 27.

Moğol takibinden kurtulmak için Abeskun şehri yakınlarda sığındığı bir adada hayatını kaybeder.¹⁴⁶

Celâleddin Harzemşah

Asıl adı Mengubirti olup doğum tarihi bilinmemektedir. Celâleddin devrin geleneğine uyularak ona verilen lakaptır. Babası Hârizmşah Alâeddin Muhammed, annesi Hintli bir cariye olan Ayçiçek Hatun'dur. Moğolların saldırısından kaçarken Meyyâfârikîn civarında Amid dağlarında eşkıya tarafından öldürüldüğü rivayet edilir. Türk-İslam tarihinin en cesur ve bahadır hükümdarlarından biridir. Gürcüler'e ve Moğollar'a karşı mücadelesiyle büyük bir şöhrete kavuşmuş ve İslamiyet'i savunan bir kahraman olarak tanınmıştır. Namık Kemal, Celâleddin Harzemşah adlı piyesinde onu bu özelliğiyle tanıtır.¹⁴⁷

Kutuz

el-Meliku'l- Muzaffer Seyfuddin Mahmut bin Mevdud (Memdud) el-Muizzî. Hârizmşahlar hanedanına mensuptur; Babası Celâleddin Harzemşah'ın amcazadesi, annesi ise kız kardeşidir. Bir savaş sonrasında Moğollar'a esir düşmüş ve Dımaşk'ta sonradan kendisine nispet edildiği Emir İzzeddin Aybek Türkmanî tarafından satın alınıp Kahire'ye götürülür. Üstün zekâsı ve kabiliyetinin yanında cesaretiyle de dikkat çeken ve askeri hiyerarşinin basamaklarını hızlı bir şekilde tırmanan Kutuz, efendisi Aybek'in yerine el-Meliku'l-Muizz sıfatıyla tahta çıkarılmasından sonra saltanat naipliği makamına getirilir. Aybek'in öldürülmesi ve saltanata henüz on beş yaşındaki oğlu el-Meliku'l-Mansur Nureddin Ali'nin geçmesi üzerine "müdebbiru'l-memleke" sıfatıyla devlet yönetimini tamamen ele alır. Aynicâlût savaşında Moğolları hezimete uğratarak İslam dünyasını hatta Moğollar'ın Mısır'ı aldıktan sonra Kuzey Afrika'yı ve İspanya üzerinden bütün Avrupa'yı ele geçirecekleri hesap edilirse Batı dünyasını da korkunç bir tehditten kurtarmış olur. Aynicâlût savaşının ardından Dımeşk'e girer.

¹⁴⁶Abdulkerim Özeydn, "Muhammed b. Tekiş", *DİA*, c. XXX, 581-583.

¹⁴⁷ Aydın Taneri, "Celaledin Harzemşah", *DİA*, c. VII,248-250.

Kahire'ye dönüş yolunda Salahiye'de Bahriye Memlûklerinden Baybars el-Bunduktâti ve arkadaşları tarafından bir av esnasında öldürülür.¹⁴⁸ Cesareti, siyaseti, akli ve dirayeti ile Türk İslam Tarihi'nin mühim simalarından biridir. İslam tarihinin en kritik bir zamanında tahta geçtiği halde, henüz mağlubiyet görmemiş Moğolları müthiş bir hezimete uğratarak, onların yayılışını durdurması, Mısır ve Suriye'yi kurtarması, şüphesiz onun en büyük başarısıdır.¹⁴⁹

İzzeddin Aybek el-Melik el-Muiz

Aslen Türk olan İzzeddin, Eyyubî hükümdarı Salih Necmeddin Eyyub'un Bahri Memlûklerindedir. Necmeddin Eyyub vefatı ve oğlu Turan Şah'ın öldürülmesi sonucunda tahta Şecerüddür geçer. Şecerüddür kendisini atabeku'l-asakir olarak terfi ettirir. Bahri Memlûklerini saltanata götüren Şecerüddür'ün sultanlığına karşı ciddi bir tepki doğması üzerine, Mısır emirleri tarafından Şecerüddür ile evlendirilerek tahta oturur. İlk Memlûk hükümdarı olan İzzeddin Aybek, iç ve dış düşmanlara karşı başarılı bir mücadele verip tahtının temellerini sağlamlaştırır. Müslüman emirler üzerinde nüfuzunu arttırmak isteyen İzzeddin, Musul emiri Bedreddin Lülü'nün kızıyla nişanlanır. Bu durumdan rahatsız olan ve diğer memlûkler üzerinde nüfuz sahibi olan eşi Şecerüddür tarafından öldürtülür. (15 Nisan 1257) İzzeddin hakkında muhtelif rivayetler mevcuttur. Makrizi'ye göre zalim ve kan dökmeye düşkün biridir. İbnü'l-İmad ise onun iffetli, içki kullanmayan, halkın ihtiyacını gidermeye çalışan ve emirlerle iyi geçinmeye gayret gösteren bir hükümdar olduğunu söyler.¹⁵⁰

İbn Abdisselâm

Ebu Muhammed İzzudin Abdulaziz b. Abdisselâm b. Ebi'l Kasım es-Sûlemi ed-Dımaşkî, 577 veya 578 yılında Dımaşk'te doğdu. Beni Sûleym kabilesine mensup olup İzzeddin'in kısaltılmış şekliyle el-İzz ve öğrencisi İbnü'l-Dakikul'id'in verdiği "*Sultanu'l-Ulema*" ve "*Şeyhulislam*" lakaplarıyla da anılmaktadır. Abdusselâm ilim öğrenirken özellikle fıkıh, fıkıh usulü, tefsir, kelam bir ölçüde de tasavvuf alanında

¹⁴⁸ İsmail Yiğit, "Seyfeddin Kutuz", *DİA*, c. XXVI, 500-501.

¹⁴⁹ Yiğit, 40.

¹⁵⁰ Yiğit, 28. (Makrizî, es-Sûlûk, 1 / 2, 404; İbnü'l-İmad, Şezerat, V, 268)

derinleşmiştir. Siyasî meselelerle ilgili verdiği fetva ve hutbelerden dolayı dönemin yöneticileri tarafından hapse atılmış, sürgüne maruz bırakılmıştır. 9 Cemaziyülevvel 660'da Kahire'de vefat ettiği rivayet edilir. İbn Abdusselâm, Suriye ve Mısır'da karışıklıkların olduğu bir dönemde yaşadı. Bir taraftan Haçlılar diğer taraftan içteki ayaklanmalar, itikadî, felsefî tartışmalar, tasavvufî cereyanlar bölgeyi etkisi altında bulunduruyordu. Bu gelişmeler onu siyasetle, kelâmî ve felsefî tartışmalarla meşgul olmaya, bid'atlara ve aşırı görüşlere karşı tavır almaya sevk etti; bu fikrî mücadelesi eserlerine de yansdı.¹⁵¹

Baybars

el-Meliku'z-Zahir Rüknuddin es-Salihi el-Bandakdârî, 620 (1223)'de Kıpçak ülkesinde doğdu. Kıpçak kabilesinden Borçoğlu veya Borlu kabilesine mensuptur. Esir olarak önce Sivas'a ardından Halep'e ve Dimaşk'e götürüldü. Orada bir kuyumcuya satıldıktan sonra Hama'da mahpus bulunan Emir Alâeddin Ayteki el-Bunduktârî tarafından satın alındı ve onunla birlikte Kahire'ye gitti. Bahriye Memlûklerine katılarak önde gelenleri arasına girdi. Haçlılara karşı kazanılan Mansure zaferinde önemli bir rol oynadı. (1250) el-Meliku's-Salih'in oğlu Turan Şah'a suikast düzenleyenlerin elebaşlarından biridir. Moğolların hezimete uğratıldığı Aynicâlût savaşında büyük kahramanlıklar göstermiştir. (1260) Aynicâlût zaferinden sonra arkadaşı Aktay'ı öldürmesinin intikamını almak istemesi ve Kutuz'dan istediği Halep naipliğini alamaması sonucunda arkadaşlarıyla birlikte Kutuz'u öldürerek yerine tahta geçer. (23 Ekim 1260) On yedi yıl tahtta kalan Baybars, içerde ülkesinin huzur ve sükûnunu sağlamış, dışarıda ise Haçlı ve Moğollarla mücadele ederek başarılı bir iktidar sürdürmüştür. 20 Haziran 1277'de vefat etmiştir. Baybars bir asker ve kumandan olarak Orta çağ İslam Türk tarihinin büyük simalarından biri kabul edilir.¹⁵² Sağlam bir bünye, sarsılmaz bir irade, emsalsiz bir cesaret ve keskin bir zekâyı sahipti. Fert ve devlet başkanı olarak Şeriat hükümlerine bütünüyle riayet etmeye çalışırdı¹⁵³

¹⁵¹ H. Yunus Apaydın, "İbn Abdisselam", *DİA*, c. XIX, 284-287.

¹⁵² Kâzım Yaşar Koprıman, "Baybars el-Bunduktari", *DİA*, c. V, 221-223.

¹⁵³ Yiğit, 55. (Suyuti, Husn, II, 74)

Şecerüddür (Şeceretüddür)

Mısır sultanı el-Meliku's-Salih Necmeddin Eyyub'un Türk asıllı cariyesidir. Fransa Kralı IX. Loisin öncülüğündeki Haçlılarının Dimyat'ı işgali sırasında sultan Necmeddin Eyyub vefat eder. Sultanın vefatını gizleyen Şecerüddür, sultan hayattaymış gibi ülkeyi idare etmeye devam eder. Sultanın oğlu Turan Şah tahta geçince kendisiyle anlaşamazlar ve Bahriye Memlûkleri ile birleşerek Turan Şah'ı öldürtür, yerine tahta kendisi geçer. Bu yüzden bazı tarihçiler kendisini Memlûkler'in ilk hanım sultanı olarak kabul ederler. Hanım Sultan olarak tahtta bulunması, Eyyubî Sultanları ve Abbasi Halifesi tarafından kabul edilmeyince kendisi gibi Türk asıllı Bahriye Memlûklerinden olan Atabeg İzzeddin Aybek Türkmanî ile evlenerek tahttan onun lehine çekilir. Tahttan çekilmesine rağmen ülkenin idaresine müdahale etmekten çekinmez, bu durumdan rahatsız olan eşi İzzeddin Aybek Musul Emiri Bedreddin Lülü'nün kızıyla nişanlanır. Durumu öğrenen Şecerüddür, eşini hizmetkârlarına öldürtür. Tevkif edildikten sonra eşinin yerine tahta geçen el-Meliku'l-Mansur Nureddin Ali ve annesi, Şecerüddür'ü cariyelere değnekle dövdürterek öldürtür. Cesedi kaleden hendeğe atılır ve birkaç gün sonra defnedilir. Şecerüddür, güzelliği ve zekâsıyla öne çıkmış devlet idaresini bilen dirayetli bir kadın diye bilinir.¹⁵⁴

Dikkat ettiğimizde, romanda yer alan kahramanların çoğu gerçek tarihten nerdeyse gerçek hüviyetleriyle romana dâhil edilmişlerdir. Tarihte bilgisine ulaşamadığımız ve yazarın kurgusal kişi olarak oluşturduğu kişiler de mevcuttur. Kutuz'un büyük bir aşk beslediği ve romana ismini veren kelimeyi sarf eden Cihadya da Gülnarhakkında bir bilgiye ulaşamadık. Dikkate şayan başka bir husus da; yazarın romanını etrafında kurguladığı ana tema olan "Cihad"ı aynı zamanda romanın asıl karakterlerinden birine isim olarak vermesidir. Üstelik bu kahraman yazarın kurgusunda âşık olunan kişidir.

Aslında eserin vermek istediği mesaj –Cihad ruhu- kanaatimizce yazarın kişisel dünyasında bir aşkı temsil etmektedir. Yazar, eserlerini toplumla arasında bir köprü olarak gördüğünden, daha doğrusu yazar hayattaki fikrî ve sosyal mücadelesini eserleri

¹⁵⁴ Cengiz Tomar, "Şecerüddür", *DİA*, c. XXXVIII, 404-405.

üzerinden yürüttüğü için Cihad ruhunu, eserinde bu uğurda canını feda eden kahramanıyla özdeşleştirmiştir. Gerçek hayattaki mücadelesini, aşkını olduğu gibi eserin kurgusuna aktarmıştır. Bakıcısı Selame, Seyis Seyrun, efendisi Şeyh Ganim el-Makdisî, hanımı ve oğlu Musa, Şeyh İbn Zaim, Hacı Ali el-Ferraş yazarın eserinde kullandığı kurgusal kişilerdir. Bu kimseler her ne kadar tarihte gerçek kimseleri temsil etmeseler de farklı hususiyetleriyle dönemin sosyal ve ekonomik hayatını temsil etmektedir. Cihad; bir sultan kızıdır. Saray hanedanına mensuptur. Müreffeh bir hayata sahiptir. Bakıcıları, hizmetkârları vardır. Gülnar ise bir esir, sonrasında ise bir köledir. Alt tabakaya mensuptur. Gülnar'ın hürriyeti yoktur, nafakası, maişeti hatta hayatı, efendisinin iki dudağının arasındadır. Seyrun ve Selame, sarayın hizmetkârlarıdır. Hayatları efendilerine bağlıdır. Şeyh Ganim el-Makdisî, hür, merhametli, hayırsever, zengin ve yaşlı bir kimsedir. Gelir durumu oldukça iyidir. Köşklere, hizmetkârlara, kölelere sahiptir. Sahip olduğu malını yardıma muhtaç kimselere infak etmekten kaçınmayan Müslüman birini temsil eder. Şeyh Ganim'in oğlu Musa muzır, şerir, eğlenceye düşkün ahlaksız birisidir. İbn Abdisselam hayatını inandığı davaya adanmış bu uğurda hapis yatmış sürgüne yollanmış, inandığı doğruları hayatı pahasına savunan bir âlimi, fikir ve hareket adamını temsil etmektedir. Şeyh İbn Zaim, sahip olduklarını inandığı dava uğruna harcamaktan kaçınmayan dirayetli, şuurlu zengin bir Müslümanı temsil etmektedir.

Kişilere baktığımızda yapı itibariyle birbiriyle çatışan iyi ve kötüler gibi durmaktadır. Bu kanaatimizi bütün kişiler için kullanamayacağımızı da belirtmeliyiz. Yazar, bazen aynı kişide hem iyi hem kötü karakteri temsil eder. Şecerüddür örneğinde; onu iffetine düşkün fakat iktidar hırsının tutsağı bir kimse olarak gösterir. Baybars, yakın arkadaşını tahta sahip olmak için öldürmekten çekinmez. Aynı Baybars, Cihad meydanında ön saflarda kahramanca savaşır. Karakterlerin, yapı olarak birbiri ile zıtlığının romanı daha da akıcı ve merak uyandırıcı hale getirdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca karakterler için salt iyi veya salt kötü diyemiyoruz, bu da aslında gerçek hayatı daha doğrusu; fitratında hem iyi ve hem kötüyü barındıran insan olgusunu anlamamızda yardımcı olur. Bu meyanda bir tahlil yaptığımızda roman kişileri arasında daha çok olumlu yönleriyle ön plana çıkarılan iyi kimseler olarak Kutuz, Gülnar, Şeyh Ganim el-Makdisî, Şeyh İbn Zaim, Şeyh İbn Abdisselâm'ı görürüz. Aksi yapıda olumsuz ve kötü

olanlara baktığımızda Musa, Farisuddin Aktay, Baybars, Şecerüddür gibi kişiler karşımıza çıkar. Yazarın, tarihî bir romanı tercih etmesi; Muhammed Harzemşah, Celaleddin Harzemşah, Cengiz Han, Kutuz, Baybars İbn Abdisselam gibi tarihe adını yazdıran kalabalık kişiler kadrosunu kullanabilmesini sağlar. Haçlılarla yapılan Faraskor ya da Mansure ve Moğollarla yapılan Aynicâlût Savaşı gibi birden fazla olaya kurgusunda yer vermesini mümkün kılar. Harzemşahlar'dan Eyyubîler'ekadar uzanan, Memlûklar ve Moğolları da kapsayan geniş bir zaman dilimini romanında işleyebilmesini sağlar. Orta Asya'dan Çin'e, Hindistan'dan İran, Anadolu ve Mısır'a; Sind nehrinden Nil nehrine kadar yayılan geniş bir mekânı eseriyle okuyucuya aktarmak istemesine bağlıyoruz. Yazar, ciddi bir tarih okuması yapmıştır. Realist bir tarzda gerçek kahramanlardan, olaylardan kurguladığı romanında birden fazla temayı ele almıştır. Yazar, bunca kalabalık unsurları romanına dâhil etmesine rağmen roman; gayet akıcı, sürükleyici ve sade dili ile oldukça anlaşılır bir mahiyettedir.

Yazar, satır aralarında olaylara yaklaşımı ile kendi düşüncesini ele verdiği gibi okuyucuyu da yönlendirmeleriyle etkilemek istemektedir. Romanda, karakterler hakkında bir göreceliğin olduğunu söyleyemiyoruz çünkü yazar okuyucunun zihnî bir sorgulamada kendi başına bırakmayıp kendi yargılarıyla okuyucuyu da kendi düşüncelerine ortak etmek istemektedir. Romanın duygusal tasvir sahneleri de oldukça başarılıdır. Gülnar ve Kutuz'un köle pazarında hissettikleri, yanı sıra Gülnar'ın Kutuz'tan koparılarak satılması sahnelerinde, okuyucunun karakterlerin hissiyatını paylaşabilecek kadar etkili bir anlatım kullanılmıştır. Romandaki gerçek ve kurgu unsurları dengeli bir oranla okuyucuya yansıtılmıştır. Gerçek tarihten yararlanılırken roman bir tarihî vesikaya dönüştürülmemiş aynı şekilde aşk, macera gibi kurgusal unsurlar kullanılırken de tasvir gerçeklerden bağımsız, hayalî bir anlatım haline dönüşmemiştir. Yazarın, vaka ve şahıs tercihi de dikkate şayandır. İslam tarihinde Moğol istilasıyla perişan bir halde olan tabir yerinde ise çökmekte olan İslam dünyasının yeniden ayağa kalktığı bir dönem ve şahsiyetler tercih edilmesi, yazarın yaşadığı toplum ve şartlar göz önünde bulundurulunca oldukça manidar gelmektedir.

Romanın destansı bir şekilde tasvir ettiği Aynicâlût Savaşı, tarihte İslam dünyası açısından çığır açan bir savaştır. İslam dünyasını büyük bir akamete uğratan Moğol istilasının¹⁵⁵ kırılması ve İslam dünyasının yeniden ayağa kalkmasını sağlar. Yazar, dönemin tarihini okuyarak, araştırarak İslam dünyasında cereyan eden siyasî olayları da eserine başarılı bir şekilde aktarmıştır. Dönemin birçok Müslüman emir ve sultanları İslam'ın yayılması, ülkenin ikbali, halkın saadeti gibi önemli hususlarla nerdeyse hiç alakadar olmamış; şahsi zevk ve menfaatleri, taht mücadeleleri uğruna ülkenin akıbetini heba etmişlerdir. İslam dünyasına savaş açan Haçlılar ve Moğolların Müslüman sultanlar arasında kendilerine işbirlikçi bulmaları, Müslüman sultanlarla ittifak edip Müslüman bir ülkeye savaş açmaları İslam dünyasındaki gerileme ve çöküşü hızlandırmış ve İslam düşmanlarının İslam dünyasında ilerlemesine yol açmıştır. Müslüman sultanlar arasında güvenin kaybolması, Allah yolunda cihad ruhunun yok olması, Müslümanlardaki cesaretin kırılmasına neden olmuştur. Bâkesîr de buradan yola çıkarak Aynicâlût'ta, Mısır ordusu ve Sultan Kutuz'la dirilen cihad ruhunun, dönemin yenilmez kabul edilen milleti Moğollara ilk yenilgisini tattırması gibi,¹⁵⁶ Nil'in iki yakasında yaşayan milletin ruhunda mündemiç olan cihad ruhunu yeniden diriltmek ve İslam dünyasını uyandırmak beklentisindedir.

2.8. ROMANDA İŞLENEN TEMALAR

Cihad

Romanın asıl temlerinden biri; Allah yolunda cihaddır. Yazar, bu temayı romanın önsözüne cihad ayetiyle¹⁵⁷ başlaması (*Vâ İslamâ*, 3) ve daha romanın girişinde Memdud'un amcası Muhammed Harzem Şah'ın Moğollarla savaşını anlatması ile ifade eder.

¹⁵⁵ Moğollar, İslam dünyasındaki istilaları ile İnsani ve İslami değerleri vahşi bir şekilde ayaklar altına almışlardır. İnsanları katledip, şehirleri talan etmiş, kitapları yakmışlardır. H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilâsı Cengiz ve Hülagü Dönemleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, 165.

¹⁵⁶ Yiğit, 38.

¹⁵⁷ “De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, zevceleriniz, kabileniz, kazandığımız mallar, kesata uğramasından korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden meskenler size Allah'tan, Resulünden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevimli ise artık Allah (hakkınızdaki azap) emrini getirinceye kadar bekleyin! Çünkü Allah fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.” Tevbe: 9/24.

“-... Çünkü amcam, devrinin en fazla toprağa sahip, en büyük, en kuvvetli sultanıydı. Ordusunu ve devasa süvari birliklerini faal tutabilmek için yayılmak zorunda idi. O da bunun henüz İslam’ın girmediği topraklarda olmasını istedi. Nihayetinde mülkünü genişleterek dünyasına, uzak beldelerde İslam’ın yayararak da dinine hizmet etmiş olacaktı.” (*Vâ İslamâ*, 4)

Romanın asıl kahramanlarından Gülnar’ın asıl isminin Cihad bırakılması, romanın ismi ve mesajı düşünüldüğünde romanın kurgusal uyumu açısından önemli olduğu için bu ismin konulmasının bilinçli bir tercih olduğu görülür. Cihad, romanda âşık olunan, hasret kalınan, uğruna her türlü cefaya katlanılan, hayatın kendisi ile anlam bulduğu, vuslatı için ölüme koşulan bir sevgili konumundadır.

Celeddin’in babası Muhammed Harzemşah’ın İslam topraklarını müdafaa uğruna canını feda etmesi (*Vâ İslamâ*, 4, 26), yazarın cihad konusuna romanın ilk bölümlerinde yer vermesi, romana bu konuyla başlaması, yazarın cihad mefhumunu ne kadar önemseydiğini gösterir. Yazar, romana bu konuyla başladığı gibi bu konuyla da son verir. Romanın asıl kahramanı Kutuz, cihad mücadelesinde hayatını feda eder. Romanın cihad ile başlayıp cihad ile bitmesi, yazarın cihad konusunu genel olarak romanın bütününe yaydığını gösterir. Romanın başkahramanının çocukluktan itibaren savaşçı olarak yetiştirilmesi, savaşma arzusuyla büyümesi (*Vâ İslamâ*, 37-54) köle olarak yakalanıp Şam’da Şeyh Ganim el-Makdisî’nin yanına yerleşmesine kadar kahramanın İslam uğruna cihad eden mücahit bir kimse değil de Harzemşah olarak savaşçı ruhu ile romanda yer aldığı görülür. (*Vâ İslamâ*, 67-102) Fakat Makdisî’nin yanına yerleştikten sonra romanın kahramanında bir değişim görülür. Efendisinin sağladığı imkânlarla Kutuz, artık Arapça öğrenir, İslamî bir tedrisat görür. (*Vâ İslamâ*, 104) Efendisi Makdisî’nin oğlu Musa’nın eziyet ve cefalarına tahammül edecek, ona nasihat edecek olgunlukta ve erdem sahibi güvenilir biri halinde sunulur. (*Vâ İslamâ*, 106) Şeyh İbn Abdisselam’ın Şam’daki hutbesi genel çerçevesiyle belki de yazarın ideal bir Müslüman toplumunu tasvir etmektedir. Cihadın mahiyeti, Müslümanların İslamî hayatlarını muhafaza etmeleri gerektiği hutbede ele alınır. (*Vâ İslamâ*, 139) Yine İbn Abdisselam’ın Müslümanları cihada sevk etmek için hutbede okuduğu cihad ayeti (*Vâ*

İslamâ, 130),¹⁵⁸ Müslümanların düşmanlarının sandığının aksine güç, onur ve üstünlüğün kime ait olduğuna dair okuduğu ayet,¹⁵⁹ okuyucuya umut telkin etmekte ve onda bir değişim isteği uyandırmaktadır. İbn Abdisselam'ın Müslümanlara kendileri dışındakilerle nasıl münasebette bulunacaklarına dair okuduğu ayet(*Vâ İslamâ*, 131),¹⁶⁰ Müslümanların dost ve düşmanlarını ayırt etmeleri konusunda yol göstermektedir. Yazar, toplumda cihad sünnetinin ölmüş olduğunu, kahramanı Kutuz vasıtasıyla bu sünneti ihya edeceğini söyler:

“... *İnsanların öldürdüğü cihad sünnetini ihya edeceğim...* “(*Vâ İslamâ*, 137)

Haçlıların Mısır'a sefer düzenleyecekleri haberinin alınması üzerine Şeyh İbn Abdisselam'ın çekildiği inzivayı terk edip başta İslam Sultanları olmak üzere, İslam toplumlarını cihada davet hareketi dikkate şayandır. Hatta bu uğurda kendisi ile aralarında tatsızlık çıkan Mısır Sultanı Eyyub'a aralarında hiçbir şey olmamış gibi ordunun başına geçmesi için mektup yazması; okuyucunun gözünde İbn Abdisselam'ın olumlu değer kazanmasını sağlar. (*Vâ İslamâ*, 165) Yazarın romanda cihadı her şeyden üstün tutmasına delil olarak tedavi için Şam'a gitmiş olan sultana, İbn Abdisselamın ağzından yaptığı şu çağrı oldukça dikkat çekicidir;

“-*İslam tehlikede! Sultanın sağlığı da tehlikededir. İslam bâkî sultan ise fânilerden bir fânidir. Sultan hangisinin etkili olacağını düşünsün!*“ (*Vâ İslamâ*, 165)

Mektubu okuyan sultanın ağlaması ise yazarın romanında vermek istediği Allah yolunda cihadın makam mevki, menfaat, nefis... vs. her şeyden üstün olması gerektiğini ifade eden sahnelerden biridir. İktidarı eleştiren ve göreve çağırın âlimin, iktidar

¹⁵⁸“*Onlara karşı gücünüzün yettiği her kuvvetten(cihad için) bağlanıp beslenen atlardan (sürekli bakımı yapılan savaş vasıtalarından) hazırlayın; bununla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin kendilerini bilmediğiniz, Allah'ın onları bildiği diğer (düşman) kimseleri korkutursunuz. Hem Allah yolunda her ne sarf ederseniz, karşılığı size tam olarak verilir ve siz (asla) haksızlığa uğratılmazsınız*”. Enfal: 8/60.

¹⁵⁹“...*Hâlbuki izzet (şeref ve üstünlük) Allah'ındır. Hem peygamberinin ve müminlerindir.*”. Münafikun: 63/8.

¹⁶⁰“*İçinizden kim onları dost edinirse, artık o, onlardandır.*” Maide: 5/51.

tarafından yaptırım uygulanmaksızın memnuniyetle karşılanması, ideal yönetimler açısından önem arz eder.

Romanda yazar, Kutuz'un zihninden geçirdiği düşüncelerde bir cihad ayetine telmihte bulunuyor, "Moğol saldırıları karşısında metin olmaları ve tatlı canlarını Allah yolunda pahalıya satmaları elbette daha doğru olurdu. (*Vâ İslamâ*, 216)¹⁶¹ Cihadın, romanda yönetim tarafından da benimsenmesi, uğruna emirlerin mallarından vergi alınması için fetva verilmesi ve bu fetvanın, emirleri sultana karşı isyana sevk etmesine rağmen vergi alımında ısrar edilmesi yazarın ideal yönetim fikrini ifade eder. (*Vâ İslamâ*, 222-229) Yazar, romanda hayatı bir bütün olarak ele alır. Cihad vazifesinin sadece idarecilerin değil aynı zamanda bir bütün olarak halkın sorumluluğu olduğunu belirtir. Camii hatiplerini topladığı divanda, onlara halkı cihada davet için onlara Tevbe ve Enfâl Sûrelerini ezberletmesi (*Vâ İslamâ*, 230) Sultan Kutuz'un Moğollarla savaşma hususunda emirleri ile danışmasında, emirlerinin savaşmaya yanaşmamaları üzerine Sultanın Tevbe Sûresi yirmi dokuzuncu ayeti ile emirleri uyarması, yazarın cihad mefhumuna bütüncül olarak yaklaştığına delalet eder. (*Vâ İslamâ*, 232)¹⁶² Sultan Kutuz'un, Moğolların Mısır halkı üzerindeki korkusunu kaldırmak, halkı cihada teşvik etmek ve kendi sultanlığının Moğollara karşı durabilecek cesaret ve kuvvete sahip olduğuna itimat etmeleri için kendi döneminde kimsenin yapmaya cesaret edemediği Moğol elçilerini kale burçlarına astırır. Aynı gün Ridaniye meydanında ordusuyla resmigeçit merasimi düzenlemesi halkın korkusunu giderir. (*Vâ İslamâ*, 233)

"Sahabenin (r.a) Allah Resulü'nün davetine icabet edip atlı atsız cihada koştukları o saadet asrında... Zafer ya da şehadetten birinin amaçlandığı İslam'ın ilk dönemlerini sanki yeniden yaşıyorlardı." (*Vâ İslamâ*, 240) ifadeleriyle yazar, İslam'ın ilk

¹⁶¹ "Allah, Cennet karşılığında müminlerden mallarını ve canlarını satın almıştır. Allah yolunda savaşrlar, öldürür ve öldürülürler. Bu, Allah'ın Tevrat, İncil ve Kur'an'da onlara vadettiği bir haktır. Sözünde durmak için Allah'tan daha iyi kim olabilir? İşte ey müminler! Yaptığımız bu alışveriş ile müjdelenin, sevinin. Çünkü en büyük kazanç budur." Tevbe: 9/111.

¹⁶² "Allah'a ve Ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamber'in haram kıldığı şeyleri haram saymayan ve gerçek dinî benimsemeyen Yahudi ve Hristiyanlar ile bunlar size boyun eğip kendi elleri ile cizye verene dek savaşınız. " Tevbe: 9/29.

çağlarındaki coşkuyu, heyecanı ve cihad ruhunu alenen okuyucuya aktarmak ve okuyucuda diriltmek ister.

Yazar, “saadet asrı”na olan özlemini dile getirmekle kalmadığı, aynı zamanda cihadı, İslam’ın ilk asır Müslümanlarının anladığı gibi anlamak gerektiği, yaşadığı toplumu sahip oldukları, fakat zayıflamış olan inanç değerlerinin aslına döndürmek istediği, onların ruhunda tekrar cihad inancını yeşertmek istediği anlaşılır. (*Vâ İslamâ*, 240) Sultanın Salihîye’ye doğru hareket etmek istemesi üzerine, emirler bu isteğe karşı çıkarlar. Emirlerin buldukları yerde savaşmak istemeleri üzerine Sultan, Tebuk Seferinde,¹⁶³ Romalılar üzerine sefere çıkan peygambere katılmak istemeyenler hakkında inen ayetleri okur. (*Vâ İslamâ*, 241)¹⁶⁴ Sultan Kutuz, Moğollara karşı savaşmaktan kaçınan, bahaneler uyduran Memlûk emirlerini, Tebuk Seferindeki gibi İslam ordusuna katılmak istemeyen münafıkların tutumlarından sakınmaları hususunda uyarır. Dikkat edersek yazar, eserindeki vakaları hep İslam’ın ilk neslinin yaşadığı vakalara benzetir. Buradan hareketle şunu söylemek mümkün olur; yazar, İslam’ın ilk neslinin ruhu, Sultan Kutuz ve Mısır ordusunda yaşadığı gibi eserin okuyucusunda da yaşaması gerektiği arzusundadır. Zafer ancak tekrar doğması gereken bu ruhla elde edilebilir.

Yazarın Gülnar’a, yaşmaklı süvari kisvesinde savaş meydanında cihad aşkını ifade ettirmesi:

¹⁶³ Bu sefer hazırlıkları sırasında Müslümanlar büyük sıkıntılara maruz kalmış ve ciddi bir imtihan vermişleridir. Bizans’a karşı çıkılan bu seferde Bizans’a karşı savaşılacağına inana bazı Müslümanlar çeşitli bahanelerle bu sefere katılmaktan kaçınmışlardır. Gayrı Müslimler ise sefere çıkana Müslüman ordusunu alaya alıp maceraperestlikle yaftalamışlardır. Kuran-ı Kerim bu sefere katılmayan Müslümanları münafık ilan etmiştir. Tebuk Seferi esnasında inen Tevbe (Berâe) Sûresinde bu konu hakkında pek çok ayet mevcuttur. Nadir Özkuyumcu, “Tebuk Seferi”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, Beyan Yayınları, İstanbul 2006, c. II, 170-181.

¹⁶⁴ “Eğer (savaşa) çıkmak isteselerdi, herhalde ona bir hazırlık yaparlardı. Ancak Allah, (savaşa) gönderilmelerini çirkin gördü de ayaklarını doladı ve "(Onlara) Siz de oturanlarla birlikte oturun" denildi. Sizinle birlikte çıksalardı, size 'kötülük ve zarardan' başka bir şey ilave etmez ve aranıza mutlaka fitne sokmak üzere içinizde çaba yürütürlerdi. İçinizde onlara 'haber taşıyanlar' vardır. Allah, zulmedenleri bilir. And olsun, daha önce onlar fitne aramışlardı. Ve sana karşı birtakım işler çevirmişlerdi. Sonunda onlar, istemedikleri halde hak geldi ve Allah'ın emri ortaya çıkıp üstünlük sağladı. “Tevbe: 9/46, 47, 48.

“ - *Koru kendini Müslümanların Sultanı! Bak! Cennet yolunda seni geçtim.*”(Vâ İslamâ, 251) bizlere yazarın toplum algısında erkek ve kadının aynı payeye sahip olduğunu gösterir. Toplumun bir parçası olan kadın, sadece evde değil savaş meydanında da sorumluluk sahibidir. Gülnar, hayatını Kutuz'u kurtarmak için feda etmemiştir; İslam sultanının Cihad mücadelesine devam edebilmesi için hayatını bu uğurda feda etmiş ve yazara göre bu uğurda şehit düşmüştür. (Vâ İslamâ, 251)¹⁶⁵ Eserin can alıcı noktası olarak tanımlayabileceğimiz sahnesi ise eserin ismini aldığı ve bu sahnede dile getirilen, bir hayıflanma ifadesidir; “Vâ İslâmâ”. Aslında bu sahneye, eserin düğüm noktası da denebilir, çünkü yazar okuyucuya vermek istediği mesajı burada verir. Sevgili yerine konması, önemsenmesi, üzülmeye, dirilmesi gerekenin İslam olduğu, savaş meydanlarında insanlara cesaret veren, uğruna can verilmesi ve can alınması gerekenin somut bir sevgili, devlet veya dünya çıkarları değil İslam olması gerektiğini belirtir. (Vâ İslamâ, 251-254)

Yazar romanın son bölümünde bu sözün “*zaferin anahtarı*” olduğunu ifade eder. “*O kelime zaferin anahtarı idi.*” (Vâ İslamâ, 263)

Galibiyet sonrası Sultan, atının üzerinde ordusuna hitaben Allah’ın cihad edenlere yardımını şu ayetlerle ifade eder

“*Siz Allah’a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit kılar.*”¹⁶⁶
 “*...nice küçük topluluk, daha çok olan bir topluluğa Allah'ın izniyle galip gelmiştir; Allah sabredenlerle beraberdir.*”¹⁶⁷(Vâ İslamâ, 258)

Konuşmasına savaşta hayatını kaybeden askerleri için Kur’an-ı Kerim’den bir ayet okuyarak son verir:

¹⁶⁵ "Sözlükte "bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak" gibi anlamlara gelen şehadet (şuhud) masdarından türeyen şehid (çoğ. şuheda) dini bir terim olarak Allah yolunda öldürülen Müslümanı ifade eder."

Saime Leyla Gürkan, “Şehit”, *DİA*, c. XXXVIII, s. 428-433.

¹⁶⁶ Muhammed: 47/7.

¹⁶⁷ Bakara: 2/249.

“ Allah yolunda öldürülenleri sakın 'ölüler' saymayın. Hayır, onlar, Rableri katında diridirler, rızıklanmaktadırlar. Allah'ın kendi fazlından onlara verdikleriyle sevinç içindedirler. Onlara arkalarından henüz ulaşmayanlara müjdelemeyi isterler ki onlara hiç bir korku yoktur, mahzun da olacak değillerdir.”(Vâ İslamâ, 259)¹⁶⁸

İslam Birliği

Eserin ana temalarından biri de İslam birliğidir. Yazarın, kahramanlarının Harzemşah hanedanına mensup olması ve İslam ordularını yönetmesi oldukça manidardır. Kahramanların İslam ülkelerinin doğusundan (Harezmi ve Sind nehri, günümüzde Özbekistan ve Hindistan civarları) gelip, İslam ülkelerinin batısında (Aynicâlût bölgesi, günümüzün Filistin- Batı Şeria civarları) İslam uğruna Müslümanlara destek olup hatta onları yöneterek Moğollara karşı savaşmaları, romanın ana temasının İslam olduğunu gösterir. İslam nezdinde İslam birliğinin esasının renk, ırk ve coğrafya değil birliğin gereği olan İslam bağı olduğuna delilidir.

Din, kültür, bölge, ırk gibi her türlü milliyetçiliğin yaygınlaştığı günümüzde yazarın romanında oluşturduğu tablo, İslam Ümmetçiliği açısından dikkate şayandır. Eserde, roman kahramanlarından Celaledin ve Kutuz'u, bilhassa Kutuz'u kendi ülkelerinin dışında Müslüman sultanları, ülkelerinin içinde de emirlerini hep İslam sancağı altında İslam düşmanlarına, Haçlılara, Moğollara ve onlarla işbirliği yapan Müslüman yöneticilere karşı birleştirme, Müslümanlar arasındaki ihtilafları ortadan kaldırma gayretinde olduklarını görüyoruz. Yazar, Şeyh İbn Abdisselam'la Kutuz'un tanışmalarından bahsederken:

“...Kutuz İbn Zaim'in hizmetinde geçirdiği bu kısa sürede İslam dünyasının ahvalini öğrenmiş, Şeyh İbn Abdisselam ve taraftarlarının yürüttükleri siyaset ve ıslahat hareketini de yakından tanımıştı. Gayeleri, İslam beldelerini birleştirmek; Şam'ı işgal eden Haçlıları ülkeden atabilmek için Müslüman sultan ve emirlerden oluşan kuvvetli bir cephe oluşturmaktı. Böylelikle doğu tarafından Müslümanları tehdit eden Moğol saldırıları engellenecekti.”(Vâ İslamâ, 127)

¹⁶⁸ Âli İmrân: 3/169, 170.

Yazar, İslam birliğini vurgularken bu birliğin önündeki engellere dikkat çekerken daha çok Müslümanlardan kaynaklı engelleri ele alır.

Müslüman bir yazar olarak Müslüman yönetici ve toplumları eleştirmesini de bir öz eleştiri olarak kabul edebiliriz. İslam birliğine dışardan kaynaklı engel olarak eserde sunulan iki unsur vardır. Bunlar: Haçlılar¹⁶⁹ ve Moğollardır.¹⁷⁰ Bâkesîr, bu iki İslam düşmanı unsur örneğinde genel olarak İslam düşmanlarını sembolize eder. Okuyucuyu İslam birliğinin oluşmasına engel olan taht mücadeleleri, iktidar hırsı gibi dâhili hastalık ve düşmanlara karşı uyardığı gibi Haçlılar ve Moğollar unsurlarında da harici düşmanları temsil ederek uyarır. Celaledin'in Mısır ve Şam sultanlarının yardım etmemesinden yakınması üzerine Memdud şöyle:

“Mısır ve Şam bölgesindeki Müslüman sultan ve emirler, İslam beldeleri için Moğollar kadar tehlikeli olan Haçlı saldırılarına karşılık vermekle uğraşıyorlardı...” (Vâ İslamâ, 7,128), *“Sultan Salih Eyyub’un ordusu Haçlı kâfirlerine karşı savaşmaktadır.”*(Vâ İslamâ, 143-146,166-175) demektedir. Diğer engel ise Moğollardır. Harzemşahlar devleti, Celaledin'in babası, kendisi Memlûklar devletinde yaralan yeğeni Kutuz, uzun süre Moğollarla mücadele edip Moğolların İslam ülkelerine olan hücumlarını engellemişler, zaferler kazanıp mağlubiyetler yaşamışlar ama mücadeleden hiç vazgeçmemişler. Bunu Memdud'un ifadelerinden de anlayabiliriz:

“... Babanla Moğollar arasındaki savaş, tarihe geçecek nitelikte bir savaştı. Bazen o onları, bazen onlar babanı yendiler. Bu savaşlar, Allah'ın takdiri gerçekleşinceye kadar

¹⁶⁹ Dönemin Müslüman tarihçilerinin Franklar olarak adlandırdıkları tabir; Doğuda ilk olarak Osmanlılar tarafından "Croisades" kelimesine karşılık gelen "ehl-i salib", Araplar tarafından da Salibiyyun olarak kullanılmıştır. Bu seferlere katılanların kıyafetlerinin üzerinde haç işaretinin bulunması sebebiyle Haçlı olarak adlandırılmışlardır. 1096 yılında başlayan bu seferle 1291'de Latin Hristiyanların Akka'dan çıkarılmasıyla son bulmuştur. Haçlılar da İslam dünyasında ciddi boyutta yağma ve talanda bulunup nice masum Müslümanı katletmişlerdir. Işın Demirkent, “Haçlılar”, *DİA*, c. XIV, 525-546.

¹⁷⁰ Moğol hâkimiyeti kısa sürmesine rağmen İslam ülkelerinde ciddi tahribatlar yapmıştır. Moğol istilası esnasında İran, Irak ve Anadolu şehirleri büyük zarar görmüş, milyonlarca Müslüman katledilmiştir. Tarihçilerin yaygın kanaatine göre tarihte hiçbir felaket Moğol istilası kadar Müslümanlara zarar vermemiştir. Moğollar İslam ülkelerini viraneye çevirip, İslam kültür ve medeniyetini tahrip etmişlerdir. İslam kültürüne ait kıymetli eserler yakılmış veya nehirlere atılmıştır. Osman Gazi Özgüdenli, “Moğollar”, *DİA*, c. XXX, s. 225-229. Sultan Kutuz döneminde Memlûklularla beraber İslam dünyasının üzerine çöken bu amansız felaket son bulmuştur. Moğollar, İslam dünyasındaki tefrikadan, taht mücadelelerinden ve basiretsiz hükümdarlardan faydalanarak böyle bir tahribatta bulunmuşlardır.

sürdü ve Muhammed Şah ıssız bir adada şehit olarak öldü. Fakat onun ruhu ölmedi. O sende yaşamaktadır. Umarım Allah, seninle İslam'ı ve Müslümanları muzaffer kılar ve onların düşmanlarına senin elinle son verir.” (Vâ İslamâ, 7) Celaleddin'in, Memdud ile yaptığı sohbette Moğollar için:

“Bu Moğollar yağma ve talanın elçileri, fesadın habercileridir. Bir şehri yıkmadıkça, yaş kuru demeden harap etmedikçe girmezler. Bir millete musallat olduklarında erkeklerini katledip, çocuklarını boğazlıyorlar. Hamile kadınların karınlarını deşip, kadınların namuslarını kirletiyorlar...” (Vâ İslamâ, 5) demektedir. Romanda birçok yerde Moğollardan ve yaptıkları çirkin fiillerden söz edilmektedir.

“... Kadınlar kendi gözleriyle Moğolların Harzemşah Devletine nasıl saldırdıklarına, onu nasıl dağıtıp parçaladıklarına şahit olmuşlardı...” (Vâ İslamâ, 20)

“Moğollar bir ülkeye hâkim olup onu idare etmeye tamah etmezler. Gittikleri yeri istila edip, erkek kadın ve çocukları öldürüp, dilediklerini esir alır, hazinelerini ele geçirir, taş taş üstüne koymazlar. Ele geçirdikleri ganimet ve esirlerle kendi ülkelerine dönerler. Daha sonra yine döner, aynı şeyleri yaparlar, bu böyle devam eder. Belki işgal ettikleri beldelerde halkla, topraklara geri döneceklerini temin eden anlaşmalar yaparlar. İşgal ettikleri beldelere her yıl ödenmek şartıyla büyük bir cizye koymuşlardır. İşgal ettikleri topraklarda kendilerine meyleden, siyasetlerinden razı olan alçak karakterli kimseleri ülkelerinde yüksek mevkilere getirerek yurtlarına dönmüşlerdir.” (Vâ İslamâ, 56)

Celaleddin Şah, Kabil'de yaşadığı mağlubiyet sonrası Sind nehrini geçip Hindistan'a kaçmak zorunda kalır. Lahor'u ele geçirerek oraya hâkim olur. (Vâ İslamâ, 23-26) Kendisine bir kuvvet oluşturduktan sonra kaybettiği toprakları elde etmek için Hindistan'dan ayrılıp Merv'de Moğolları mağlubiyete uğratması (Vâ İslamâ, 60-64) sahneleri Celaleddin Şah'ın hayatını bu mücadele ile yoğurduğunu beyan eder. Celaleddin Şah'ın İslam uğruna yılmadan savaştığı ve bu yönüyle Müslümanlara

örneklik sunduğu da ortadadır.¹⁷¹ Kutuz dönemi de dâhil olmak üzere Müslümanlar uzun bir süre Moğol tehlikesi ile karşılaşmak zorunda kalmışlardır.

“Moğol korkusu Irak, Diyarbakır ve Şam beldelerinden gelen çok sayıda mülteci sebebiyle Mısır’da da hâkim olmaya başlamıştı...” (Vâ İslamâ, 215)

“Vahşi Moğolların haberleri Gâzze ve Halil beldelerine de ulaştı. Erkekleri öldürüyor çocuk ve kadınları esir alıyorlardı. Çarşı pazarı talan edip malları yağmalıyorlardı her zamanki gibi çirkin fiillerde bulunuyorlardı...” (Vâ İslamâ, 239)

Din ve Vatan Sevgisi

Yazarın, eserinde işlediği konulardan biri de vatan, din sevgisi ve bunlara hizmettir. Eserin önsözünde okuyucuya sunduğu kahramanının vasıflarından bahsederken:

“... Din ve devlet hizmetinde ihlaslı, ideal bir idareci ve olgun bir insan...” (Vâ İslamâ, 3) olarak nitelendirir. Yazarın okuyucuya kahraman olarak sunduğu karakterlere baktığımızda Celaleddin ve yeğeni Kutuz her ikisi de din ve vatan hizmeti uğruna nice badireler atlatıp, nice zorluklara göğüs germişlerdir. Belki her zaman muvaffak olamamışlardır ama mücadeleyi elden bırakmamışlar, yılmadan usanmadan İslam’a ve vatana hizmet aşkıyla savaşmışlardır. Yazar, eserin ilk kısmında belki de Celaleddin’in gerçek hayatta da kendisine hayat düsturu edindiği bir ayeti Memdud’la olan sohbetinde Celaleddin’e söylettiriyor:

“...Muhakkak zorlukla beraber kolaylık vardır. İşini bitirdiğinde Rabbin için divan dur ve yalnız Rabbine yönel!” (Vâ İslamâ, 9)¹⁷² Eserinde bu duyguları işlediği yerlere baktığımızda Celaleddin’in babası Muhammed Şah’ın Moğollarla savaşını Memdud şöyle aktarır:

¹⁷¹ Celaleddin Şah’ın hayatı, Türk edebiyatının milli romantiği olarak kabul edilen Namık Kemal tarafından da ülkenin kendi değerleri ile Avrupa değerleri arasında kimlik arayışı ile bocaladığı bir dönemde temsili olarak kaleme alınmıştır. Namık Kemal Celaleddin Şah’ı okuyucuya bir rol model olarak sunmaktadır. Bkz; Namık Kemal, *Celaleddin Harzemşah*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

¹⁷² İnşirah: 94/6, 7, 8.

“... Mülkünün sınırlarını genişleterek dünyasına, İslam’ın uzak diyarlarda yayarak dinine hizmet etmiş olacaktı.” (Vâ İslamâ, 4)

Eserde Frenklerle Müslümanların savaştığı bir sahnede tam da yazarın gerçek hayatta vuku bulmasını istediği bir sahne yer alır:

“... Kral başarılı oldu ve istediği tepeyi ele geçirdi. Fakat Müslümanlar derin uykularından uyanmış, içinde buldukları gafletten kurutmuşlardı. Kalplerindeki İslam hamiyeti canlanırken, kalplerine Allah ve Mısır uğruna canlarını feda etme hissi yerleşiyordu. Saflarını sıklaştırdılar artık kurşun gibiydiler. Tek bir hücumla düşman saflarını darmadağın ettiler, aldıkları bütün tedbirleri boşa çıkardılar. Yaşadıkları hezimetle birlikte düşman ordusu tepeye doğru kaçışıyordu. Gecenin karanlığı çökmese idi, düşmanın sığındığı tepe onları Müslümanların ellerinden korumaya yetmeyecekti.” (Vâ İslamâ, 174)

Yazar Allah ve vatan sevgisinin Müslümanlara güç verdiğini ve bu güçle canları pahasına düşmanlarını yenebileceklerini belirtiyor. Eserle okuyucuya İslam ruhunu, din ve vatan sevgisini, kahramanının şahsiyetiyle örnek sunarak aşılıp diriltmeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Mısır’ın Lider Ülke Olarak Öne Çıkarılması

Yazarın eserin birçok yerinde Mısır’ı¹⁷³ İslam’ın bayraktarlığını yapan, İslam’ın manevi lideri bir ülke olarak yansıttığını, görürüz. Mısır, eser boyunca İslam düşmanlarına karşı yapılan cihadın merkezi olarak yer almış. Mısır ülkesinin anıldığı her yerde genellikle olumlu bir anlamla; ya İslam ya cihad veya zafer kavramları ile birlikte verilmiştir. Yazar adeta Mısır’ı, İslam mirası ve cihad ile özdeşleştirmiştir. Bu ülkeye

¹⁷³ Mısır; coğrafik olarak İslam dünyası için oldukça önemli bir konumdadır. Kültürel ve tarihi olarak da pek çok medeniyetin izlerinin görüldüğü kadim bir kültüre sahip bir ülkedir. Nüfusunun çoğu Müslüman olmakla beraber birçok farklı etnik kökenin bir arada yaşadığı bir yerdir. Bâkesîr’in eserinde ele aldığı dönemde Mısır, tabiri caizse İslam dünyasının kalbi konumundadır. Üstelik eserde de geçen Aynicâlût Savaşının sonuçları İslam dünyası açısından oldukça önemlidir. İslam dünyasına müptela olan Moğollar bu savaşla birlikte İslam topraklarından arındırılmışlardır. Dolayısıyla Bâkesîr Moğollar gibi tehlikeli bir düşmanı def eden bu ülke sakinlerinde aynı ruhun var olduğuna ve dirilmesi gerektiğine inanıyor. Eserinin önsözünde de evvela bu konuya değinir.

yazar maddi manevi bir değer atfetmiştir. Romanın önsözünden itibaren yazar bu değeri okuyucuya hissettirmektedir.

“...Yüce Allah bu büyük cihatta, Mısır’ın liderlik bayrağını taşımasını takdir eder. Şerefli İslam mirasını iki tarihî büyük günle muhafaza eder... Roman, Nil kıyılarında yaşayan bu sakin milletin, sahip olduğu gizli kudrete haiz olduğunun ve bu kudret uyandığında beraberinde mucizeler gerçekleşeceğini gösteren canlı bir şahitliğidir.” (Vâ İslamâ, 3)

“-Mısır ve Şam bölgelerindeki Müslüman emir ve sultanlar, İslam toprakları için en az Moğollar kadar tehlikeli olan Haçlı saldırılarına karşılık vermekle uğraşıyorlar.” (Vâ İslamâ, 7)

Yazar, Mısır’a kahramanın geleceği hakkında gerçekleşecek iki sahnede: biri münecimin kehaneti diğeri kahramanın rüyası kısmında ulaşılmaması amaçlanan bir zirve, bir hedef noktası olarak yer verir. İlk olarak eserin kahramanları Mahmut ve Cihad köle tacirlerine satılırken Yaşlı Hizmetçi Selame onları teselli etmek ister ve aralarında geçen diyalogda kehanetin gerçekleşeceği, Kutuz ve Gülnar’ın Mısır devletinin başına geçecekleri yer alır. Yaşlı Selame, Mahmut’a münecimin kehanetini hatırlıyor mu diye sorar. Mahmut hatırladığını fakat inanmadığını söyler. Bunun üzerine Selame konuşmasına devam eder:

“... İçimden bir ses senin de Yusuf gibi olacağını söylüyor. Ne var ki; Yusuf peygamberler hanesindendi. Sen de sultanlar hanesindensin! Keşke ikinizin birlikte sultan olacağınızı göreceğ kadar yaşasam...” (Vâ İslamâ, 86)

Yine Mısır, Kutuz’un rüyasında Peygamberin, kendisini sultanlığıyla müjdelediği bir ülke olarak geçer:

“-Kalk Mahmut! Mısır’a varan bu yolu takip et, Mısır’a sultan olup Moğolları yeneceksin!” (Vâ İslamâ, 136)

İktidar Zalimleri ve Mazlumları

Yazarın eserinde işlediği temalardan biri de iktidarın etkisi ve taht mücadeleleridir. Eserde İslam ülkelerinin içi ve dışında iktidarın etkilerini görürüz. Moğollar: eserde İslam'ın düşmanı ve iktidarın ve gücün zalimliğini simgeler. Celaleddin döneminde

“Bu Moğollar yağma ve talanın elçileri, fesadın habercileridir. Bir şehre girdiklerinde her yeri yıkar, taş üstünde taş bırakmazlar. Bir millete musallat olduklarında erkeklerini katleder, çocuklarını boğazlarlar. Hamilelerin karınlarını deşer, kadınlarının namuslarını kirletirler...” (Vâ İslamâ, 5, 17, 20)

“Ailesinin hazin hatıraları zihnini sarıyordu. Kaybettiği mülkü, ailesi, gurbette تنها bir şekilde ölen babası ki sağlığında akla hayale sığmayan sultanlığa sahipti. Moğollar tarafından boğazlanan kardeşleri saltanatın ziynetleri idi. Moğollara meze olarak sunulan bir nine ve halalar saraylarının sevinci idi...” (Vâ İslamâ, 55-56)

Kutuz döneminde ise

“... Hülagü komutasındaki ordu ilk olarak Fars coğrafyasında hüküm süren İsmailiye Devletini yıkmıştı. Ardından Bağdat'a ilerlemiş ve halifeyi çirkin bir şekilde katletmişlerdi. Moğol ordusu kan dökmeye, namusları kirletmeye, cami ve mescitleri yıkmaya devam ediyordu. Moğollar hazine değerindeki kütüphanelere yönelmiş. Kitapları Dicle nehrine atmışlardır öyle ki kitaplardan atların geçebileceği köprüler yapmışlardır. Bu zulüm kırk gün devam etmiştir. Hülagu, öldürülenlerin sayılmasını emretmiş, ölümlerin sayısı yaklaşık iki milyona ulaşmıştır.” (Vâ İslamâ, 214, 239.)

Haçlıların yaptığı zulümler:

“... İslam beldeleri için tehlikeli olmak bakımından Haçlılar, Moğollardan aşağı kalmazlar. Onlar da Moğollar gibi vahşi ve saldırgandır hatta dini taassuplarıyla onları da aşmışlardır...” (Vâ İslamâ, 7, 127, 146)

İktidar uğruna din birlikteliğinin göz ardı edilmesi ve din kardeşine karşı düşmanla işbirliği mevzusuna Müslümanlardan örnek vermiştir:

“...Onlardan sonra gelen Mısır ve Şam sultanları birbirleriyle savaşmakta, birbirlerine tuzak kurmaktadır. Aralarındaki düşmanlıktan ötürü birbirlerine karşı Haçlılardan yardım istemekte dahi bir beis görmüyorlar.”(Vâ İslamâ, 7)

Celeleddin’in hanımının; kız, kendi hanımının; erkek doğurması ihtimali üzerine Memdud’un düşüncelerini yansıtan yazar; böyle bir durumda Celeleddin Şah’ın bundan rahatsız olabileceğini, hatta daha da ileri giderek Memdud’un oğlunun canına kastedebileceğini ifade eder. Çünkü Celeleddin, saltanatın kendisinden ona geçeceğini, böylece kendi çocuklarının saltanat dışında kalacağını düşünebilirdi. Memdud, sultanların soylarının devam etmesi ve saltanatının payidar kalması için nasıl mücadele ettiklerini iyi bilirdi. Onlar bu uğurda kendilerine en yakın insanları hatta hısımlarını dahi ortadan kaldırılabiliyorlardı. (Vâ İslamâ, 14-16) Kanaatimizce henüz dünyaya gelmemiş bir bebeğin, kendisini hakkında hiçbir şey bilmediği bir savaşın içinde bulması ve hak etmediği bir düşmanlığa maruz kalması hatta canını kaybedebilmesi; iktidar hırsının tehlikelerini göstermek açısından oldukça yerinde bir örnektir. Yazar, iktidar mücadelesi hakkındaki görüşlerini Celeleddin üzerinden ifade eder:

“... İktidar hırsı ve saltanatı kendi evlatlarına bırakma isteği kendisini, ilerde büyük bir sultan olacağı söylendiği için kendisine yakın akraba olan masum bir bebeği katletmeye sevk etmemiş miydi? ... Bu felaket, dünya oyununda asırlar boyu tekrarlanacaktır. Nice sultanlar olacaktır ki babasını, kardeşini, kardeşinin oğlunu, amcasını, amcaoğlunu yok olacak bir hükümlerlik veya değersiz bir toprak için öldürecekler.” (Vâ İslamâ, 36)

Celeleddin’in, Melik Eşref’e olan kızgınlığını masum halktan çıkarması ve akabinde mağdur ettiği halktan kimselerin, intikam olarak Celeleddin’in masum çocuklarını kaçırmaları(Vâ İslamâ, 68), çocukların köle olarak satılmaları gibi olaylar salt iktidar hırsının; insanın vicdanını ve aklını doğruluktan saptırabileceğini gösterir. (Vâ İslamâ, 91-102) Şeyh İbn Abdisselam’ın iktidarı rahatsız edecek doğruları dile getirdiği hutbesinden sonra hapse atılması ve sürgüne gönderilmesi, (Vâ İslamâ, 132-139) İbn Abdisselam ile ilişkisi olanların birçoğuna, İbn Zaim gibi tutuklanıp mallarına el

konulması, para cezası uygulanması iktidarın fayda sağlayabileceği gibi zarar verebileceğine de delalet eder. (*Vâ İslamâ*, 139)

Mısır sultanı Melik Salih'in hanımı Şecerüddür'ün, sultanın ölümünden sonra iktidarı ele geçirmek ve elde tutmak için yaptıkları: İktidar hırsının insanın gözünü kör edebileceğini gösterir.

“... Evet, Şecerüddür de biliyordu ki günün birinde emirlerden biri ile evlenmesi gerekiyordu... Emirler arasındaki rekabet hararetle devam ediyordu. Şecerüddür için makul olanı kim için Kahire'nin sultanı olacaksa beklemeli, kendisine teklif edildiği takdirde ona varmalı- böyle yapacağından emindi, kim onun gibi biri ile olmak istemez ve sevgisi ile mutlu olmak istemezdi ki? ...” (*Vâ İslamâ*, 184) Emir İzzeddin'in, Melik Salih'in oğlu sultan Musa'yı azlettirmek istemesi ve hapsedtirmesini anlatırken yazar, küçük sultanın mağduriyetini şöyle ifade eder:

“...Aradan çok zaman geçmemişti ki Melik Muiz, Mısır'ın tek sultanı olmuş Melik Eşref'in ismi hutbeden kaldırılmış, yakalanıp Kale'ye hapsedilmişti. Küçük sultan, kendisini niçin tahta oturttuklarını bilmediği gibi sonra neden hapsedtiklerini de bilmiyordu. O, tahta oturmayı hak edecek bir iş yapmadığı gibi, hapse atılmasını gerektirecek bir suç da işlememişti.” (*Vâ İslamâ*, 197)

Şecerüddür'ün Emir Farisuddin Aktay'ı, emir İzzeddin Aybek ve Kutuz'a öldürtmesi (*Vâ İslamâ*, 204) ve İzzeddin Aybek'i hizmetçilerine öldürtmesi akabinde öldürttüğü İzzeddin Aybek'in hanımı tarafından cariyelerine öldürtülmesi olayları; iktidarın tabiri caizse iki tarafı keskin bir bıçak gibi olduğunu gösterir. (*Vâ İslamâ*, 212)

Yaklaşan Moğol tehlikesine karşı bazı Müslüman sultanların Müslüman kardeşlerine karşı savaş açmaları da iktidarın insanın en yakınına dahi her şeyi yaptırabileceğini gösterir. (*Vâ İslamâ*, 214) Yazar, hiç kimseye zarar veremeyecek durumda olan kundaktaki masum bir bebeğin bile iktidarın esiri olan idareciler tarafından düşman olarak görülüp, katledilebileceğini eserin ilk bölümlerinde ele alır. Kendi çocuğunun kız, yeğenin erkek olması Memdud ve Cihan Hatuna, Celaledin'in çocuklarına zarar verebileceği kaygısını yaşatır. (*Vâ İslamâ*, 14, 16) Eserin başkahramanı ve iktidar

hırsının son mağduru Kutuz'un Baybars tarafından öldürülmeden önce yazarın Kutuz'un zihninden geçenlerle iktidarı tanımlayışı dikkat çekicidir:

"... İktidar; sorumluluk, kaygı ve hasetçilerin hasedi ile tamahkârların tamahı arasında gidip gelmenin dışında nedir? Hisseden ruha sahip insanlar için bu hayat ne kadar da değersizdi! İçini görenler için ne kadar da boş! Bunlar dünyanın süsüne aldanmazlar. Yüce Allah, dünya için eksik olmayı takdir etmişti. Dünyada kazandığını sanan kişinin elde edeceği ancak hüsrandır."(Vâ İslamâ, 264, 265)

Yazar aslında bütün bunların, iktidar mücadelelerinin, böyle bir hayat tarzının anlamsız olduğunu, uğruna ömrün feda edilmeye layık olmadığını ve bu mücadelede kazanan tarafın olmadığını, böyle bir mücadeleye girmenin kaybetmek olduğunu belirtiyor.

Aşk

Yazar, eserinde aşk temasını ele almıştır fakat roman bir aşk romanı değildir. Yazarın, aşkı sadece romantizm açısından ele alıp romantizm dolu bir aşk hikâyesi olarak okuyucuya sunduğunu düşünmüyoruz. Şöyle ki; yazar, aşkı romanında bir araç olarak kullanmıştır. Yazar, eserindeki mesajını, kurgusunu aşkla süslemiştir. Romanda gerçek anlamda bir aşktan söz edeceksek yazarın ele aldığı Allah yolunda cihad aşkıdır. Romanda somut olarak yer alan Mahmut ile Cihad arasında yaşanan bir aşk vardır. Ayrılıklar, entrikalar, cefalarla dolu olan canlı, hareketli bir aşktır. Yazar bu aşkın da içinde eridiği daha kapsamlı, daha güçlü önünde engel tanımayan yüce bir aşkla okuyucuyu sarmak ister. Bu aşk ise Allah yolunda cihattır. Yazar, eserine toplumsal bir mesaj yüklemiştir bunu da aşkla bürümüştür. Yazarın eserinde yer alan kahramanların ve vakaların çoğunun gerçek olduğunu, kurgu olmadığını biliyoruz. Yazarın tarihten aldığı bu kişi ve olayları, bir aşk hikâyesiyle süsleyerek okuyucunun ruhunda yeniden diriltmek amacıyla olduğunu düşünmüyoruz. Mahmut ve Cihad çocukluktan beri birliktedirler, birbirlerine çok yakındırlar. Cihad isminin, eserin ana temasının Cihad olduğunu düşündüğümüzde bilinçli bir tercih olduğuna inandığımızı ifade etmiştik. Mahmut ise İslam peygamberinin ismidir. Gerçek hayatta Kutuz'un isminin Mahmut olduğuna dair elimizde bir delil yok. İki arasında vazgeçilmez ve ölümsüz bir aşk vardır.

Asıl aşkın Allah yolunda Cihad olduğunu yazar, kahramanlarından Gülnar son nefesini verirken Gülnar'a söylettirir. Kutuz, Gülnar için üzülürken “*Vah yârim!*” der Gülnar ise asıl sevgilinin İslam olduğunu, kendisi için üzülmemesi gerektiğini

“*Vah yârim deme... Vâ İslâmâ! De*” diyerek belirtir. (*Vâ İslâmâ*, 251) Romana somut bir aşkın dâhil edilmesi, roman kahramanları Kutuz ile Gülnar’ın çocukken köle olarak satıldıkları Şamlı tacirin yanında gençlik çağlarına erişmeleri ile olur.

Yazar, kendi ifadeleriyle:

“... *Yıllar çabucak geçmiş, olaylar birbirini takip etmişti. Çocuklar Şeyh Ganim’in evinde on yıl veya daha fazla zaman geçirmişti öyle ki Kutuz yetişkin bir erkek, Gülnar evlenme çağında bir genç kız olmuştu. Gençler arasındaki münasebet onlarla birlikte gelişip kalıptan kalıba girmiş, bir aşk ve sevda biçiminde olgunluğunu tamamlamıştı.*” durumu okuyucuya aktarır. (*Vâ İslâmâ*, 105)

Romanda bu ifadelerden önce geçen kısımda kahramanlar arasındaki münasebet, bir aşk olarak değil belki bir kader birlikteliği olabilir; zaten yazarın henüz çocuk yaştaki kahramanlar arasında bir aşktan bahsetmesi de gerçekçi olmazdı.

Yazar, aşkı romanına dâhil etmeden önce bunun alt yapısını oldukça iyi hazırlamıştır. Kahramanlarına öyle karamsar bir tablo oluşturup bu tablonun içinden bir aşk çıkarmak; ölüme ramak kala hayata kavuşmak gibi kahramanlarını yeniden hayata bağlamıştır. Sarayda, iktidar nimetleri içinde yan yana büyümüş olan çocuk kahramanlar, başlarına gelen musibetlerden sonra birbirlerine bir nevi mecbur olmuşlardır. Doğdukları topraklardan uzakta bilmedikleri diyarlarda dilini bilmedikleri insanlarla birlikte yaşamak zorunda bırakılmış, hayatta hiçbir kimseleri kalmamış, iktidar nimetlerinden mahrum bırakılmış, hürriyetleri ellerinden alınmış, bir mal gibi köle olarak satın alınmışlardır. Hayatlarına köle olarak devam etmektedirler (*Vâ İslâmâ*, 20-105) Böyle bir ortamda yazarın aşkı romanına dâhil etmesi karanlık, dalgalı denizin içinde boğulmamak için çırpınan kahramanına can simidi atması gibidir. Okuyucu açısından da karanlık dünyanın aydınlanması olsa gerektir. Kahramanları türlü belalar yumağında sunan yazar, okuyucuyu hem şaşırtmış hem de ilgisini arttırmıştır. Okuyucu bir anda

kendisini tozpembe bir dünyanın içinde buluverir. Yazar bu değişikliği öyle ifadelerle dile getiriyor ki romanın karanlık dünyası birden değişiveriyor:

“Daha önce hiç yaşamadıkları coşkun bir mutluluk hissediyorlardı. Öyle ki esaretlerinden önce sahip oldukları nimetlerle bile bu hissi yaşamamışlar, bu mutluluk başlarından geçen musibet ve belaları sanki hiç yaşanmamış gibi unutturuyordu. Dünya gözlerinde farklı bir hal almış; süslere bürünmüş, güle, ırmağa, çiçeğe, şafağın güzel ışıklarına ve sabah esintisinin dinlendirici kokularına dönüşmüştü. Bütün günler; sihirli sabah ve geceler halinde geçiyordu. (Vâ İslamâ, 105)

Sonra bu mutlu tablo bir ayrılık acısı ve vuslat hasretine dönüşür. Şeyh Makdisî'nin ölümünden sonra Gülnar'a sahip olmak isteyip karşılık bulamayan oğlu Musa'nın Gülnar'ı Mısır'lı bir tacire satması ile aşkın pembe dünyası karanlık bulutlarla kaplanır. (Vâ İslamâ, 109) Burada dramatik bir aşk sahnesi sunulur.

Yazar, kahramanlarının ayrılık sahnesini elinden geldiğince dokunaklı kelimelerle ifade etmiştir:

“... Kutuz ona kollarını açtı. İki âşık birbirlerine uzunca sarıldılar. Birbirlerine veda öpücükleri kondurdular. Gülnar, sevgi ve hasret yüklü en sıcak busesi ile Kutuz'a veda etti. Nefesleri ve gözyaşları birbirine karışmıştı. Hissettikleri coşku ve sevgiyle kendilerinden geçmiş, etraftakileri unutmuşlardı...” (Vâ İslamâ, 110)

Yazar, eserine aşkı oldukça masum, temiz, duygusal ve meşru sahnelerle yansıtmış, kösnül ifadelerden kaçınmıştır sadece bir sahnede aşkın böyle bir tensel yönü olduğunu fark eden kahramanlar duygularına hâkim olup meşruluktan ayrılmamışlardır. Nablus'tan dönen Kutuz'un Gülnar'ı odasında tek başına banyodan yeni çıkmış gibi saçlarını tararken bulması üzerine hissettikleri ve düşündüklerini yazar şöyle ifade eder:

“... Bu gözlerde daha önce görmediği tuhaf manalar okuyordu. Sanki hem davet ediyor hem itiyor, hem yakınlık gösteriyor hem yabancılaşıyor, hem güveniyor hem kuşku duyuyor, hem boyun eğiyor hem karşı duruyordu... Bu durum daha önce olduğu gibi değildi, birlikte oyun oynadıkları, at bindikleri, aynı odayı paylaştıkları dayıkızı küçük Gülnar değildi. O artık aralarında hiçbir meşru bağ ve ilişki bulunmayan fizikî

olgunluğunu tamamlamış yetişkin birkadıdır. Kollarına, sinesine, baktıkça kalbi durmak bilmeyen bir korkuyla doluyordu...” (Vâ İslamâ, 120, 121)

Efendisi İbn Zaim, kendisine başkasıyla evlenmesini teklif etse de Kutuz, aşkına sadık kalarak Gülnar’ın dışında kimse ile evlenmek istemez:

“-Hayır efendim! Daha güzel de olsa ondan başkasıyla evlenmek istemiyorum. O dayımın kızı. Onunla birlikte büyüdük ve doğduğumuzdan beri hiç ayrılmadık.” (Vâ İslamâ, 122)

Kutuz, Gülnar dışında kimse ile evlenmemeye ahd etmiştir, bunu Şeyh İbn Abdisselam'la olan sohbetinde dile getirir:

“... Hayır efendim! Dayımın kızı Gülnar dışında başka biriyle evlenmemeye yemin ettim.” (Vâ İslamâ, 135)

Kutuz, Gülnar’ı bulmaya çalışır fakat bulamaz. Mısır’da İzzeddin Atabey’in mektup eri oluncaya kadar Gülnar’dan haber alamaz. Saray cariyesi olan Gülnar, saraya gidip gelen Kutuz’u fark edince Kutuz’un önüne gizlice gül atar. Kutuz gül atanın Gülnar olduğunu fark edemez. Aklına gül atanın Gülnar olabileceği ihtimali de gelir fakat bundan emin olamaz, sultandan da korktuğu için Gülnar kendisini gösterinceye kadar gül atanın kim olduğunu öğrenmek için hiçbir harekette bulunmaz. Gül atma olayı dört kez tekrarlanır, dördüncü de Gülnar kendisini gösterir. (Vâ İslamâ, 157-160) Kutuz’un Gülnar’ı bulması ile romanın psikolojik atmosferinde bir yumuşama, bir mutluluk havası görülür. Yazar, kahramanın duygularını şöyle ifade eder:

“Kutuz o günden sonra Kale’ye gittiği her gün onu görüyor, oradan dünyalar onun olmuş gibi mutlu dönüyordu. Yüreğindeki eski aşkın hatıraları uyanıyordu. Ayrılık ateşi yüreğini yakıyordu. Özlem, sevinç hepsi birbirine karışmıştı. İç dünyasında cereyan eden hisleri, biri ile konuşmadan duramazdı artık.” (Vâ İslamâ, 160)

İki sevgili, birbirlerini bulduktan sonra hasretlerini, birbirlerine uzaktan bakmak ve tebessüm etmekle giderirler fakat Hanım sultanın durumdan haberdar olması ve İzzeddin Atabeyi hizmetlisi hakkında uyarması üzerine Kutuz’un saraya gitmesi

yasaklanır. Yeniden ayrılık acısı düşer sevgililerin yüreğine, bununla beraber birbirlerine kavuşma ümitleri de yeşermiştir. (*Vâ İslamâ*, 163) Mansura şehrinde Kont Dartuva'nın saraya saldırması ve Kutuz'un burada gösterdiği kahramanlık üzerine Kutuz, Hanım Sultan Şecerüddür'ün teveccühünü kazanır. (*Vâ İslamâ*, 173) Şecerüddür, kendisini Gülnar ile evlendireceğine dair söz verir. (*Vâ İslamâ*, 188, 189) Kutuz'un kahramanlığı sayesinde elde ettiği söz, Gülnar'a kavuşma ümidini daha da arttırır. Kutuz'un efendisi İzzeddin Atabey'in evlenme teklifini Şecerüddür'e iletirken adeta kendi aşkını Gülnar'a serdediyor. Efendisinin aşkını ilan ederken maşukun, bir dua olduğunu, aşığı Allah'a yaklaştıran bir vesile olduğunu ifade ediyor:

“... Bu sebeple siz onun duası olabilirsiniz. Siz üstadımı Allah'a yaklaştıran bir vesilesiniz.” (*Vâ İslamâ*, 195)

Eserin bütününe baktığımızda yazarın bu yaklaşımla eseri kaleme aldığını görebiliriz. Gülnar'ın aşkı, Kutuz'u Allah'a yaklaştıran bir vesiledir. Gülnar, kendisini savaş meydanında kaybeden Kutuz'dan, “*Vah yârim! Deme. Vâ İslâmâ! De*” (*Vâ İslamâ*, 251) diyerek kendisinin yerine İslam'ı koymasını ister yani maşuk olunması gerekenin İslam olduğunu belirtir. Yazar Kutuz'a ilan-ı aşk ettirirken bir ayete telmihte bulunarak kendisine iltifatta bulunur. (*Vâ İslamâ*, 195)¹⁷⁴

Şecerüddür, Kutuz'a, Gülnar'a kavuşmasının ancak Emir Aktay'ın kellesi karşılığında olabileceğini ima eder. Kutuz, Gülnar'la, Aktay'ın kellesi karşılığında kavuşmayı kabul eder ve Gülnar'ın aşkını Aktay'ın canından değerli görür. Yazar böyle bir aşkın can almak ve vermekten üstün olduğunu ifade eder:

¹⁷⁴“Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misali, içinde çerağ bulunan bir kandil gibidir; çerağ bir sırça içerisindedir; sırça, sanki incimsi bir yıldızdır ki, doğuya da, batıya da ait olmayan kutlu bir zeytin ağacından yakılır; (bu öyle bir ağaç ki) neredeyse ateş ona dokunmasa da yağı ışık verir. (Bu,) Nur üstüne nurdur. Allah, kimi dilerse onu kendi nuruna yöneltip iletir. Allah insanlar için örnekler verir. Allah, her şeyi bilendir.” Nur: 24/35.

“Kutuz, Hanım Sultan’ın kendisini Farisuddin Aktay’ı öldürmeye teşvik ettiğini anlamıştı... Kutuz’dan Gülnar’ın mihri olarak Emir Aktay’ın kellesini istiyordu. Bu çok büyük bir mihirdi, fakat Gülnar bundan daha değerliydi...”¹⁷⁵(*Vâ İslâmâ*, 201)

Kutuz, Aktay’ı öldürdükten sonra Şecerüddür sözünde durur ve Kutuz’u Gülnar’la evlendirir, böylelikle Kutuz dağdağalı bir ayrılık faslından sonra Gülnar’a kavuşur. Kavuşma sahnesinden sonra yazar, romanda Gülnar’dan pek fazla bahsetmez ta ki; son bölümde Gülnar’ın Moğollarla savaşmaya hazırlanan sultanın yanında destekçisi olana kadar. Gülnar, sultanın bu yoğun ve gergin zamanında Sultanın yükünü hafifletme gayretinde olur.

Yazar, Kutuz’la beraber savaşmak isteyen Gülnar’ın Kutuz’a olan sevgisini şöyle ifade eder:

“-*Senin için korkmadığım hiçbir şeyden kendim için de korkmam.*”(*Vâ İslâmâ*, 238)

Bu ifadeden Gülnar’ın Kutuz’u kendisinden gayrı olarak görmediğini ve aşğını kendisiyle özdeşleştirdiğini anlarız. Gülnar’ı bu sahneden sonra savaş meydanında Kutuz’u korumaya çalışırken yaralanmış bir halde görürüz. Kutuz, kendisini korumaya çalışırken yaralanan kişinin Gülnar olduğundan habersizdir. Yüzündeki örtüyü kaldırıncaya onun Gülnar olduğunu anlar. Yazar burada Gülnar ile Kutuz’un aşkını daha büyük bir aşka dönüştürür. Gülnar, Kutuz’dan kendisi için üzülmemesini ister, “*Vah yârim! Deme. Vâ İslâmâ de!*” (*Vâ İslâmâ*, 251) diyerek İslam için üzülmesi gerektiğini söyler ve Gülnar ölür. Gülnar’ı öylece bırakan Kutuz savaş meydanına döner ve “*Vâ İslâmâ!*” sözünü haykırarak düşman saflarına doğru korkusuzca, var gücüyle hücum eder. Sultanlarını ön saflarda düşmanla çarpışırken gören Müslüman askerler de bundan etkilenerek cesaretle ve şevkle savaşmaya devam ederler. Bu sahneden önce düşmanın

¹⁷⁵ Yazar, bu ifadeden sonra Aktay’ın katlini haklı göstermek için Aktay’ın halka yaptığı zulümlerden bahseder. Yazar’ın hem aşkı, uğruna can vermeye ve can almaya (Kutuz’un Aktay’ı öldürmek isterken canından da olma ihtimali var.) değerli görmesi ardından can almak için farklı sebepleri de zikretmesi bir tezat teşkil eder. Aşk eğer bir canın alınmasından değerli ise başka sebep aranmasına gerek yoktur. Gülnar’ın aşkı Aktay’dan daha değerlidir diyebiliriz, ama Aktay yaptığı zulüm için öldürülecekse aşk için öldürülmesinin ifade edilmesi yersizdir. Anlamda bir zayıflık olduğunun alameti olur. Kanaatimizce yazarın burada Aktay’ın öldürülmesini aşka bağlayıp ardından zulmü ifade etmesi anlamı kuvvetlendirmez aksine zayıflatır.

galip gelme ihtimali varken bu sahneden sonra savaşın seyri Müslümanlar lehine değişir ve Müslümanlar bu savaşta galibiyet elde eder. (*Vâ İslamâ*, 251-257)

Romanın düğüm noktası olan bu sahnede İslam'ın yeniden ruhlarda yeşermesi, bedenlere kuvvet vermesi ve İslam düşmanlarına galip gelmesi mesajı saklıdır. Savaşın galibiyetinin ardından Sultan Kutuz, askerleri için bir konuşma yapar, savaşta hayatlarını kaybeden şehitler ve Hanım sultanları için dua etmelerini ister.

Yazar, Allah yolunda cihadı en büyük aşk¹⁷⁶ olarak kabul ettiğini Gülnar'ın can verirken söylediği sözle belirtir. Buradan hareketle yazar, bu aşk uğruna can verenlerin, bu aşkla dünya değiştirenlerin aslında ölmediğini ifade eden bir ayete yer verir:

“ *Allah yolunda öldürülenleri sakın 'ölüler' saymayın. Hayır, onlar, Rableri katında diridirler, rızıklanmaktadırlar. Allah'ın kendi fazlından onlara verdikleriyle sevinç içindedirler. Onlara arkalarından henüz ulaşmayanlara müjdelemeyi isterler ki onlara hiç bir korku yoktur, mahzun da olacak değildir.* ”(*Vâ İslamâ*, 259)¹⁷⁷

Son bölümde savaştan sonra “... *Hayattaki en büyük tesellisi...* ”(*Vâ İslamâ*, 263) Gülnar'ı kaybetmesi Kutuz'u derinden etkilemiştir, bu duygu yoğunluğunu, hüznünü gözyaşlarıyla boşaltır. Gülnar'ı kaybettikten sonra yönetim ve devlet işleri ile uğraşamayacağını, iktidar kavgalarına katlanamayacağını ve bunların anlamsızlığını, iktidardan çekilip yerini uygun birine devretmeyi düşündüğünü ifade eder. (*Vâ İslamâ*, 264) Kutuz, zaferden sonra Mısır'a dönüş yolunda bir tavşanı görüp peşine takılır. Sevgilisi Gülnar ile birlikte Hindistan'da at üstünde tavşan peşinde koşmaları gözlerinin önüne gelir. (*Vâ İslamâ*, 274) Kutuz artık Gülnar'ın anıları ve hayalleriyle yaşamaktadır. Baybars ve arkadaşları tarafından yaralanan Kutuz, onlara karşı herhangi bir nefret ve intikam ifade eden bir söz söylememiş aksine kendisini Gülnar'a yaklaştırdıkları için teşekkür eder. Son sözleri “*Vah yârim! ... Vâ İslâmâ! ...*”(*Vâ İslamâ*

¹⁷⁶ Yazarın aşk ile örülmüş bir cihad kurgusu aklımıza Hz. Hüseyin'in o meşhur sözünü getirir ki; kanaatimizce bu romanı en güzel özetleyen söz de budur: “Hayat iman ve mücadeledir.” İman ise; en büyük en ulvi aşktır.

¹⁷⁷ Âli İmrân: 3/169, 170.

277) olur. Böylelikle romanın kahramanı Kutuz ile Gülnar'ın aşkı nihayete erer ve Kutuz Gülnar'a kavuşur.

Romanda ana kahramanların dışında bir de Emir İzzeddin'in Şecerüddür'e olan aşkı yer alır ama bu aşk, Kutuz ile Gülnar'ınki gibi bir aşk değildir. İktidar meftunu Şecerüddür, Emir İzzeddin'e karşı duygularına teslim olmaz, meseleyi mantıksal açıdan ele alır.

“Böyle bir teslimiyet, kendisine hâkim olan iktidar arzu ve tutkusundan mahrum kalmasına yol açabilirdi. Kendisine hissiyatının mani olmasını istemiyor, iradesinin hür kalmasını istiyordu.” (Vâ İslamâ, 184)

Kendi menfaati için hangi damat adayının daha uygun olacağını onları sınavarak karar verir. (Vâ İslamâ, 184-196) Şecerüddür ihtirashı, iktidar düşkünü, baskın ve güçlü bir yapıya sahiptir. Emir İzzeddin'in evlilik teklifini kabul etmesi; İzzeddin'in kontrol edebileceği ve sözünü geçirebileceği biri olması ve kendisini gerçekten sevdiğine inanmasından dolaydır. İzzeddin, Şecerüddür'e karşı saf ve temiz bir sevgi beslemektedir.

“Şecerüddür'ü seviyor, kalbi ona meylediyordu, kendisi üzerinde hâkimiyet kurabilme ihtimalinde bir beis görmüyordu... Aksine bundan zevk duyuyordu...” (Vâ İslamâ, 183)

Emir Aktay'ı reddetmesinin nedeni ise; Aktay'ın kontrolü kabul etmeyen, kendisi gibi ihtirashı, sözünü geçiremeyeceği derecede dominant bir yapıya sahip olmasıdır.

“Hanım sultan, kendisine talip olan iki adamı değerlendirdiğinde; birinin diğerine göre kendisini daha fazla sevdiğini ve kendisine diğerinden daha fazla itaat edeceğini görüyordu. İkincinin ise kuvveti ve kahramanlığı hoşuna gidiyordu. Kalbi birincisine meyletti” (Vâ İslamâ, 196)

Şecerüddür, iktidar hırsı yüzünden iki emiri birbirine düşman etmiş, Aktay'ı öldürtmüştü. Bununla da yetinmeyerek iktidar yüzünden anlayamadığı eşi İzzeddin'i öldürterek kendi sonunu hazırlamıştır. Bu sahnelerde Şecerüddür aşkı ile değil, hırsı ve entrikaları ile öne çıkar. Şecerüddür iktidarın tutsağıdır ve iktidarı elinde tutabilmek için insan öldürmek dâhil yapamayacağı hiçbir şey yoktur. (Vâ İslamâ, 193-212)

Kölelik

Romanın sosyal anlamda ele aldığı konulardan biri de köleliktir. Romanda kölelik; savaşların doğal bir sonucu olarak kabul edilmekte, bir sultan savaş sonrası bir esir veyahut köle olabilmektedir. Köleliğin bir ticaret sektörü haline gelmesi, insanların hürriyetlerinin gasp edilip bir meta gibi alınıp satılmaları, yaşadıkları zillet, cefa, eziyet hali romanda ele alınmıştır. Ayrıca kölelik; yazarın sosyal ve psikolojik olarak birbirine zıt dünyaları karşılaştırması ve kahramanları geliştirmesi açısından oldukça isabetli bir tercihtir. Romanın kahramanları Mahmut ve Cihad aileleriyle birlikte, sarayda, iktidar nimetleri içerisinde, doğdukları topraklarda, kendilerine hizmet edilerek, huzur içinde büyümektedirler. Yusuf peygamber gibi beklenmedik bir anda, tahammül edilmesi zor bir imtihanla; kölelikle tanışırlar. Kendilerini ailelerinden uzakta gurbette, yokluk içerisinde, dillerini bilmedikleri insanların emri altında köle olarak bulurlar. Saray dünyasından sonra köleliğin verilmesi romana bir hareket, bir değişim katmıştır. Yazar kölelik tercihi ile okuyucunun merakı ve ilgisini romana odaklamıştır.

Kahramanlarını zirveden; veliaht sultanlıktan alıp en aşağı bir noktaya; köleliğe bırakmış sonra tekrar sultanlığa çıkarmıştır. Bu değişiklik hali romana bir hareketlilik katıp okuyucunun merakını arttırmıştır. Bu değişimle beraber kahramanların maddi ve manevi hayatlarında birçok serüven cereyan edecektir. Saray ehli kahramanlarımız siyaseti- dini, dostluğu-düşmanlığı, zulmü ve merhameti, hüznü-mutluluğu adım adım tanıyacaklardır. Yazarın kahramanlarına ve okuyucuya yaşattığı belki de en önemli his; her şeyin her an değişebileceği, hayatta iyi veya kötü bir durumun, mutlak bir istikrarının olmayacağıdır. Böyle bir belirsizlik durumunun hayata anlam katmasıdır. Yazar, köleliği öncelikle Moğol zulmü ile romana dâhil etmiştir ve daha çok Moğollarla anar ama köleliğin Müslüman toplumlarda da yaygın olduğu ve kölelerin güçlenip devlet kurduğunu da romanda belirtir. Celaleddin'in annesi Türkan Hatun Moğollara esir düşmüştür. Celaleddin Memdud'la olan sohbetinde;

“Hayatın nasıl bir tadı olabilir Türkan Hatun'dan sonra?” der. (*Vâ İslamâ*, 6, 55)
Romanın ilerleyen bölümlerinde Müslüman sultanların zulmü ve bu zulüm kapsamında

yer alan kölelik sunulur. Yazar, Celaleddin'in yardım talebine olumsuz karşılık veren Melik Eşref'in halkının, Celaleddin tarafından zulme maruz bırakılmasını anlatırken:

“... Moğolların yaptığı gibi erkekleri öldürüp, kadın ve çocukları köle almayı... Kendisine kötülüğü dokunmamış bir milleti sadece tebaası oldukları sultanlarının kötülüğü yüzünden cezalandırır gibiydi.” (Vâ İslamâ, 67)

İlginçtir ki; masum insanların zulme maruz kalmasını dile getiren yazar, Celaleddin'in yaptığı zulmün ve hatanın bedelini masum çocuklarının kaçırılıp köle edilmesi ile Celaleddin'den çok çocuklara ödettirir. Çocukların kaçırılıp köle tacirlerine satılmaları (Vâ İslamâ, 80) Yaşlı Selame'nin çocuklara sabır ve metanet tavsiyesi, masum çocukların böyle cefalara maruz kalması tezat oluşturur. (Vâ İslamâ, 85) Ayrıca yazar, Selame ile onlara öğüt verdirirken köleliğin toplumun her tabakasında yaygın olduğunu da ifade eder.

“ O sizin değerinizi biliyor ne kadar kıymetli olduğunuzdan habersiz değil. Bu yüzden sizler için öyle bir fiyat isteyecek ki, bunu ancak çok zenginler, beyler, hatta sultanlar karşılayabilecektir.”(Vâ İslamâ, 84)

Kölenin fiyatı ve değerine göre bir alıcısının bulunacağını ifade eder. Kölelikte gerçek kimliğin bir önemi yoktur ve köle gerçek kimliğini unutmak zorundadır aksi takdirde yeni hayatı kendisine çekilmez bir çile haline gelir. Yazar, eserde Selame'yi konuşturduğu bir monologda köleliği eleştirir:

“Bu hayatta kalma hırsı nedendi? İnsan, şeref ve hürriyetini kaybettikten, bir meta gibi alınıp satıldıktan sonra hayatın kıymeti ne olabilirdi? ... her türlü aşağılama ve farklı imtihanlara maruz kalacakları birer köle ve cariye olarak yaşamaya rıza göstermeleri nasıl istenebilirdi? Sırf hayatta kalabilmeleri, sofranın artıklarından ve şerbetlerin kalanlarından mahrum edilmemeleri için bunun hayır ve saadetlerinin gereği olduğu kendilerine nasıl telkin edilebilirdi?” (Vâ İslamâ, 88)

Yazar, romanında bir meta gibi satılan kölelerin pazarına bir bölüm ayırır. Şitar dağlarında kaçırılan Mahmut ve Gülnar Suriye'li bir köle tacirine satıldıktan sonra köle taciri tarafından başka birine satılmak üzere Halep'e, köle pazarına götürülürler. Yazar

bu sahnelerde kahramanlarının psikolojik tablolarını çizer. Onların hissettiği yalnızlık, eski hayatlarına duydukları özlem, yaşayacakları meçhul hayatın kaygısı, kendilerini değersiz bulmaları, onur ve hürriyetlerinin gasp edilmesinin verdiği isyan gibi duyguları işlemiştir. Köleleştirilmiş bu insanların diğer metalar gibi ismini aldığı, alınıp satıldığı bir pazarın olmasını bir nevi tenkit eder.

”Bu bölümlerden her biri Pazar diye isimlendirilir; Hububat pazarı, kumaş pazarı, köle pazarı, at pazarı gibi.” (Vâ İslamâ, 96)

Bu insanların satılması için çığırktanların onların vasıflarını saymaları, kafiyeli sözler söylemeleri gibi ticari bir sektörün oluştuğunu belirtir. Her renkten, her milletten kadın ve erkek köle ve cariyelerin bulunduğu çardaklar; bu çardakların etrafında değişik yerlerden insanların oluşturduğu kalabalıklar, bu kalabalıkların köleleri baştan ayağa süzen rahatsız edici bakışları bu bölümde ifade edilir. Açık arttırma usulü pazarın, rekabet ortamı yaratması sonucu; pazarlığın kızışması ve kalabalıkta oluşan heyecan okuyucunun gözleri önünde cereyan ediyormuş gibi tasvir edilir. Pazarı olanca detayıyla tasvir etmesi okuyucunun gözlerinin önünde bir pazar manzarası canlandırır ve ruhunda bir kölenin hissedebileceği duyguları yaşatır. (Vâ İslamâ, 96-103)

Romanın kahramanları Kutuz ve Gülnar efendileri Şeyh Ganim el-Makdisî'nin evinde mutludurlar ama oğulları Musa, ahlaki bozuk ve kötü huylu biridir. Onları rahatsız eder, Gülnar'a musallat olur, babasının ölümünden sonra Gülnar'ı Mısır'lı bir tacire satarak Kutuz ile Gülnar'ı birbirinden ayırır. (Vâ İslamâ, 109) Arkadaşı Hacı Ali Ferraş'a efendisinin oğlu Musa'dan dert yanan köle Kutuz köleliğe isyan eden cümleler sarf eder:

“... Hürriyetimi ve saadetimi elimden çekip alan bu iğrenç adama hizmet etmeye nasıl tahammül edebilirim? Bu saray gözümde cehenneme döndü, onu görmeye dayanamıyorum, orada kalmak bana eziyet oluyor... Annem beni hür olarak doğurmuşken, onlar ne hakla beni köle yapabilirler? Yeryüzünde beni bu zulümden kurtaracak bir adalet kalmadı mı?” (Vâ İslamâ, 116)

Yazar, roman kahramanlarının Efendileri Şeyh Ganim'in evinde, efendileri hayatta iken köle hayatı yaşamadıklarını belirtir:

“Şeyh Ganim'in kucagında tanıştıkları şefkat, merhamet ve iyilik onlara yetimliğin acısını, köleliğin zilletini, gurbetin hüznünü unutturmuştu. Huzur ve refah içinde yaşıyorlardı ” (Vâ İslamâ, 119)

Romanın ilerleyen safhalarında köle Kutuz'un hayat hikâyesini öğrenip şaşırın Şeyh İbn Abdisselam bu şaşkınlığını bir ayetle ifade eder;

“De ki: "Ey mülkün sahibi Allah'ım, dilediğine mülkü verirsin ve dilediğinden mülkü çekip alırsın, dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; hayır Senin elindedir. Gerçekten Sen, her şeye güç yetirensin.”¹⁷⁸(Vâ İslamâ, 126)

Ayet muhteva itibariyle mutlak bir mülkiyetin ve mutlak bir istikrarın kulun elinde olmadığını belirtir. Yazar, kahramanını kölelik vasıtasıyla yüksek mevkilere taşımıştır. Sultanlar, kendilerine bağlı sadık kölelerini de taltif ettikleri için romanın kahramanı Kutuz hep geleceği parlak, yükselebilecek ve kendisini ispatlayabileceği emir ve nüfuz sahibi kimselerin köleliğini yapmıştır.

“İbn Zaim Kutuz'u azat etmek ister fakat Kutuz azat olmak istemez... Kendisini Mısır Sultanına satacak adam göndermesini rica eder. Böylelikle emirlerin yoluna katılacaktır.” (Vâ İslamâ, 149)

Kutuz'un kölelikten azat olmak istemeyişinin nedeni rüyasına inanıp Mısır tahtını hedeflemiş olmasıdır.

“Genç kölesinin hayali, Mısır'da yüksek mevkilere çıkmaktı.” (Vâ İslamâ, 149)

Yazar Mısır'ı sultanlık ve taht ile sembolize ederken Şam'ı da kölelikle simgeler. Rüyasının gerçekleşeceğine inanan Kutuz'un, Mısır'a gideceği esnada söylediği söz bu simgelemenin delilidir:

¹⁷⁸ Âli İmrân: 3/26.

“Ey Şam bize ne kadar da uzaktasın! Sen ey Mısır, bize ne kadar da yakınsın!” (Vâ İslamâ, 150) Romanda, köleler arasındaki siyasî birlikteliği ifade eden *hoşdaş*¹⁷⁹ terimi kullanılmıştır. Yazar, romanında kendisi anlatıcı olarak hoşdaş kelimesini açıklamıştır:

“O devirde bir tek sahip veya bir üstağa bağlı kölemenlik hoşdaşiyeye olarak tabir edilirdi. Her kölemen kardeşinin hoşdaşı yani arkadaşı veya yakını sayılırdı. Memlûklular arasındaki bu bağ, akrabalık ve hısımlık bağının yerini alıyordu. Çünkü bunların arasında hiçbir akrabalık ve hısımlık bağı yoktu. Farklı millet ve beldelerden getirilmişlerdi.”(Vâ İslamâ, 152)

Âlimlerin Toplumdaki Konumları ve Yöneticiler Karşısındaki Tutumları

Romanın sosyal konularından biri de âlimlerin toplumu yönlendirmesi ve yönetime karşı takındıkları tutumdur. Bu konudan romanın başkahramanı Kutuz’un Şamlı tacire satılmasına kadar bahsedilmez. Kutuz’un Şam’a satılmasından sonra roman, âlimlerin ve yöneticilerin arasındaki ihtilafı, gerginliği ele almaya başlar. Bu bölümden önce âlimlerden Celaledin Şah zamanında bahsedilir. Orada Celaledin’in babasını defnederken düzenlediği merasime ülkenin farklı yerlerinden âlimlerin, eşraf ve ayânın katıldığı belirtilir. (Vâ İslamâ, 62) Müessir bir rolden bahsedilmez, pasif bir mevcudiyetten söz edilir. Ancak Şam’da bahsedilen Şeyh İbn Abdisselam karakterindeki âlim tipi; toplumu yönlendiren, doğruyu yanlış kimseden sakınmadan söyleyen, iktidarı eleştiren, iktidara karşı bir hareket başlatan ve bu uğurda maruz kaldığı sıkıntılara, mahrumiyetlere şikâyet etmeden katlanan müessir bir rolden bahsedilir.

¹⁷⁹“Memlûklar, Mısır’da mevcut medeni kurumlara ilaveten üstaziyye ve hoşdaşiyeye telakkileriyle göçebe hayatının iç dinamiklerini hatırlatan hususları devletlerine taşımışlardır. Ancak ferdi çıkışlar ve gayretler hep önemli bir unsur olma özelliğini koruyordu. Memlûk devletinde sosyal ilişkiler bahsedilen üstâz – hoşdaş ilişkisi içinde şekilleniyordu. Yani sultan ve kulları arasındaki münasebet, tamamı Memlûklardan oluşan bu devlette, bu bağ ile sembolize edilmekteydi. Aynı bağ hoşdaşlar arasında kardeşlik efendi Memlûk arasında ise adeta bir baba – oğul ilişkisi içinde cereyan etmekteydi. Memlûk toplumunda üstâz baba, hoşdaş ise kardeşlik bağını içeriyordu. Bir Memlûk savaşta ölürse onun yerini hoşdaşı alırdı.” Çetin Altan, “Memlûk Sultanlarının İn’am ve İhsanına Dair”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:10, c. XXVI, s. 104-105.

Romanın kahramanları Kutuz ile Gülnar'ın hayatlarına âlimlerin girişi, kahramanların Şam'a satılmaları ile olmuştur. Bu safhadan önce Celaledin Şah'ın yanında iken yaşları henüz çok küçük olduğundan âlimler onlar için sıradan insanlar mahiyetinde olsa gerektir. Şam eşrafından, ilim meclislerinin müdavimi olan Şeyh Ganim el-Makdisî tarafından satın alınmaları onlar için bir fırsat olmuştur. (*Vâ İslamâ*, 103) Şeyh Ganim çocukların bakım ve eğitime özel ilgi göstermiştir. Şeyh Ganim öldükten sonra oğlu Musa, babasının vasiyetini geçersiz kılıp Kutuz ile Gülnar'ı ayırmak için kendi çıkarına uygun fetva veren bir âlimle işbirliği yapar. Âlimlerin toplumda her zaman iyilik yaymadıklarına dair romanın sunduğu örneklere baktığımızda:

"Ahlaksız herif, kendisi gibi karakteri bozuk âlimlere gitmiş ve gençlerin azat olmalarını engelleyerek, babasının vasiyetini geçersiz kılmıştı." (*Vâ İslamâ*, 108) gibi sahneler karşımıza çıkar. Musa'nın zulmünden kurtulmak için İbn Zaim'e kendini köle olarak sattıran Kutuz, burada yüreğinde Gülnar'a olan hasretini dindirmek için ilim meclislerine gider ve orada Şeyh İbn Abdisselam'ın ders halkalarını sürekli takip eder. Şeyh İbn Abdisselam, idareciler ve nüfuz ehli kimseler tarafından sevilen biri değildir. Yakın dostlarından ve destekçilerinden olan İbn Zaim, kendisinin ihtiyaçlarını tedarik etmesi ve davetini canıyla malıyla desteklemesi yüzünden idareciler ve nüfuz ehli kimseler tarafından gazaba maruz bırakıldığı belirtilir. (*Vâ İslamâ*, 123) Yazarın örnek gösterdiği âlim tipi olan Şeyh İbn Abdisselam:

"... İbn Abdisselam'da ilmiyle amel eden, dinine ve vatani için nasihat eden iyi bir örneklik bulunurdu... İnsanları hayra ulaştırmada âlimleri peygamberlerin vârisi olarak görürdü. İyiliği emredip kötülükten sakındıran, Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayan bir insandı. Dinini ve ilmini asla geçim kapısı görmez, ilmiyle dünyalık bir fayda temin etmeye çalışmaz, yurdunu ve milletini ilgilendiren konularda pazarlık kabul etmezdi. Allah'ın ayetlerini dünyanın geçici metaından ibaret ucuz değerlere satmazdı." (*Vâ İslamâ*, 124)

Yazar'ın âlim olarak örnek gösterdiği şahsiyet, bu vasıflarıyla Şam iktidarı tarafından hoş görülmez, ileride hapis ve sürgün cezalarına çarptırılır. Diğer yandan yazarın tenkit ettiği ve kınadığı âlim tipinin tanımlaması ise şöyledir;

“... Onun döneminde olan âlimlerin nicesi mal toplamak, milleti aldatmak, idarecilere müdahane etmekle günlerini geçiyordur...”(Vâ İslamâ, 115, 116)

Yazar, idealize ettiği âlim hareketini de Şeyh İbn Abdisselam ve takipçilerinin hareketinde ortaya koyar. İbn Abdisselam ve destekçilerinin takip ettikleri siyaset ve ıslahat hareketini tanımlarken:

“... İslam beldelerini birleştirmek; Haçlıları işgal ettikleri yerlerden kovabilmek, Moğol saldırılarını engellemek için onların karşısında Müslüman sultan ve emirlerlerden oluşan güçlü bir cephe oluşturmak... Müslüman sultanlar arasında en kuvvetli ve bu tarihî görevi üstlenmeye en ehil olanın desteklenmesi... Hareket, Haçlılarla dostluk yapan ve onların nüfuzuna boyun eğenleri ortadan kaldırmayı hedeflemekteydi.”(Vâ İslamâ, 127) olumlu değer atfeden cümleler kullanır.

Şeyh İbn Abdisselam, yaklaşan Haçlı tehlikesine karşı MısırSultanına mektup yazar ve Şam halkını cihada çağıran bir Cuma Hutbesi verir. (Vâ İslamâ, 127-131) Şeyh İbn Abdisselam’ın hutbede açık bir şekilde iktidarı eleştirmesi; kendisinin hapse atılmasına neden olur. Şeyh hapisten taraftarlarını ve halkı, iktidarın Haçlılarla işbirliği yapmasını engellemek için teşvik eder. Halkın ayaklanmasını önlemek amacıyla Şeyh İbn Abdisselam, zindandan ev hapsine çıkarılır. Halkın, Şeyhin hayatından endişe edip faaliyetlerini durdurması üzerine Şeyh, halka mesaj götüren Kutuz’a:

“Onlara eskisi gibi devam etmelerini emret. Hayatımdan endişe etmeleri, onları batılı yok etmekte, Allah’ın üzerlerine farz kıldıklarını yerine getirmekten alıkoymasın.” (Vâ İslamâ, 134) diye söyler.

Faaliyetlerin devam etmesi üzerine Şam Sultanı, Şeyh İbn Abdisselam’ı ailesiyle beraber sürgüne gönderilir. Taraftarlarının kimi para cezasına çarptırılır, kiminin mallarına el konur. (Vâ İslamâ, 139) Mısır Sultanı Eyyub tarafından oldukça iyi karşılanan Şeyh İbn Abdisselam, burada faaliyetlerine devam eder. Şeyh, Mısır’da kadılıkla görevlendirilir. Sultanın veziri ile arasında geçen bir tatsızlık üzerine veziri sultana şikâyet eder. Şeyhin şikâyetine rağmen sultanın, vezirin yaptığını görmezlikten gelmesi üzerine

“... Soruna adil ve eşit bir yaklaşımla hükmetmeyen bir sultan için kadılık görevini üstlenemeyeceğini ...“ (*Vâ İslamâ*, 161) ilan ederek görevini bırakır. Bunun üzerine Şeyh İbn Abdisselam'ı çekemeyenler Sultana; Şeyhin, sultan için hutbede kısa dua ettiğine dair kötülerler. Sultan, Şeyhin samimiyetine inandığından ve diğer âlimler gibi olmadığını bildiğinden bu sözlere kulak asmaz bilakis onun gibi âlimlere ve onların dualarına ihtiyacı olduğunu söyler. (*Vâ İslamâ*, 162) Bu sahnede âlimlerin birbirleri ile uğraştıkları, kendilerini ilim merkezli değil iktidar merkezli konumlandıkları anlaşılır. Yaklaşan Moğol tehlikesi üzerine, aralarında geçen tatsızlığı unutup, rahatsızlığından dolayı Şam'da bulunan Sultanı görevinin başına çağıran Şeyh, Sultana karşı şu ifadeleri:

“-İslam da sultanın sağlığı da tehlikededir. İslam baki, sultan ise fanilerden bir fanidir. Hangisinin daha etkili olacağına sultan karar versin!”(*Vâ İslamâ*, 165) kullanacak kadar cesur ve minnet duymayacak bir şahsiyettir. Mısır sultanı Eyyub'un ölümü üzerine oğlu Turan Şah, onun ölümü üzerine yerine analığı Şecerüddür tahta geçer. Bu haberi alan Bağdat'taki Abbasi halifesi, kadından sultan olmayacağına dair Mısır emirlerine:

“-Eğer sizde erkek kalmadıysa, bize bildirin ki size buradan gönderelim ” demiştir. (*Vâ İslamâ*, 180)

İslam dininin siyasi ve dini lideri olan halife, Haçlılarla, Moğollarla ilgili İslam birliği hususunda sessiz kalabiliyorken sultanın kadın olması konusunda sessiz kalmıyor.

Dönemin ilim adamlarının çoğunun meşguliyeti Allah yolunda cihad, İslam Birliği, İslam düşmanlarını bertaraf etmek gibi önemli mevzular değildir. Onlar, iktidarın inam ve ihsanlarından faydalanmak için sultanların yanlışlarını doğru göstermek, birbirlerini çekememek, dini bir geçim kaynağı olarak görüp, fetvaları çıkarlarına göre vermek gibi türlü ahlaksızlıklar, hilelerle meşgul olmuşlardır. Moğollarla yapacağı savaş için gereken paranın kaynağı konusunda Melik Muzafferin âlimleri toplaması ve halktan yeni vergiler almak için âlimlerden fetva istemesi, âlimlerin halk üzerindeki etkisini bilen yönetimin, âlimleri kullanarak yönetimin halk nezdindeki meşruiyetini sadece silah zoruyla değil, dini değerler vasıtasıyla iktidarlarını muhkem kılmak istediklerini

gösterir. Âlimler ise halk ile iktidar arasında baskı altındadır ve her iki unsurun da verebileceği tepkiden dolayı fetva vermekten imtina ederler. Bu durumdaki âlimlerin aslında hakkı değil de korkuyu gözettikleri aşikârdır. Burada yazar, Şeyh İbn Abdisselam'ı sahneye koyar çünkü Şeyhin karakteri ideali temsil etmektedir; bu baskılardan çekinmez doğru olan ne ise onu yapar. Emirlerin giyim kuşam ve harcamalar bakımından halk ile aynı seviyeye ininceye kadar mallarından vergi alınması için fetva verir. Fetva hususunda esneklik talep eden Sultana; Şeyh İbn Abdisselam olabildiğince net ve sert bir şekilde yanıt verir:

“Bir sultan veya emirin görüşüyle hareket ederek fetvamı değiştiremem diyerek Ona Allah'ı ve adaleti ve Müslümanların maslahatını gözetmek için ettiği yemini hatırlatır.”
(Vâ İslamâ 222)

Yazarın, ideal bir yönetici olarak sunduğu Sultan Kutuz ise bu cevabın karşılığında gözyaşlarını tutamaz ve Şeyhin yanına varıp onun başını öper ve şöyle söyler:

“Yüce Allah, bizi ve Mısır'ı seninle mübarek kılsın. İslam, senin gibi hak noktasında hiçbir kinayıcının kinamasından korkmayan bir âlimle her zaman iftihar eder.” (Vâ İslamâ, 223)

Burada dikkate şayan olarak gördüğümüz bir durum var; Yazarın ideal yönetici ve mücahit olarak sunduğu romanın başkahramanı Kutuz, daha önce Emir İzzeddin'in memlûğu iken, Şecerüddür ve Emir İzzeddin'in hasmı olan Emir Aktay'ın öldürülmesi hususundaki sorumluluğu Kutuz üstlenir. Kutuz'un böyle bir cinayeti işlemekte hiçbir âlime danışmaması ve bunu yapma sebebinin efendisini korumak mı? Halkı korumak mı? Yoksa Gülnar'a olan aşkı mı? Aktay'ın halka yaptığı zulüm mü? Yoksa Kutuz'un iktidar yolundaki ikbal hevesi mi? Şecerüddür ve Emir İzzeddin'in kendisine karşı güvenini kazanmak istemesi mi? Okuyucunun aklına gelen bu tür sorularda maalesef yazar; okuyucuya bir netlik sunmadığı gibi idealize ettiği kahramanı Kutuz'un karakterinde bir zayıflık oluşturuyor. İnanan ve doğruları savunan kahramanın böyle bir cinayete alet olması kahramanımız hakkında kusurlar oluşturur. Kutuz'un Aktay'ı öldürme nedeninin, olayların akışı içerisinde daha çok iktidar mücadelesi sonucu

meydana geldiği düşüncesini oluşturuyor. Buna rağmen yazar bu olayı farklı gösterme çabasındadır. Yazar bu kısımda peş peşe nedenler sıralıyor:

“... Şecerüddür, Kutuz’dan Gülnar’ın mihri olarak Emir Aktay’ın kellesini istiyordu. Bu çok büyük bir mihirdi, fakat Gülnar bundan daha değerliydi. Aktay’ın halka yönelik zulüm ve taşkınlığı, adamlarının ahlaksızlıkları ayyuka çıkmıştı. Aktay’ın bu çirkin fiilleri, Kutuz’un onun kanını akıtması ve katli ile Allah’a yaklaşmasını mümkün kılıyordu. Aktay var oldukça, üstadı Sultan Melik Muiz’in işleri de istikrar kazanmayacak, hükümranlığı sağlam temeller üzerine oturmayacaktı.”(Vâ İslamâ, 201, 202)

Yazar Şeyh İbn Abdisselam karakteriyle kendi toplumunda görmek istediği âlim profilini oluşturuyor. Şeyh İbn Abdisselam, hakkı söylemek ve işlemek konusunda kimseden çekinmeyen, korkmayan İslam Âlimi tavrından taviz vermeyen, her türlü zorluğa sabırla göğüs geren, İslam’ı kendi canına ve malına yeğleyen, halkı uyaran, uyandıran, gerektiğinde iktidara karşı durabilen bir âlim şahsiyeti temsil etmektedir.

SONUÇ

Bâkesîr, 1950'lerin Arap edebiyatında modernleşmenin, batılılaşmanın yerleşmeye başladığı bir dönemde, gelenek ve modernite çatışmasının edebi alanda da kutuplaşmaya sebep olduğu bir zaman diliminde İslam'ın en faal kültür şehirlerinden biri olan Mısır'a gelip Arap edebiyatına birçok yeniliklerle katkıda bulunmuştur. Yemen doğumlu olan Bâkesîr'in İslamî kültürle yetişmiş olması, elbette ki bu çatışmada alacağı yeri anlaşılır kılmaktadır. Firavunculuk, milliyetçilik gibi düşüncelerin edebî dünyada tezahür ettiği dönemlerde Bâkesîr ümmetçi bir anlayışla İslam Birliği düşüncesini savunur. Dikkatimizi çeken nokta şudur ki Bâkesîr tetkik ettiğimiz eseriyle Osmanlı döneminden önce bilhassa Memlûklar döneminde İslam dünyasının kalbi konumunda olan Mısır'ın tekrar eski konumunda görmek ister.

"*Vâ İslâmâ*" romanında Mısır; İslam sancağının onurla dalgalandığı bir kahramanlar diyarıdır. Bu kahramanların Arap olup olmamasının hiçbir önemi yoktur. Eserin başkahramanları olan Kutuz ve yine Moğollara karşı cesurca savaşan Celaleddin Şah, Arap değildirler. Kutuz ve Celaleddin Şah, Türk asıllı olmalarına rağmen İslam sancağını düşmana karşı onurla dalgalandırmıştır. Yazarın önemseydiği unsur; Müslümanlara liderlik yapacak kişinin, İslam ülkelerini tek bir sancak altında birleştirebilen ve İslam düşmanlarına karşı İslam'ın izzetini koruyabilen biri olmasıdır. Buradan hareketle yazarın roman karakterlerindeki tercihinin, kendi yaşadığı dönemde zuhur eden milliyetçilik gibi akımlara cevaben olduğu anlaşılır. Yazar, tarihî bir romanla genel olarak insanî ve özel olarak Müslümanların birleşmelerine engel olan sorunlara değinmiştir. İnsanî sorunlar açısından; İktidar hırsı, kölelik mevhumunu tenkit eden yazar İslamî olarak da taht mücadelelerini, cihad ruhunun yok olmasını eleştirir. Yazar, 1940'larda köleliliğin ortadan kalktığı bir dönemde, neden tarihî bir konuyu kendi dönemine aktarmıştır? Kanaatimizce yazar, eserinde yer alan en küçük detaya kadar bile bilinçli bir tercihte bulunup seçici davranmıştır. Kölelik her ne kadar ortadan kalkmış olsa da dikkat etmemiz gereken nokta; yazarın bu eseri kaleme aldığı zamanın, büyük Avrupa devletlerinin, İslam coğrafyasını kültürel ve askeri olarak istila ettiği dönemler olduğudur. Mısır bağımsız olarak kabul edilmesine rağmen İngilizlerin, Mısır

üzerindeki nüfuzları devam etmektedir. Mısır'ın kendilerine ekonomik olarak borçlu olması; siyasî olarak İngilizlerin Mısır'ın yönetimine müdahalede bulunmasını sağlamaktadır. Aynı dönemlerde İngilizlerin kolonisi konumunda olan Filistin'de bir İsrail devletinin temelleri atılmaktadır. Mısır, kurulacak olan bu devletin lojistik desteğinin sağlandığı bir ülke konumundadır. Mısırlılar, hayvanları ile birlikte Filistin'de kurulacak bir İsrail devleti için çalıştırılmaktadır. Yazar bu tür sorunlara kayıtsız kalmamış ve Filistin sorununu en tehlikeli dönemlerde gündemine alıp alakadar olmuştur.

Aynı dönemlerde yine işgalci devletlerin başlattığı fusha ve halk dilinin kullanımı ile ilgili bir çatışma mevcuttur. Yazar, eserleriyle birlikte bu çatışmada fusha dilinin kullanılmasını savunanların yanında yer alır. İşgalci güçlerin fusha ve halk dilinin kullanımını tartışmaya açmaları da ilginçtir. Fusha dilin kullanımı, Arapları ve Müslümanları birleştiren, kökenleri ve kültürleri ile olan irtibatlarını sağlayan, İslam'la bağlarını kuvvetlendiren, İslam'ı ayakta tutan önemli bir dayanaktır. Sömürü karşısında böyle bir dayanağın kaldırılması, işgalcilerin hedeflerine ulaşmasını kolaylaştıracaktır. Kanaatimizce; Bâkesîr, tetkik ettiğimiz bu romanı ve diğer eserleri ile Avrupa'ya, modernizme, işgale ve sömürüye karşı İslam'ı, Müslümanların birliğini ve geleneği savunan bir mücadele yürütmektedir. İslamî geleneğin köklerinden yeni bir nesil çıkarmak gayesindedir. Batının kültürel değerleri ile istila edilmiş zihinleri, İslamî değerlerle aydınlatmak istemektedir. Kültürel bir cihad faaliyeti içerisinde. Halkta da yok olan cihad ruhunu diriltmek çabasıdadır. Batı ile mücadele ederken batı edebiyatına vakıf olması, batının edebî türlerini kullanması da dikkate şayandır. Bu mücadelesini romandan, şiire, tiyatroya varıncaya kadar bütün eserlerine yansıtmıştır. Bâkesîr, sanatçı olarak kendini ciddi bir sorumluluk altında hissetmektedir ve eserleri ile bu sorumluluğunu yerine getirmektedir. “*Vâ İslâmâ*” hakkında bir değerlendirmede bulunacak olursak; bu eserle batı karşısında yenik düşmüş, dağılmış parçalanmış, içinde bulunduğu durumdan bîhaber, birbiri ile didişen İslam dünyasını bir öz eleştiriye davet etmektedir.

Memlûkler dönemi, bilhassa tahtı ele geçirme ve tahtta bulunma usulü açısından sürekli bir belirsizlik durumunu yansıtır. Mısır içinde, böyle bir belirsizlik halinde iktidarı ele geçiren Kutuz, öncelikle Müslümanlar arasındaki ihtilaflara ve iktidar

kavgasına son verir. Ordusunu ve ülkesini Moğollarla savaşmaya hazırlar. Daha önce hiçbir meydan savaşında yenik düşmemiş olan Moğolları hezimete uğratarak İslam sancağını düştüğü yerden kaldırarak yeniden dalgalandırması, okuyucuya bir umut aşılacaktır. Moğolları hezimete uğratan Sultan Kutuz, daha sonra Moğollara karşı kendisinin yanında yer almayan Suriye'yi de ele geçirerek İslam topraklarında birlik ve sükûnun oluşmasını sağlar. İslam birliği, yazarın vermek istediği en temel mesajlardan biridir. İşgale karşı uyandırmak istediği cihad ruhu da aynı şekilde eserin ana temlerinden biridir. İngilizlerin 1947'lere kadar ülkede işgalci konumunda bulunması, Kahire dâhil hemen hemen her yerde asker bulundurduğunu düşünürsek; bu eserin İngilizler açısından da oldukça etkili bir öneme sahip olduğunu görürüz. *Vâ İslamâ* sadece tarihî bir roman olarak tanınması Bâkesîr'e haksızlık olur. Roman dönemin problemlerini sembolizm kullanılarak, tarihî şahsiyetlerden yararlanılarak okuyucuya sunulur. Toplum gerçekçi niteliğiyle roman, verdiği mesajlar ve ele aldığı konular açısından dönemin Mısır'ında ve güncel Mısır toplumunda aynı canlılığını korumaktadır. Yazar, Müslümanlarının hezimetini düşmanlarına karşı birleşmemiş olmalarına, aralarındaki ihtilafa bağlamaktadır. Kadının sosyal hayatta batı tarzı bir konum edindiği bir dönemde Bâkesîr, eserinde hem batıyı hem de yaygın dini yaşayışı tenkit etmektedir. Eşi Kutuz'la birlikte savaş meydanında yer alan Gülnar; sosyal hayatta kadının konumuna dair bir referansta bulunur.

Yazarın hayatı kısmında belirttiğimiz gibi Bâkesîr, saf İslam anlayışını savunan düşünceden etkilenmiştir. Eserinde bu meyanda da temas ettiği konuya örnek verecek olursak; eserin ilk kısmında münecimin kehaneti ve Memdud'un bu kehanete verdiği tepki dikkatimizi çeker. Yazar, bu eserle batıl inançlardan arındırılması gereken bir itikadî yapıyı savunur ve romanıyla bu düşüncesine hizmet eder. Yönetimle ilgili ehil bir şûra sistemini savunduğunu; Sultan Kutuz'un icraatlarından önce meclisinde konuyu tartışması ile anlarız. Eserde yazarın beslendiği İslam kültürü, hemen hemen her sayfada kendini hissettirir. Ayetlerin iktibas edilip, çoğu yerde ayetlere telmihte bulunulması; Bâkesîr'in manevi dünyasını da okuyucuya sunmaktadır. Dil olarak oldukça sade bir dil-fusha -kullanmıştır. Romanda modern anlatım tekniklerin çoğunu kullanmıştır. Bâkesîr, özelde Mısır ve genelde Arap ve İslam dünyasına yazdığı eserlerle bunca hizmet etmişken neden günümüz edebiyat dünyasında, nerdeyse hiç kimsenin tanımadığı,

bilmediği sıradan bir yazar muamelesi görmektedir? Bu soru bizleri düşündürmektedir. Oysaki Bâkesîr, hayatını kalemiyle mücadele ederek geçirmiştir. Mısır'ın şiir, tiyatro, roman gibi edebiyat türlerinin hepsinde nitelikli eserler kaleme almıştır. Mahfuz'dan iki yıl büyük olan Bâkesîr henüz on üç yaşında başladığı ve ömrünün sonuna kadar devam ettiği edebiyat hayatı ile maalesef tarihin tozlu raflarına mahkûm edilmiştir. Zannımızca Bâkesîr, Arap edebiyatında hak ettiği değeri bugün bile elde edememiştir. Bu meyanda Arap edebiyat dünyasında öne çıkanların, kimler tarafından, nasıl öne çıkarıldığını sorgulamak gerektiği düşüncesindeyiz. Bâkesîr, Arap edebiyatına eserleri ile birçok katkıda bulunmuştur. Kalemi güçlü, duruşu sağlam, zihni net bir ediptir.

Vâ İslâmâ, Bâkesîr'in toplumsal konulardaki duyarlılığının, toplumun sorunlarını kendisine dert edindiğinin bariz bir alametidir. Genelde İslam ve özelde Arap toplumunu hedef alan yazar, İslam tarihinden mümtaz şahsiyetleri, bütün olumlu vasıflarıyla yaşadığı topluma aktarır. Celaleddin Şah, yaşadığı bütün badirelere rağmen yılmak bilmeyen mücadelesini sürdürmüş ve Moğolları uzun bir süre İslam topraklarından uzak tutabilmiştir. Kutuz, Türk asıllı bir kölemen olmasına rağmen, İslam ülkelerindeki taht mücadelelerini sona erdirip İslam birliğini sağlamış, Moğolları hezimete uğratarak İslam ülkelerini Moğol istilasından korumuştur. Sosyal mesajlarla dolu olan ve gerçek tarihten beslenen bu roman Bâkesîr'in şahsi mücadelesini, davasını kalemiyle okuyucuya aktardığının resmidir. Sade ve akıcı bir dille ele alınan roman salt tarihî gerçeklerle kurgulanmamış, okuyucunun ilgisini çekebilmek amacıyla aşk ve macera ile cazip hale getirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Allen, Roger, “Edebiyat Tarihi ve Arap Romanı”, (Çev: Faruk Çiftçi), *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 2005, 129-150.
- Altan, Çetin, “Memluk Sultanlarının İn’am ve İhsanına Dair”, *Ekev Akademi Dergisi*, c. XXVI, 104-105.
- Alptekin, Coşkun, “Atabeg”, *DİA*, İstanbul 1999, c. IV, 38-40.
- Apaydın, H. Yunus, “İbn Abdisselam”, *DİA*, İstanbul 1999, c. XIX, 284-287.
- Argünşah, Hülya, “Tarihî Romanın Yükselişi”, *Hece*, Yıl: VI, Sayı 65.66.67 Temmuz 2002, 454-460.
- el-‘Aşmavî, Abdurrahman Salih, *el-İtticahu’l-İslamî fî Aşari Ali Ahmad Bâkesîr el-Kışaşiyeti ve’l-Masrahıyyeti*, min İşdarati’l-Mihricani’l-Vaţani li’t-Turaşı ve’ş-Şekafeti, Suud Arap Krallığı 1989.
- Bakatheer, Erişim Tarihi: 1 Mart 2012, <http://bakatheer.com>.
- Badawi, Abdo, “Ali Ahmad Bâkesîr Şai’ren Ğınaiyyen”, *Havliyyat*, Kuveyt Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 1981.
- Bâkesîr, Ali Ahmed, *Aglâ mine’l-Hubb*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Ahnatûn ve Neferîtû*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *‘Avdetu’l-Firdevs*, Mektebetu Mısr, 1946.
- , *Daru İbn Lokman*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Ed-Devdetû ve’ş-Ş’ubân*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Ed-Doktor Hızım*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Ebu Dulâme*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Fâust el-Cedîd*, Mektebetu Mısr, 2001.
- , *El-Fir’avnu’l-Mev’ud*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Hablu’l-Ġasîl*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Harût ve Marût*, Mektebetu Mısr, ty.

- , *İbrahîm Bâşa*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *İlahu İsrâîl*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Kağıyyetu Ehli'r-Rabi'*, Mektebetu Mısr, 1990.
- , *Kıtağu ve Fıran*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Leyletu'n-Nehr*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Masrağu's-Siyasiyye*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Ma'satu Zeynep*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Min Hilali Tecaribi'ş-Şahsiyye*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *eş-Şâiru'l-Ağmar*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Es-Silsiletu ve'l-Ğufrân*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Sıretu Şuca'*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Sirru'l-Hakîm bi Emrillah*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Şa'bullah'il-Muğtar*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Şeylûk el-Cedîd*, Mektebetu-Mısr, 1945.
- , *Eş'-Şeyma (Şadiyyetu'l-İslâm)*, Mektebetu Mısr, ty.
- , *Vâ İslâmâ*, Daru'l-Mısr Matbaası, ty.

Cahun, Leon, *Asya Tarihine Giriş Türkler ve Moğollar*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları (çev: İnan Kaya), İstanbul 2013.

Çetin, Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Basımevi, Ankara 2004.

Demirkent, Işın, "Haçlılar", *DİA*, İstanbul 1999, c. XIV, 525-546.

Durmuş, İsmail, "Mütenebbi", *DİA*, c. XXXII, 195-200.

Emekli, İlknur, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halîm Berekat Ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.

Er, Rahmi, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, Fatih Dağıtım, Ankara 1997.

- Görgün, Hilal, “İhvân-ı Müslimîn”, *DİA*, İstanbul 1999, c. XXI, 580-586.
- , “Mısır”, *DİA*, İstanbul 1999, c. XXVIII, 555-557.
- Gürkan, Saime Leyla, “Şehit”, *DİA*, İstanbul 1999, c. XXXVIII, 428-433.
- Hayrât Neşriyat İlmî Araştırma Merkezi Meal Hey ‘eti, *Kur’ân-ı Kerîm ve Muhtasar Meali*, Hayrât Neşriyat, İstanbul 2001.
- Huart, Clément, *Arab ve İslam Edebiyatı* (çev: Cemal Sezgin), Tisa Matbaacılık, Ankara ty.
- Karaman, Hayreddin, “Efgânî Cemaleddin”, *DİA*, İstanbul 1999, c. X, 456-466.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.
- Kemal, Namık, *Celeleddin Harzemşah*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- Kılıç, Mustafa, ”Celeleddin Harzemşah’tan sonra Anadolu ve Suriye’de Harizmliler”, (Editör Önder Kaya), *Eyyubîler Yönetim- Diplomasi- Kültürel Hayat*, Küre Yayınları, İstanbul 2012, 231-245.
- Koprman, Kâzım Yaşar, “Baybars el-Bunduktari”, *DİA*, İstanbul 1999, c. V, 221-223.
- Landau, Jacob M, *Modern Arap Edebiyatı Tarihi (20. Yüzyıl)* (çev: Bedrettin Aytaç), Gündoğan Yayınları, Ankara 1994.
- Narlı, Mehmet, “Romanda Zaman ve Mekân Kavramı”, *Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. V, 92-106.
- Özdemir, H. Ahmet, *Moğol İstilâsı Cengiz ve Hülagü Dönemleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Özaydın, Abdulkerim, “Aynicâlût”, *DİA*, İstanbul 1999, c. IV, 275-276.
- Özel, Ahmet, “Cihad”, *DİA*, İstanbul 1999, c. VII, 527-531.
- Özervarlı, M. Sait, “Muhammed Abduh”, *DİA*, İstanbul 1999, c. XXX, 482-487.
- Özgüdenli, Osmangazi, “Moğollar”, *DİA*, İstanbul 1999, c. XXX, 225-229.
- Özkuyumcu, Nadir, “Tebuk Seferi”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, Beyan Yayınları, İstanbul 2006, c. II, 170-181.
- Paul Roux, Jean, *Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu*, (çev: Ali Berktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.

- Eş-Şa'danî, Ahmet, *Edebu- Bâkeşîr el-Masrahi*, Mektebetu't-Ṭalia', Asyud 1980.
- Taneri, Aydın, "Harizmşahlar", *DİA*, İstanbul 1999, c. XVI, 228-231.
- , "Celaledin", *DİA*, İstanbul 1999, c. VII, 248-250.
- Savran, Ahmet, *19. YY. Osmanlı Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Yayınları, Erzurum 1991.
- , "Meyyâfârikîn", *DİA*, İstanbul 1999, c. XXIX, 511-512.
- Eṭ-Ṭaṭavî, 'Abdullah Maḥmûd, *Filisfn ve'l-Yahûd fi Masrahi Ali Ahmad Bâkeşîr*, Daru'l-Kalem ve Daru's-Şamiyye, Şam 1997.
- Tekin, Mehmet, *Roman Sanatı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2002.
- Tomar, Cengiz, "Şecerüddür", *DİA*, İstanbul 1999, c. XXXVIII, 404-405.
- Şeker, Mehmet, "Hil'at", *DİA*, İstanbul 1999, c. XVIII, 22-25.
- Şeşen, Ramazan, "Eyyubîler", *DİA*, İstanbul 1999, c. XII, 20-31.
- 'Umran, Sa'dî, *Kuttabu Mua'shirûn min E'lami'n-Nesri'l-Arabiyyi'l-Muaşir Hayatihim Esalibîhim ve Nemazicu min Aşarihim*, Daru'l-Katibi'l-Arabî, Beyrut 2011.
- Uylaş, Sait, *Alî Ahmed Bâkeşîr ve Kabul Edilen Dua*, Atatürk Üniversitesi F.E.F Yayınları, Erzurum 2002.
- Ürün, Kazım, *Necip Mahfuz Toplumsal Gerçekçi Romanları*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2002.
- Yalar, Mehmet, *Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, Emin Yayınları, Bursa 2009.
- Yazıcı, Hüseyin, "Hafız İbrahim", *DİA*, c. XV, 91-92.
- Yiğit, İsmail, *Memlûkler 648-923 / 1250-1517*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2008.
- , "Seyfüddin Kutuz", *DİA*, İstanbul 1999, c. XXVI, 500-501.
- <http://www.albayan.ae/opinions/orbit/2014-03-13-1.2079459>, Erişim Tarihi: 11.11.2014.
- http://www.aljabriabed.net/n85_04mahfoud.htm, Erişim Tarihi: 11.11.2014.
- Hamid, Muhammed Ebubekir, *Bakatheer fi Mirati Asreehe*, Mektebetu Mısr, Riyad 1990, www.bakatheer.com, Erişim tarihi: 1 Mart 2012.
- , *Two plays by the Islamic dramatist, Ali Ahmad Bakathir translated into English with critical commentary* Hamid, Mohamed

AbuBakr, Ph.D. University of Illinois at Urbana-Champaign 1988, 363 pages, www.bakatheer.com, Erişim Tarihi: 6 Mart 2013.

Yusuf Idris of Egypt, Playwright, Dies at 64, *The New York Times*, 3 Ağustos 1991.<http://www.nytimes.com/1991.08.03/obituaries/yusuf-idris-of-egypt-playwright-dies-at-64.html>. Erişim Tarihi:16 Ağustos 2014.

Wikipedia, <http://tr.wikipedia.org/wiki>, Erişim Tarihi: 21 Nisan 2014.

DİZİN

- Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, 22
Abdullah es-Suud, 16
Abdurrahman el-Cabarti, 14
Afgani, 32, 167
Ahmed Urabi Paşa, 8
Ahmet Lutfi es-Seyyid, 8
Ahmet Özdemir, 159
Ahmet Savran, 1, 13, 106
Ahmet Şevki, 29, 33
Alev Alatlı, 25
Alexandre Dumas, 26, 27
Ali Abdurrazık, 17
Ali Ahmed Bâkesîr, III, IX, 3, 29
Ali Mübârek, 18
Atabey, 62, 80, 86, 137
Ayn-ı Calut, X, 42, 43, 51, 55, 84, 115, 123, 124, 135, 146, 159, 168
Bâkesîr, III, IX, X, 2, 3, 24, 28, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 52, 55, 161, 165, 168
Baybars, 27, 43, 46, 59, 64, 76, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 92, 95, 98, 115, 121, 124, 135, 145, 146, 154, 155, 156, 158, 167
Bûstanî, 26
Celaledin, IX, 42, 47, 54, 56, 66, 69, 73, 74, 75, 87, 89, 95, 96, 100, 101, 106, 115, 118, 119, 120, 127, 129, 130, 138, 139, 141, 146, 150, 153, 158, 161, 167, 168
Celaledin Harzemşah, IX, 45, 54, 106, 116, 118, 129, 130, 138, 139, 153, 158, 167
Cengiz, 74, 75, 98, 101, 103, 127, 128, 146, 153, 156, 158, 159, 167, 168
Cihad, 42, 49, 77, 88, 91, 116, 132, 147, 157, 168
Clement, Huart, 14
Corci Zeydan, 16, 18, 26, 27
Çetin Altan, 135
Da'va, 34
Dar'ul-Ulum, 15
Efgânî, 167
el-Aşmavi, 2, 29, 32, 34, 165
el-Camia, 27
el-Ehram, 16
el-Hilal, 16, 18, 26
el-Liva, 8
El-Mütenebbi, 29
el-Vakâilu'l-Mısriyye, 14
es-Sahhâr, 24
eş-Şarkavi, 23
et-Tehzib, 32
Farah Antûn, 27
Faraskor (Mansûre), 42
Farisuddin Aktay, 58, 63, 79, 80, 98, 122, 131, 135, 137, 144, 145
Firavunculuk, 17, 161
Fuadu'l-Evvel Üniversitesi, 30

- Gülнар, 41, 44, 47, 50, 56, 60, 63, 67, 70, 73, 76, 77, 79, 81, 84, 85, 90, 98, 108, 110, 119, 120, 130, 135, 136, 139, 141, 142, 147, 151, 152, 157, 163
- Haçlılar, 43, 52, 57, 71, 78, 79, 112, 121, 133, 155, 166
- Harzemşahlar, III, IX, 53, 94, 95, 101, 139, 140, 146, 153
- Hemam fi Biladi'l-Ahkaf*, 37
- Hoşdaş, 98
- Hülya Argunşah, 25
- I. Abbas, 5
- İbn Teymiyye, 31
- İbrahim Kafesoğlu, 94, 146
- İbrahim Paşa, 5
- İhvân-ı Müslimîn, 34, 167
- İskender Ma'luf, 18
- İsmail Paşa, 6
- İsmail Sabri**, 15
- İsmail Yiğit, 154
- İz bin Abdisselam, 32, 36
- İzzeddin Aybek, 58, 79, 80, 92, 111, 121, 135, 137, 143, 145, 146, 150, 153, 154, 156
- Jean-Paul Roux, 153
- Kahire Üniversitesi, 12, 16, 30
- Kazım Ürün, 18
- Kutuz, 41, 43, 44, 46, 47, 49, 52, 54, 56, 59, 63, 68, 69, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 90, 94, 95, 98, 108, 110, 115, 116, 119, 120, 122, 123, 124, 130, 133, 135, 136, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 152, 153, 157, 161
- Landau, 24, 27, 167
- Leon Cahun, 127
- Mahmûd Hayret, 20
- Mahmûd Tahir Lâşin, 22
- Mansûre, 42
- mehcer* ekolü, 15
- Mehmet Ali Paşa, 1, 4, 5, 13
- Mehmet Yalar, 13
- Memlûklar, III, IX, 43, 53, 69, 136, 158, 161
- Meyyâfârikîn, 75, 168
- Mısır, III, IX, 1, 3, 4, 6, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 30, 32, 33, 34, 36, 39, 40, 43, 45, 46, 48, 49, 52, 55, 57, 61, 68, 69, 71, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 84, 86, 91, 94, 96, 101, 110, 117, 120, 123, 124, 131, 133, 135, 136, 142, 143, 144, 145, 154, 155, 156, 161, 167
- Mısır el-Fetat*, 10
- Moğol istilasası, X, 43, 52
- Muhammed Abduh, 15, 32, 167
- Muhammed Ebubekir Hamid, 31
- Muhammed Harzemşah**, 47, 87, 99, 101, 116, 118, 119, 129, 138, 139, 146, 158
- Muhammed Huseyn Heykel, 17
- Mustafa Kamil, 8
- Mustafa Kâmil, 8
- Müslüman Kardeşler, 4, 8
- Nalino Gaidy, 11, 16
- Napolyon, III, 1, 3, 4, 12, 13, 18
- Necip Mahfuz**, 18, 20, 24, 168
- Nurullah Çetin, 138
- Omar*, 31, 38, 39
- Osmanlı Devleti, 1, 4, 7
- Ömer İbn Hattab, 31, 36
- Ravdatu'l-Medaris*, 15
- Reem al-Kamalî, 25

- Rıfâ'a Râfi' et-Tahtâvî, 14
Roger Allen, 26
Sa'di, 'Umran, 3
Sa'd Zaglul, 8
Sait Paşa, 5
Selâme Musa, 17, 18
Selefi, 32
Selim ve Bişâre Takla, 16
Seyfeddin Kutuz, IX, 36, 123, 124, 146,
151, 154, 169
Shailock el-Cedid, 35, 38
Shakespeare, 33, 35
Şecerüddür, 58, 62, 72, 79, 80, 81, 113,
122, 131, 136, 144, 145, 146, 147, 150,
154, 156, 168
Şevki Dayf, 14
Taha Huseyn, 18
Tevfik el-Hakim, 36
Tevfik Paşa, 8
Vadi'n-Nil, 16
Vatan Partisi, 8
Vefd partisi, 8
Wa islamah, IX, 87
Yahyâ Hakkî, 24
Yusuf İdris, 23
Yusuf Nevfel, 26